

สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน ๔

ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า

สมถวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า

โดย **พระมงคลเทพมุนี** (สด จนฺทสโร)

พร้อมด้วย

คำอธิบายประกอบการศึกษาสัมมาปฏิบัติ

โดย **พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล)**

เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดราชบุรี (แห่งที่ ๑)

ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัดราชบุรี (แห่งที่ ๒)

รองประธานคณะกรรมการบริหาร หน่วยวิทยบริการ

วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม คณะสังคมศาสตร์, มจร.

ประธานคณะกรรมการบริหาร ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.)

๓๐ มกราคม ๒๕๕๓

สมถวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔
ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า
โดย **พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)**

พร้อมด้วยคำอธิบายประกอบการศึกษาสัมมาปฏิบัติ
โดย **พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล)**

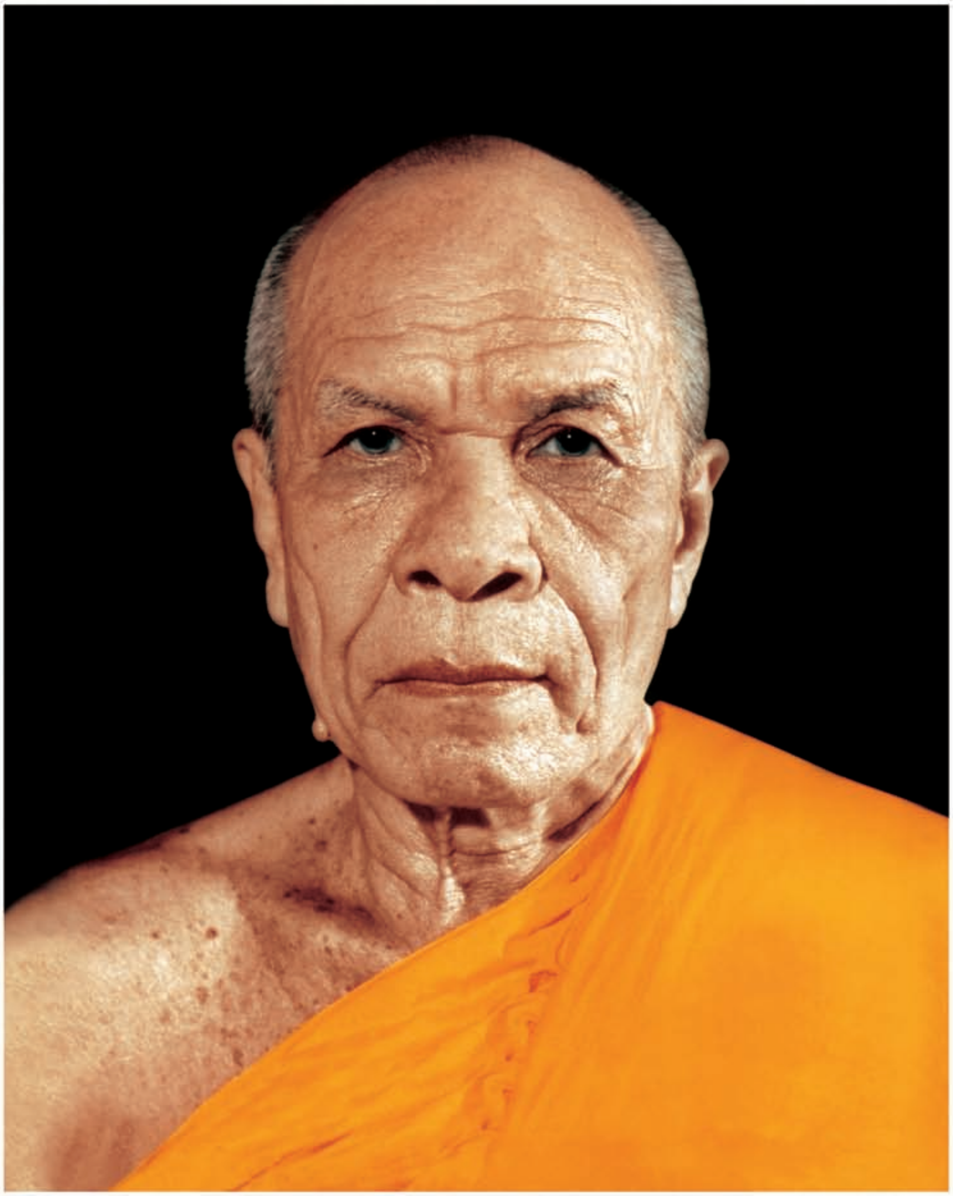
ISBN : 978-974-401-379-8

จำนวน ๓๐๖ หน้า
พิมพ์ครั้งที่ ๔ : นครปฐม สิงหาคม ๒๕๕๔
จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย : วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๓๐ โทรศัพท์ ๐-๓๒๒๒๕-๓๖๓๒ กดต่อ ๒๒๐/๑๙๑,
๐๘-๓๐๓๒-๘๙๐๗ โทรสาร ๐-๓๒๒๒๕-๔๙๕๔
www.dhammakaya.org

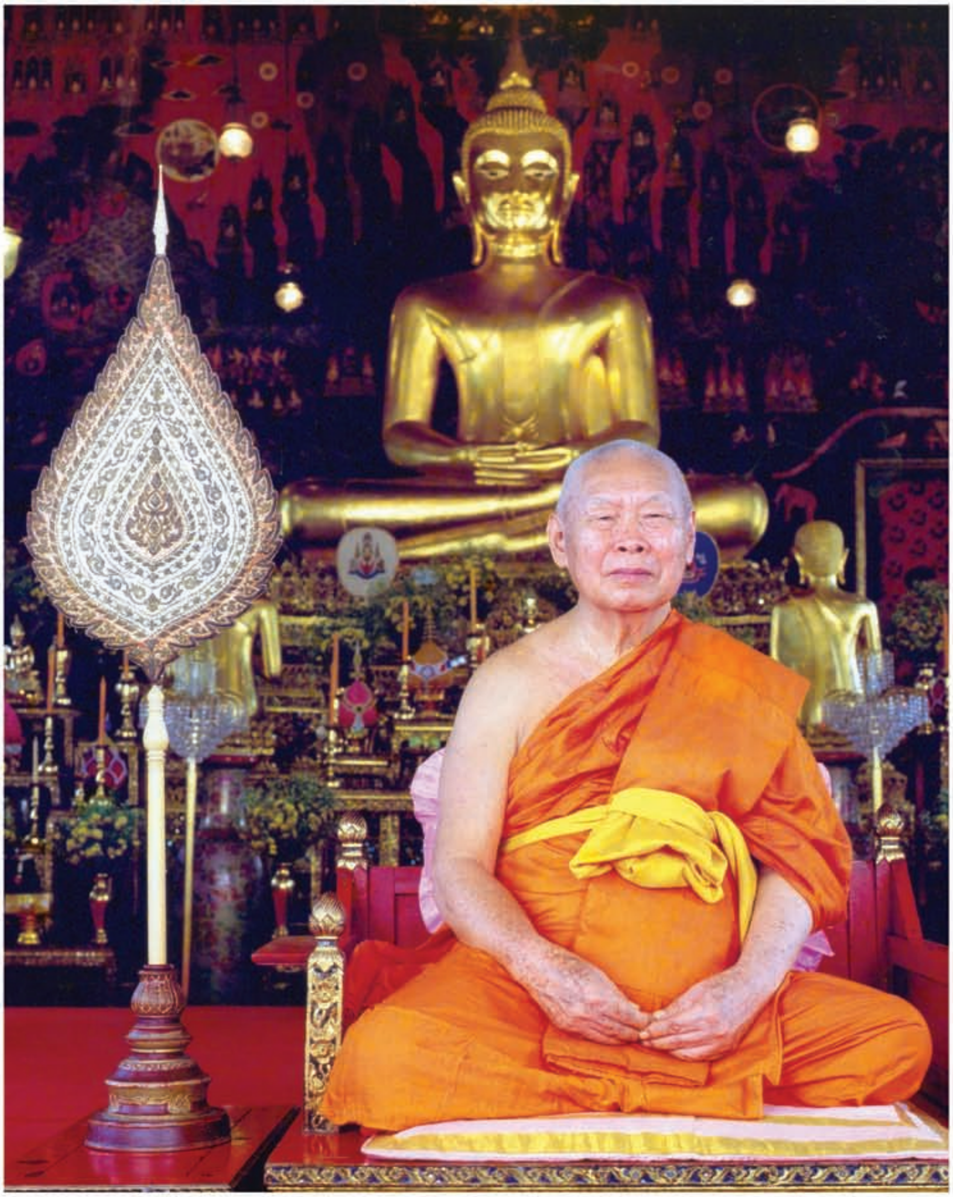
จัดทำรูปเล่ม/เรียงพิมพ์ :
กองงานสื่อสิ่งพิมพ์ วัดหลวงพ่อสดฯ
ภัคกร เมืองนิล เพชรเกษมการพิมพ์

พิมพ์ที่ :
บริษัท เพชรเกษม พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด
๑๘/๔๙ ถ.ทรงพล ต.ลำพยา อ.เมือง จ.นครปฐม ๗๓๐๐๐
โทร. ๐-๓๔๒๕-๙๗๕๘, ๐-๓๔๒๕-๙๗๕๙ โทรสาร ๐-๓๔๒๕-๓๔๖๕

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)

หลวงพ่อวัดปากน้ำ

สมเด็จพระพุฒาจารย์

ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช
อธิบดีสงฆ์วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์

กรรมการมหาเถรสมาคม

อธิบดีสงฆ์วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

พระราชพรหมเถร

รองเจ้าอาวาส และพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ
วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

พระราชญาณวิสิฐ

เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม
อ.ดำเนินสะดวก ราชบุรี

สารบัญ

คณะผู้จัดทำหนังสือ

คณะที่ปรึกษา

เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญฺญมหาเถร ป.ธ.๙)
อธิบดีสงฆ์วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

พระเดชพระคุณ พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุณมหาเถร ป.ธ.๙)
รองเจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่ ฝ่ายปริยัติธรรม วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

พระเดชพระคุณ พระราชพรหมเถร (วีระ คณุตฺตมหาเถร)
รองเจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

ผู้รวบรวมและเรียบเรียงข้อมูล

พระราชญาณวิสิฐ

เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม อ.ดำเนินสะดวก ราชบุรี

คณะผู้ตรวจทาน

พระมหาปราโมทย์ ปโมทิโต	ป.ธ.๙
พระมหาศักฎา สุมโน	ป.ธ.๙
พระมหาประเสริฐ ปญฺญาเสฏฺโฐ	ป.ธ.๗
พระมหาพิสิฏฐ์เอก เสฏฺฐธมฺโม	ป.ธ.๙
พระมหาวรรณพงศ์ วณฺณวํโส	ป.ธ.๙
พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน	ป.ธ.๘

สัมโมทนียกถา

ตามที่**คณะกรรมการบริหาร ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย** (ศปท.) โดย **ท่านเจ้าคุณพระราชญาณวิสิฐ ประธานคณะกรรมการบริหาร** ได้มีมติให้จัดทำ **"หนังสือคู่มือการปฏิบัติธรรม** (สมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔)" **ของสำนักปฏิบัติธรรมใหญ่ ๕ สำนัก** คือ **สำนักพุทโธ สำนักอานาปานสติ สำนักยุบพอง สำนักรูปนาม** และ**สำนักสัมมาอะระหัง โดยให้รวบรวมข้อมูลจากสำนักปฏิบัติธรรมทั้ง ๕ นั้น มาเรียบเรียงขึ้น เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาสัมมาปฏิบัติพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า ตามแบบที่สำนักใหญ่ ๕ สำนัก ต่างเลือกถือธรรมเป็นอารมณ์สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามจริตอัธยาศัยของตน เป็นแนวทางปฏิบัติภาวนาและสอนศิษยานุศิษย์สืบต่อๆ กันมานั้น**

บัดนี้ ศปท. ได้จัดทำหนังสือคู่มือดังกล่าวเสร็จเรียบร้อย และได้ผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการที่ปรึกษาและคณะกรรมการบริหาร ศปท. เพื่อขอคำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขแล้ว ศปท. จักได้นำเสนอต่อมหาเถรสมาคม เพื่อขอประทานเมตตาพิจารณา "รับทราบ" แล้วจักได้จัดพิมพ์ออกเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาสัมมาปฏิบัติของพุทธบริษัทผู้สนใจในธรรมต่อไป

ข้าพเจ้าเห็นว่า **หนังสือคู่มือการปฏิบัติธรรม** (สมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔) ของสำนักปฏิบัติธรรมใหญ่ ๕ สำนัก ที่ ศปท. ได้รวบรวมข้อมูลจาก ๕ สำนักใหญ่มาเรียบเรียงขึ้นเพื่อจัดพิมพ์เป็นเล่มเพื่อนำออกเผยแพร่นั้น **มีคุณประโยชน์แก่การศึกษาสัมมา-ปฏิบัติพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง** และ**ประการสำคัญที่สุด** คือ **ให้ผู้สนใจศึกษาสัมมาปฏิบัติได้มีโอกาสเลือกวิธีปฏิบัติ** (สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน) ตามจริตอัธยาศัยของตนประการ ๑ **และยังมีหนังสือ "คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขาตามแนวสติปัฏฐาน ๔" ที่ ศปท**. ได้ตั้งคณะอนุกรรมการรวบรวมข้อมูลและเรียบเรียงขึ้น**ตามแนวอรรถาธิบายในคัมภีร์ปกรณ์วิเศษ "วิสุทธิมรรค" ไว้เป็นคู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติ เพื่อให้เป็นที่เข้าใจหลักและวิธีการปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตลอดถึงผลของการปฏิบัติ ที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน ให้ผู้สนใจในการศึกษาสัมมาปฏิบัติได้อาศัยหนังสือคู่มือดังกล่าว เป็นแนวทางปฏิบัติให้ตรง**

(อุชุปฏิปนฺโน) **ตามพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า โดยไม่หลงทาง** และ**ให้สามารถปฏิบัติได้ถูกต้องตรงทาง** (**ญายปฏิปนฺโน**) **เพื่อให้ถึงธรรมที่ควรรู้** ได้แก่ **สัมมาปฏิปทามรรค** เป็นต้น **และเพื่อให้บรรลุธรรมที่ควรบรรลุได้เป็นอย่างดี** อีกประการ ๑

ข้าพเจ้าจึง**ขออนุโมทนาสาธุการด้วยเป็นอย่างยิ่ง ที่ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย** (ศปท.) โดย **พระราชญาณวิสิฐ ประธานคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ เจ้าอาวาส และ เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดราชบุรี แห่งที่ ๑** (โดยมติมหาเถรสมาคม) **วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม** อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี และ**คณะผู้จัดทำหนังสือคู่มือการปฏิบัติธรรมฯ ของสำนักปฏิบัติธรรมใหญ่ๆ ๕ สำนัก** ดังกล่าว และ**ขออนุโมทนาสาธุการกับผู้ร่วมเป็นเจ้าภาพอุปถัมภ์การจัดพิมพ์หนังสือดังกล่าวนี้ ให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาสัมมาปฏิบัติของสาธุชนพุทธบริษัทให้กว้างขวางออกไปยิ่งขึ้น ได้เป็นประโยชน์แก่การสืบบวรพระพุทธศาสนาให้เจริญ**และ**มั่นคงสืบไป**

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยจงได้โปรดดลบันดาลประทานพร ให้คณะผู้จัดทำ คณะกรรมการบริหาร และกรรมการที่ปรึกษา ศปท. ผู้ช่วยพิจารณาให้ข้อแนะนำ อีกทั้งคณะเจ้าภาพอุปถัมภ์บำรุงการจัดพิมพ์หนังสือนี้ทุกท่าน **จงเจริญรุ่งเรืองในพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า ด้วยการได้ศึกษาสัมมาปฏิบัติธรรม ได้พ้นไปจากไตรวัฏฏะ** (กิเลสวัฏฏะ กรรมวัฏฏะ และวิปากวัฏฏะ) และ**ได้ถึงมรรค ผล นิพพาน ตามรอยบาทพระพุทธองค์ และขอจงเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธรรมสาร/ธนสารสมบัติ ปรารถนาสิ่งใดโดยชอบกอปรด้วยเหตุปัจจัยฝ่ายบุญกุศล ของจงสำเร็จสมมโนรถ ตามปรารถนาทุกประการ เทอญ**

(สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์)

กรรมการมหาเถรสมาคม แม่กองบาลีสนามหลวง
เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ อธิบดีสงฆ์ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษา
ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.)
๙ ธันวาคม ๒๕๕๒

คำปรารภ

ท่านเสริมชัย (พระราชญาณวิสิฐ - เสริมชัย ชยมงฺคโล/พลพัฒนาฤทธิ์) ได้เข้ามาเป็นศิษย์เรียนพระกัมมัฏฐานกับข้าพเจ้า ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๑๖ ครั้งนั้นท่านยังเป็นคฤหัสถ์อยู่ ข้าพเจ้าได้ถ่ายทอดการปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย และพระนิพพานของพระพุทธเจ้า และ **"วิชชาสะสางธาตุธรรม (อาสวักขยญาณ)"** ที่ข้าพเจ้าได้เรียนและอยู่ปฏิบัติธรรม กับหลวงพ่อฯ (พระมงคลเทพมุนี - สด จนฺทสโร) มาตั้งแต่ข้าพเจ้ายังเป็นนักเรียนเตรียมอุดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จวบจนท่านมรณภาพ ให้ไว้กับท่านเสริมชัย ได้ศึกษาและฝึกฝนปฏิบัติ และได้มอบให้ท่านเสริมชัยฯ กับท่านพระครูไกรสรวิลาส (ณัฐนันท์ กุลสิริ) รวบรวมคำสอนวิชชาของหลวงพ่อฯ ที่ **พระครูวินัยธรชั้ว** (ป.ธ.๕) ได้จดบันทึกไว้ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๘๑ มาจัดพิมพ์เป็นเล่ม ชื่อว่า **"ยุทธวิธีและยุทธศาสตร์** ของ **การสะสางธาตุธรรม** (อาสวักขยญาณ) ชั้นสูง" ในนาม**คณะกรรมการบริหาร โครงการปฏิบัติธรรมเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ** เป็นครั้งแรกจำนวน ๕๐๐ เล่ม เมื่อ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๒๐ เพื่อแจกแก่ผู้เจริญภาวนาได้ถึงธรรมกาย ต่อมาได้จัดพิมพ์ออกเผยแพร่อีกเป็นเล่มที่ ๒ พ.ศ.๒๕๒๘ จำนวน ๑,๒๐๐ เล่ม และต่อมาในการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๓ (เล่มที่ ๓) ได้จัดพิมพ์รวมเล่ม ชื่อว่า **"วิชชามรรคผลพิสดาร" รวมเล่ม ๑-๒-๓** เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๖ เพื่อแจกจ่ายแก่ผู้ปฏิบัติภาวนาได้ถึงธรรมกาย อีกจำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม และรวบรวมพระธรรมเทศนาที่หลวงพ่อฯ ท่านได้แสดง และท่านเจ้าคุณ**พระพิพัฒน์ธรรมคณี (อำนาจ อุปคุตฺโต)** เป็นผู้บันทึกเทปรวบรวมให้ไว้กับข้าพเจ้าและข้าพเจ้าได้มอบให้**พระครูพิศิษฐปริยัติคุณ** (ปัจจุบัน คือ **พระเทพปริยัติวงศ์ - ภาย ภทฺทโก** ป.ธ.๖) ฯลฯ เป็นผู้ถอดเทปได้จำนวน ๖๓ กัณฑ์ มาจัดพิมพ์เป็นเล่มในนาม **"โครงการปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร** และ**มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย**" ชื่อว่า หนังสือ **"ชีวประวัติ ผลงาน และรวมพระธรรมเทศนา ๖๓ กัณฑ์** ของ พระเดชพระคุณ **หลวงพ่อวัดปากน้ำ (พระมงคลเทพมุนี - สด จนฺทสโร)**" ขึ้นเมื่อ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๒๗ จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม เพื่อเผยแพร่แก่สาธุชนพุทธบริษัท เมื่อคราวฉลอง ๑๐๐ ปี (นับต่อจากวันมรณภาพอีก ๒๕ ปี)

บัดนี้ ท่านเสริมชัย คือท่านเจ้าคุณ **พระราชญาณวิสิฐ เจ้าอาวาสและเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดราชบุรี แห่งที่ ๑ (โดยมติมหาเถรสมาคม)** วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี ผู้เป็น **ประธานศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย** (ศปท.) ได้รวบรวมคำสอนพระกัมมัฏฐาน ที่หลวงพ่อฯ ท่านได้ปฏิบัติ และสอนศิษยานุศิษย์ ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย และพระนิพพานของพระพุทธเจ้า มาเรียบเรียงให้สอดคล้องกับหลักพระปริยัติธรรม พร้อมด้วยเอกสารอ้างอิงที่ชัดเจน เพื่อให้เข้าใจง่าย และให้เห็นได้ชัดเจนว่า ธรรมปฏิบัติที่หลวงพ่อฯ ท่านได้ปฏิบัติ และสอนนั้น ตรงตามหลักพระปริยัติธรรมทุกประการ เพื่อให้สาธุชนพุทธบริษัทผู้สนใจศึกษาสัมมาปฏิบัติ ได้เรียนรู้ และได้เป็นแนวทางปฏิบัติ ที่เข้าใจได้ง่ายอย่างนี้ จึงเป็นเรื่องที่ดี ที่ประเสริฐ สมตามปณิธานของหลวงพ่อฯ ที่ท่านได้เคยกล่าวไว้กับ**สมเด็จป๋า** (**สมเด็จพระสังฆราชปุ่น ปุณฺณสิริ**) ผู้มีศักดิ์เป็นหลานของท่านว่า "**แกคอยดูก็แล้วกัน ต่อไปหมดทั่วทั้งประเทศ เขาจะปฏิบัติ** [ธรรม] **ตามแบบวัดปากน้ำนี้แหละ**"

จึงขออนุโมทนาสาธุการ กับท่านเจ้าคุณ **พระราชญาณวิสิฐ** ที่ได้รวบรวม "**วิธีเจริญสมถวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย และพระนิพพานของพระพุทธเจ้า**" ที่**หลวงพ่อฯ** (**หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี - สด จนฺทสโร**) **ท่านได้ปฏิบัติและสอนศิษยานุศิษย์** จัดพิมพ์ขึ้นเป็นเล่ม เพื่อสะดวกแก่สาธุชนพุทธบริษัท ในการศึกษาสัมมาปฏิบัติ รวมทั้งคณะผู้ช่วยเหลือ และอุปถัมภ์ในการรวบรวมและจัดพิมพ์ขึ้นเป็นหนังสือนี้ ทุกท่าน ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงได้โปรดดลบันดาลประทานพร ให้ทุกท่านจงเจริญรุ่งเรืองในธรรมของพระพุทธเจ้า และกิจการงานโดยชอบ ขอจงมีอายุมั่นขวัญยืน ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ และขอจงมีแต่ความเจริญสันติสุขในชีวิต ให้สมบูรณ์บริบูรณ์ด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และพระนิพพานสมบัติ ทุกท่าน ปรารถนาสิ่งใดโดยชอบ กอปรด้วยเหตุปัจจัยที่เป็นบุญกุศล ขอจงสำเร็จ ขอจงสำเร็จ ขอจงสำเร็จ ทุกประการ เทอญ

(พระราชพรหมเถร - วีระ คณุตฺตโม)

รองเจ้าอาวาส และพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ

๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๒

คำนำ

ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) ได้มีมติให้จัดทำหนังสือ **"คู่มือการปฏิบัติสมถวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔"** **ของสำนักปฏิบัติธรรมใหญ่ ๕ สำนัก (สำนักพุทโธ, สำนักอานาปานสติ, สำนักยุบพอง, สำนักรูปนาม** และ**สำนักสัมมาอะระหัง**) เพื่อเผยแพร่แก่สาธุชนพุทธบริษัท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **เจ้าสำนัก**และ**พระวิปัสสนาจารย์/วิทยากรสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดต่างๆ เพื่อเลือกใช้เป็นแนวทางการศึกษาสัมมาปฏิบัติธรรมที่เหมาะกับจริตอัธยาศัยของตน**นั้น

บัดนี้ ทาง**คณะอนุกรรมการยกร่างธรรมปฏิบัติ ศปท**. ได้รวบรวมข้อมูลจากสำนักปฏิบัติธรรมใหญ่ ๕ สำนักและ**ได้เรียบเรียงขึ้นเป็นฉบับร่าง** และ**ได้ผ่านการพิจารณาแนะนำของคณะกรรมการบริหาร**และ**กรรมการที่ปรึกษาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว** กำลังจะได้นำกราบเรียนเสนอต่อมหาเถรสมาคม (มส.) เพื่อขอเมตตาท่านได้พิจารณา "รับทราบ" และ/หรือ ให้ข้อแนะนำเพิ่มเติม แล้วจักได้จัดพิมพ์ขึ้นเป็นฉบับรวมเล่ม เพื่อนำออกเผยแพร่ต่อสาธุชนพุทธบริษัทตามมติของ ศปท. ต่อไป

อนึ่ง เนื่องด้วย **"คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติสมถวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า" พร้อมด้วยคำอธิบายชี้แจงเพิ่มเติมนั้น เป็นที่ต้องการของสาธุชนพุทธบริษัทผู้สนใจศึกษาสัมมาปฏิบัติกันมาก**

วัดหลวงพ่อสดธรรมกายารามด้วยความอุปถัมภ์ของญาติโยมสาธุชน จึงขออนุญาตจัดพิมพ์จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม เพื่อออกเผยแพร่แก่สาธุชนพุทธบริษัทไปก่อน ต่อเมื่อได้รับเมตตาจากมหาเถรสมาคมท่านได้พิจารณารับทราบฉบับร่างรวมเล่ม (๕ สำนักใหญ่) แล้ว ศปท.จักได้จัดพิมพ์ออกเผยแพร่ตามกำลังต่อไป

อาตมภาพในนามของ **สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดราชบุรี แห่งที่ ๑** (โดยมติมหาเถรสมาคม) และศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี ขอกราบขอบพระคุณพระมหาเถระ/พระเถรานุเถระ ที่ได้เมตตาช่วยพิจารณาให้ข้อแนะนำในการปรับปรุงหนังสือนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และได้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาสัมมาปฏิบัติของผู้สนใจในธรรมต่อไป และ

ขออนุโมทนาสาธุการ **คณะอนุกรรมการผู้จัดรวบรวมข้อมูล มายกร่าง "หนังสือคู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔" ของสำนักใหญ่ ๕ สำนัก นี้** ให้สำเร็จลงได้ อีกทั้ง **สาธุชนผู้ใจบุญกุศลได้ร่วมกันอุปถัมภ์ในการจัดพิมพ์หนังสือนี้ออกเผยแพร่ด้วยเป็นอย่างยิ่ง**

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงได้โปรดดลบันดาลประทานพรให้ทุกท่านจงเจริญรุ่งเรืองในธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้ประสบแต่ความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขในชีวิต และได้ถึงมรรค ผล นิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ และเป็นบรมสุข อย่างถาวร ตลอดกาลนานเทอญ

(พระราชญาณวิสิฐ)

เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี
เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดราชบุรี แห่งที่ ๑ (โดยมติมหาเถรสมาคม) และ
ประธานศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.)

๑๙ ธันวาคม ๒๕๕๒

มติมหาเถรสมาคม

ครั้งที่ ๘/๒๕๕๓

สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติที่ **๑๙๘/๒๕๕๓**

เรื่อง **รายงานผลการดำเนินงานของศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.)**

ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๘/๒๕๕๓ เมื่อวันที่ ๙ เมษายน ๒๕๕๓ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่า พระราชญาณวิสิฐ ประธานศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) ได้มีลิขิต ที่ ศปท. ๓/๒๕๕๓ ลงวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓ แจ้งว่า ได้จัดประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษา และกรรมการบริหารศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ รวม ๔ ครั้ง เพื่อปรึกษาหารือในการดำเนินกิจกรรมและโครงการอบรมธรรมปฏิบัติ (ไตรสิกขา) ในการประชุมครั้งที่ ๑/๒๕๕๒ และครั้งที่ ๔/๒๕๕๒ ที่ประชุมได้มีมติให้จัดทำหนังสือ “คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา” พร้อมทั้งแปลเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อให้ชาวต่างประเทศได้มีโอกาสศึกษาสัมมาปฏิบัติธรรมให้กว้างขวางออกไปทั่วโลก และให้รวบรวมข้อมูลจากสำนักปฏิบัติธรรมใหญ่ ๕ สำนัก แล้วเรียบเรียงเป็นหนังสือคู่มือการปฏิบัติธรรม ๕ สำนัก (รวมเล่ม)

บัดนี้ ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) ได้ตั้งคณะผู้รวบรวมข้อมูลธรรมปฏิบัติจากสำนักปฏิบัติธรรมใหญ่ ๕ สำนัก และได้เรียบเรียงเสร็จเรียบร้อยแล้ว รวมทั้ง “คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา” พร้อมทั้งฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ รายละเอียดตามเอกสารที่แนบถวายในที่ประชุม

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเห็นควรนำเสนอมหาเถรสมาคมเพื่อโปรดทราบ

ที่ประชุมรับทราบ

(นางจุฬารัตน์ บุณยากร)

เลขาธิการมหาเถรสมาคม

หลักและวิธีเจริญสมถะและวิปัสสนาเบื้องต้น ถึงธรรมกาย

โดย

พระเดชพระคุณ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)
หลวงพ่อวัดปากน้ำ

รูปที่ ๑ ท่านั่งคู้บัลลังก์ขัดสมาธิ

วิธีเจริญสมถวิปัสสนาภาวนา
โดย พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หลวงพ่อวัดปากน้ำ

วิธีนั่ง

นั่งคู้บัลลังก์ขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย เว้นหัวแม่มือทั้งสองให้ห่างกันสององคุลี คือหัวแม่มือซ้ายจรดกับปลายนิ้วชี้ขวา (รูปที่ ๑) แล้วตั้งกายให้ตรง คือวัดตั้งแต่ปลายนิ้วชี้ของเท้าขวาถึงกลางลูกสะบ้าของหัวเข่าขวานั้น แล้วเอาเครื่องวัดนั้นจรดลงที่ตรงบนตาตุ่มขาขวา แล้วเอาเครื่องวัดอีกข้างหนึ่งจรดเข้าที่ใต้ลูกคาง นี้เป็นส่วนของกายตรง เรียก **อุชุํ กายํ ปณิธาย** ตั้งกายให้ตรง **ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา** เข้าไปตั้งสติไว้ให้มีหน้ารอบ คือเข้าไปตั้งสติไว้ไม่ให้เผลอ [ตรงกับพระขีณาสพผู้เป็นสติวินัย มีสติทุกเมื่อ] นี่เป็นทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ สติไม่เผลอจากบริกรรมภาวนาและบริกรรมนิมิตให้ติดกัน ไม่แยกแตกจากกัน นี้แลเป็นของสำคัญในเรื่องที่จะเป็นหรือไม่เป็น สติไม่เผลอจากบริกรรมทั้งสอง บริกรรมว่า **"สัมมาอะระหัง"** นี้เรียกว่า **บริกรรมภาวนา**

กำหนดเครื่องหมายให้ใสเหมือนเพชรลูกที่เจียระไนแล้ว ไม่มีขนแมว โตเท่าแก้วตาประมาณเท่าวงของตาดำ ใสขาวเหมือนกระจกที่ส่องเงาหน้า สัณฐานกลมรอบตัว ไม่มีตำหนิเรียบรอบตัว เหมือนดวงแก้วกายสิทธิ์ นี้เรียกว่า **บริกรรมนิมิต**

บริกรรมทั้งสองนี้พรากจากกันไม่ได้ ต้องให้ติดกันอยู่เสมอในอิริยาบถทั้ง ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ไม่เผลอ ให้มีสติอยู่เสมอ ไม่ให้ขาด เมื่อเห็นดวงนิมิตเกิดเป็นดวงใสขึ้นแล้ว ให้หยุดบริกรรมภาวนา เพ่งอยู่ที่กลางดวงนั้น แล้วทำใจให้หยุดในหยุดที่กลางดวงนั้น มีจุดเป็นเครื่องหมาย ให้ใสหนักขึ้นทุกที จนเป็นรัศมีคือแสงสว่าง ถ้าไม่หยุด ให้บริกรรมภาวนาไว้ว่า "สัมมาอะระหังๆๆ" ร้อยครั้ง พันครั้ง จนกระทั่งใจค่อยๆ รวมหยุดอยู่ที่เดียว ดังจะอธิบายข้างหน้าเป็นลำดับไป

ฐานที่ ๑ **ปากช่องจมูก** *หญิงซ้าย ชายขวา* ตรงกลางพอดี ไม่ล้ำเข้าไป ไม่เหลื่อมออกมา

ฐานที่ ๒ **เพลาตา** *หญิงซ้าย ชายขวา* ตรงหัวตาพอดี ตามช่องลมเข้าออกข้างใน

ฐานที่ ๓ **จอมประสาท กลางกั๊กศีรษะ** ให้ได้ระดับกับเพลาตา อยู่ภายในตรงศูนย์กลางของศีรษะ

ฐานที่ ๔ **ปากช่องเพดาน** ไม่ให้ล้ำไม่ให้เหลื่อม ตรงช่องที่รับประทานอาหารสำลัก

ฐานที่ ๕ **ปากช่องคอ** เหนือลูกกระเดือก อยู่ตรงกลางทีเดียว

ฐานที่ ๖ ที่สุดลมหายใจเข้าออก คือ **กลางตัว ตรงระดับสะดือ** แต่อยู่ภายใน

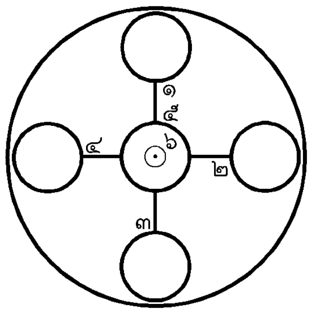
ฐานที่ ๗ ถอยหลังกลับมา**เหนือระดับสะดือประมาณ ๒ นิ้วมือ** (๒ องคุลีหรือประมาณ ๕ ซม.) ในกลางตัว (ดูรูปที่ ๒)

รูปที่ ๒ รูปด้านข้างผ่าซีกแสดงที่ตั้ง ของดวงนิมิตจากฐานที่ ๑ ถึงฐานที่ ๗

กำหนดดวงนิมิตเครื่องหมายไปหยุดอยู่ตามฐานนั้นๆ พร้อมกับภาวนาในใจว่า "สัมมาอะระหังๆๆ" ๓ ครั้ง แล้วจึงเลื่อนดวงนิมิตนั้นต่อไป

สำหรับฐานที่ ๓ เวลาจะเลื่อนดวงนิมิตต่อไป ต้องเหลือบตากลับเข้าข้างใน คล้ายๆ กับคนนอนกำลังจะหลับ แต่แล้วก็ปล่อยให้เป็นไปตามปกติ ทั้งนี้ เพื่อจะให้ความเห็น ความจำ ความคิด ความรู้ (รวม ๔ อย่างนี้เรียก ว่า ใจ) กลับเข้าข้างใน เพราะจะต้องดูด้วยตาละเอียดต่อไป เมื่อเลื่อนดวงนิมิตกลับขึ้นมาอยู่ฐานที่ ๗ แล้ว ให้เพ่งอยู่ตรงนั้นที่เดียว ให้คู่กันไปกับบริกรรมภาวนาว่า "สัมมาอะระหัง" ถ้าหากรู้จักทางคือฐานที่ตั้งเหล่านี้แล้ว **ในการทำคราวหลังๆ จะเอาใจไปจรดฐานที่ ๗ เลยทีเดียวก็ได้**

รูปที่ ๓ ลักษณะของฐานที่ ๗

(๑) ศูนย์ด้านหน้า ธาตุน้ำ (๒) ศูนย์ด้านขวา ธาตุดิน

(๓) ศูนย์ด้านหลัง ธาตุไฟ (๔) ศูนย์ด้านซ้าย ธาตุลม

(๕) ศูนย์กลาง อากาศธาตุ (๖) ศูนย์กลางของอากาศธาตุ วิญญาณธาตุ

ตรงนั้นมีศูนย์อยู่ ๕ ศูนย์ คือ ศูนย์กลาง หน้า ขวา หลัง ซ้าย (รูปที่ ๓) ศูนย์กลางคือ อากาศธาตุ เครื่องหมายที่ใสสะอาดลอยอยู่กลางช่องอากาศ พร้อมด้วยความรู้ ที่เรียกว่า วิญญาณธาตุ ศูนย์ข้างหน้าคือธาตุน้ำ ศูนย์ข้างขวาคือธาตุดิน ศูนย์ข้างหลังคือธาตุไฟ ศูนย์ข้างซ้ายคือธาตุลม นิยมพร้อมด้วยธาตุทั้ง ๖ เมื่อแรกเกิดมาก็พร้อมด้วยธาตุทั้ง ๖ เมื่อไปเกิดก็พร้อมด้วยธาตุทั้ง ๖ **ธาตุไม่ประชุมพร้อมกัน ปฐมมรรคก็เกิดไม่ได้ เมื่อไม่มีปฐมมรรค มรรคผลนิพพานก็ไปไม่ถูก เหตุนี้จึงต้องทำปฐมมรรคให้เกิดให้มีขึ้น.**

เมื่อดวงปฐมมรรคเกิดขึ้นเป็นดวงใสที่ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ แล้ว ก็ให้หยุดบริกรรมภาวนา แต่ให้เพ่งอยู่ที่กลางดวงนั้น โดยทำใจให้หยุดในหยุดที่กลางดวงนั้น มีจุดเป็นเครื่องหมายให้ใสหนักขึ้นทุกที จนเป็นรัศมีคือแสงสว่าง ต่อไปให้ฝึกปฏิบัติต่อไปตามลำดับ ดังนี้ คือ

๑. ฝึกเจริญสมถภาวนา ถึง ๑๘ กาย ถึงธรรมกาย คือกายมนุษย์-มนุษย์ละเอียด กายทิพย์-ทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม-รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด กายธรรมโคตรภู-โคตรภูละเอียด กายธรรมพระโสดา-พระโสดาละเอียด กายธรรมพระสกทาคามี-พระสกทาคามีละเอียด กายธรรมพระอนาคามี-พระอนาคามีละเอียด กายธรรมพระอรหัต-พระอรหัตละเอียด ตั้งแต่กายมนุษย์ถึงกายอรูปพรหมละเอียด นี้เรียกว่าขั้นสมถะ ตั้งแต่กายธรรมโคตรภูทั้งหยาบทั้งละเอียด จนถึงกายพระอรหัตทั้งหยาบทั้งละเอียด นี้เป็นขั้นวิปัสสนาทั้งนั้น[๑]

๒. **ฝึกพิสดารกาย (ทั้ง ๑๘ กาย) สุดกายหยาบกายละเอียด** ให้เป็นวสี คือ ให้คล่องแคล่ว ชำนาญเพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการเจริญวิชชาชั้นสูง และทำนิโรธดับสมุทัย (ไม่ใช่นิโรธสมาบัติ แต่เป็นการดับหยาบไปหาละเอียด) **ละอกุศลจิตของกายในกายโลกิยะจากสุดหยาบ เข้าถึงกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต** และ**ธรรมในธรรม ของกายที่ละเอียดๆ ไปจนสุดละเอียด ได้เข้าถึง ได้รู้-เห็น** และ**เป็นธรรมกาย** ซึ่ง**เป็นกายโลกุตตระไปจนสุดละเอียด ถึงพระนิพพานของพระพุทธเจ้า**

๓. **ฝึกซ้อนกาย-สับกาย และพิสดารกาย ซ้อนสับทับทวี**

๔. **ฝึกเจริญฌานสมาบัติ** (รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔) โดยอนุโลมและปฏิโลม

๕. **ฝึกเจริญภาวนาถึงนิพพาน** ทั้งนิพพานถอดกายและนิพพานเป็น

๖. **ฝึกตรวจภพ ตรวจจักรวาล**

๗. **ฝึกเจริญพรหมวิหาร ๔** (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา)

---

[๑] พระเดชพระคุณ **หลวงพ่อวัดปากน้ำ** หมายถึง **ตั้งแต่ขั้นอนุปัสสนา**เห็นแจ้งในสภาวะของ**สังขารธรรม** ตลอดถึง**โลกุตตรวิปัสสนา** เห็นแจ้งในสภาวะของ **วิสังขารธรรม**คือ**พระนิพพาน** และเห็นแจ้งใน**อริยสัจ ๔** อันเป็นไปในญาณ ๓ มีอาการ ๑๒ – ชยมงฺคโล ภิกฺขุ.

๘. **ฝึกพิจารณาสติปัฏฐาน ๔** กาย เวทนา จิต ธรรม ทั้ง ณ ภายใน และ ณ ภายนอก

๙. **ฝึกพิจารณาอริยสัจ ๔** ในกายมนุษย์, ทิพย์, พรหม อรูปพรหม ให้เห็นแจ้ง รู้แจ้ง ในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อันเป็นไปในญาณ ๓ คือ สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ มีอาการ ๑๒ นี้เป็นโลกุตตรปัญญา พร้อมกับทำนิโรธ (ไม่ใช่นิโรธสมาบัติ แต่เป็นนิโรธในความหมายของการดับสมุทัย) ดับหยาบไปหาละเอียด จนถึง **อายตนะนิพพาน เพื่อให้รู้เห็น** และ**เป็นพระนิพพานธาตุ** ซึ่งมีสภาวะที่เป็น **วิสังขาร** คือ **"พระนิพพาน"** ที่แท้จริง ของพระพุทธเจ้า

๑๐. **ฝึกเจริญวิชชาธรรมกายชั้นสูง (วิชชาสะสางธาตุธรรม)** เพื่อ**เข้าถึง/บรรลุวิชชา ๓** คือ **"ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ" "จุตูปปาตญาณ"** และ **"อาสวักขยญาณ"** และ**คุณธรรมที่ควรบรรลุยิ่งขึ้นไป** ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ เพื่อช่วยบำบัดทุกข์ บำรุงสุขของตน และสังคม ประเทศชาติ ตามที่หลวงพ่อวัดปากน้ำ ท่านได้เคยกล่าวไว้ว่า **"ธรรมกายคนหนึ่ง ช่วยคนได้ครึ่งเมือง"** ซึ่งหมายความว่าผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย เจริญวิชชาธรรมกายชั้นสูง ช่วยบำบัดทุกข์ บำรุงสุขแก่สาธุชนพลเมืองได้มาก.

วิธีเจริญภาวนา ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย

พระธรรมเทศนา โดย **หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี** (สด จนฺทสโร)

บัดนี้ท่านทั้งหลาย ทั้งหญิงและทั้งชายได้เสียสละเวลาอันมีค่า มาศึกษาในทางพระพุทธศาสนา นี้เป็นกิจส่วนตัวสำคัญทางพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาแปลว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าสอนให้สัตว์โลกทั้งหมด ละชั่วด้วยกาย วาจา ใจ ทำความดีด้วยกาย วาจา ใจ ทำใจให้ใส ๓ ข้อนี้แหละเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ ทั้งอดีต ปัจจุบัน อนาคต ยืนยันเหมือนกันหมด เหตุนั้นท่านทั้งหลาย เมื่อตั้งใจมั่นลงในพระพุทธศาสนาเช่นนี้ ก็เพื่อจะทำใจของตนให้ดีตามประสงค์

ในทางพระพุทธศาสนา การที่จะทำใจให้ดีนี้ มีบาลีเป็นตำรับตำราว่า

เทฺวเม ภิกฺขเว วิชฺชาภาคิยา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วิชชามี ๒ อย่าง **กตเม เทฺว** ๒ อย่างอะไรบ้าง **สมโถ จ** สมถะ ความสงบระงับ อย่างหนึ่ง **วิปสฺสนา จ** วิปัสสนา ความเห็นแจ้ง อย่างหนึ่ง

สมโถ ภาวิโต กิมตฺถมนุโภติ สมถะเป็นขึ้นแล้วต้องการอะไร **จิตฺตํ ภาวิยติ** ต้องการให้จิตเป็นขึ้น **จิตฺตํ ภาวิตํ กิมตฺถมนุโภติ** จิตเป็นขึ้นแล้วต้องการอะไร **โย ราโคโส ปหียติ** ความกำหนัดยินดีอันใดที่มีอยู่ในจิตใจ ความกำหนัดยินดีอันนั้นหมดไปด้วยสมถะความสงบระงับ

วิปสฺสนา ภาวิตา กิมตฺถมนุโภติ วิปัสสนาเป็นขึ้นแล้วต้องการอะไร **ปญฺญา ภาวิยติ** ต้องการทำปัญญาให้เป็นขึ้น **ปญฺญา ภาวิตา กิมตฺถมนุโภติ** ปัญญาเป็นขึ้นแล้วต้องการอะไร **ยา อวิชฺชา สา ปหียติ** ความไม่รู้จริงอันใดที่มีอยู่กับจิตใจ ความไม่รู้จริงอันนั้นหมดไปด้วยความเห็นแจ้งคือวิปัสสนา

ทางพระพุทธศาสนามีวิชชา ๒ อย่างนี้เป็นข้อสำคัญนัก บัดนี้ท่านทั้งหลายที่เสียสละเวลามา ก็เพื่อมาเรียนสมถวิปัสสนาทั้ง ๒ อย่างนี้ **สมถะ** เป็นวิชชาเบื้องต้น พุทธศาสนิกชน

ต้องเอาใจใส่ คือแปลความว่า สงบระงับใจ เรียกว่า สมถะ **วิปัสสนา** เป็นขั้นสูงกว่าสมถะ ซึ่งแปลว่า เห็นแจ้ง เป็นธรรมเบื้องสูง เรียกว่าวิปัสสนา สมถะ-วิปัสสนา ๒ อย่างนี้ เป็นธรรมอันสุขุมลุ่มลึกในทางพระพุทธศาสนา ผู้พูดนี้ได้ศึกษามาตั้งแต่บวช พอบวชออกจากโบสถ์แล้วได้วันหนึ่ง รุ่งขึ้นวันหนึ่งก็เรียนทีเดียว เรียนสมถะทีเดียว ไม่ได้หยุดเลย จนกระทั่งถึงบัดนี้ บัดนี้ทั้งเรียนด้วย ทั้งสอนด้วย ในฝ่ายสมถวิปัสสนาทั้ง ๒ อย่างนี้

สมถะมีภูมิแค่ไหน **สมถะมีภูมิ ๔๐**

กสิณ ๑๐, อสุภะ ๑๐, อนุสติ ๑๐, พรหมวิหาร ๔, อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑, จตุธาตุววัฏฐาน ๑, อรูปฌาน ๔, ทั้ง ๔๐ นี้ เป็นภูมิของสมถะ

วิปัสสนา มีภูมิ ๖

ขันธ์ ๕, อายตนะ ๑๒, ธาตุ ๑๘, อินทรีย์ ๒๒, อริยสัจ ๔, ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ [ธรรมอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น] นี้เป็นภูมิของวิปัสสนา ภูมิสมถะ ภูมิวิปัสสนา ทั้ง ๒ นี้เป็นตำรับตำราในทางพระพุทธศาสนาได้ใช้กันสืบมา

แต่ **ภูมิของสมถะ** ที่เราจะเพิ่งเรียนต่อไป **เริ่มต้นต้องทำใจให้หยุด จึงจะเข้าภูมิของสมถะได้ ถ้าทำใจหยุดไม่ได้ก็เข้าภูมิสมถะไม่ได้** สมถะเขาแปลว่าสงบ แปลว่าระงับ แปลว่าหยุด แปลว่านิ่ง ต้องทำใจให้หยุด ใจของเราน่ะ อะไรที่เรียกว่า **"ใจ" เห็น** อย่างหนึ่ง, **จำ** อย่างหนึ่ง, **คิด** อย่างหนึ่ง, **รู้** อย่างหนึ่ง, **๔ อย่างนี้รวมเข้าเป็นจุดเดียวกัน** นั่นแหละเรียกว่า **"ใจ"**

อยู่ที่ไหน? อยู่ในเบาะน้ำเลี้ยงหัวใจ คือ ความเห็นอยู่ที่ท่ามกลางกาย ความจำอยู่ที่ท่ามกลางเนื้อหัวใจ ความคิดอยู่ท่ามกลางดวงจิต ความรู้อยู่ท่ามกลางดวงวิญญาณ

เห็น จำ คิด รู้ ๔ ประการนี้ หมดทั้งร่างกาย ส่วนเห็นเป็นต้นของรู้ ส่วนจำเป็นต้นของเนื้อหัวใจ ส่วนคิดเป็นต้นของดวงจิต ส่วนรู้เป็นต้นของดวงวิญญาณ

"ดวงวิญญาณ" เท่าดวงตาดำข้างใน อยู่ในกลางดวงจิต "ดวงจิต" เท่าดวงตาดำข้างนอก อยู่ในกลางเนื้อหัวใจ "ดวงจำ" กว้างออกไปอีกหน่อยหนึ่ง เท่าดวงตาทั้งหมด "ดวงเห็น" อยู่ในกลางกาย โตกว่าดวงตาออกไป นั่นเป็น ดวงเห็น **ดวงเห็น** นั่นแหละ ธาตุ

เห็นอยู่ศูนย์กลางดวงนั้น นั้นแหละเรียกว่าเห็น เห็นอยู่ในธาตุเห็นนั้น **ดวงจำ** ธาตุจำอยู่ในศูนย์กลางดวงนั้น ความจำอยู่ที่นั่น **ดวงคิด** ธาตุคิดอยู่ศูนย์กลางดวงนั้น **ดวงรู้** ธาตุรู้อยู่ในศูนย์กลางดวงนั้น เห็น จำ คิด รู้ ๔ อย่างนี้แหละ เอาเข้ามารวมจุดเดียวกันเรียกว่า **"ใจ"**

ของยากอย่างนี้เห็นไหมล่ะ คำที่เรียกว่า "ใจ" นั่นแหละ เวลานี้ เรานั่งอยู่นี่ สอด [ส่งใจ] ไปถึงบ้านก็ได้ สอดไปถึงนรกก็ได้ สอดไปถึงสวรรค์ก็ได้ สอดไปถึงนิพพานก็ได้ [เรานึก] สอดใจไปได้ มันลึกซึ้งอย่างนั้น เห็นไหมล่ะใจ ถ้าว่ามันรู้แคบมันก็สอดไปได้แคบ ถ้ารู้กว้างสอดไปได้กว้าง ถ้ารู้ละเอียดสอดไปได้ละเอียด รู้หยาบก็สอดไปได้หยาบ แล้วแต่ความรู้ของมัน ความเห็นของมัน สำคัญนัก

คำที่เรียกว่า **"ใจ"** นี่แหละ **เราต้องบังคับให้หยุดเป็นจุดเดียวกัน เห็น จำ คิด รู้ ๔ อย่างนี้ ต้องมารวมหยุดเป็นจุดเดียวกันอยู่กลางกายมนุษย์** สะดือทะลุหลัง ขวาทะลุซ้าย กลางกั๊กข้างใน สะดือทะลุหลัง เป็นด้ายกลุ่มไปเส้นหนึ่ง ตึง ขวาทะลุซ้ายเป็นด้ายกลุ่มไปเส้นหนึ่งตรงกัน ตึง ตึงทั้ง ๒ เส้น ตรงกลางจรดกัน ที่กลางจรดนั่นแหละเรียกว่า "กลางกั๊ก" กลางกั๊กนั่นแหละถูกกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ใสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ ถูกกลางดวงพอดี ที่สอนให้เอาพระของขวัญไปจรดไว้กลางดวงนั้นแหละ กลางกั๊กนั่นแหละ เราเอาใจของเราไปจรดอยู่กลางกั๊กนั่นแหละ เห็น จำ คิด รู้ ๔ อย่างจรดอยู่กลางกั๊กนั่น กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้น **"ใจ"** มีที่ตั้งแห่งเดียวเท่านั้น

ที่เขาบอกว่า "ตั้งใจนะ" เราจะต้องเอาใจไปหยุดตรงนั้นทีเดียว ถึงจะถูกเป้าหมายใจดำ เขาบอกว่าตั้งใจนะ เวลานี้เอ็งจะทำบุญทำกุศล เราต้องตั้งใจตรงนั้น บัดนี้เราจะรักษาศีล ก็ต้องตั้งใจตรงนั้น บัดนี้เราจะเจริญภาวนาละ เราก็ต้องตั้งใจตรงนั้นเหมือนกัน ต้องเอาใจหยุดตรงนั้น กลาง เมื่อเอาใจไปหยุดอยู่กลางนั้นแล้ว เราก็ใช้สัญญาจำให้มั่น หยุดนิ่งบังคับให้นิ่งเชียว ถ้าไม่นิ่งก็ต้องใช้บริกรรมภาวนาบังคับไว้ บังคับใจให้หยุด บังคับหนักเข้าๆๆ พอถูกส่วนเข้า ใจหยุดนิ่ง ใจหยุด หยุด **พอใจหยุดเท่านั้นแหละ ถูกตัวสมถะแล้ว นั่นแหละตัวสมถะ ไอ้หยุดนั่นแหละ หยุดนั่นเองเป็นตัวสำเร็จ ทางโลกและทางธรรมสำเร็จหมด** โลกที่จะได้รับความสุข ใจต้องหยุดตามส่วนของโลก ธรรมที่จะได้รับความสุข ใจต้อง

หยุดตามส่วนของธรรม ท่านได้แนะนำไว้ตามวาระพระบาลีว่า **นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ สุขอื่นนอกจากหยุดจากนิ่งไม่มี** หยุดนั่นเองเป็นตัวสำคัญ เพราะเหตุนั้นต้องทำใจให้หยุด เมื่อใจของเราหยุดแล้ว เราก็ต้องหยุดในหยุดๆ ไม่มีถอยหลังกลับ หยุดในหยุดๆๆ อยู่นั่นเอง

ใจที่หยุดนั้นต้องถูกกลางนะ ถ้าไม่ถูกกลางใช้ไม่ได้ ต้องหยุดเข้าสิบ เข้าศูนย์ เข้าส่วน ถูกสิบ ถูกศูนย์ ถูกส่วน ถ้าหยุดกลางกายเช่นนั้นถูกสิบ พอถูกสิบเท่านั้น ไม่ช้าจะเข้าถึงศูนย์ พอถูกสิบแล้วก็จะเข้าถึงศูนย์ทีเดียว โบราณท่านพูดกันว่า

"เห็นสิบแล้วเห็นศูนย์ เป็นเค้ามูลสืบกันมา
เที่ยงแท้แน่นักหนา ตั้งอนิจจาเป็นอาจิณ
จุติแล้วปฏิสนธิ ย่อมเวียนวนอยู่ทั้งสิ้น
สังขาราไม่ยืนยิน ราคีสิ้นเป็นตัวมา"

สิบศูนย์นี้เป็นตัวสำคัญนัก สัตว์โลกจะเกิดในโลกได้ ต้องอาศัยเข้าสิบแล้วตกศูนย์จึงเกิดได้ ถ้าเข้าสิบไม่ตกศูนย์แล้วก็เกิดไม่ได้ นี่โลกกับธรรมต้องอาศัยกันอย่างนี้ ส่วนทางธรรมเล่า ก็ต้องเข้าสิบ เข้าสิบแล้วก็ตกศูนย์ **"ตกศูนย์"** คือ **"ใจหยุด"** พอใจหยุดเรียกว่าเข้าสิบแล้ว เห็นเป็นดวงใสเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ผุดขึ้นที่ใจหยุดนั้นแหละ นั่นตกศูนย์แล้ว เข้าสิบแล้ว เห็นศูนย์แล้ว เรียกว่า "เข้าสิบแล้วเห็นศูนย์"

พอเห็นศูนย์ ใจก็หยุดอยู่กลางศูนย์นั้นเชียว กลางดวงใสเท่าดวง จันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงนั้นแหละเรียกว่า **"ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน"** หรืออีกนัยหนึ่ง ดวงนั้นเรียกว่า **"ดวงปฐมมรรค"** หนทางเบื้องต้นมรรคผลนิพพาน **ถ้าจะไปสู่มรรคผลนิพพาน ต้องเข้ากลางดวงนั้นแห่งเดียว ไปได้ทางเดียว ทางอื่นไม่มี** เมื่อเข้ากลางดวงศูนย์นั้นได้แล้ว เรียกว่า **ปฐมมรรค** นัยหนึ่ง อีกนัยหนึ่ง ดวงนั้นแหละเรียกว่า **"เอกายนมรรค"** แปลว่า **"หนทางเอก" ไม่มีโท สองไม่มี** แปลว่า **"หนทางหนึ่ง" สองไม่มี หนึ่งทีเดียว**

อธิบายว่า ***เพราะการบรรลุคุณธรรมที่บริสุทธิ์จนสุดละเอียดถึงสัมมาปฏิปทามรรค เพื่อความบรรลุมรรค-ผล-นิพพาน ต้องบรรลุ***

ที่ "จิตใจ" ของผู้ศึกษาสัมมาปฏิบัติธรรม *โดยการ* ***เจริญภาวนาผ่านกาย ในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม*** *ชำระจิตใจ (เห็น-จำ-คิด-รู้) และธาตุธรรม ซึ่งตั้งอยู่* ***ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายในกาย ฯลฯ ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ แห่งเดียว จากกายในกาย-เวทนาในเวทนา-จิตในจิต-ธรรมในธรรม สุดหยาบ (กายมนุษย์) ถึงสุดละเอียด (อรูปพรหมละเอียด)*** *และ* ***เข้าถึงกายโลกุตตระ ตั้งแต่กายโคตรภู ถึงธรรมกายอรหัตในอรหัต ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด ถึงธรรมกาย มรรค ๔ ผล ๔ และพระนิพพานธาตุ ๑ ของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าผู้ปฏิบัติภาวนาในเบื้องต้น-เบื้องกลาง จะได้เห็นตามนี้หรือไม่ก็ตาม ต่อเมื่อปฏิบัติถึงขั้นตอนจะได้เข้าถึงมรรคผลนิพพาน ย่อมรู้เห็นตามนี้***

กล่าวคือ ***จะต้องได้เข้าถึง/รู้-เห็น พระนิพพานธาตุ (อนุปาทิเสส-นิพพานธาตุ) ของพระพุทธเจ้า*** *และ****พระอรหันต์ขีณาสพ ที่ดับเบญจขันธ์-เข้าปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ*** *ใน* ***อายตนะ*** *คือ****พระนิพพาน*** *ตามธรรมภาษิตในปฏิสัมภิทามรรคว่า* ***"เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์ [ด้วยปัญญา] เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นธรรมที่ไม่มีสาระ เป็นมตธรรม ... เธอนั้นย่อมได้ 'อนุโลม-ขันติ'*** *[คือ โคตรภูญาณ]* ***เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นความดับแห่งเบญจขันธ์ เป็นพระนิพพาน เที่ยง-เป็นสุข-เป็นธรรมที่มีประโยชน์สูงสุดยิ่ง-เป็นธรรมที่มีสาระ-เป็นอมตธรรม ฯลฯ เธอนั้นย่อมย่างลงสู่สัมมัตต-นิยาม*** *[คือย่อมย่างลงสู่มรรคญาณผลญาณ]****"***

ที่ว่า ***"ภิกษุพิจารณาเห็นความดับแห่งเบญจขันธ์ เป็นพระนิพพานเที่ยง ..." นั้น*** *ก็คือ* ***พระภิกษุหรือพระโยคาวจรนี้ ได้เข้าถึงอายตนะคือ***

> ***พระนิพพาน “เป็นที่สถิตอยู่” ของ “พระนิพพานธาตุ” ของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์เจ้า ผู้ดับขันธ์เข้าปรินิพพาน*** *ด้วย* ***“อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ”*** *ชื่อว่า* ***“ตกกระแสพระนิพพาน”*** *นั้นนั่นเอง - ชยมงฺคโล ภิกฺขุ*

เมื่อรู้จักหลักอันนี้แล้ว ต่อแต่นี้ไป ก็จะสอนให้ทำต่อไป เมื่อเราได้ทำวัตรอาราธนาเรียบร้อยแล้ว ต่อแต่นี้ไปก็ต้องนั่งสมาธิกัน บาลีว่า **นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชฺฌิตฺวา** ให้นั่งคู้บัลลังก์ ขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ทุกคนด้วยกัน ตั้งตัวให้ตรง แล้วคอยฟังอธิบายต่อไป วิธีที่ถูกคือ ปลายนิ้วชี้มือข้างขวา จรดกับปลายนิ้วหัวแม่มือข้างซ้าย วางไว้บนตักที่เราขัดสมาธินั้น นั่งยืดตัวให้ตรงเพื่อให้เลือดลมเดินสะดวกและรู้สึกสบายในขณะนั่งนั้น เรียกว่า **อุชุํ กายํ ปณิธาย** ตั้งกายให้ตรง

เมื่อเรานั่งขัดสมาธิ ตั้งกายให้ตรงดีแล้ว เราต้องตั้งใจให้หยุด ใจของเราถ้าหยุดได้สักกระพริบตาเดียวเท่านั้น ได้ชื่อว่าเราได้สร้างบุญใหญ่กุศลใหญ่สำคัญนัก บุญที่เกิดจากการนั่งภาวนานั้นเป็นบุญใหญ่กุศลใหญ่ เราจะไปสร้างโบสถ์ วิหาร การเปรียญสักร้อยหลังก็สู้บุญที่เกิดขึ้นจากการบำเพ็ญสมถวิปัสสนาไม่ได้ **เมื่อเราแสวงหาเขตบุญในพระพุทธศาสนาพึงบำเพ็ญสมถวิปัสสนาทำใจให้มั่นคงดังนี้ ให้ใจหยุด หยุดนี้เป็นตัวสำคัญ “หยุด” นี้จะเป็นทางมรรคผลนิพพาน** พวกที่ให้ทานรักษาศีลนั้นยังไกลกว่า **“หยุด” นี้ใกล้นิพพานนัก พอหยุดได้เท่านั้น ถูกคำสั่งสอนของพระศาสดาแล้ว** ไม่ยักเยื้องแปรผัน

ต่อแต่นี้ไปคอยตั้งใจฟัง เมื่อเราทำวัตรอาราธนาเสร็จแล้ว ก็จะบอกวิธีกระทำต่อไป **วิธีทำสมถวิปัสสนา** ต้องมี **บริกรรมภาวนา** กับ **บริกรรมนิมิต** เป็นคู่กัน บริกรรมนิมิตให้กำหนดเครื่องหมายเข้าดวงใส เหมือนกับเพชรลูกที่เจียระไนแล้ว ไม่มีขนแมว โตเท่าแก้วตา ผู้หญิงกำหนดเข้าปากช่องจมูกซ้าย ผู้ชายกำหนดเข้าปากช่องจมูกขวา อย่าให้ล้ำให้เหลื่อม ใจของเราที่ยืดไปยืดมา แวบไปแวบมา ให้เข้าไปอยู่เสียในบริกรรมนิมิต **ปากช่องจมูก หญิงซ้าย ชายขวา** ข้างนอกดวงโตเท่าแก้วตา ข้างในดวงโตเท่าเมล็ดพุทธรักษา ใสขาวเหมือนกระจกส่องเงาหน้า หญิงกำหนดปากช่องจมูกซ้าย ชายกำหนดปากช่องจมูกขวา แล้วให้บริกรรมภาวนาประคองบริกรรมนิมิตนั้นไว้ว่า **“สัมมาอะระหัง”** ตรึกถึงดวงที่ใส ใจหยุด

อยู่กลางดวงที่ใส **"สัมมาอะระหัง"** ตรึกถึงดวงที่ใส ใจหยุดอยู่กลางดวงที่ใส **"สัมมาอะระหัง"** ตรึกถึงดวงที่ใส ใจหยุดอยู่กลางดวงที่ใส นิ่งอยู่ที่นั่น นี่ **ฐานที่ ๑**

ฐานที่ ๒ เลื่อนไปที่ **เพลาตา** หญิงอยู่ซีกข้างซ้าย ชายอยู่ซีกข้างขวา ตรงหัวตาที่มูลตาออก ตามช่องลมหายใจเข้าออกข้างใน แล้วให้บริกรรม ประคองเครื่องหมายที่เพลาตานั้นว่า **"สัมมาอะระหังๆ"** ๓ ครั้ง แบบเดียวกัน แล้วเลื่อนเครื่องหมายตรงลำดับเพลาตาเข้าไปที่ **กลางกั๊กศีรษะ** ข้างใน ไม่ให้ค่อนซ้าย-ขวา-หน้า-หลัง-ล่าง-บน กลางกั๊กพอดี ที่นี่เรียกว่า **ฐานที่ ๓** แล้วบริกรรมประคองเครื่องหมายที่กลางกั๊กศีรษะข้างในว่า **"สัมมาอะระหังๆ"** ๓ ครั้ง ตรงนี้มีลัทธิพิธี ต้องกลับตาไปข้างหลัง ให้ตาค้างเหมือนคนชักจะตาย เราหลับตาอยู่ ตาช้อนขึ้นข้างบน เหลือบขึ้นข้างบน เหลือบไปๆ จนค้างแน่น ให้ความเห็นกลับไปข้างหลัง แล้วค่อยๆ ให้เห็นกลับเข้าข้างใน พอตาเห็นกลับเข้าข้างใน ก็เลื่อนเครื่องหมายจากฐานที่ ๓ นี้ไปฐานที่ ๔ ที่ **ปากช่องเพดาน** ที่รับประทานอาหารสำลัก อย่าให้ล้ำให้เหลื่อม พอดี แล้วบริกรรมประคองเครื่องหมายในฐานที่ ๔ นั้นว่า **"สัมมาอะระหังๆ"** ๓ ครั้ง

แล้วก็เลื่อนเครื่องหมายจาก ฐานที่ ๔ ไป **ฐานที่ ๕** ที่ **ปากช่องคอ** เหนือลูกกระเดือก เหมือนกลางกั๊กปากถ้วยแก้ว ตั้งไว้ปากช่องคอ บริกรรมประคองเครื่องหมายที่ปากช่องคอนั้นว่า **"สัมมาอะระหังๆ" ๓** ครั้ง แล้วเลื่อนเครื่องหมายลงไป **ฐานที่ ๖ กลางตัว** สุดลมหายใจเข้าออก สะดือทะลุหลัง ขวาทะลุซ้าย กลางกั๊กข้างใน **ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ที่ใจหยุดนั่นทีเดียว ตั้งตรงนั้น เอาใจของเราจรดเข้าที่ดวงใสนั้น** แล้วบริกรรมภาวนาว่า **"สัมมาอะระหังๆ"** ๓ ครั้ง แล้วถอยหลังจากฐานที่ ๖ มาที่**เหนือ กลางตัวเรานี้ขึ้นมา ๒ นิ้วมือ** ฐานนั้นเรียกว่า **ฐานที่ ๗**

ฐานที่ ๗ นั้นมีศูนย์ ๕ ศูนย์ ๑) ศูนย์กลาง ๒) ศูนย์ข้างหน้า ๓) ศูนย์ข้างขวา ๔) ศูนย์ข้างหลัง ๕) ศูนย์ข้างซ้าย ศูนย์กลางคือ อากาศธาตุ, ศูนย์ข้างหน้าธาตุน้ำ, ศูนย์ข้างขวาธาตุดิน, ศูนย์ข้างหลังธาตุไฟ, ศูนย์ข้างซ้ายธาตุลม, เครื่องหมายใสสะอาดตรงช่องอากาศกลาง ตรงนั้นเรียกว่า **"ศูนย์"**

ทำไมถึงเรียกว่า **“ศูนย์”** ? ตรงนั้น เวลาสัตว์ไปเกิดมาเกิดแล้วก็มาอยู่ในที่สิบ อยู่ในกลางดวงนั้น **กายละเอียดอยู่ในกลางดวงนั้น เมื่อพ่อแม่ประกอบธาตุธรรมถูกส่วนเข้าแล้ว ก็ตกศูนย์ทีเดียว พอตกศูนย์ก็ลอยขึ้นมา เหนือกลางตัว ๒ นิ้วมือ** [เป็นดวงกลมใส] **โตเท่าฟองไข่แดงของไก่** ใสเป็นกระจกส่องเงาหน้า นี่มันจะเกิดละ ตรงนั้นเรียกว่าศูนย์ ศูนย์นั้นเป็นสำคัญนัก จะเกิดมาในมนุษยโลกก็ต้องเกิดด้วยศูนย์นั้น จะไปนิพพาน ก็ต้องเข้าศูนย์นั้นไปเหมือนกัน จะไปสู่มรรคผลนิพพานก็ต้องเข้าศูนย์นั้นเหมือนกัน แบบเดียวกัน

จะตายจะเกิด เดินตรงกันข้าม ถ้าว่าจะเกิด ก็ต้องเดินนอกออกไป ถ้าว่าจะไม่เกิด ก็ต้องเดินในเข้าไป กลางเข้าไว้ หยุดเข้าไว้ ไม่คลาดเคลื่อน นี้ตายเกิดอย่างนี้ ให้รู้จักหลักอย่างนี้ เมื่อรู้จักหลักดังนี้แล้วก็รู้ทีเดียว พอรุ่งขึ้นเช้านี้ **ที่ใจเราวุ่นวายอยู่นี่มันทำอะไร? มันต้องการจะเวียนว่ายตายเกิด ถ้าใจเรานิ่งอยู่ในกลางนั้น มันจะเลิกเวียนว่ายตายเกิด** เราก็รู้ตัว ของเราอยู่ เราไม่ต้องง้อใคร เรารู้แล้ว เราเรียนแล้ว เราเข้าใจแล้ว **เราต้องทำใจของเราให้นิ่ง ทำใจให้หยุดอยู่ศูนย์กลางนั่น** กลางของกลางๆๆ ซ้าย-ขวา-หน้า-หลัง-ล่าง-บน-นอก-ใน ไม่ไป เข้ากลางของกลางๆๆ นิ่งแน่นหนักขึ้น พอถูกส่วนเข้าเท่านั้น เห็นดวงใสแจ่มบังเกิดขึ้น เท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์

ดวงนั้นแหละเรียกว่า “ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน” เป็นทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ทั้งหมดในสากลโลกในสากลธรรม พระพุทธเจ้าพระอรหันต์จะเข้าไปสู่นิพพาน ต้องไปทางนี้ทางเดียว ไม่มีทางแตกแยกจากกัน ไปแนวเดียวทางเดียวกันหมด แต่ว่าการไปนั้น บางท่านเร็ว บางท่านช้า ไม่เหมือนกัน คำที่ว่าไม่เหมือนกันนี้แหละถึงจะได้ชื่อว่าไม่ซ้ำกัน คำว่าไม่ซ้ำกันเพราะเร็วกว่ากันช้ากว่ากัน แล้วแต่นิสัยวาสนาของตนที่สั่งสมอบรมไว้ แต่ว่า **ทางไปนั้นเป็นทางเดียวกันหมด เป็นเอกายนมรรค หนทางเส้นเดียว เมื่อจะไปต้องหยุด** นี้ก็แปลก ทางโลกเขาจะไปต้องขึ้นเรือบิน เรือยนต์รถยนต์ไป จึงจะเร็วจึงจะถึง แต่ทางธรรมไม่เป็นเช่นนั้น เมื่อจะไปต้องหยุด ถ้าหยุดจึงจะเร็วจึงจะถึง นี่แปลกอย่างนี้ ฉะนั้นต้องเอาใจหยุด จึงจะเร็วจึงจะถึง หยุดอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ พอหยุดถูกส่วนก็เห็นดวงใส ดวงใสนั้นแหละเรียกว่า **“เอกายนมรรค”**

หรือเรียกว่า **“ปฐมมรรค”** หรือเรียกว่า **“ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน”** โตเท่าดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ใจก็หยุดนิ่งอยู่กลางดวงนั้น

พอหยุดนิ่งถูกส่วนเข้าเท่านั้น หยุดในหยุดๆๆ กลางของหยุด เรื่อยเข้าไป กลางของกลางๆๆๆ ที่หยุดนั้น พอถูกส่วนเข้า เห็นดวงอีก ดวงหนึ่งเท่าๆ กัน อยู่กลางดวงธัมมานุ-ปัสสนาสติปัฏฐานนั้น เรียกว่า **ดวงศีล** หยุดอยู่กลางดวงศีลนั้น พอถูกส่วนเข้า เห็นอีกดวงหนึ่งเท่าๆ กัน เรียกว่า **ดวงสมาธิ** หยุดอยู่กลางดวงสมาธินั้น พอถูกส่วนเข้า เห็นอีกดวงหนึ่งเรียกว่า **ดวงปัญญา** ดวงเท่าๆ กัน หยุดอยู่กลางดวงปัญญานั้น พอถูกส่วนเข้า เห็นอีกดวงหนึ่ง เรียกว่า **ดวงวิมุตติ** ใสละเอียดหนักขึ้นไป หยุดอยู่กลางดวงวิมุตตินั้น พอถูกส่วนเข้า เห็นอีกดวงหนึ่ง เรียกว่า **ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ** หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณ-ทัสสนะ พอถูกส่วนเข้า เห็นตัวกายมนุษย์ ของเราที่นอนฝันออกไปที่ไปเกิดมาเกิด เขาเรียกว่า **กายมนุษย์ละเอียด** พอเราไปเห็นเข้าเท่านั้น เราก็รู้ได้ทีเดียวว่า อ้อ! กายนี้เวลาฝัน เราเคยเห็น เคยไปกับมัน ในเวลาทำกิจหน้าที่ฝัน เวลาตื่นแล้วไม่รู้มันไปอยู่ที่ไหน บัดนี้ เรามาเห็นแล้ว **อยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ** นั่นเอง

เมื่อเห็นแล้ว ก็ให้กายมนุษย์ละเอียดนั้นนั่งเข้าเหมือนกายมนุษย์หยาบข้างนอกนี่ เมื่อนั่งถูกส่วนเข้าแล้ว ใจมนุษย์ละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด พอถูกส่วนเข้า หยุดถูกส่วนเข้าเท่านั้นแหละ ก็เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติ-ปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ พอถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าก็เห็น **กายทิพย์**

ให้ **กายทิพย์** นั่งแบบเดียวกันกับกายมนุษย์ละเอียดนั้น ใจของกายทิพย์ หยุดนิ่งอยู่กับศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ พอถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล

ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า เห็น **กายทิพย์ละเอียด**

ใจกายทิพย์ละเอียด ก็นิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณ-ทัสสนะ ถูกส่วนเข้า เห็น **กายรูปพรหม**

ใจกายรูปพรหม ก็นิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม พอถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ใจกายรูปพรหมเมื่อหยุด นิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธัมมานุ-ปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า เห็น **กายรูปพรหมละเอียด**

ใจกายรูปพรหมละเอียด หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณ-ทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็น **กายอรูปพรหม**

ใจกายอรูปพรหม ก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหม พอถูกส่วนเข้า ก็เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธัมมานุปัสสนา-สติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุด

อยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็น **กายอรูปพรหมละเอียด**

ใจกายอรูปพรหมละเอียด หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธัมมานุ-ปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็น **กายธรรม** รูปเหมือนพระปฏิมา เกตุดอกบัวตูมใสเป็นกระจกส่องหน้า หน้าตักโตเล็กตามส่วน **หน้าตักเท่าไหน ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายก็โตเท่านั้น กลมรอบตัว อยู่กลางกายธรรมกายนั่น ธรรมกายเป็นตัวพุทธรัตนะ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายเป็น ธรรมรัตนะ**

ใจพุทธรัตนะ ก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย พอหยุดถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณ-ทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็น **ธรรมกายละเอียด** โตกว่าธรรมกายที่เห็นแล้วนั้น ๕ เท่า

ใจธรรมกายละเอียด ก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานขยายส่วน โตหนักขึ้นไป ใจก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็น**กายธรรม**

พระโสดา หน้าตัก ๕ วา สูง ๕ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้น

ใจกายพระโสดา ก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็น **กายธรรมพระโสดาละเอียด** อยู่ในกลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะของพระโสดานั้น หน้าตัก ๑๐ วา

ใจของกายพระโสดาละเอียด หยุดนิ่งอยู่ที่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดาละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็น **กายพระสกิทาคา** หน้าตัก ๑๐ วา สูง ๑๐ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้น

ใจของกายพระสกิทาคา ก็หยุดอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระสกิทาคา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็น **กายพระสกิทาคาละเอียด** หน้าตัก ๑๕ วา สูง ๑๕ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้น

ใจของกายพระสกิทาคาละเอียด หยุดอยู่ที่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระสกิทาคาละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุ-

ปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็น **กายพระอนาคา** หน้าตัก ๑๕ วา สูง ๑๕ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้น

ใจของกายพระอนาคา ก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณ-ทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็น **กายพระอนาคาละเอียด** หน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้น

ใจของกายพระอนาคาละเอียด ก็หยุดอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคาละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมา-นุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็น **กายพระอรหัต** หน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม ดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหัต ก็ ๒๐ วา กลมรอบตัว

ใจของพระอรหัต ก็หยุดอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหัต ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวง

วิมุตติ วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า เห็น **กายพระอรหัตละเอียด** สวยงามมาก นี่เป็นกายที่ ๑๘ เมื่อถึงพระอรหัตนี้แล้วหลุดกิเลสหมด ไม่มีกิเลสเลย เสร็จกิจในพระพุทธศาสนา ทั้งสมถวิปัสสนาตลอด[๒]

ตั้งแต่กายมนุษย์ถึงกายอรูปพรหมละเอียด แค่นั้นเรียกว่า **ขั้นสมถะ**

ตั้งแต่กายธรรมโคตรภูทั้งหยาบทั้งละเอียด จนกระทั่งถึงกายพระอรหัตทั้งหยาบทั้งละเอียด นี้ **ขั้นวิปัสสนา** ทั้งนั้น”[๓]

นี้ที่เรามาเรียนสมถวิปัสสนาวันนี้ ต้องเดินแนวนี้ ผิดแนวนี้ไม่ได้ และก็ต้องเป็นอย่างนี้ ผิดอย่างนี้ไปไม่ได้ ผิดอย่างนี้ไปก็เลอะเหลว ต้องถูกแนวนี้ เราจะต้องยึดกายมนุษย์นี่เป็นแบบ เข้าไปถึงกายมนุษย์ละเอียด ยึดกายมนุษย์ละเอียดนั่นเป็นแบบ เข้าไปถึงกายทิพย์ ต้องยึดกายทิพย์นั่นเป็นแบบ เข้าถึงกายทิพย์ละเอียด ต้องยึดกายทิพย์ละเอียดเป็นแบบ จะโยกโย้ไปไม่ได้ เข้าไปถึงกายรูปพรหม ต้องยึดกายรูปพรหมเป็นแบบ เข้าถึงกายรูปพรหมละเอียด ต้องยึดกายรูปพรหมละเอียดเป็นแบบไป เข้าถึงกายอรูปพรหม ยึดกายอรูปพรหมเป็นแบบ เข้าถึงกายอรูปพรหมละเอียด ยึดกายอรูปพรหมละเอียดเป็นแบบ เข้าถึงกายธรรม ยึดกายธรรมเป็นแบบ

นี่ที่ปั้นไว้เป็นรูปพระปฏิมา ที่เขาปั้นไว้ในโบสถ์พระวิหารการเปรียญ นี่เขาทำแบบไว้ดี เข้าถึงกายธรรมละเอียด ยึดกายธรรมละเอียดเป็นแบบ เข้าถึงกายธรรมพระโสดา ยึดกายธรรมพระโสดาเป็นแบบ เข้าถึงกายธรรมพระโสดาละเอียด ยึดกายธรรมพระโสดาละเอียดเป็นแบบ เข้าถึงกายธรรมพระสกิทาคา ยึดกายธรรมพระสกิทาคาเป็นแบบ เข้าถึง

---

[๒] พระเดชพระคุณ **หลวงพ่อวัดปากน้ำ** หมายถึง **ธรรมกายพระอรหัตตผลที่ได้บรรลุมรรค** (กำจัดสัญโญชน์ ๑๐ ได้แล้ว) **ผล** และ**นิพพาน**แล้ว ส่วนผู้ปฏิบัติภาวนาได้ถึงธรรมกาย **แต่ยังละสัญโญชน์เบื้องต่ำอย่างน้อย ๓ ประการ** (สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส) **ไม่ได้** หลวงพ่อท่านแสดงว่า **ยังเป็นแต่โคตรภูบุคคล ผู้ได้โคตรภูญาณ เท่านั้น**

[๓] พระเดชพระคุณ **หลวงพ่อวัดปากน้ำ** หมายถึง **ตั้งแต่ขั้นอนุปัสสนา** เห็นแจ้งในสภาวะของ**สังขารธรรมตลอดถึงโลกุตตรวิปัสสนา** เห็นแจ้งในสภาวะของ**วิสังขารธรรมคือพระนิพพาน** และเห็นแจ้งใน **อริยสัจ ๔** อันเป็นไปในญาณ ๓ มีอาการ ๑๒ - พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ. ๖)

กายธรรมพระสกิทาคาละเอียด ยึดกายธรรมพระสกิทาคาละเอียดเป็นแบบ เข้าถึงกายธรรมพระอนาคา ยึดกายธรรมพระอนาคาเป็นแบบ เข้าถึงกายธรรมพระอนาคาละเอียด ยึดกายธรรมพระอนาคาละเอียดเป็นแบบ เข้าถึงกายธรรมพระอรหัต ยึดกายธรรมพระอรหัตเป็นแบบ เข้าถึงธรรมกายพระอรหัตละเอียด ยึดกายธรรมพระอรหัตละเอียดเป็นแบบ นี้เป็นหลักฐาน ในพระพุทธศาสนา

ในสมุดที่ได้รับแจกกันทั่วๆ หน้านั้น ๑๘ รูปหน้าปึ้ง [ปก] ที่อธิบายมานี้ นับดูได้ตั้งแต่ ๑) กายมนุษย์ ๒) กายมนุษย์ละเอียด ๓) กายทิพย์ ๔) กายทิพย์ละเอียด ๕) กายรูปพรหม ๖) กายรูปพรหมละเอียด ๗) กายอรูปพรหม ๘) กายอรูปพรหมละเอียด ๙) กายธรรม ๑๐) กายธรรมละเอียด ๑๑) กายพระโสดา ๑๒) กายพระโสดาละเอียด ๑๓) กายพระ-สกิทาคา ๑๔) กายพระสกิทาคาละเอียด ๑๕) กายพระอนาคา ๑๖) กายพระอนาคาละเอียด ๑๗) กายพระอรหัต ๑๘) กายพระอรหัตละเอียด

ที่อธิบายมานี้ หน้าปึ้งที่แจกไปแล้วทุกคนนั้น **นี้แหละหลักปฏิบัติพระพุทธศาสนาต้องแน่นอน จับตัววางตายอย่างนี้ ไม่เลอะเลือนเหลวไหล**

แต่ว่า **จะไปทางนี้ต้อง “หยุด”** ทางธรรม เริ่มต้นต้องหยุด ตั้งแต่ต้น จนกระทั่งพระอรหัต **ถ้าไม่หยุดก็ไปไม่ได้** ชัดทีเดียว แปลกไหมล่ะ ไปทางโลก เขาต้องไปกันปราดเปรียวว่องไวคล่องแคล่ว ต้องเล่าเรียนกันมากมายจนกระทั่งรู้เท่าทันเหลี่ยมคูผู้คนตลอดสาย จึงจะปกครองโลกให้รุ่งเรืองเจริญได้ แต่ว่าจะไปทางธรรมนี่แปลก **“หยุด”** เท่านั้นแหละไปได้ หยุดอย่างเดียวเท่านั้น

เรื่องนี้พูดเอาเองหรือมีตำรับตำราอย่างไร ? มีตำรับตำราอย่างนี้ คือเมื่อครั้งพระบรมศาสดายังดำรงพระชนม์อยู่ ในเมืองสาวัตถี มีพราหมณ์ปุโรหิตและนางพราหมณีเป็นปุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล คลอดบุตรออกมาคนหนึ่ง เวลาคลอดออกมาแล้วกลางคืนศัสตราอาวุธในบ้านลุกเป็นไฟไปหมด พ่อเป็นพราหมณ์เฒ่าด้วย เป็นพราหมณ์ครูพระเจ้าแผ่นดินด้วย ตระหนกตกใจ นี่มันเรื่องอะไรกัน

ตรวจดูตำราก็รู้ได้ทันทีว่า ลูกชายเราที่เกิดมานี่จะเป็นคนร้าย จะเป็นโจรร้าย จะฆ่ามนุษย์มากมาย รู้ทีเดียวด้วยตำราของเขา เมื่อมีโอกาส ก็เข้าทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า พระพุทธเจ้าข้า ลูกของข้าพระพุทธเจ้า ที่คลอดออกมานี้ จะต้องเป็นคนฆ่ามนุษย์เสียแล้ว จะฆ่ามนุษย์มากด้วย จะควรเอาไว้หรือปลงชีวิตเสียเป็นประการใด ขอพระองค์ได้ทรงพระกรุณาเถิด ข้าพระพุทธเจ้าขอมอบถวายชีวิตบุตรของข้าพระพุทธเจ้าแด่พระองค์

ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงดำริว่า ไอ้เด็กเล็กนิดเดียวจะเป็นอะไรไปล่ะ เกรงใจพราหมณ์ เคารพพราหมณ์ นับถือพราหมณ์ ด้วยทรงดำริจะเอาอกเอาใจพราหมณ์ รู้เหมือนกันว่าพราหมณ์พูดแล้วไม่ค่อยจะผิด ตะขิดตะขวงใจอยู่เหมือนกัน เอาไว้ดูก่อนเถิดท่านพราหมณ์ เด็กคนเดียว ถ้าว่ามันเปลี่ยนแปลงอย่างไร เราจะฆ่ามันเมื่อไรก็ฆ่าได้ มันจะไปไหน ฉันปกครองคนทั้งประเทศ พูดให้พราหมณ์ใจดีสักหน่อย พราหมณ์ก็ตามพระทัย เอาไว้โตขึ้นเมื่อพราหมณ์รู้ว่าไอ้นี่มันจะฆ่าคน เบียดเบียนสัตว์มากนัก เราจะทำอย่างไร ก็เลยให้ชื่อว่าอหิงสกุมาร กุมารไม่เบียดเบียนใคร และจริงอย่างนั้นด้วย ตั้งแต่เล็กมาดีนักดีหนา พ่อแม่ก็รักใคร่ พระเจ้าปเสนทิโกศลก็รักใคร่ ร่ำเรียนวิชาความรู้ในทางราชการในทางบ้านเมือง เขาไม่แพ้ใคร ปัญญาดีเฉลียวฉลาดว่องไว เรียนศัสตราอาวุธ เรียนมวยไม่แพ้ใคร เฉลียวฉลาดดีนัก

เมื่อได้วิชาสมควรแล้ว ต่อไปจะต้องเป็นคนใช้ของพระราชา เพราะพ่อเป็นปุโรหิตของพระราชาอยู่แล้ว ต้องไปเรียนวิชาให้สูง เรียกว่า วิชาปกครองแผ่นดิน ปกครองประเทศ ส่งไปเรียนกับทิศาปาโมกขอาจารย์ ทิศาปาโมกขอาจารย์มีลูกศิษย์ถึง ๕๐๐ คน

พราหมณ์ปุโรหิตผู้นี้เมื่อส่งลูกไปเรียนเช่นนั้น ก็มอบให้กับอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ทิศาปาโมกขอาจารย์ได้รับอหิงสกุมารไว้ ก็สอนเป็นอันดิบอันดี ยังกับลูกกับเต้า ได้ใกล้เคียงกับอหิงสกุมาร อหิงสกุมารฉลาดฉอเลาะดีนัก เข้าใกล้ครูละก้อ ทุกอย่าง ทั้งกาย ทั้งวาจา ทั้งใจ หาที่ติไม่ได้ อาจารย์รักใคร่ เรียนวิชาก็ไม่แพ้ใคร เฉลียวฉลาดทุกอย่าง กำลังร่างกายก็ดี สวยงาม ก็สวยงาม อาจารย์หลง ทั้ง ๕๐๐ คน รักอหิงสกุมารมากกว่าใครๆ เมื่อศิษย์ทั้ง ๔๙๙ คน เห็นว่าไม่ได้การ เราไม่ฆ่าอหิงสกุมารเสีย พวกเราโงหัวไม่ขึ้นแน่ มันกดหัวเราจมหมด เราจะต้องฆ่ามันเสีย เอาไว้ไม่ได้

คนโน้นบ้าง คนนี้บ้าง ช่วยกันหาเรื่องใส่เจ้าบ้าง ยั่วเจ้าบ้าง เย้าเจ้า บ้าง พอเจ้าเกะกะเข้าฟ้องอาจารย์ หาว่าเกะกะ หนักเข้าๆ มันมากเรื่อง หนักเข้า ท่านอาจารย์เห็นด้วยว่ามันดีแต่ต่อหน้าเรา พ้นเราไป มันไปข่มเขา อย่างนี้ รุกรานเขาอย่างนี้ แท้ที่จริงมันไปแหย่ขึ้น มันปั่นขึ้น มันปลุกขึ้น มันแก้ไขให้ชั่วมันฟ้องอาจารย์อยู่เสมอ มันหนาหูเข้าแล้ว

ลงท้ายจนกระทั่งอาจารย์คิดว่า ไอ้ลูกศิษย์คนนี้เอาไว้ไม่ได้แล้ว เดือดร้อนนัก เมื่อเอาไว้ไม่ได้ อาจารย์ต้องฆ่า อาจารย์ฆ่าจะทำอย่างไร อาจารย์ฆ่าลูกศิษย์ เสียชื่อทิศา-ปาโมกข์อาจารย์แย่ ลูกศิษย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินก็มีมากมาย พวกเหล่านั้นเป็นกษัตริย์ก็มากที่มาเรียนวิชา ถ้าว่า ฆ่าลูกศิษย์ก็เสียชื่อครูทีเดียว จะทำอย่างไรดี ต้องฆ่าทางอ้อม เรียนวิชาไป พอถึงวิชาบทหนึ่ง ปิดหน้าสมุดเลยทีเดียว ลูกศิษย์ก็ถามว่า ทำไมต้องปิดเสียเล่าอาจารย์ ? ผมอยากศึกษาต่อไป ไม่ได้ละแก เรื่องนี้ ตรงนี้มันเป็นวิชาที่เรียนเข้าแล้ว เมื่อสำเร็จแล้วจะเป็นเจ้าโลกทีเดียว จึงพูดว่า ถ้าจะเรียนจริงๆ ต้องเอานิ้วมือของมนุษย์ มา ๑,๐๐๐ องคุลี จึงจะเรียนได้

นี่จะหาอุบายฆ่าลูกศิษย์ละนะ ลูกศิษย์ก็หมดท่า ต้องหยุดเรียน ก็พูดกันว่า ถ้ามันอยากได้ก็ต้องฆ่ามนุษย์ ฆ่ามนุษย์ไปไม่ทันถึงพันหรอก มนุษย์คนใดคนหนึ่งมันก็ต้องฆ่าตัวเสียบ้าง มันจะเอาไว้ทำไม มนุษย์มันมากด้วยกันนี่ สำเร็จแน่ อาจารย์นึกว่า ไอ้นี่ต้องถูกฆ่าแน่ละ ใช้มือคนอื่นฆ่าเถอะ นี่เหลี่ยมของครูฆ่าลูกศิษย์ อหิงสกุมารนั่งคอตก เราเกิดมาในสกุลพราหมณ์ เป็นครูสอนเขามา บาปกรรมไม่ได้ทำเลย มีศีลบริสุทธิ์ตลอดมา ตั้งแต่เกิด จนถึงบัดนี้ ความชั่วนิดหน่อยไม่ได้กระทำ คราวนี้เรามาเรียนวิชาจะต้องฆ่ามนุษย์เสียแล้ว ถ้าไม่ฆ่ามนุษย์ วิชาของเราก็ไม่สำเร็จ ก็พูดกะอาจารย์ว่า ตกลง ถ้าจะต้องฆ่ามนุษย์ให้ได้องคุลีมาพันหนึ่งจึงจะเรียนสำเร็จ

ตกลงรับปากท่านอาจารย์ ร้องไห้เสียใจ เศร้าโศกเสียใจ ต้องเป็นคนลามกเลวทรามฆ่ามนุษย์ เป็นคนใจบาปหยาบช้า เสียอกเสียใจร้องไห้ พิไรรำพันนัก ถึงอย่างใด ถ้าว่าไม่เอานิ้วมือมาให้อาจารย์พันหนึ่ง ท่านก็จะไม่บอกวิชาสำเร็จให้เรา เมื่อเราเรียนวิชาไม่สำเร็จเราก็เป็นคนชั้นสูงไม่ได้ เป็นเจ้าโลกไม่ได้ ต้องเรียนวิชาให้สำเร็จจึงเป็นเจ้าโลกได้

ฉะนั้นการเรียนวิชาใดๆ เราต้องใช้วิชานั้นๆ ได้ ถ้าเรียนแล้วใช้ วิชานั้นๆ ไม่ได้

จะเรียนทำไม เสียเวลาเปล่าๆ เสียข้าวสุก เรียนวิชาไหน ต้องใช้วิชานั้นได้ เอาละ พึ่งได้ เอาละ วิชานั้นใช้ได้ เหมือนยังกับเราเรียนวิชาวันนี้ เราก็ต้องเรียนจริงทำจริง ต้องพึ่งวิชาที่เราเรียนนี้ให้ได้ ให้ศักดิ์สิทธิ์ทีเดียว ครูใช้ได้อย่างไร ลูกศิษย์ก็ต้องใช้ได้เหมือนครู อย่างนี้เรียกว่าคนมีปัญญา เรียกว่าคนฉลาด เหมือนองคุลีมาลโจร

เมื่อเวลาอหิงสกุมารตกลงต้องเรียนแน่ ก็รับอาจารย์ว่า เอาละ ผมจะยอมเรียน ยอมหาองคุลีมนุษย์มาให้พันหนึ่ง อาจารย์ก็ส่งดาบฟ้าฟื้นให้เล่มหนึ่ง ถนัดมือเลยเชียว นี่เอาไป ท่านอหิงสกุมารก็หยักรั้งตั้งท่าเลยทีเดียว เมื่อออกจากอาจารย์แล้วก็หาเครื่องร้อยเครื่องแทงนิ้วติดตัวไป พอออกจากท่านอาจารย์ เมื่อพบใครก็ช่างเถอะ เปรี้ยะคอขาด เปรี้ยะแขนขาด ขาดครึ่งตัว ตัดเอาองคุลีไปองคุลีหนึ่งๆ ใครขวางไม่ได้เลย พบไม่ได้เลย ไม่ว่าคนไหนเลยทีเดียว ไม่ว่ามนุษย์คนใด ไม่ว่าชั้นสูง ชั้นกลาง ชั้นต่ำ ฆ่าหมด ฆ่าเสีย จนกระทั่งเล่าลือระบือลือเลื่องไปว่า ในเมืองสาวัตถีนั้นมีโจรสำคัญคือองคุลีมาลโจร ที่ชื่อองคุลีมาลโจรนั้นก็เพราะนิ้วมือได้มาแล้ว ร้อยเข้าตากแห้งแล้วคล้องคอไป นับนิ้วได้ ๙๙๙ นิ้วแล้ว เรื่องถึงพระเจ้าปเสนทิโกศลให้กรีฑาทัพ ยกไปปราบองคุลีมาลโจร ธรรมเนียมของกษัตริย์โบราณ เมื่อกษัตริย์ต่อกษัตริย์ไปพบกันต้องรำทวนกัน กษัตริย์ต่อกษัตริย์ด้วยกัน ต้องรำกระบี่รำทวนกัน ต้องฟาดฟันกันเอง ใครดีก็ดีไป ใครไม่ดีก็คอขาดไป ไม่ใช่ใช้ทหารรบเหมือนธรรมดาในบัดนี้ เมื่อเจอะเข้าต้องรำทวนเองทั้งนั้น เอาฝีมือกษัตริย์ทั้งนั้น เอาฝีมือตัวเองทั้งนั้น

พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ท้อพระทัย เอ๊ะ! นี่เราไปปราบองคุลีมาลโจร ตอนนี้จะต้องไปรำกระบี่กะมัน ต้องไปรำทวนกะมัน เมื่อมันเกิดมา ศัสตราอาวุธมันก็ลุกเป็นฟืนเป็นไฟ เราไม่มีอัศจรรย์เหมือนอย่างกะมัน เมื่อไปรำทวนเข้าแล้ว คอเราจะขาดหรือคอมันจะขาด เราก็ยังไม่รู้ ไม่แน่พระทัย ท้อพระทัย รุ่งเช้าจะยกทัพไปคิดว่า เมื่อยกทัพไปแล้ว ไม่ตรงไปเลยทีเดียว ไปพักอยู่ใกล้ๆ วิหารเชตวันก่อน ไปทูลพระพุทธเจ้าเสียก่อน

นางพราหมณีผู้เป็นมารดา พอรู้ว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลจะยกทัพไป ตัวก็เลยล่วงหน้าไปเสียก่อน จะไปบอกลูกชายให้หนีไป ไม่เช่นนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลจะฆ่าเสีย พระพุทธเจ้าทรงทราบว่า เมื่อนางพราหมณีไป องคุลีมาลโจรเห็นเข้าก็จะฆ่านางพราหมณี ฆ่าแม่เสีย [เพื่อ]

เอานิ้วอีก ถึงจะเป็นพ่อเป็นแม่ ไม่เข้าใจ ใกล้ละเป็นฆ่าเลยทีเดียว จะเอานิ้ว จะมุ่งเรียนแต่วิชาเท่านั้น แกไม่ได้มุ่งอะไร

พระพุทธเจ้ารู้ว่า องคุลิมาลโจรนี้เป็นอสีติมหาสาวกองค์สุดท้ายของเรา ถ้าหากฆ่ามารดาเสียแล้ว เป็นอภัพพสัตว์ ไม่ได้มรรคผลในชาตินี้ เราขาดสาวกผู้ใหญ่ไป ไม่ครบ ๘๐ ได้ ๗๙ เท่านั้น เราจำเป็นที่จะต้องไปทรมานองคุลิมาลโจร พระองค์ทรงทราบชัดก็เสด็จไปก่อนใครๆ ทั้งหมด ไปถึงองคุลิมาลโจร องคุลิมาลโจรพอเห็นเข้าเท่านั้น แหม! นิ้วมันงามจริง วิชาเราเป็นเจ้าโลกแน่ สำเร็จแน่

พอเห็นพระศาสดาทั้งพระรูปทั้งพระรัศมี ทั้งงดทั้งงาม ดูไม่เบื่อ น่าเลื่อมใส น่าไหว้น่าบูชาทั้งนั้น ก็คาดว่าสำเร็จแน่ ก็รี่เข้าใส่ทีเดียว คว้าดาบฟ้าฟื้นก็รี่ใส่ปราดเข้าฟัน พอปราดเข้าฟัน พรืดห่างออกไป ๒๐-๓๐ วา เอาละซิ ตานี้ห่างออกไปเสียแล้ว องคุลิมาลโจรก็ตามใหญ่ วิ่งตึกๆๆ ไม่ได้รอละ จี๋เชียว แล้วก็โจนฟัน พรืดไปอีกแล้ว ห่างตั้ง ๔๐-๕๐ วา ไปใหญ่เชียว ห่างหนักขึ้นทุกที พอวิ่งหนักเข้าๆ ใกล้จะทัน วิ่งช้าๆ ใกล้จะทัน พอใกล้จะทันก็พรืดห่างไปเสียกว่านั้นอีกแล้ว เท่าไหร่ๆ ก็ฟันไม่ได้ ฟันไม่สำเร็จ เมื่อฟันไม่สำเร็จ จนกระทั่งหืดขึ้นคอเหนื่อยเต็มที่ พอเหนื่อยเต็มที่แล้ว คิดว่า นี่เขาเป็นเจ้าโลกก่อนเรา เราไม่ใช่เจ้าโลกแน่ เห็นจะเป็นไม่ได้ บุญไม่เท่าทันเขาแล้ว ท้อในใจ พอท้อใจ ใจมันก็ลดหมดทิฏฐิมานะ ยอมจำนนพระองค์ เมื่อยอมจำนนพระองค์แล้วก็เปล่งวาจาว่า "สมณะหยุด" พระองค์ทรงเหลียวพระพักตร์มาตรัสว่า "สมณะหยุดแล้ว ท่านไม่หยุด" **คำว่า "หยุด" อันนี้แหละถูกตั้งแต่ต้นจนเป็นพระอรหัต คำว่าหยุดอย่างนี้ คำเดียวเท่านั้น ถูกทางสมณะตั้งแต่ต้นจนพระอรหัต เป็นตัวศาสนาแท้ๆ เชียว คำว่า "หยุด"**

เพราะฉะนั้น **ต้องเอาใจหยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ หยุดนั่นแหละถูกเป้าหมายใจดำ ถูกโอวาทของพระบรมศาสดา ถ้าไม่หยุด จะปฏิบัติศาสนาสัก ๔๐-๕๐ ปีก็ช่าง ที่สุดจะมีอายุสัก ๑๐๐ ปี หรือ ๑๒๐-๑๓๐ ปี ถ้าใจหยุดไม่ได้ ไม่ถูกศาสนาสักที** หยุดเข้าสิบเข้าศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ไม่ได้ ไม่ถูกศาสนาสักที **ต่อเมื่อใดหยุดได้ ก็ถูกศาสนาทีเดียว ถูกพระโอษฐ์ของพระศาสดาทีเดียว** ให้จำให้แม่นอย่างนี้.

อารัมภบท

พระเดชพระคุณ หลวงพ่อวัดปากน้ำ **พระมงคลเทพมุนี** (สด จนฺทสโร) ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกชื่อท่านโดยย่อว่า **"หลวงพ่อวัดปากน้ำ"** ท่านได้ปฏิบัติ และสอนศิษยานุศิษย์ให้**ศึกษาสัมมาปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึง ธรรมกาย คือ ธรรมที่ประชุมคุณธรรมของพระอริยเจ้าถึงของพระพุทธเจ้า ตามศักดิ์แห่งบุญบารมี** และ**ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติตามรอยบาทพระพุทธองค์ได้** ซึ่งจะได้กล่าวเป็น ๔ ขั้นตอน คือ

๑) **ขั้นสมถกัมมัฏฐาน**

๒) **ขั้นวิปัสสนากัมมัฏฐาน**

๓) **ขั้นบรรลุมรรคผลนิพพาน** และ

๔) **ขั้นเจริญวิชชา คุณเครื่องกำจัดอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง** และ **"วิชชาสะสางธาตุธรรม" ให้บริสุทธิ์** อันเป็น**คุณเครื่องช่วย "บำบัดทุกข์-บำรุงสุข" แก่ผู้ปฏิบัติเองและแก่ผู้อื่นได้ ตามสมควรแก่ภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้**

แต่ก่อนที่จะได้กล่าวถึงแนวทางการปฏิบัติตามขั้นตอนต่างๆ นั้น ใคร่ขอทำความเข้าใจแนวทางการบำเพ็ญสมณธรรมของพระมหาโพธิ์สัตว์เจ้าของเรา ในคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ เมื่อ ๒๕๙๗ ปี (ถึง พ.ศ.๒๕๕๒) ที่ผ่านมานี้ จนถึงได้ตรัสรู้พระอริยสัจ ๔ และได้บรรลุพระอนุตตรสัมโพธิญาณเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในตอนรุ่งอรุณ คืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสกับโพธิราชกุมาร มีปรากฏในโพธิราชกุมารสูตร[๑] มีความโดยย่อว่า

ใน**ยามต้นแห่งราตรี** พระมหาโพธิสัตว์เจ้าของเรานี้ ได้ทรงเจริญสมถภาวนาถึงจตุตถฌาน ให้พระหทัยเป็นสมาธิตั้งมั่น ปราศจากอุปกิเลส (**นิวรณูปกิเลส** คือกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา) อ่อนโยนควรแก่งานแล้ว ได้ทรงน้อมพระหทัยไปเพื่อ **"ปุพเพนิวาสานุสติญาณ"** คือญาณระลึกชาติ ได้เป็นอันมาก ได้ทรงเห็นสัตว์โลกทั้งหลาย ต่างเวียนว่ายตายเกิด อยู่ในสังสารจักรไม่มีที่สิ้นสุด ไปเกิดใน **"สุคติภพ"** คือ **ไปเกิดในภพภูมิที่ดี ที่มีความสุขความเจริญ**

---

[๑] พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๓ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ข้อ ๕๐๕-๕๐๙ หน้า ๔๕๘-๔๖๒.

ในระดับโลกิยสุข ได้แก่ ไปเกิดใน**โลกมนุษย์**บ้าง ใน**เทวโลก**บ้าง ใน**พรหมโลก-อรูปโลก**บ้าง แต่มีน้อยลงตามลำดับ และไปเกิดใน **"ทุคคติภพ"** คือ **ไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดี ที่ไม่มีความสุข ความเจริญ** ได้แก่ไปเกิดใน**โลกของสัตว์เดรัจฉาน**บ้าง ใน**โลกของเปรต**บ้าง **สัตว์นรก**บ้าง **อสุรกาย**บ้าง ซึ่งมีมากต่อมากนัก นี้เป็นการ**บรรลุวิชชาที่ ๑** ในยามต้นแห่งราตรี จึงทรงเกิดธรรมสังเวชสลดพระหทัย และใคร่จะทราบว่าอะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้สัตว์โลกต้องเวียนว่ายตายเกิดเป็นทุกข์อยู่อย่างนี้

ใน**ยามกลางแห่งราตรี** ได้ทรงเจริญสมถภาวนาถึงจตุตถฌานอีกครั้งหนึ่ง ให้พระหทัยเป็นสมาธิตั้งมั่น ปราศจากอุปกิเลส อ่อนโยน ควรแก่งาน แล้วได้ทรงน้อมพระหทัยไปเพื่อ **"จุตูปปาตญาณ"** คือรู้จุติและอุบัติ (ปฏิสนธิ) ของสัตว์ทั้งหลายผู้เป็นไปตามกรรม กล่าวคือ **ทรงรู้-เห็นแจ้งว่าสัตว์โลกทำกรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จะได้รับผลอย่างไรต่อไปในอนาคต ทั้งในภพชาตินี้** และ**ในภพชาติต่อๆ ไปอย่างไรๆ** เป็นต้น ทรงเกิดธรรมสังเวชสลดพระหทัย และประสงค์จะทราบว่า อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์โลกต้องเวียนว่ายตายเกิดและติดอยู่ในโลกอันเป็นทุกข์อยู่อย่างนี้ นี้เป็นการ**บรรลุวิชชาที่ ๒** ในยามกลางแห่งราตรี

ในยาม**ปลายแห่งราตรี** ได้ทรงเจริญสมถภาวนาถึงจตุตถฌาน ให้พระหทัยเป็นสมาธิตั้งมั่น ปราศจากอุปกิเลส อ่อนโยนควรแก่งานแล้ว ได้ทรงน้อมพระหทัยไปเพื่อ **"อาสวักขยญาณ"** โดยได้**ทรงพิจารณาเหตุในเหตุจนถึงต้นๆ เหตุให้เกิดทุกข์** (พิจารณาปฏิจจสมุปบาทธรรม) และ**ทรงเห็นแจ้ง-รู้แจ้งว่าเพราะ "อวิชชา"** คือ **ความไม่มีวิชชาให้รู้เห็นอดีต-อนาคต** และ**เหตุผลสืบเนื่องจากทั้งอดีต-ปัจจุบัน-อนาคต** และ/หรือ **ให้รู้เห็นปฏิจจสมุปบาทธรรม** และ**อริยสัจจธรรมตามที่เป็นจริง เป็นเหตุให้สัตว์โลกหลงประพฤติตนผิดศีลผิดธรรมตามอำนาจของกิเลส ตัณหา อุปาทาน ด้วยกายทุจริต วจีทุจริต** และ **มโนทุจริต เป็นบาปอกุศล** เหล่านี้เอง ที่**เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดภพ/ภูมิ ให้สัตว์หลงติดอยู่ในโลก**และ**ต้องเวียนว่ายตายเกิด อยู่ในสังสารจักร อันเป็นทุกข์อยู่ ไม่มีที่สิ้นสุด** แล้วจึง**ได้ตรัสรู้ (ทรงเห็นแจ้ง-รู้แจ้ง** ด้วยพระองค์เอง) **พระอริยสัจ ๔** ด้วยญาณ ๓ คือ สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ มีอาการ ๑๒ และ **ได้ตรัสรู้วิธีทำอาสวกิเลส** (กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ) **ให้สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้**

พระอริยสัจ ๔ ด้วยพระองค์เองโดยชอบ และ**ได้บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ** ในยามรุ่งอรุณแห่งคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ นั้นเอง

และได้ตรัสกับโพธิราชกุมารอีกว่า

> **"อธิคโต โข มฺยายํ ธมฺโม คมฺภีโร ทุทฺทโส ทุรนุโพโธ สนฺโต ปณีโต อตกฺกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนีโย."**[๒]

แปลความว่า

> **"ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้แล เป็นธรรมลึกซึ้ง ยากที่จะเห็นได้ สัตว์อื่นจะตรัสรู้ตามได้ยาก เป็นธรรมอันสงบระงับ ประณีต ไม่เป็นวิสัยที่จะหยั่งได้ด้วยความตรึก** [คิดเอาเอง] **เป็นธรรมละเอียด อันบัณฑิตจะพึงรู้แจ้ง."**

พระอริยสัจ ๔ ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบนั้น คือ **ทุกขสัจ ๑ สมุทัยสัจ ๑ นิโรธสัจ ๑** และ**มรรคสัจ** อันเป็น**ทางปฏิบัติสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ๑** คือ **อริยมรรคมีองค์ ๘** เป็น**ข้อปฏิบัติอันประเสริฐ ๘ ประการ ที่จะนำผู้ปฏิบัติให้หลุดพ้นจากทุกข์** และ**เป็นบรมสุขอย่างถาวร** ได้แก่

สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสงเคราะห์เข้าใน ***ปัญญาขันธ์* ๑** **สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ** ที่ทรงสงเคราะห์เข้าใน ***ศีลขันธ์* ๑** และ **สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ** ที่ทรงสงเคราะห์เข้าใน ***สมาธิขันธ์* ๑**[๓] เป็นหลักปฏิบัติเรียกว่า "ไตรสิกขา" คือ การอบรมกาย วาจา ใจ และอบรมปัญญา โดยทางศีล-สมาธิ-ปัญญา ให้เจริญขึ้นเป็น **อธิศีล อธิจิต** และ **อธิปัญญา, ปฐมมรรค มรรคจิต** และ**มรรคปัญญา** ฯลฯ **อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘** นั้นเอง

เพราะเหตุนั้น **การปฏิบัติไตรสิกขา** หรือ **สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน/ภาวนา โดยมีศีลเป็นบาทฐาน อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็คือ การปฏิบัติจิตตภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔** เพราะ**ในสติปัฏฐาน ๔ (สัมมาสติ)** ในข้อ**การมีสติพิจารณาเห็นธรรมใน**

---

[๒] พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๓ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ข้อ ๕๐๙ หน้า ๕๖๑.

[๓] พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๒ มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ข้อ ๕๐๘ หน้า ๕๔๙.

ธรรม ก็มีอริยมรรคมีองค์ ๘ และ**ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็มีสัมมาสติ ก็คือ สติปัฏฐาน ๔ นั่นเอง**

ดังที่จะได้ชี้แจงแนวทางการปฏิบัติจิตตภาวนา ตามขั้นตอนที่หลวงพ่อวัดปากน้ำท่าน **ได้ปฏิบัติ ได้บรรลุ** คือ **ได้เข้าถึง ได้รู้ ได้เห็น** และ**ได้เป็น "ธรรมกาย"** คือ **ธรรมที่รวมคุณธรรมของพระอริยเจ้า**ถึง**ของพระพุทธเจ้า ตามศักดิ์แห่งบุญบารมี ตามรอยบาทพระพุทธองค์** เป็นขั้นๆ ดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑
ขั้นสมถภาวนาและอนุปัสสนา

ในขั้นสมถภาวนานี้ หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านใช้อุบายวิธีสงบใจ ๓ อย่างประกอบกัน คือ

อาโลกกสิณ ๑ อานาปานสติ ๑ และ**พุทธานุสติ ๑** ปฏิบัติจิตตภาวนาร่วมกันไป จึงเป็นพระกัมมัฏฐานที่มีประสิทธิภาพ และมีอานุภาพมาก เพราะ**อาโลกกสิณ** เป็น**กสิณกลาง** คือ เมื่อพระโยคาวจรกำหนดบริกรรมนิมิต นึกเห็นมณฑลกสิณแสงสว่างได้ และเพ่งกสิณนั้น จนถือเอา **"อุคคหนิมิต"** ถึง **"ปฏิภาคนิมิต"** ได้ **ย่อมเห็นนิมิตติดตาติดใจเป็นดวงกลมใสสว่าง** ส่วนผู้เพ่งกสิณอื่นอีกทั้ง ๙ ไม่ว่าจะเป็นภูตกสิณ ๔ วัณณกสิณ ๔ และอากาส-กสิณ เมื่อพระโยคาวจรกำหนดบริกรรมนิมิต และเพ่งกสิณนั้นต่อไป จนถือเอาอุคคหนิมิต ถึงปฏิภาคนิมิตได้ ก็เห็นนิมิตติดตาติดใจ เป็นดวงกลมใสด้วยเช่นกัน **อาโลกกสิณ** จึงชื่อว่าเป็น **"กสิณกลาง"** ด้วยประการฉะนี้

อาโลกกสิณ นี้แหละ **เป็นอุบายวิธีสงบใจที่เหมาะแก่บุคคลทุกจริตอัธยาศัย เพราะสามารถผูกใจ** คือ ความเห็นด้วยใจ ๑ ความจำ ๑ ความคิด ๑ ความรู้ ๑ **ให้อยู่ในอารมณ์เดียว อย่างได้ผลสูง** เมื่อผู้เจริญอาโลกกสิณสามารถถือเอาปฏิภาคนิมิตได้ ใจย่อมเป็นสมาธิแนบแน่น มั่นคง เป็นเอกัคคตาจิต เมื่อประกอบด้วย วิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตา อันเป็นเบื้องต้นของปฐมฌานแล้ว ย่อมสามารถเจริญจิตตภาวนาถึงทุติยฌาน ตติยฌาน และถึงจตุตถฌาน เป็น**สัมมาสมาธิ** ตามรอยบาทพระพุทธองค์ได้สะดวก **อาโลกกสิณ** จึงชื่อว่ามี **"ประสิทธิภาพมาก"**

ผู้เจริญอาโลกกสิณ ถึงขั้นเป็นฌานสมาบัติ ได้แก่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน อันเป็น**สัมมาสมาธิ** ให้ **"อภิญญา"** คือ ความสามารถพิเศษ ได้แก่ **ทิพพจักขุ ทิพพโสต** เป็นต้น เกิดและเจริญขึ้นได้ง่าย และสามารถให้**เจริญวิชชา** ได้แก่ **วิชชา ๓ วิชชา ๘** ตามรอยบาทพระพุทธองค์อย่างได้ผลดี จึงชื่อว่า **"มีอานุภาพมาก"**

ดังที่**พระพุทธโฆสาจารย์** ได้อรรถาธิบายถึงการเจริญ**อาโลกกสิณ** ให้สามารถเห็นสัตว์ทั้งหลายในภพ ๓ ผู้เป็นไปตามกรรม จนเกิด **ยถากัมมูปคญาณ** (ญาณเครื่องรู้สัตว์เข้าถึงตามกรรม) และญาณนี้เป็นบาทแห่ง**ทิพพจักขุญาณ** ให้เจริญขึ้นเป็น **"จุตูปปาตญาณ" อันเป็นวิชชาที่ ๒** ที่พระมหาโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงบรรลุ ในยามกลางแห่งราตรี นั่นเอง[๔]

---

[๔] คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก ภาค ๑ หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อทรงยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ **ก่อนแต่จะตรัสรู้ ก็ได้เจริญจิตตภาวนา จำแสงสว่าง และ เห็นรูปนิมิต ด้วยเช่นกัน**[๕]

ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสกับพระอนุรุทธ์ กับคณะฯ ว่า

> **“ตํ โข ปน โว อนุรุทฺธา นิมิตฺตํ ปฏิวิชฺฌิตพฺพํ. อหมฺปิ สุทํ อนุรุทธา ปุพฺเพว สมฺโพธา อนภิสมฺพุทฺโธ โพธิสตฺโต ว สมาโน โอภาสญฺเจว สญฺชานามิ ทสฺสนญฺจ รูปานํ”**

แปลความว่า

> “ดูก่อนอนุรุทธ์กับคณะ **พวกเธอต้องแทงตลอดนิมิตนั้นแล แม้เราก็เคยมาแล้ว เมื่อก่อนตรัสรู้ ยังไม่รู้เองด้วยปัญญาอันยิ่ง ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ย่อมจำแสงสว่าง และเห็นรูปนิมิตได้เหมือนกัน”**

หลวงพ่อวัดปากน้ำ ท่านได้เลือกใช้ “อาโลกกสิณ” เป็นอารมณ์สมถกัมมัฏฐาน ตามรอยบาทพระพุทธองค์ ควบคู่ไปกับ “อานาปานสติ” และ “พุทธานุสติ” จึงมีประสิทธิภาพมาก และมีอานุภาพมาก ด้วยประการฉะนี้.

วิธีปฏิบัติในขั้นสมถกัมมัฏฐาน/ภาวนา นี้ คือ

ให้กำหนดบริกรรมนิมิต (เครื่องหมายที่นึกเห็นด้วยใจ) **เป็นเครื่องหมายดวงกลมใส** (ท่านเอาผลของการเจริญอาโลกกสิณ ในขั้นถือเอาอุคคหนิมิตเป็นดวงกลมใส มาใช้เป็นบริกรรมนิมิต เพื่อสะดวกแก่ผู้ปฏิบัติทุกเพศ ทุกวัย ทุกฐานะ และทุกโอกาส) **ขนาดเล็กประมาณเท่าดวงตาดำ** (หรือขนาดเท่าที่พอนึกเห็นด้วยใจได้ชัดเจน) **ให้ปรากฏขึ้นที่ปากช่องจมูก** (หญิงซ้าย-ชายขวา) **ให้ใจ** (ความเห็นด้วยใจ ความจำ ความคิด ความรู้) **อยู่ในดวงกลมใสนั้น** คือ **นึกให้เห็นจุดเล็กใสศูนย์กลางดวงกลมใสตั้งอยู่ที่ปากช่องจมูก** (หญิงซ้าย-ชายขวา) พร้อมกับบริกรรมภาวนา (ท่องในใจ) ตรงศูนย์กลางดวงกลมใสนั้นว่า **“สัมมาอะระหังๆๆ”** นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๑**

แล้วให้เลื่อนดวงกลมใสนั้นเข้าไปในช่องจมูก แล้วเลื่อนขึ้นไปหยุดนิ่งที่หัวตาด้านใน

---

[๕] พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๔ มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ข้อ ๔๕๒ หน้า ๓๐๒.

(หญิงซ้าย-ชายขวา) บริกรรมภาวนาเพื่อประคองบริกรรมนิมิตนั้นไว้ว่า **"สัมมาอะระหังๆๆ"** นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๒**

แล้วก็เลื่อนเครื่องหมายดวงกลมใสนั้น เข้าไปหยุดนิ่งตรงกลางกั๊กศีรษะ บริกรรมภาวนาเพื่อประคองบริกรรมนิมิตนั้นไว้ว่า **"สัมมาอะระหังๆๆ"** นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๓**

ก่อนที่จะเลื่อนดวงกลมใสนั้นอีกต่อไป ท่านมีอุบายวิธีรวมใจ (ความเห็นด้วยใจ ความจำ ความคิด และความรู้) ให้หยุดเป็นจุดเดียว ให้กลับไปข้างหลัง แล้วให้รวมลง ณ ภายในได้โดยสะดวก โดยวิธีให้เหลือบดวงตากลับ (ขณะหลับเปลือกตาลงเบาๆ อยู่ เหมือนเด็กกำลังหลับสนิท จะเห็นดวงตาของเด็กหมุนกลับไปข้างหลังริบๆๆ) แล้วให้เลื่อนดวงกลมใสนั้นลงไปหยุดนิ่งตรงเพดานปาก และบริกรรมภาวนาว่า **"สัมมาอะระหังๆๆ"** นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๔**

แล้วจึงเลื่อนดวงกลมใสนั้นลงไปตรงๆ ไปหยุดนิ่งที่ปากช่องลำคอ บริกรรมภาวนาว่า **"สัมมาอะระหังๆๆ"** นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๕**

แล้วให้เลื่อนดวงกลมใสนั้นลงไปตรงๆ ตามเส้นทางลมหายใจเข้า-ออก ไปหยุดนิ่งตรงศูนย์กลางกายระดับสะดือ อันเป็นที่สุดและที่ตั้งต้นลมหายใจเข้า-ออก บริกรรมภาวนาว่า **"สัมมาอะระหังๆๆ"** นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๖**

แล้วให้เลื่อนดวงกลมใสนั้นกลับขึ้นมาตรงๆ ประมาณ ๒ นิ้วมือ (๒ องคุลีมือ) นี้เป็นฐานที่ตั้งของใจ **ฐานที่ ๗ อันเป็นที่ตั้งกำเนิดธาตุธรรมเดิม เป็นที่จิตเปลี่ยนวาระ** ทุกขณะจิตที่บุญกุศลหรือบาปอกุศลปรุงแต่ง และ/หรือ เวลาที่สัตว์จะไปเกิด-มาเกิด จะดับ-จะหลับ-จะตื่น จิตดวงเดิมที่ตั้งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายก็จะ**ละปฏิภาคนิมิต** และ**ตกศูนย์** ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ แล้วปรุงเป็นจิตดวงใหม่ ตั้งอยู่กลางดวงธรรมใหม่ลอยขึ้นมาตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ นี้ เพื่อทำหน้าที่ต่อไป **จิตดับแล้วก็เกิดๆๆ ตรงนี้และศูนย์กลางกายเป็นที่ตั้งกำเนิดธาตุธรรมเดิมนี้ ยังเป็นที่ตั้งกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ณ ภายในต่อๆ ไป จนสุดละเอียด** (ส่วนหยาบเป็น ณ ภายนอก ส่วนละเอียดเป็น ณ ภายในต่อๆ ไปจนสุดละเอียด) อีกด้วย

เมื่อ**เลื่อนดวงกลมใสมาหยุดนิ่งตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ นี้แล้ว ไม่ต้องเลื่อนไป** (ซ้าย-ขวา-หน้า-หลัง-ล่าง-บน) **ไหนอีก ให้ประคับประคองใจ รวมใจหยุดในหยุด กลางของหยุด ให้นิ่งตรงนี้แห่งเดียว** โดยกำหนดบริกรรมนิมิตนึกเห็นด้วยใจ และบริกรรมภาวนาท่องในใจ พร้อมกับสังเกตลมหายใจเข้า-ออก ผ่าน (กระทบ) ดวงกลมใสนั้นด้วย แต่ไม่ต้องตามลม คงสังเกตเห็นลมหายใจเข้า-ออก ตรงศูนย์กลางดวงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ นั้นแห่งเดียว

ตามที่หลวงพ่อท่านสอนให้มีสติกำหนดเห็นลมหายใจเข้า-ออกอยู่ตรงศูนย์กลางกายอันเป็นฐานที่ตั้งของใจฐานที่ ๗ แต่แห่งเดียว ทำนองเดียวกันกับที่เคยกำหนดสติพิจารณาเห็นลมหายใจเข้า-ออก ในเบื้องต้นที่ปากช่องจมูก อันเป็นฐานที่ตั้งของใจฐานที่ ๑ นี้**เป็นทำนองเดียวกันกับที่พระพุทธโฆสาจารย์**ได้อรรถาธิบายถึงการเจริญ**อานาปานสติ**[๖] ว่า **ไม่พึงกำหนดใจไปตามลมหายใจเข้า-ออก เพราะจิตที่แกว่งไปมาจะเป็นไปเพื่อความปั่นป่วนและหวั่นไหวแห่งจิต** แต่**พึงกำหนดจิตอยู่ตรงๆ ที่ลมกระทบด้วยสติ** ดังที่**พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร** ได้กล่าวไว้ว่า[๗]

> "เมื่อพระโยคาวจรใช้สติตามลมหายใจเข้าตรงส่วนเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุดของลมอยู่ กายและจิตก็จะปั่นป่วน หวั่นไหวและดิ้นรน เพราะจิตแกว่งไปมา ณ ภายใน
>
> เมื่อพระโยคาวจรใช้สติตามลมหายใจเข้าตรงส่วนเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุดของลมอยู่ กายและจิตก็จะปั่นป่วน หวั่นไหวและดิ้นรน เพราะจิตแกว่งไปมา ณ ภายนอก
>
> เพราะพอใจยินดีเที่ยวลังเลสงสัยถึงลมหายใจออก กายและจิตจึงปั่นป่วน หวั่นไหว และดิ้นรน
>
> เพราะพอใจยินดีเที่ยงลังเลสงสัยถึงลมหายใจเข้า กายและจิตจึงปั่นป่วน หวั่นไหว และดิ้นรน..."

---

๖ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาค ๒ หน้า ๗๐-๗๓.

๗ พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๓๖๙ หน้า ๒๔๙.

อนึ่ง **พระสารีบุตรมหาเถระ** ยังได้กล่าวถึงวิธีการเจริญอานาปาสติ[๘] ไว้อีกว่า

> **"นิมิต ลมอัสสาสะปัสสาสะ ไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว เพราะพระโยคาวจรไม่รู้ธรรม ๓ ประการ ภาวนาจึงไม่สำเร็จ. นิมิต ลมอัสสาสะปัสสาสะ ไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว เพราะพระโยคาวจร รู้ธรรม ๓ ประการ ภาวนาจึงสำเร็จได้ฉะนี้แล.**

มีคำอธิบายอย่างไร มีคำอธิบายว่า ธรรม ๓ ประการนี้ ไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว เป็นสิ่งที่พระโยคาวจรไม่รู้ ก็หามิได้ จิตไม่ถึงความส่ายไป ปธาน (ความเพียร) เล่าก็ปรากฏ และพระโยคาวจรก็ยังความพยายามให้สำเร็จได้ บรรลุธรรมวิเศษ.

เปรียบเสมือนต้นไม้ที่บุรุษวางไว้บนพื้นที่เรียบ บุรุษเอาเลื่อยเลื่อยต้นไม้นั้น **เขาตั้งสติไว้ตรงที่ฟันเลื่อยอันถูกที่ต้นไม้ ไม่ได้ใส่ใจถึงฟันเลื่อยที่เลื่อยมาหรือเลื่อยไป** ฟันเลื่อยที่เลื่อยมาหรือเลื่อยไปจะไม่ปรากฏก็หามิได้ **แต่ความเพียรย่อมปรากฏ และเขาก็ยังความพยายามให้สำเร็จ ได้รับประโยชน์อันเยี่ยม.**

นิมิตเครื่องหมายสำหรับผูกจิต เหมือนต้นไม้ที่เขาวางไว้บนพื้นที่เรียบ, **ลมหายใจเข้า-ออก เหมือนฟันเลื่อย. ภิกษุนั่งตั้งสติไว้มั่นที่ปลายจมูก หรือที่ริมฝีปากบน ไม่ได้ใส่ใจถึงลมหายใจเข้า-ออกที่มาหรือไป** ลมหายใจเข้า-ออก ที่มาหรือไปจะเป็นสิ่งที่เธอไม่รู้ก็หามิได้ **ความเพียรเล่าก็ปรากฏ และเขายังความพยายามให้สำเร็จได้ บรรลุธรรมวิเศษ. เหมือนบุรุษตั้งสติไว้ตรงที่ฟันเลื่อยอันถูกที่ต้นไม้ ไม่ได้ใส่ใจถึงฟันเลื่อยที่เลื่อยมาหรือเลื่อยไป ฟันเลื่อยที่เลื่อยมาหรือเลื่อยไปจะไม่ปรากฏก็หามิได้ แต่ความเพียรย่อมปรากฏ และเขาก็ยังความพยายามให้สำเร็จ ได้รับประโยชน์อันเยี่ยม** ฉะนั้น.

ปธาน เป็นไฉน? แก้ว่า ทั้งกายและจิตของภิกษุผู้ปรารภความเพียร ย่อมควรแก่การภาวนาด้วยความเพียร ซึ่งความเพียรนี้ เรียกว่า ปธาน. **ปโยค** เป็นไฉน? แก้ว่า ภิกษุผู้ปรารภความเพียร ย่อมละอุปกิเลสได้ วิตกย่อมสงบไปด้วยความพยายามในการภาวนา ซึ่งความพยายามนี้ เรียกว่า ปโยค. **ธรรมวิเศษ** เป็นไฉน? แก้ว่า ภิกษุผู้ปรารภความเพียร ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมหมดสิ้นไปด้วยธรรมอันเป็นเหตุละสังโยชน์ ซึ่งธรรมนี้เรียกว่า ธรรมวิเศษ. ธรรม

---

[๘] พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๓๘๓-๓๘๖ หน้า ๒๕๗-๒๕๘.

๓ ประการนี้ ย่อมไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว แต่จะเป็นสิ่งที่พระโยคาวจรไม่รู้ก็หามิได้ **จิตไม่ถึงความส่ายไป ปธาน (ความเพียร) เล่า ก็ปรากฏ และพระโยคาวจรก็ยังความพยายามให้สำเร็จ ได้บรรลุธรรมวิเศษ.**

> [๓๘๖] ภิกษุใด เจริญอานาปานสติให้บริบูรณ์ดีแล้ว อบรมแล้วตามลำดับ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว ภิกษุนั้นย่อมทำโลกนี้ให้สว่างไสว เหมือนพระจันทร์พ้นแล้วจากหมอกฉะนั้น.”

ขณะเดียวกันหลวงพ่อท่านสอนให้กำหนดบริกรรมนิมิต (นึกเห็นด้วยใจ) และกำหนดบริกรรมภาวนาว่า “สัมมาอะระหังๆๆ” ตรึกนึกเห็นดวงกลมใส ใจอยู่ในกลางของกลาง (เห็นจุดเล็กใส) ดวงกลมใสนั้นต่อไป ด้วยใจจดจ่อต่อเนื่องกันไปเรื่อย สิบครั้งร้อยครั้ง-พันครั้ง ก็ช่าง ไม่สนใจอะไรอื่นทั้งสิ้น จนใจสงบหยุดนิ่ง จะปรากฏ “ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์” ใสบริสุทธิ์ ขนาดประมาณเท่าฟองไข่แดงของไข่ไก่อย่างโตเท่า ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ **ใสสว่างขึ้นมา ตรงศูนย์กลางกายนั้นแหละ**

เห็นแล้วไม่ต้องตื่นเต้น ไม่ต้องยินดียินร้าย และ**ไม่ต้องบริกรรมภาวนาว่า “สัมมาอะระหัง” อีกต่อไป ให้รวมใจหยุดนิ่งตรงกลางของกลางจุดเล็กใส กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย**นั้นแหละ **จะเห็นภายในดวงประกอบด้วยศูนย์** (ดวงเล็กๆ) อีก **๕ ศูนย์ ณ ภายในดวงธรรม**นั้น คือ **ศูนย์กลาง-หน้า-ขวา-หลัง-ซ้าย** ศูนย์กลางเป็น**อากาศธาตุ** ศูนย์ข้างหน้าเป็นธาตุละเอียดของ**ธาตุน้ำ** ศูนย์ข้างขวา**ธาตุดิน** ศูนย์ข้างหลัง **ธาตุไฟ** ศูนย์ข้างซ้าย**ธาตุลม ธาตุละเอียดทั้ง ๔** คือ ธาตุน้ำ-ดิน-ไฟ-ลม นั้นแหละ คือ **“มหาภูตรูป ๔”** ตั้งอยู่ภายในดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาจากธาตุละเอียดของ **“รูปขันธ์”** ซึ่งมีมาตั้งแต่มาตั้งปฏิสนธิวิญญาณเป็น **“กลลรูป”** ในมดลูกมารดา **ทำหน้าที่ควบคุม** และ**ปรุงแต่งส่วนที่เป็นของเหลว ของหยาบแข็ง อุณหภูมิ** และ**ลมปราณ ที่ปรนเปรออยู่ในร่างกาย** และ**ปรุงแต่งอาหาร** คือ **สายเลือดจากมารดา** (กรณีเด็กทารกในครรภ์) หรือกรณีที่คลอดจากครรภ์มารดาแล้ว ก็**ปรุงแต่งอาหาร น้ำดื่ม ที่บริโภคเข้าไป** และ**ลมหายใจเข้า-ออก ให้เจริญขึ้นเป็นรูปกาย เป็นทารกในครรภ์ คลอดจากครรภ์มารดา**

และ**เจริญวัยขึ้นมาเป็นลำดับ** ต่อเมื่อนานไป จนมหาภูตรูป ๔ นั้นเสื่อมโทรม จึงมีผลให้ร่างกายซึ่งเป็นธาตุหยาบ พลอยต้องเสื่อมโทรม แก่เฒ่า เจ็บไข้ และในที่สุดก็แตกสลาย (ตาย) หมดสภาพเดิมของมันไป **ไม่มีอะไรเป็นแก่นสารสาระ ในความเป็นของเที่ยงแท้ ในความเป็นสุขที่ถาวร** และ**ไม่มีสาระในความเป็นตัวตน บุคคล เรา-เขา ของเรา-ของเขา** หรือ**ของใครที่เที่ยงแท้ถาวรแต่ประการใดทั้งสิ้น**

ครั้นเมื่อผู้เจริญภาวนาได้เห็นดวงธรรมนั้นใสแจ่มปรากฏขึ้นดังนั้นแล้ว ใจก็หยุดนิ่งกลางของกลางอากาศธาตุเห็น **"วิญญาณธาตุ"** เป็นจุดเล็กใสสว่าง กลางอากาศธาตุนั้นแหละก็หยุดนิ่งกลางของกลางนั้น หยุดนิ่งถูกส่วน ศูนย์กลางดวงนั้นขยายว่างออกไป **ปรากฏดวงใสสว่าง ต่อๆ ไป เป็นเครื่องกลั่นกรอง กาย-วาจา-ใจ ที่ละเอียด ประณีต** และ**บริสุทธิ์ผ่องใส ด้วยศีลบริสุทธิ์** เพราะใจที่บริสุทธิ์ผ่องใส ด้วยเจตนากรรมบริสุทธิ์ เป็น**สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ** เป็น **"สีลวิสุทธิ"** คือ **ความหมดจดแห่งศีล** และ**ด้วยใจที่บริสุทธิ์** เพราะสงบและตั้งมั่น เป็น **"เอกัคคตาจิต"** ประกอบด้วย วิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตา อันเป็นเบื้องต้นของปฐมฌานขึ้นไป จิตใจถึงความบริสุทธิ์ผ่องใสจากนิวรณูปกิเลส เป็น **"จิตตวิสุทธิ"** คือ **ความหมดจดแห่งจิต เป็นบาทฐานให้วิปัสสนาเกิดและเจริญขึ้น** และ**เป็นทางแห่ง "วิปัสสนาปัญญา"** ให้เป็นความหมดจดแห่งปัญญา เริ่มตั้งแต่ **"ทิฏฐิวิสุทธิ"** คือ **ความหมดจดแห่งความเห็น** ได้แก่ **ความเห็นแจ้งในพระไตรลักษณ์** กล่าวคือ **เห็นสภาวะของนาม-รูป ตามที่เป็นจริงว่าเป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ** และ **อนตฺตา**

อาการที่**ใจหยุดในหยุดกลางของหยุด เข้าถึงดวงที่ใสละเอียด เป็นเครื่องกลั่นกรอง กาย-วาจา-ใจ ที่ละเอียดประณีต บริสุทธิ์ผ่องใส ด้วยศีลบริสุทธิ์ จิตบริสุทธิ์ และปัญญาบริสุทธิ์** นี้ **หลวงพ่อวัดปากน้ำ**ท่านจึงเรียกว่า **ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา** อันนำไปสู่**วิมุตติ** หลุดพ้นจากกิเลสหยาบของมนุษย์ ได้แก่ **อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ** และ**วิมุตติญาณทัสสนะ** ซึ่งสามารถจะปฏิบัติภาวนาเข้าถึงได้ และเห็น เป็นดวงที่ใสละเอียดที่สุด

พอใจหยุดนิ่งกลางของกลางดวงนั้น ถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางขยายว่างออกไป ก็จะปรากฏ **"กายมนุษย์ละเอียด"** หน้าตาเหมือนผู้ปฏิบัติทุกประการ แต่โปร่งใส สวยงาม ละเอียด

ประณีตกว่ากายเนื้อ อยู่ในท่าขัดสมาธิ หันหน้าไปทางเดียวกันกับผู้ปฏิบัติเอง นั่งอยู่บนองค์ฌาน (เหมือนแผ่นกระจกกลมใส หนาประมาณ ๑ ฝ่ามือ) **ขณะที่ใจเป็นสมาธิตั้งมั่นและประกอบด้วย วิตก วิจาร ปีติ สุข** และ**เอกัคคตา** เป็นเบื้องต้นของปฐมฌานขึ้นไป

เห็นกายมนุษย์ละเอียดนั้นแล้ว ให้ดับหยาบไปหาละเอียด เป็น**กายมนุษย์ละเอียด** ให้ใจของกายมนุษย์ละเอียดหยุดนิ่งกลางของกลางดวง กลางของกลางกายมนุษย์ละเอียดนั้นอีกต่อไป ให้ใสละเอียดสุดละเอียด ก็จะถึงความบริสุทธิ์ กาย วาจา ใจ และปัญญา เป็นดวงใสสว่างยิ่งๆ ขึ้นไป **นี้เป็นการเจริญจิตตภาวนา ที่ให้เข้าถึง** และให้ได้**ทั้งรู้-ทั้งเห็น** และทั้ง**เป็นกายในกายที่บริสุทธิ์** (ทั้งกายและดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย) **ให้รู้สึกเวทนาในเวทนา ที่เป็นสุขเวทนา** (กว่ากายมนุษย์หยาบซึ่งเป็น ณ ภายนอก) **ให้ทั้งรู้**และ**ทั้งเห็นจิตในจิต ที่บริสุทธิ์ผ่องใส จากกิเลสหยาบ** คือ **อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ** (บริสุทธิ์กว่าจิตของกายมนุษย์หยาบซึ่งเป็น ณ ภายนอก) และ**ให้ได้ทั้งรู้ ทั้งเห็น ธรรมในธรรม** ว่า**เป็นแต่บุญกุศล** (กุสลา ธัมมา) **ด้วยทานกุศล ศีลกุศล** และ**ภาวนากุศล (ในระดับมนุษยธรรม)** ซึ่ง**หลวงพ่อวัดปากน้ำ** ท่านกล่าวสอนศิษยานุศิษย์อยู่เสมอว่า

> **"ใจหยุดในหยุดกลางของหยุด ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ ของกายในกาย ณ ภายใน ให้ใสละเอียดเข้าไปนั้นแหละ ถูกทะเลบุญแล้ว"**

และว่า

> **"'บุญ'** [ความบริสุทธิ์กาย วาจา ใจ] **นั้นแหละช่วยเราได้ จงอบรมใจให้หยุดนิ่งกลางของกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย** [เข้าไปให้สุดละเอียด] **ให้เห็นใสแจ่มอยู่เสมอ นึกอธิษฐานปรารถนาสิ่งใดโดยชอบ ที่ไม่เหลือวิสัยเหตุปัจจัย ย่อมสำเร็จได้** [ไม่ช้าก็เร็ว]"

เมื่อใจกายมนุษย์ละเอียดเจริญจิตตภาวนาหยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางดวงศีล-สมาธิ-ปัญญา-วิมุตติ-วิมุตติญาณทัสสนะต่อไป จนใสละเอียดทั้งดวงทั้งกาย และองค์ฌานแล้ว ถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางก็จะขยายว่างออกไป ก็จะปรากฏ **กายทิพย์หยาบ** และ **กายทิพย์ละเอียด** อันเป็นกายในกายที่ใสบริสุทธิ์ต่อๆ ไป โตใหญ่ มีรัศมีสว่าง

สวยงาม ละเอียด ประณีต (กว่ากายมนุษย์) ประกอบด้วย**เวทนาในเวทนา**ที่เป็น**สุขเวทนา** **จิตในจิต**ที่**บริสุทธิ์ผ่องใส** และ**ธรรมในธรรม**อันเป็น**บุญกุศล**ในระดับ **"เทวธรรม"** ด้วยศีล-สมาธิ-ปัญญา และประกอบด้วย**หิริโอตตัปปะ** มีความละอาย (คือ ความรังเกียจต่อบาป) และเกรงกลัวต่อการทำบาปอกุศล เพราะสามารถรู้-เห็นผลบุญกุศล หรือบาปอกุศลปรุงแต่ง คือ เห็นสวรรค์-นรกได้ ยิ่งกว่าสายตาเนื้อมนุษย์จะสามารถรู้เห็นได้

เห็น **กายทิพย์หยาบ** แล้วก็ดับหยาบไปหาละเอียดเป็นกายทิพย์หยาบ (ต่อไปก็เป็น **กายทิพย์ละเอียด**) แล้วให้ใจของกายทิพย์เจริญจิตตภาวนาต่อๆ ไปแบบเดียวกัน ก็จะเข้าถึง ได้ทั้งรู้ ทั้งเห็น และทั้งเป็น **กายรูปพรหมหยาบ รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหมหยาบ อรูปพรหมละเอียด** อันเป็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรมต่อๆ ไป ที่บริสุทธิ์ผ่องใส โตใหญ่ มีรัศมีสว่างและสวยงาม ละเอียดประณีตยิ่งกว่ากันไปตามลำดับ จนสุดละเอียด ก็จะได้เข้าถึง **รู้-เห็น** และ**เป็น ธรรมกาย อันเป็นคุณธรรมที่บริสุทธิ์ยิ่งกว่าคุณธรรมของกายในภพ ๓**

หลวงพ่อวัดปากน้ำ ท่านได้กล่าวว่า ตราบใดที่ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย แต่ยังตัดหรือ**ละสัญโญชน์กิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลก อย่างน้อย ๓ ประการ** คือ **สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา** และ**สีลัพพตปรามาสไม่ได้ ก็ยังจัดเป็นโคตรภูบุคคล ผู้ได้โคตรภูญาณอยู่เท่านั้น อุปมาดังเท้าข้างหนึ่งแตะอยู่ที่นิพพาน อีกข้างหนึ่งยังยืนอยู่บนภพ ๓ ต่อเมื่อเจริญสมถวิปัสสนาจนเห็นแจ้งสภาวธรรม** และ**อริยสัจจธรรมตามที่เป็นจริง ได้เข้าถึง รู้-เห็น** และ**เป็น ธรรมกายมรรค-ผล** และ **นิพพานธาตุ อันเป็นคุณธรรมที่สามารถละกิเลสอย่างน้อยสัญโญชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการได้แล้ว ตราบนั้น จึงจะก้าวล่วงข้ามโคตรปุถุชน เป็นพระอริยบุคคล ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้**

นี้เป็น **ขั้นสมถกัมมัฏฐาน/ภาวนา** และ**อนุปัสสนา ให้ได้เข้าถึง ได้รู้ ได้เห็น** และ**เป็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต** และ**ธรรมในธรรม** ที่ละเอียดประณีตยิ่งกว่ากันไปตามลำดับจนถึง **"ธรรมกาย"** อันให้เห็นแจ้ง รู้แจ้ง สภาวะของสังขารธรรมทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **"อุปาทินนกสังขาร"** คือ สังขารที่มีชีวิต มีวิญญาณครอง ได้แก่สัตว์โลก

ทั้งหลาย **ให้เห็นเบญจขันธ์** คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ กล่าวโดยย่อคือ **รูปขันธ์** และ**นามขันธ์ ๔** ว่า เป็นสภาพ**ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา** ชื่อว่า **"ทิฏฐิวิสุทธิ"** โดยมี**สีลวิสุทธิ**และ**จิตตวิสุทธิ** เป็นบาทฐานให้ทิฏฐิวิสุทธิ อันเป็นตัววิปัสสนาเกิด เจริญขึ้น และตั้งอยู่

เพราะเหตุไร หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านจึงได้แนะนำวิธีปฏิบัติในขั้นสมถภาวนา (เบื้องต้น) ให้กำหนดบริกรรมนิมิต และ**บริกรรมภาวนาไปตามฐานต่างๆ** โดยเริ่มที่ฐานที่ตั้งของใจ ฐานที่ ๑ ปากช่องจมูก (หญิงซ้าย-ชายขวา) แล้วก็เลื่อนไปฐานที่ ๒ ที่เพลาตา คือ ที่หัวตาด้านใน (หญิงซ้าย-ชายขวา) เป็นต้น ?

อธิบายว่า **หลวงพ่อวัดปากน้ำ ท่านประสงค์ให้ผู้ปฏิบัติเบื้องต้น ได้รู้ทางเดินของจิต เมื่อเวลาสัตว์จะไปเกิด-มาเกิด ดวงจิตของสัตว์นั้น ดำเนินผ่านฐานต่างๆ อย่างนั้น** กล่าวคือ **เมื่อสัตว์** (มนุษย์) **จะมาเกิด** คือ **จะมาตั้งปฏิสนธิวิญญาณในมดลูกมารดานั้น กายมนุษย์ละเอียด**และ**กายทิพย์** ฯลฯ อันมี **"ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย"** ตั้งอยู่ตรงศูนย์กลางกายของสัตว์นั้น **จะเข้ามาตั้งอยู่ ณ ศูนย์กลางกายของผู้เป็นพ่อก่อน โดยผ่านเข้ามาตามฐานต่างๆ** คือ ปากช่องจมูก **ถ้าเป็นหญิงจะเข้ามาทางปากช่องจมูกซ้ายของบิดาเป็นฐานที่ ๑ แล้วก็ผ่านไปยังหัวตาด้านใน (ข้างซ้าย) เป็นฐานที่ ๒ แล้วก็ผ่านไปยังฐานที่ ๓-๔-๕-๖-๗ ต่อไปตามลำดับ แต่ถ้าสัตว์ที่จะมาเกิดนั้นเป็นชาย ก็จะเข้ามาทางช่องจมูกขวาของบิดา แล้วต่อไปยังเพลาตาด้านขวา และผ่านต่อไปยังฐานต่างๆ จนไปหยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ ของบิดา** เมื่อบิดา-มารดาประกอบธาตุธรรมถูกส่วนใจของบิดา-บุตร-มารดา หยุดนิ่งตรงกัน **อายตนะ** คือ**ภพมนุษย์** จะดึงดูดธาตุธรรมของผู้เป็นบุตรออกจากศูนย์กลางของบิดา ผ่านออกไปตามฐานที่ตั้งของใจที่เคยผ่านมาแต่แรกไปเข้าช่องจมูกมารดา โดยเพศหญิงจะเข้าทางปากช่องจมูกซ้าย ถ้าเป็นเพศชายจะผ่านเข้าทางช่องจมูกขวา และผ่านเข้าไปตามฐานต่างๆ **ถึงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗** เมื่อ**ตัวอสุจิ (Spermatozoa-sperm) ของผู้เป็นพ่อเข้าไปเจาะรังไข่ของมารดาในมดลูกได้กลายเป็นตัวอ่อน (Embryo)** ที่พระท่านเรียก **"กลลรูป"** คือ **เป็นไข่ที่เริ่มตั้งปฏิสนธิหลวงพ่อวัดปากน้ำท่านว่า มีสัณฐานกลมใส ขนาดประมาณเท่าหยาดน้ำมันงาที่ติดอยู่**

ปลายขนจามรี อันมัชฌิมบุรุษสลัดเสียแล้ว ๗ ครั้ง นั้นแหละ อาการดังกล่าวนี้ **เป็นอาการที่สัตว์มาตั้งปฏิสนธิวิญญาณในมดลูกมารดา โดยธรรมชาติอย่างนี้** (ยกเว้นการปฏิสนธิที่สังเคราะห์ขึ้นด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์)

กลลรูปนี้ **พระพุทธโฆสาจารย์**ท่านเรียกว่า "**ปฏิสนธิจิต**" ชื่อว่า "**จิตดวงแรก**" ซึ่งท่านแสดงไว้ว่า[๙]

> **"ปฏิสนธิจิต** ชื่อว่า **จิตดวงแรก**. บทว่า **ผุดขึ้น** ได้แก่ **เกิด**. คำว่า **"วิญญาณดวงแรก** มีปรากฏ" นี้ เป็นคำไขของคำว่า จิตดวงแรก ที่ผุดขึ้นนั้นนั่นแหละ. บรรดาคำเหล่านี้ ด้วยคำว่า "จิตดวงแรก [ที่ผุดขึ้น] ในท้องมารดา" นั่นแหละ เป็นอันท่านแสดงปฏิสนธิของสัตว์ผู้มีขันธ์ ๕ แม้ทั้งสิ้น. เพราะเหตุนั้น กายมนุษย์อันเป็นทีแรกที่สุดนี้ คือจิตดวงแรกนั้น ๑ อรูปขันธ์ ๓ ที่เกี่ยวเกาะด้วยจิตนั้น ๑ กลลรูปที่เกิดพร้อมกับจิตนั้น ๑. บรรดาอรูปขันธ์ และกลลรูปแห่งจิตดวงแรกนั้น รูป ๓๐ ถ้วน ด้วยอำนาจแห่งกาย ๑๐ วัตถุ ๑๐ และภาวะ ๑๐ แห่งสตรีและบุรุษ รูป ๒๐ ด้วยอำนาจแห่งกาย ๑๐ และวัตถุ ๑๐ แห่งพวกกะเทย ชื่อว่า **กลลรูป**. บรรดาสตรี บุรุษ และกะเทยนั้น กลลรูปของสตรีและบุรุษ มีขนาดเท่าหยาดน้ำมันงาที่ช้อนขึ้นด้วยปลายข้างหนึ่งแห่งขนแกะแรกเกิด เป็นของใสกระจ่าง. จริงอยู่ ในอรรถกถาท่านกล่าวคำนี้ว่า
>
> **หยาดน้ำมันงา เนยใส** (สัปปิ) **ใส ไม่ขุ่นมัว ฉันใด, รูปมีส่วนเปรียบด้วยสี ฉันนั้น** เรียกว่า **กลลรูป**."

หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านเจริญจิตตภาวนา ได้ทั้งรู้และทั้งเห็นธรรมชาติที่ละเอียดลึกซึ้งอย่างนี้ แม้อุบายวิธีที่ท่านแนะนำให้เหลือบตากลับนั้น ก็เป็นตามธรรมชาติ ที่เวลาสัตว์จะไปเกิด-มาเกิด หรือจะดับ (ตาย) จะหลับ-จะตื่น ดวงตาก็หมุนกลับเหมือนคนกำลังชักจะตายอย่างนั้น ท่านจงไปดูเด็กทารกที่กำลังหลับสนิท ก็จะเห็นดวงตาของเด็ก หมุนกลับไปข้างหลังริบๆ อยู่ตลอดเวลาอย่างนั้น ไปดูได้ ผู้ใหญ่หลับสนิทก็เหมือนกัน แม้พ่อ-แม่

[๙] คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก ภาค ๑ หน้า ๕๓๔.

ประกอบธาตุธรรม ถูกส่วนก็เหมือนกัน **นี้เป็นความจริงตามธรรมชาติ ที่คนทั่วไปไม่ค่อยได้สังเกตเห็น แต่หลวงพ่อวัดปากน้ำ** แม้ท่านบวชตั้งแต่ยังไม่มีครอบครัว **แต่ท่านก็สามารถรู้-เห็นด้วยญาณพระธรรมกายของท่านได้อย่างน่าอัศจรรย์**

ตามที่หลวงพ่อวัดปากน้ำ ท่านได้ปฏิบัติและสอนวิธีเจริญสมถวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ โดย**การมีสติพิจารณาเห็นกายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต** และ**เห็นธรรมในธรรม เป็นทั้ง ณ ภายในและภายนอก** ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่**ให้เข้าถึง รู้-เห็นและเป็นกายในกาย อันประกอบด้วย เวทนาในเวทนา จิตในจิต** และ**ธรรมในธรรม ที่ละเอียดต่อๆ ไปจนสุดละเอียดถึงธรรมกาย** นั้น พึงทราบความหมายของคำว่า **"กาย"** แปลว่า **"ประชุม"** หรือ **"หมู่"** ซึ่งหมายถึงเป็นที่รวมแห่งส่วนหรือสิ่งนั้นๆ ซึ่งเป็นได้ทั้ง**รูปกาย (สรีรํ)** หรือ **ร่างกาย (เทห)** นี้เป็นส่วน **"รูปธรรม"** และทั้ง**นามกาย** คือ **จิตใจ**อันเป็น **"นามธรรม"** และ/หรือ เป็นได้ทั้ง**ธรรมที่ประชุมคุณธรรมของพระพุทธเจ้า, พระอริยเจ้า, พระอรหันตเจ้า** ชื่อว่า **"ธรรมกาย"** นั้นเอง

ท่านเจ้าคุณ **พระพรหมมุนี** (ผิน สุวจเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ได้แสดงธรรม ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๙๘ มีปรากฏในหนังสือชุดธรรมนิพนธ์ เรื่อง **"กายสาม"**[๑๐] มีความเป็นตอนๆ ว่าดังนี้

> "มีพระบาลีในมหาสติปัฏฐานสูตรบทหนึ่งว่า '**กาเย กายานุปสฺสี**' 'พิจารณาเห็นกายในกาย' พระบาลีบทนี้แม้แปลเป็นภาษาไทยแล้วก็ยังเข้าใจความยาก มีผู้อธิบายกันเป็นหลายนัย **ฝ่ายที่เป็นนักเรียน** อธิบายว่า '**พิจารณากายอย่างหนึ่ง ในกายทั้งหลาย**' หมายความว่า **ให้แยกกายที่รวมกันหลายๆ อย่าง ยกขึ้นพิจารณาทีละอย่างๆ เช่น พิจารณาหมู่ขนอย่างหนึ่ง ผมอย่างหนึ่ง เล็บอย่างหนึ่ง เป็นต้น ส่วนนักธรรม** อธิบายและความหมายไปอีกอย่างหนึ่ง คือหมายความว่า **ให้พิจารณากายธรรมในกายทิพย์ ให้พิจารณากายทิพย์ในกายมนุษย์ เป็นชั้นๆ กัน**

[๑๐] หนังสือชุดธรรมนิพนธ์ โดย พระพรหมมุนี (ผิน สุวจเถร) เรื่อง "กายสาม" จัดพิมพ์โดย มหามกุฎราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๔๑, หน้า ๑-๓ และ ๒๑-๒๓.

ออกมา หรือ**ให้พิจารณากายมนุษย์ในกายทิพย์ ให้พิจารณากายทิพย์ในกายธรรมเป็นชั้นๆ กันเข้าไป กายมนุษย์อยู่ชั้นนอก กายทิพย์อยู่ชั้นกลาง กายธรรมอยู่ชั้นใน** จะว่าของใครผิดก็ว่ายาก น่าจะถูกด้วยกันทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายนักเรียนก็แปลถูก ด้วยแบบแผนและไวยากรณ์ หรือข้อปฏิบัติ**เบื้องต้น ฝ่ายนักธรรมหรือนักปฏิบัติก็ถูกด้วยอาคตสถาน มีทีมาเหมือนกัน** และ**ในทางปฏิบัติชั้นกลาง และชั้นสูงก็มีได้** โดยอาคตสถาน คือที่มา [ของ] กายมนุษย์และกายทิพย์ มีที่มา เช่น ในมหาสมัยสูตรว่า

เย เกจิ พุทฺธํ สรณํ คตา เส
น เต คมิสฺสนฺติ อปายภูมึ
ปหาย มานุสํ เทหํ
เทวกายํ ปริปูเรสฺสนฺติ.

"บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะ บุคคลเหล่านั้น จักไม่ไปสู่อบายภูมิ ละกายที่เป็นของมนุษย์แล้ว จักยังเทวกายให้เต็มรอบ" ดังนี้

พระคาถานี้ เรียก **กายมนุษย์**ว่า "**มานุสเทหะ**" ซึ่งแปลว่า "**กายอันเป็นของมีอยู่แห่งมนุษย์**" เรียก**ทิพยกาย** ว่า "**เทวกาย**" โดยความก็เหมือนกัน.

ธรรมกายนั้น เช่นพระบาลีในอัคคัญญสูตร แห่งสุตตันตปิฎกว่า[๑๑]

"ตถาคตสฺส เหตํ วาเสฏฺฐา อธิวจนํ ธมฺมกาโย อิติปิ พฺรหฺมกาโย อิติปิ ธมฺมภูโต อิติปิ พฺรหฺมภูโต อิติปิ"

"ดูก่อนวาเสฏฐโคตรทั้งหลาย คำว่า ธรรมกาย ก็ดี พรหมกาย ก็ดี ธรรมภูต ก็ดี พรหมภูต ก็ดี เป็นชื่อของตถาคต"

ชั้นของทิพยกาย

---

[๑๑] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑ ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ข้อที่ ๕๕ หน้า ๙๒.

ที่คำกึ่งคาถาว่า **ปหาย มานุสํ เทหํ เทวกายํ ปริปูเรสฺสนฺติ** *ละกายที่เป็นของมนุษย์แล้ว จักยังเทวกายให้เต็มรอบ* นั้น ย่อมแสดงว่า **เทวกาย** หรือ **ทิพยกายมีหลายชั้น คือที่เต็มรอบ คือไม่พร่องก็มี ที่ไม่เต็มรอบ ยังพร่องก็มี** แบ่งออกเป็นชั้นอ่อน ชั้นกลาง และชั้นแก่ ชั้นอ่อนคือชั้นที่ไม่บริบูรณ์ยังไม่เต็มรอบนี้ ควรจะได้แก่พวกนิรยาบาย ชั้นกลางควรจะได้แก่ชั้นภูมิเทวดา ชั้นแก่คือชั้นบริบูรณ์ ควรจะได้แก่เทวดาที่สูงกว่านั้นขึ้นไป หรือ**จะเทียบในพระกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชั้นแก่ ได้แก่พระกายที่ตรัสรู้แล้ว** เช่นทรงทิพยจักขุ ทิพพโสต ทิพยกาย ที่ไปโปรดคนโน้นคนนี้ **ชั้นกลาง** เช่นที่ทรงพระสุบินในคืนวันใกล้จะตรัสรู้ **ชั้นอ่อน** ในพระกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในพุทธประวัติไม่มีแสดงถึง**ธรรมอันเป็นเหตุให้ทิพยกายบริบูรณ์นั้น** ตามพระคาถานั้น **ก็ได้แก่การถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ** คือ**เจริญพุทธคุณนั่นเอง**.

ธรรมกาย

ธรรมกาย คือ**กายธรรม นี้เป็นชั้นละเอียด** เมื่อกล่าวด้วยเรื่องกายธรรม จำเป็นจะต้องอธิบายคำว่า "**ธรรม**" ในศัพท์นี้ให้เข้าใจก่อน **ธรรม** หรือ**ธาตุ**นั้น ตามพยัญชนะ แปลว่า "**ทรง**" เมื่อถือเอาคำว่า "ทรง" เป็นประมาณ ก็ได้ความตรงกันข้ามว่า **สภาพที่ทรงเป็นธรรม สภาพที่ไม่ทรงก็ไม่เป็นธรรม คือเป็นอธรรม แม้ในสภาพที่เป็นธรรม** ซึ่งแปลว่า "**ทรง**" นั้น **เมื่อเพ่งตามอาการแล้ว ก็มีอยู่ ๒ อย่าง คือ**

๑. **ทรงอยู่อย่างนั้น ไม่แปรผันเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น** ซึ่งเรียกว่า **อสังขตธรรม ธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง** หรือ **อมตธรรม ธรรมที่ไม่ตาย อย่างหนึ่ง**

๒. **ทรงอยู่ชั่วคราว แล้วก็เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไป** เช่น ร่างกายของคน ของสัตว์ หรือสิ่งประดิษฐ์ทุกๆ ชนิดอย่างหนึ่ง อย่างหลังนี้ ท่าน

เรียกว่า **สังขตธรรม**บ้าง **สังขารธรรม**บ้าง **เพราะเป็นธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่งขึ้น** เรียกว่า **มตธรรม ธรรมที่ตายสลายไป**บ้าง.

คำว่า **ธรรมกาย** ในที่นี้เข้าใจว่า **หมายเอา อสังขตธรรม** หรือ **อมตธรรม ที่เป็นส่วน โลกุตตรธาตุ หรือ โลกุตตรธรรม ไม่ใช่ โลกิยธาตุ** หรือ **โลกิยธรรม.”**

ต่อไปนี้จักได้กล่าวหลักธรรมปฏิบัติ และวิธีปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านได้ปฏิบัติและสอนศิษยานุศิษย์ให้ปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกายของพระพุทธเจ้า เป็นลำดับๆ ไป

ตอนที่ ๒

ขั้นวิปัสสนาภาวนา

บทที่ ๑ ธรรมอันเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา และเป็นรากเหง้า เป็นเหตุเกิด/เจริญขึ้น และตั้งอยู่แห่งวิปัสสนา

ตามพระพุทธดำรัส ที่ได้ตรัส**มหาสติปัฏฐานสูตร** ดังที่ได้ยกไว้เป็นอุทเทสในตอนต้น คือ **การมีสติพิจารณาเห็นกายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต** และ**มีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม เป็นทั้ง ณ ภายใน** และ **ณ ภายนอก**

เฉพาะในส่วนของ **การมีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม เป็นทั้ง ณ ภายใน** และ **ภายนอก**นั้น ได้ทรงแสดงข้อกำหนด (ปัพพะ) **ธรรมอันเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา**ไว้ ๕ ข้อ[๑๒] คือ **นิวรณปัพพะ ๑ ขันธปัพพะ ๑ อายตนปัพพะ ๑ โพชฌังคปัพพะ ๑** และ**อริยสัจจปัพพะ ๑**

อนึ่ง **พระพุทธโฆสาจารย์** ผู้รจนาคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค ได้อรรถาธิบาย **ธรรมอันเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา** ไว้โดยละเอียดไว้ในหมวดปัญญานิเทศ ๖ ข้อ คือ ๑) **ขันธ์ ๕** ๒) **อายตนะ ๑๒** ๓) **ธาตุ ๑๘** ๔) **อินทรีย์ ๒๒** ๕) **อริยสัจ ๔** และ ๖) **ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒**

ในทางปฏิบัติ ที่หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านได้ปฏิบัติ และสอนในขั้น**สมถกัมมัฏฐาน/ภาวนา** และ**อนุปัสสนา**นั้น ได้กล่าวไปแล้ว แต่ใคร่จะชี้แสดงให้เห็นว่า **หลวงพ่อวัดปากน้ำ** ท่านได้ใช้ **อุบายวิธีสงบใจ**ในขั้นสมถภาวนา คือ **อาโลกกสิณ ๑ อานาปานสติ ๑** และ **พุทธานุสติ ๑ ประกอบกัน จึงเป็นพระกัมมัฏฐานที่มีประสิทธิภาพและมีอานุภาพมาก อันมีผลให้ธรรมอันเป็นรากเหง้า เป็นเหตุเกิด/เจริญขึ้น และตั้งอยู่แห่งวิปัสสนา** คือ **สีลวิสุทธิ** และ**จิตตวิสุทธิ เกิดและเจริญขึ้นเป็นอย่างดี**

"จิตตวิสุทธิ" คือ ความหมดจดแห่งจิต คือ บริสุทธิ์ผ่องใสจากนิวรณูปกิเลส **เป็นจิตที่อ่อนโยน ควรแก่งานเจริญอภิญญาและวิชชา คุณเครื่องให้เห็นแจ้งรู้แจ้งสภาวธรรมและอริยสัจจธรรมตามที่เป็นจริง** และ**เป็นคุณเครื่องช่วยกำจัดอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง**

อนึ่ง **วิปัสสนาย่อมเกิดและเจริญขึ้นได้จากสมาธิ ตั้งแต่ระดับ "อุปจารสมาธิ"**

---

[๑๒] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๐ ทีฆนิกาย มหาวรรค ข้อ ๒๙๐-๒๙๙ หน้า ๓๓๕-๓๕๐.

ขึ้นไปถึงจตุตถฌาน กล่าวคือ เมื่อผู้ปฏิบัติภาวนา หรือพระโยคาวจร เจริญสมถกัมมัฏฐาน ถือเอา**อุคคหนิมิต**ได้ คือเห็นนิมิตใสแจ่ม ติดตาชั่วคราว ระดับนี้จิตสงบตั้งมั่นได้ชั่วคราว ชื่อว่า "**อุปจารสมาธิ**" และระดับ "**อัปปนาสมาธิ**" อันเป็นเบื้องต้นของปฐมฌาน กล่าวคือ ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติสมถภาวนาถือเอาปฏิภาคนิมิตได้ คือเห็นนิมิตใสแจ่มติดตาติดใจได้นาน จิตเป็นสมาธิตั้งมั่นได้นาน นี้เป็นสมาธิจิตระดับ "**อัปปนาสมาธิ**" อันเป็น**เบื้องต้นของปฐมฌาน** (ประกอบด้วยวิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา) อันให้สามารถพัฒนาจาก **ปฐมฌาน** เป็น **ทุติยฌาน ตติยฌาน** และถึง **จตุตถฌาน** ได้สะดวก

รูปฌาน ๔ นี้ **เป็นสมาธิตั้งมั่น และอ่อนโยนควรแก่งานเจริญอภิญญาและวิชชา คุณเครื่องช่วยให้เห็นแจ้ง/รู้แจ้งสภาวธรรม**และ**อริยสัจจธรรมตามที่เป็นจริง** จึงชื่อว่า **"สัมมาสมาธิ" ๑ ในอริยมรรคมีองค์ ๘**

เมื่อผู้เจริญภาวนาอาศัยอุบายวิธี ๓ อย่างประกอบกัน อันเป็นอุบายวิธีที่ให้จิตสงบตั้งมั่น ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตามที่หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านได้ปฏิบัติและแนะนำสั่งสอน **ประกอบกับอุบายวิธีให้ใจ** (ความเห็นด้วยใจ-ความจำ-ความคิด-ความรู้) **รวมหยุดลง ณ ศูนย์กลางกาย** (ฐานที่ ๗) **อันเป็นที่ตั้งกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้น จิตใจดวงเดิมที่ตั้งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้น ปล่อยนิมิต** และ**ตกศูนย์** (คือดับ - เห็นว่าง หายไป) **ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ ปรุง** (ด้วยศีลกุศล และภาวนากุศล เป็นต้น) **เป็นจิตใจดวงใหม่** เป็น "**กุศลจิต**" ประกอบด้วย **วิตก วิจาร ปีติ สุข** และ **เอกัคคตา** ตั้งอยู่กลาง "**ดวงธรรม**" ที่ทำให้เป็นกาย **ที่บริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์ ลอยเด่นใสแจ่มขึ้นมา หยุดนิ่งตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ จึงเป็นจิตตั้งมั่นและบริสุทธิ์ ผ่องใส ควรแก่งาน โดยแท้**

โดยนัยนี้ "**อภิญญา**" คือคุณวิเศษต่างๆ มี**ทิพพจักขุ ทิพพโสต** เป็นต้น **ย่อมเกิดและเจริญขึ้น** ช่วยให้เจริญ "**วิชชา**" ได้แก่ วิชชา ๓ วิชชา ๘ **คุณเครื่องให้รู้เห็นสภาวธรรมและสัจจธรรมด้วยการที่ได้ทั้งรู้** และ**ทั้งเห็น** กล่าวคือ **เมื่อพระโยคาวจรหรือผู้ปฏิบัติวิปัสสนาประสงค์จะยกธรรมอันเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาใดขึ้นพิจารณา ย่อมสามารถเจริญปัญญาจากการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็นแจ้งสภาวธรรม**และ**สัจจธรรมตามที่เป็นจริงตามรอยบาทพระพุทธองค์** (ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้)

ความจริงแท้แล้ว **ผู้ที่เจริญภาวนา หรือปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานขึ้น (ให้เจริญได้) ย่อมเป็นบุคคลผู้ได้เคยประกอบบุญกุศลคุณความดี มีทานกุศล ศีลกุศล** และ**ภาวนากุศล เป็นต้น สั่งสมมาก่อนแล้ว ตั้งแต่อดีตชาติ ถึงภพชาติปัจจุบัน** แต่ขณะปัจจุบัน **ก่อนอบรมจิต (จิตตสิกขา)** เมื่อยังประมาท ขาดสติสัมปชัญญะ ด้วยปัญญาอันเห็นชอบอยู่ ก็ประพฤติผิดศีลผิดธรรมไปตามส่วน **ปล่อยจิตใจให้เปิดช่องเปิดโอกาส ให้กิเลสจรเข้ามาผสมปนเป็นอยู่ด้วยกันกับบุญกุศล** ทำนอง **"วัดก็เข้า-เหล้าก็ดื่ม"** ประพฤติตนเสพสุขอยู่ด้วย **"กามสุขัลลิกานุโยค"** คือประพฤติสุดโต่งไปข้างหาความสุขสบาย ด้วยรูป-เสียง-กลิ่น-รส-สิ่งสัมผัสทางกาย ที่น่ากำหนัดยินดี และติดอยู่กับลาภ-ยศ-สักการะสรรเสริญ-สุข เป็นต้น **ทำให้จิตใจขุ่นมัวด้วยกิเลสนิวรณ์ จึงไม่เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายที่บริสุทธิ์ผ่องใส ด้วยบุญกุศลระดับต่างๆ นั้น**

ต่อเมื่อกระทำคุณความดี สั่งสมบุญกุศลแก่กล้าขึ้นกว่าบาปอกุศล บุญกุศลจึงจะช่วยกระตุ้นเตือนให้ปรารถนาที่จะแสวงหาความสงบกาย-สงบใจ และสัจจธรรม ด้วยการสนใจเข้าศึกษาสัมมาปฏิบัติพระสัทธรรม เริ่มด้วยการฟังเทศน์ฟังธรรม ศึกษาหาความรู้จากครูอาจารย์ ผู้รู้ธรรม และ/หรือ จากตำรับตำรา/คัมภีร์ต่างๆ พอให้เข้าใจเหตุและผลดีของการศึกษาสัมมาปฏิบัติ ครั้นมีจิตใจน้อมเข้าสู่กระแสธรรมมากขึ้น จึงเข้าศึกษาอบรมกาย-วาจา-ใจ โดยทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล เป็นต้น ในสำนักของคุณครูอาจารย์ต่างๆ ที่ตนถูกอัธยาศัย และเลื่อมใสศรัทธา-เชื่อถือ-นับถือ

สำหรับการเจริญภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกายของพระพุทธเจ้า ที่หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ท่านปฏิบัติได้ผลดีแล้วแนะนำ สั่ง สอนศิษยานุศิษย์นั้น ในเบื้องต้นการเจริญสมถภาวนา โดยมีศีลเป็นบาทฐาน ให้จิตใจสงบ ให้ใจหยุดใจนิ่งด้วยอุบายวิธีที่มีประสิทธิภาพ ๓ อย่าง คือ **อาโลกกสิณ ๑ อานาปานสติ ๑** และ **พุทธานุสติ ๑** ประกอบกัน **ให้ใจเป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง ถึงขั้นฌานจิต ตั้งแต่ปฐมฌานขึ้นไป จึงเกิดองค์คุณ** **(องค์ ๕)** ได้แก่ **วิตก วิจาร ปีติ สุข** และ **เอกัคคตา** เป็น**คุณเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา** (ถีนมิทธะ วิจิกิจฉา พยาบาท อุทธัจจกุกกุจจะ และกามฉันทะ) **ให้จิตใจตั้งมั่น ผ่องใส และอ่อนโยน ควรแก่งาน** และ**ให้ได้เข้าถึงธรรมในธรรม**

เริ่มตั้งแต่ "มนุษยธรรม" ที่เคยได้ประกอบบำเพ็ญบุญกุศลคุณความดีด้วยทานกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล เป็นต้น **มาก่อนแล้ว (ปุพฺเพ กตปุญฺญตา)** เห็นเป็นดวงใสแจ่มปรากฏขึ้น ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ (เหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือ) เป็นที่ตั้ง **"กำเนิดธาตุธรรมเดิม"** ได้แก่ **ธาตุละเอียดของ "รูปขันธ์"** ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาเป็น **"ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย (มนุษย์)"** ซึ่งมีธาตุละเอียดของ **"ธาตุน้ำ"** เป็นดวงใสเล็กๆ อยู่ส่วนหน้า **"ธาตุดิน"** เป็นดวงใสเล็กๆ อยู่ทางด้านขวา **"ธาตุไฟ"** เป็นดวงใส อยู่ทางด้านหลัง และ **"ธาตุลม"** เป็นดวงใส อยู่ด้านซ้าย **ทำหน้าที่ควบคุมส่วนที่เป็นของเหลว ของหยาบแข็ง อุณหภูมิ** และ**ลมปราณที่ปรนเปรออยู่ในร่างกาย ให้อยู่ในสภาวะพอเหมาะ** และ**ปรุงแต่งธาตุหยาบ** ได้แก่ **อาหาร เครื่องดื่ม** และ**ลมหายใจเข้า-ออก หล่อเลี้ยงร่างกาย** และ**ให้เจริญเติบโตเป็นกายเนื้อ** และยังมี**ธรรมชาติ ๔ อย่างของใจ** คือ **"ดวงเห็น"** ที่ขยายส่วนหยาบออกมาจากธาตุละเอียดของ**เวทนาขันธ์** มีขนาดประมาณเท่าเบ้าตาของผู้เป็นเจ้าของ **"ดวงจำ"** ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาจากธาตุละเอียดของ**สัญญาขันธ์** มีขนาดเท่าดวงตาทั้งหมดของผู้เป็นเจ้าของ **"ดวงคิด"** หรือ **"ดวงจิต"** ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาจากธาตุละเอียดของ**สังขารขันธ์** มีขนาดประมาณเท่าดวงตาดำ แต่ใสบริสุทธิ์ ลอยอยู่ในเบาะน้ำเลี้ยงของหัวใจประมาณเท่า ๑ ซองมือของผู้เป็นเจ้าของ และ **"ดวงรู้"** ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาจาก**วิญญาณขันธ์** ขนาดเท่าแววตา ใสสว่างบริสุทธิ์ตามระดับภูมิธรรม

ดวงเห็น ตั้งซ้อนอยู่ตรงกลาง**ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย** **ดวงจำ** ตั้งซ้อนอยู่ตรงกลางดวงเห็น **ดวงคิด** ตั้งซ้อนอยู่ตรงกลางดวงจำ และ **ดวงรู้** ตั้งซ้อนอยู่ตรงกลางดวงคิด คือ **ตั้งซ้อนอยู่ตรงกลางของกลาง จากหยาบไปหาละเอียดถึงสุดละเอียด** คือ **"ดวงรู้"**

"ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย" ประกอบด้วยธาตุละเอียดของ **มหาภูตรูป ๔** คือ **ธาตุน้ำ-ธาตุดิน-ธาตุไฟ-ธาตุลม** และ **ตรงกลางเป็น "อากาศธาตุ"** กลางอากาศธาตุเป็น **"วิญญาณธาตุ"** รวมเป็นธาตุ ๖ เมื่อธาตุทั้ง ๖ นี้มารวมกันตรงศูนย์กลางกาย หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านเรียกชื่อว่า **"ดวงปฐมมรรค"** เพราะเป็นหนทางเบื้องต้นไปสู่มรรคผลนิพพาน **ถ้าธาตุทั้ง ๔** (ธาตุน้ำ-ดิน-ไฟ-ลม) **วิปริตแปรปรวน ไม่ได้ส่วน ผู้นั้นก็เจ็บไข้ ถ้าธาตุทั้ง ๖ ของผู้ใดแตกสลาย คุมกันไม่ติด ผู้นั้นถึงความแตกดับ คือตาย**

"ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย" ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาจากธาตุละเอียดของ **"รูปขันธ์"** ที่มีมาตั้งแต่มาตั้งปฏิสนธิวิญญาณในมดลูกมารดา เป็น **"กลลรูป"** เป็นที่รวมของมหาภูตรูป ๔ และขยายส่วนหยาบออกมาเป็นกายเนื้อนี้เอง คือ ส่วนที่เป็น **"รูปขันธ์"** กล่าวคือ **"รูปธรรม"** และเป็นที่ตั้งของธรรมชาติ ๔ อย่าง ของใจ (ดวงเห็น-ดวงจำ-ดวงคิด-ดวงรู้) ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาจากธาตุละเอียดของ **"นามขันธ์ ๔"** ที่ตั้งซ้อนกันเป็นชั้นๆ กันเข้าไปข้างในนั้นเอง คือส่วนที่เป็น **"นามขันธ์ ๔"** กล่าวคือ **"นามธรรม"** ที่ไม่อาจเห็นได้ด้วยสายตาเนื้อ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า **"เห็นได้ยาก"** ดังพระพุทธดำรัสว่า[๑๓]

"สุทุทฺทสํ สุนิปุณํ ยตฺถ กามนิปาตินํ
จิตฺตํ รกฺเขถ เมธาวี จิตฺตํ คุตฺตํ สุขาวหํ"

แปลความว่า

"ผู้มีปัญญา พึงรักษาจิตที่เห็นได้ยากนัก ละเอียดนัก มักตกไปในอารมณ์ที่น่าใคร่ [เพราะว่า] **จิตที่คุ้มครองแล้ว นำสุขมาให้"**

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย (รูปขันธ์ ๑) และ**เห็น-จำ-คิด-รู้** คือ **"ใจ"** (นามขันธ์ ๔) รวมเป็น**ขันธ์ ๕** ส่วนละเอียด นี้เอง ที่ขยายส่วนหยาบออกมาเป็นกายเนื้อและจิตใจของมนุษย์หรือสัตว์โลกทั้งหลาย **อัน**

ก. **เป็นสภาพไม่เที่ยง (อนิจฺจํ)** คือ **เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย เหตุปัจจัยฝ่ายบุญกุศลปรุงแต่ง** ชื่อว่า **"ปุญญาภิสังขาร"** **เหตุปัจจัยฝ่ายบาปอกุศลปรุงแต่ง** ชื่อว่า **"อปุญญาภิสังขาร"** **เหตุปัจจัยที่ไม่หวั่นไหว** ได้แก่ **สมาธิจิตตั้งแต่ปัญจมฌานถึงอรูปฌาน ๔** ชื่อว่า **"อเนญชาภิสังขาร"**

ข. **ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้นานตลอดไป เป็นทุกข์** (**ทุกฺขํ**) และ

ค. **ต้องแตกสลายหมดสภาพเดิมของมันไปในที่สุด ไม่มีสาระในความเป็นของเที่ยง ไม่มีสาระในความเป็นสุขที่ถาวรตลอดไป** และ**ไม่มีสาระในความเป็นตัวตนที่ถาวรแท้จริงของใครผู้ใด ชื่อว่า เป็นอนัตตา (อนตฺตา)**

---

[๑๓] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย ธรรมบท ข้อ ๑๓ หน้า ๑๙.

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย อันประกอบด้วย **"มหาภูตรูป ๔"** ตั้งแต่กายสุดหยาบ คือ **"กายเนื้อ"** ไปจนสุดกายละเอียด คือ **กายอรูปพรหม** เป็นที่ตั้งของ**กุศลจิต** อันมีทานกุศล-ศีลกุศล-ภาวนากุศล เป็นต้น ชื่อว่า **"กุสลา ธัมมา"** หรือเป็นที่ตั้งของ**อกุศลจิต**ของผู้มีความประพฤติปฏิบัติที่ผิดศีล-ผิดธรรม ด้วย**เจตนาความคิดอ่านทางใจที่ประกอบด้วยกิเลส ตัณหา อุปาทาน เป็นต้น** ชื่อว่า **"อกุสลา ธัมมา"** และ/หรือเป็นที่ตั้งของ**ธรรมกลางๆ ไม่ดี-ไม่ชั่ว** ชื่อว่า **"อัพยากตา ธัมมา"** นี้เอง จึงประมวลรวมความว่า

๑) **ธาตุ** (มหาภูตรูป ๔ ที่ขยายส่วนหยาบออกมาเป็นกาย) **เป็นที่ตั้งของธรรมฝ่ายบุญกุศล** หรือ **ฝ่ายบาปอกุศล หรือฝ่ายกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่ว**

๒) **ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย** ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาจากธาตุละเอียดของ **"รูปขันธ์"** และเป็นที่ตั้งที่อาศัยของ **"จิตใจ"** คือ **"นามขันธ์ ๔"** ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมาจากธาตุละเอียดของเวทนาขันธ์-สัญญาขันธ์-สังขารขันธ์-วิญญาณขันธ์ **ซึ่งมีมาตั้งแต่มาตั้งปฏิสนธิวิญญาณในครรภ์มารดาเป็น "กลลรูป"** นี้เอง ที่เป็น **"ดวงไปเกิด-มาเกิด"** และมีสภาพ**ไม่เที่ยง (อนิจฺจํ)** เพราะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยฝ่ายดี ฝ่ายชั่ว และฝ่ายกลางๆ **เป็นทุกข์ (ทุกฺขํ)** และ**เป็นอนัตตา (อนตฺตา)**

๓) **ความเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยฝ่ายดี** หรือ **ฝ่ายชั่ว** ตามที่กล่าวในข้อ ๒) นั้น เป็นไปตาม**สายปฏิจจสมุปบาทธรรมตลอดสาย** ทั้ง ณ ภายใน และ ณ ภายนอก ตราบใดที่ **"อวิชชา"** ยังมีอยู่ในจิตตสันดานของสัตว์และทำหน้าที่อยู่ กล่าวคือ

ณ ภายใน ถ้าเหตุปัจจัยฝ่ายบุญกุศลที่ละเอียดประณีตและแก่กล้ายิ่งขึ้นเพียงไร ปรุงแต่งสัตว์นั้น **กายในกาย ณ ภาย**ในของสัตว์นั้นก็บริสุทธิ์ผ่องใสและโตใหญ่ยิ่งขึ้นตามส่วนแห่งบุญกุศลปรุงแต่งนั้น เป็นกายมนุษย์ละเอียด, กายทิพย์-กายทิพย์ละเอียด, กายพรหม-กายพรหมละเอียด, กายอรูปพรหม-กายอรูปพรหมละเอียด เวทนาในเวทนาของกายละเอียดนั้นก็เสวย **"สุขเวทนา"** ที่ละเอียดประณีตยิ่งขึ้นเพียงนั้น **จิตในจิต**ของสัตว์นั้นก็บริสุทธิ์ผ่องใสยิ่งขึ้นไปตามส่วน **ธรรมในธรรม** คือดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายละเอียดนั้นๆ ด้วยบุญกุศลที่ละเอียดประณีต แก่กล้าเป็นบารมี-อุปบารมี-ปรมัตถบารมีเพียงไร ก็โตใหญ่ใสบริสุทธิ์ มีรัศมีปรากฏสว่าง มากเพียงนั้น

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย นี้แหละ ที่หลวงพ่อวัดปากน้ำท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **"ดวงบุญ"** และท่านได้รู้ได้เห็นว่า **"ทะเลบุญ"** อยู่ตรงนี้ เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมบำเพ็ญบุญกุศลคุณความดีแก่กล้ายิ่งขึ้น **"ดวงบุญ"** นี้ก็จะขยายโตขึ้นเรื่อยๆ จนเต็มส่วน ขนาดประมาณเท่า ๑ คืบของผู้เป็นเจ้าของ หรือประมาณเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ **"ดวงบุญ"** ที่ขยายโตขึ้นประมาณได้ ๑ คืบนี้ เมื่อบำเพ็ญกุศลคุณความดีแก่กล้าขึ้น จะกลั่นตัวเองเป็น **"บารมี"** ได้ประมาณเท่า ๑ องคุลีมือของผู้เป็นเจ้าของ เมื่อบำเพ็ญกุศลคุณความดีแก่กล้ายิ่งขึ้นไปอีก จนดวงบารมีขยายโตเต็มส่วนประมาณเท่า ๑ คืบของผู้เป็นเจ้าของ จะกลั่นตัวเองเป็น **"อุปบารมี"** ได้เท่า ๑ องคุลีมือ และเมื่อบำเพ็ญกุศลคุณความดีแก่กล้าอย่างยิ่งยวดขึ้นไปอีก จนดวงอุปบารมีขยายโตเต็มส่วนประมาณ ๑ คืบของผู้เป็นเจ้าของ จะกลั่นตัวเองเป็น **"ปรมัตถบารมี"** ได้ประมาณ ๑ องคุลีมือของผู้เป็นเจ้าของ เมื่อบำเพ็ญปรมัตถบารมีแก่กล้าจนดวงปรมัตถบารมีขยายโตเต็มส่วนเท่า ๑ คืบ ของผู้เป็นเจ้าของครบทั้ง ๑๐ ประการ คือ **ทานปรมัตถบารมี ศีลปรมัตถบารมี เนกขัมมปรมัตถบารมี ปัญญาปรมัตถบารมี วิริยปรมัตถบารมี ขันติปรมัตถบารมี สัจจปรมัตถบารมี อธิษฐานปรมัตถบารมี เมตตา-ปรมัตถบารมี และอุเบกขาปรมัตถบารมี** ซึ่งพัฒนามาจาก **"บุญ"** ที่ประพฤติแก่กล้ายิ่งยวดขึ้นเป็น**บารมี อุปบารมี** และ**ปรมัตถบารมี** ตามลำดับ ชั้นละ ๑๐ ประการ รวมเป็น**บารมี ๓๐ ทัศ** ตั้งอยู่ตรงกลางของกลางซึ่งกันและกันตามลำดับบุญบารมี ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั่นเอง

บุญ บารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี ของผู้ใดที่ได้บำเพ็ญบุญกุศลคุณความดีอย่างยิ่งยวดแก่กล้าจนเต็มส่วน ๓๐ ทัศ ดังกล่าวมาแล้วนี้ สำหรับผู้ปรารถนาความบรรลุมรรค-ผล-นิพพานในระดับปรกติสาวก เมื่อได้บำเพ็ญบุญกุศลคุณความดีอย่างยิ่งยวด แก่กล้า จนปรากฏดวงปรมัตถบารมีเต็มส่วนได้ประมาณ ๑ คืบของผู้เป็นเจ้าของทั้ง ๑๐ ประการ ดังที่กล่าวมานี้ในภพชาติใด ก็จะสามารถบำเพ็ญสมณธรรมให้ได้บรรลุมรรค-ผล-นิพพานได้ในภพชาตินั้น ส่วนผู้ปรารถนาสูงกว่านี้ ได้แก่ ผู้ปรารถนาความบรรลุมรรคผลนิพพานในระดับอสีติมหาสาวก พุทธอุปัฏฐาก พุทธบิดา-พุทธมารดา ถึงพระปัจเจกพุทธเจ้า และ**พระสัพพัญญูพุทธเจ้า** ผู้บำเพ็ญบารมีในระดับ**ปัญญาธิกโพธิสัตว์-ศรัทธาธิกโพธิสัตว์-วิริยาธิกโพธิสัตว์** เป็นต้น ก็ต้อง

บำเพ็ญบุญบารมีมากกว่า เป็นระยะเวลายาวนานกว่า จนกว่าดวงบุญ บารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี จะเต็มส่วนครบชั้นละ ๑๐ ประการ รวมเป็น **"บารมี ๓๐ ทัศ"** ตามศักดิ์แห่งบารมีญาณของแต่ละท่าน

ดวงบุญ บารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี ทั้ง ๑๐ ประการนี้ เมื่อปฏิบัติได้ถึงธรรมกายที่ละเอียดๆ และบริสุทธิ์ผ่องใสดีแล้ว จะสามารถรู้-เห็นได้ด้วย **"ญาณรัตนะ" ของพระธรรมกายที่บริสุทธิ์ผ่องใส**นั่นเอง และ **ญาณรัตนะของธรรมกายนี้แหละที่ให้สามารถรู้-เห็นความเป็นไปของสัตว์โลกในภพ ๓** คือ **กามภพ** (ที่รวมเทวโลก-มนุษย์โลก-และโลกของเปรต สัตว์นรก อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน) **รูปภพ** (ภพของรูปพรหม) และ **อรูปภพ** (ภพของอรูปพรหม) **ตามที่เป็นจริง**ทั้งสิ้น และ**ให้สามารถรู้เห็นไปถึง "อายตนะ คือ พระนิพพาน" ตามที่เป็นจริง** ตามพระพุทธดำรัสตรัสไว้ในนิพพานสูตรที่ ๑ ว่า

> **"อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนํ. ยตฺถ เนว ปฐวี น อาโป น เตโช น วาโย น อากาสานญฺจายตนํ น วิญฺญาณญฺจายตนํ น อากิญฺจญฺญายตนํ น เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ นายํ โลโก น ปรโลโก น อุโภ จนฺทิมสุริยา ตมหํ ภิกฺขเว เนว อาคตึ วทามิ น คตึ น ฐิตึ น จุตึ น อุปฺปตฺตึ อปฺปติฏฺฐํ อปฺปวตฺตํ อนารมฺมณเมว ตํ เอเสวนฺโต ทุกฺขสฺสาติ."**[๑๔]

แปลความว่า

> **"ภิกษุทั้งหลาย อายตนะ** [คือพระนิพพาน] **นั้น มีอยู่.**
>
> ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาสานัญจายตนะ วิญญานัญจายตนะ อากิญจัญ-ญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ โลกนี้ โลกหน้า พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งสอง ย่อมไม่มีในอายตนะ [คือพระนิพพาน] นั้น.
>
> ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่กล่าวซึ่งอายตนะ [คือพระนิพพาน] นั้นว่า เป็นการมา เป็นการไป เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจุติ เป็นการอุบัติ.
>
> อายตนะ [คือพระนิพพาน] นั้น หาที่ตั้งอาศัยมิได้ มิได้เป็นไป หาอารมณ์มิได้. [พระนิพพาน] นั้นแล **เป็นที่สุดแห่งทุกข์**."

---

[๑๔] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย อุทาน ข้อ ๑๕๘ หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

เมื่อผู้ปฏิบัติพระสัทธรรม-ไตรสิกขาได้แก่กล้ายิ่งขึ้น เป็นอธิศีล-อธิจิต-อธิปัญญา ปฐมมรรค-มรรคจิต-มรรคปัญญา, ถึง**พุทธธรรม** ตั้งแต่โคตรภูญาณขึ้นไป ก็จะปรากฏ **กายธรรม** หรือ **"ธรรมกาย"** ตั้งแต่ **ธรรมกายโคตรภู** ซึ่งมีขนาดหน้าตัก ความสูง และเส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรมประมาณ ๔ วาครึ่งขึ้นไป และต่อๆ ไปถึงธรรมกายอรหัต ซึ่งมีขนาดหน้าตัก ความสูง และเส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ๒๐ วาขึ้นไป บริสุทธิ์ผ่องใสและมีรัศมีสว่างยิ่งนัก

เมื่อเจริญภาวนารวมใจให้หยุดให้นิ่ง ถูกศูนย์ถูกส่วน ตรงกลางของกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมของกายในกาย สุดกายหยาบ-กายละเอียดต่อๆ ไปจนสุดละเอียด ของกายในภพ ๓ และได้ถึงกายธรรมกายเพียงไร **"อภิญญา"** คุณธรรมอันเป็นความสามารถพิเศษ ได้แก่ **ทิพพจักษุ-ทิพพโสต** เป็นต้น ย่อมเจริญขึ้นถึง**สมันตจักษุ** และ **พุทธจักษุ** ให้ผู้ปฏิบัติสามารถรู้เห็นความเป็นไปของสัตว์โลก ทั้งใน **"สุคติภพ"** ได้แก่ ภพมนุษย์, เทวโลก, มารโลก, พรหมโลก, อรูปโลก และทั้งใน **"ทุคคติภพ"** อันเป็นภพภูมิเบื้องต่ำ ได้แก่ **ภพภูมิของเปรต อสูรกาย สัตว์นรก** และ **สัตว์เดรัจฉาน** และแม้**สัตว์นรกโลกันต์ที่เกาะอยู่ตามขอบจักรวาล อยู่ภายนอกระหว่างจักรวาล** และ**ให้สามารถเข้าถึงและได้รู้เห็นถึงโลกุตตรภูมิ อันเป็นภูมิธรรมที่สูงพ้นโลก** ได้แก่ **"อายตนะ**คือ**พระนิพพาน" เป็นที่สถิตอยู่ของพระนิพพานธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า** และ **ของพระอรหันตขีณาสพ ผู้ดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นอมตธรรม มีรัศมีสว่างไสว เสวยบรมสุขอย่างถาวร อยู่เต็มพระนิพพาน นับพระพุทธเจ้า และพระอรหันตขีณาสพ ที่ดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ สถิตอยู่ในอายตนะคือพระนิพพานต่อๆ ไป นับอสงไขยอายุธาตุอายุบารมีไม่ถ้วน**

แต่กายในกาย ณ ภายใน ละเอียดและใสบริสุทธิ์ยิ่งๆ ขึ้นไปนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมจะสามารถปฏิบัติเข้าถึง ได้รู้-เห็นหรือไม่เพียงไร ขึ้นอยู่ที่วิธีปฏิบัติภาวนา อบรมใจให้สงบ-ให้หยุด-ให้นิ่ง ถูกศูนย์ถูกส่วน ตรงกลางของกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ของกายในกาย อันเป็นที่ตั้งของจิตในจิต และธรรมในธรรม ให้ทิพพจักษุ-สมันตจักษุ-พุทธจักษุเกิดและเจริญขึ้นได้เพียงไร ก็จะสามารถรู้-เห็นได้เพียงนั้น

ส่วน **ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติที่เป็นบาปอกุศล ด้วยเจตนาความคิดอ่านทางใจที่สัมปยุต ด้วยกิเลส ตัณหา อุปาทาน ย่อมเป็นเหตุปัจจัยให้จิตใจเศร้าหมอง ไม่ผ่องใส เปลี่ยนภพ/ภูมิเป็น "ทุคคติ" ทันที ตามสายปฏิจจสมุปบาทธรรม ให้กายในกายซอมซ่อเศร้าหมอง เวทนาในเวทนา ก็เป็นทุกขเวทนา จิตในจิตก็ขุ่นมัวเศร้าหมอง ธรรมในธรรมก็เป็นอกุศลธรรม (อกุสลาธัมมา) ปรุงแต่ง** ชื่อว่า **"อปุญญาภิสังขาร" จิตใจย่อมมืดมัว ให้ไม่สามารถจะรู้เห็นนรก-สวรรค์-นิพพานได้เลย**

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัสว่า[๑๕]

"จิตฺเต สงฺกิลิฏฺเฐ ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา.
เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว ทุคคติเป็นอันหวังได้" และว่า
"จิตฺเต อสงฺกิลิฏฺเฐ สุคติ ปาฏิกงฺขา.
เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง [ผ่องใส] **แล้ว สุคติเป็นอันหวังได้"**

เพราะฉะนั้น ผู้ประพฤติปฏิบัติธรรม ด้วยการศึกษาสัมมาปฏิบัติได้สูงขึ้นเพียงไร ย่อมได้รับผลเป็นวิบากจากบุญกุศลปรุงแต่ง ให้เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้บาป-บุญ คุณ-โทษ, รู้ผิด-ชอบ ชั่ว-ดี, รอบรู้ทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง จึงเลือกดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จ ถึงความเจริญรุ่งเรือง และสันติสุขในชีวิต และถึงความพ้นทุกข์ ได้ดีกว่าผู้ไม่สนใจศึกษาสัมมาปฏิบัติธรรม และกลับประกอบกรรมอันเป็นบาปอกุศล ประพฤติผิดศีลผิดธรรม ติดอยู่ในอบายมุข ให้ได้รับผลเป็นโทษเป็นความทุกข์เดือดร้อนทั้งในภพชาติปัจจุบัน และในสัมปรายภพต่อๆ ไปไม่มีที่สิ้นสุด

สีลวิสุทธิ ความหมดจดแห่งศีล และ **จิตตวิสุทธิ** ความหมดจดแห่งจิต นี้เอง คือ **ธรรมเป็นรากเหง้า เป็นเหตุเกิด/เจริญขึ้น และตั้งอยู่แห่งวิปัสสนา** และเป็น**ปทัฏฐาน** คือ **เหตุใกล้แห่งปัญญา** ด้วยประการฉะนี้ สมดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า[๑๖]

"สมาธึ ภิกฺขเว ภาเวถ. สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ"
"ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงยังสมาธิให้เกิด. ชนผู้มีสมาธิ ย่อมรู้ตามจริง [ว่านี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา]."

[๑๕] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๒ มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ข้อ ๙๒ หน้า ๖๔.

[๑๖] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๑๖๕๔ หน้า ๕๒๐.

บทที่ ๒ วิสุทธิ ๕ : ธรรมเป็นตัววิปัสสนา

วิสุทธิ ๕ ธรรมอันเป็นตัววิปัสสนา ได้แก่ **ทิฏฐิวิสุทธิ** (ความหมดจดแห่งความเห็น) ๑ **กังขาวิตรณวิสุทธิ** (ความหมดจดแห่งปัญญาที่ข้ามพ้นความสงสัย) ๑ **มัคคามัคคญาณ-ทัสสนวิสุทธิ** (ความหมดจดแห่งปัญญารู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง) ๑ **ปฏิปทาญาณ-ทัสสนวิสุทธิ** (ความหมดจดแห่งปัญญาเครื่องรู้เห็นทางดำเนิน**ที่ถูก** คือ ในทางที่จะให้อริยมรรคเกิดขึ้น) ๑ และ**ญาณทัสสนวิสุทธิ** (ความหมดจดแห่งปัญญาเครื่องรู้เห็น) ๑

เมื่อพระโยคาวจรเจริญ **"อนุปัสสนา"** ได้แก่ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุ-ปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เข้าถึงกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ที่ละเอียดเข้าไปจนสุดละเอียดของธรรมในภพ ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพแล้ว ให้ใจของอรูปพรหมละเอียด เจริญภาวนาหยุดในหยุดกลางของหยุดต่อไป จนปล่อยวางเบญจขันธ์ของกายในภพ ๓ นี้ได้ ก็จะปรากฏกายธรรม ให้ผู้ปฏิบัติภาวนานั้นดับหยาบไปหาละเอียด ได้**เข้าถึง** และได้**ทั้งรู้-ทั้งเห็น** และ**ทั้งเป็น "ธรรมกาย"** ที่สุดละเอียดเข้าไปเพียงไร ก็สามารถ **ยกสังขารธรรม** (อุปาทินนกสังขารและอนุปาทินนกสังขาร) ขึ้นพิจารณา ให้เห็นแจ้งสภาวะของสังขารธรรมทั้งหลายด้วยปัญญาว่า เป็นสภาพไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) เป็นทุกข์ (ทุกฺขํ) และเป็นสภาพมิใช่ตน (อนตฺตา) เจริญวิปัสสนาผ่าน **กังขาวิตรณวิสุทธิ ทิฏฐิวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** ถึง **ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ** อยู่นั้น **"วิปัสสนาปัญญา"** อันเป็น **โลกิยปัญญา** กล่าวคือ เป็น **ปัญญาอันสัมปยุตด้วยโลกิยมรรค** ย่อมเกิดและเจริญขึ้น เป็นบาทฐานนำไปสู่การเจริญ **"โลกุตตรปัญญา"** คือ **ปัญญาอันสัมปยุตด้วยโลกุตตรมรรค** ได้แก่ **โคตรภูญาณ** และ **มรรคญาณ** คือ **ญาณในอริยมรรค ๔** คือ **โสดาปัตติมรรค ๑ สกทาคามิมรรค ๑ อนาคามิมรรค ๑** และ**อรหัตตมรรค ๑** ชื่อว่า **"ญาณทัสสนวิสุทธิ"**

วิปัสสนาต่อจาก**ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ** พระโยคาวจรย่อมกำหนดรู้ **"วิปัสสนูป-กิเลส"** อันอาจเกิดขึ้น ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์แล้วดำเนินวิปัสสนาญาณ ๙ (ตั้งแต่ **อุทยัพพยญาณ** ถึง**อนุโลมญาณ** หรือ**สัจจานุโลมิกญาณ** คือ **ปรีชาญาณอันสมควรกำหนดรู้อริยสัจ ๔**)

เฉพาะผู้ปฏิบัติสมถวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ได้ถึง "ธรรมกาย" ย่อมได้ **"โคตรภูญาณ" โดยไม่ต้องผ่านวิปัสสนูปกิเลส** พระโยคาวจรย่อมอาศัย**โคตรภูญาณ ของธรรมกายที่สุดละเอียด ที่ได้เข้าถึง และยึดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ มรรคจิต** และ**มรรคปัญญา ย่อมเกิดและเจริญขึ้น** โดยการ**พิจารณาอริยสัจ ๔ ในกายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม** และ**กายอรูปพรหม ให้เห็นแจ้งโดยญาณ ๓** (สัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ) **มีอาการ ๑๒** นี้ชื่อว่า **"ญาณทัสสนวิสุทธิ" ความหมดจดแห่งปัญญาอันได้ทั้งรู้** และ**ทั้งเห็นอริยสัจ ๔ ทั้งรู้-ทั้งเห็นสภาวะของสังขารธรรมทั้งปวง** และ**วิสังขารธรรม** คือ **พระนิพพาน ตามที่เป็นจริง** เป็น **"โลกุตตรปัญญา** โดยแท้ เพราะเป็น**ปัญญาอันสัมปยุตด้วยโลกุตตรมรรค** (โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อรหัตตมรรค)

อนึ่ง คำว่า **"มรรคจิต"** คือ **จิตที่สัมปยุตด้วยมรรค** และ**"มรรคปัญญา"** คือ **ปัญญาอันสัมปยุตด้วยมรรค**นั้น ย่อม**พัฒนา คือ เจริญมาจากสมถวิปัสสนา**นั่นเอง ดังที่**พระพุทธ-โฆสาจารย์** ได้อรรถาธิบายไว้ในคัมภีร์มโนรถปูรณีว่า[๑๗]

> "พระพุทธพจน์ว่า **จิตฺตํ ภาวียติ** ความว่า **มรรคจิตอันสมถะให้เจริญ** คือให้เพิ่มพูน ให้พัฒนาขึ้น ... พระพุทธพจน์ว่า **ปญฺญา ภาวียติ** ความว่า **มรรคปัญญาอันวิปัสสนาให้เจริญ** คือ ให้เพิ่มพูน ให้พัฒนาขึ้น ... **สหชาตธรรมทั้ง ๒** [ธรรมที่เกิดพร้อมกัน] **คือ มรรคจิต**และ**มรรคปัญญา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้**ว ด้วยประการนี้"

ในทางปฏิบัติ ธรรมกายมรรค (พระโสดาปัตติมรรค พระสกทาคามิมรรค พระอนาคามิมรรค และพระอรหัตตมรรค) **ย่อมปรากฏขึ้นปหาน (ละ) สัญโญชน์ได้แล้วตกศูนย์** ในขณะจิตนั้น **ธรรมกายผล ก็ปรากฏขึ้นใสแจ่ม มีรัศมีสว่าง เข้าผลสมาบัติ** และ **ย่อมมีญาณหยั่งรู้** (โดยพิจารณาปัจจเวกขณ์) **มรรค-ผล-นิพพาน** ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

อนึ่ง ถ้าพระโยคาวจรนั้นได้บรรลุมรรคผลที่ต่ำกว่าพระอรหัตตมรรค/ผล ยังจัดเป็น**เสขบุคคล**อยู่ **ย่อมพิจารณารู้-เห็นกิเลสที่ละได้** และ**กิเลสที่ยังเหลืออยู่**อีกด้วย แต่ถ้าได้**บรรลุพระอรหัตตมรรค/ผล** เป็น**อเสขบุคคลแล้ว** ก็ไม่ต้องพิจารณากิเลสที่เหลือ เพราะย่อม**มีญาณหยั่งรู้ว่าสิ้นอาสวกิเลสโดยเด็ดขาดแล้ว**

---

[๑๗] คัมภีร์มโนรถปูรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ภาค ๒ หน้า ๓๐-๓๑.

ธรรมอันเป็นรากเหง้า เป็นเหตุเกิด/เจริญขึ้น และตั้งอยู่แห่งวิปัสสนา ๒ ประการคือ **สีลวิสุทธิ** และ**จิตตวิสุทธิ** กับ **วิสุทธิ ๕** รวมเป็น**วิสุทธิ ๗ เป็นเหมือนรถ ๗ ผลัด นำผู้เจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน/ภาวนา ไปให้ถึงมรรคผลนิพพาน** ด้วยประการฉะนี้

บทที่ ๓ ลักษณะของวิปัสสนา

ลักษณะของวิปัสสนาอันให้เจริญ **"วิปัสสนาปัญญา"** คือ **ไตรลักษณ์** (ลักษณะ ๓) หรือ **สามัญญลักษณะ** คือ **ความเป็นเองของสังขารธรรมทั้งปวง เป็นสภาพไม่เที่ยง (อนิจฺจํ)** ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้นาน **เป็นทุกข์ (ทุกฺขํ)** และไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นของเที่ยง ในความเป็นสุขที่ถาวรแท้จริง และไม่มีสาระในความเป็นตัวตน เป็นบุคคล เรา-เขา ของเรา-ของเขา ที่เที่ยงแท้ถาวร แต่ประการใด ชื่อว่า **เป็นสภาพที่มิใช่ตัวตน (อนตฺตา)** สมดังพระพุทธดำรัสซึ่งตรัส **วิปัสสนาวิธี ในลำดับที่พระโยคาวจรกำลังยกเบญจขันธ์ขึ้นพิจารณาเจริญวิปัสสนาปัญญา เพื่อยกภูมิจิตขึ้นสู่ "นิพพิทาญาณ"** มีปรากฏใน**ติลักขณาทิคาถา**ว่า[๑๘]

"สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.
สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา."

แปลความว่า

"เมื่อใด บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยง เมื่อนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ข้อนี้เป็นทางแห่งความหมดจด.

[๑๘] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย ธรรมบท ข้อ ๓๐ หน้า ๕๑.

เมื่อใด บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ เมื่อนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ข้อนี้เป็นทางแห่งความหมดจด.

เมื่อใด บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ข้อนี้เป็นทางแห่งความหมดจด."

พระพุทธดำรัสตรัสติลักขณาทิคาถาว่า **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา** (ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา) **ผู้เพียงศึกษาเฉพาะความหมายของคำตามตัวอักษร อาจเข้าใจ "ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา"** นั้น **ว่าหมายถึง ทั้งสังขารธรรม** (ที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง เช่น เบญจขันธ์) **ด้วย** และ **ทั้งวิสังขารธรรม** (ที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง คือ พระนิพพาน) **ด้วย**

แท้ที่จริงแล้ว **"ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา"** นั้น **พระพุทธองค์ทรงหมายถึงเฉพาะแต่สังขารธรรม** (มีเบญจขันธ์เป็นต้น) กับ**ธรรมอื่นที่ไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นตัวตน เช่น อาการตรัสรู้ หรือ อาการแทงตลอดพระอริยสัจ ๔** และ**บัญญัติธรรม** ซึ่งไม่นับว่ามีสภาวะที่ไม่เที่ยงและเป็นทุกข์เหมือนสังขารธรรม (อุปาทินนกสังขาร/อนุปาทินนกสังขาร) ทั้งหลาย กล่าวคือ **มีแต่สภาวะที่เกิดขึ้นและดับไป พระอรรถกถาจารย์ จึงจัดอยู่ในประเภทธรรมที่เป็นอนัตตาด้วย เท่านั้น**

ดังพระธรรมภาษิตว่า[๑๙]

"อนิจฺจา สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขานตฺตา จ สงฺขตา.
นิพฺพานญฺเจว ปณฺณตฺติ อนตฺตา อิติ นิจฺฉยา."

ซึ่งบูรพาจารย์ทั้งหลายได้แปลความไว้แต่เดิม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง พ.ศ.๒๕๐๐, พ.ศ.๒๕๑๔ และ พ.ศ.๒๕๒๑, หน้า ๒๗๑ และแม้ฉบับ**เฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.๒๕๔๙ หน้า ๒๘๙** และ**พระไตรปิฎก เล่ม ๘ ปริวาร และอรรถกถา แปล เล่มที่ ๑๐ ข้อ ๘๒๖** จัดพิมพ์โดยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๒๕, หน้า ๓๒๖) ว่า

"สังขารทั้งปวงที่ปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และ **บัญญัติ คือพระนิพพาน ท่านวินิจฉัย** ว่า **เป็นอนัตตา"**

---

[๑๙] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๘ วินัยปิฎก ปริวาร ข้อ ๘๒๖ หน้า ๒๒๔.

อธิบายความว่า คำบัญญัติว่า **"พระนิพพาน"** พึงเข้าใจว่า **เป็นอนัตตา** ด้วยประการฉะนี้

เพราะเหตุนั้น **พระพุทธโฆสาจารย์** ผู้รจนาคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค ได้อรรถาธิบายพระพุทธดำรัสว่า **"สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา"** นี้ไว้ในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาว่า[๒๐]

"ตตฺถ **สพฺเพ ธมฺมาติ ปญฺจกฺขนฺธาเอว อธิปฺเปตา**. **อนตฺตาติ** 'มา ชีรนฺตุ มา มียนฺตูติ วเส วตฺเตตุํ น สกฺกาติ อวสวตฺตนตฺเถน **อนตฺตา** สุญฺญา อสฺสามิกา อนิสฺสราติ อตฺโถ"

แปลความว่า

"พระพุทธพจน์ว่า **สพฺเพ ธมฺมา** ในพระคาถานั้น **พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์เอาเบญจขันธ์เท่านั้น**. พระพุทธพจน์ว่า **อนตฺตา** ความว่า ชื่อว่า **อนัตตา คือ ว่างเปล่า ไม่มีเจ้าของ ไม่มีอิสระ** เพราะความหมายว่า**ไม่เป็นไปในอำนาจว่า 'ใครๆ ไม่อาจให้เป็นไปในอำนาจว่า 'ธรรมทั้งปวง จงอย่าแก่ จงอย่าตาย'"**

และได้แสดงไว้ในคัมภีร์มโนรถปูรณีว่า[๒๑]

"สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสายาติ เอตฺถ สพฺเพ ธมฺมา นาม ปญฺจกฺขนฺธา ทฺวาทสายตนานิ อฏฺฐารส ธาตุโย เต สพฺเพปิ ตณฺหา-ทิฏฺฐิวเสน อภินิเวสาย นาลํ น ปริยตฺตา น สมตฺตา น ยุตฺตา. กสฺมา. คหิตากาเรน อติฏฺฐนโต. เต หิ 'นิจฺจา สุขา อตฺตาติ คหิตาปิ อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตาว สมฺปชฺชนฺติ. ตสฺมา นาลํ อภินิเวสาย."

แปลความว่า

"ในพระพุทธพจน์ว่า **สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้. ชื่อว่า **ธรรมทั้งปวง คือ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘**

[๒๐] คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา อรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา *ภาค ๗* หน้า ๖๒.

[๒๑] คัมภีร์มโนรถปูรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต *ภาค ๓* หน้า ๑๙๓.

> **ธรรมแม้ทั้งหมดนั้น ไม่ควร** คือ **ไม่ถูก ไม่ชอบ ไม่เหมาะ ที่จะยึดมั่นด้วยอำนาจตัณหาและทิฏฐิ**. เพราะเหตุไร ธรรมแม้ทั้งหมดนั้นจึงไม่ควรยึดมั่น. เพราะธรรมเหล่านั้นไม่ตั้งอยู่โดยอาการที่จะยึดถือไว้. จริงอยู่ ธรรมเหล่านั้น แม้ตนจะยึดถือเอาว่า 'สังขารทั้งหลายเป็นของเที่ยง เป็นสุข เป็นอัตตา' ก็ย่อมสำเร็จผลว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาอยู่นั่นเอง. **เพราะฉะนั้น ธรรมทั้งปวงนั้นจึงไม่ควรยึดมั่น**."

พระพุทธดำรัสว่า **"สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา" ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา จึงหมายเฉพาะสังขารธรรมทั้งหลาย กับธรรมอื่นที่ไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นของเที่ยง ในความเป็นสุขที่ถาวรแท้จริง และไม่มีสาระในความเป็นตัวตนเท่านั้น มิได้รวมถึง วิสังขาร คือ พระนิพพาน อันเป็นปรมัตถธรรม ที่มีสาระ (สารํ นิพฺพานํ) เป็นอสังขตธรรม (อสงฺขตํ นิพฺพานํ)** และ **เป็นอมตธรรม (อมตํ นิพฺพานํ)[๒๒] ด้วยแต่ประการใด**

เพราะเหตุดังนี้ ผู้สนใจศึกษาสัมมาปฏิบัติ พึงเข้าใจความหมายของคำว่า "อนัตตา" ว่าหมายถึง **"สภาวะ"**ของธรรมชาติทั้งปวง**ที่ไม่มีแก่นสารสาระ ในความเป็นของเที่ยง ในความเป็นสุขที่ถาวรแท้จริง** และ**ไม่มีสาระในความเป็นตัวตนของใครที่เที่ยงแท้ถาวรแต่ประการใดด้วย** ดังปรากฏใน**คัมภีร์เนตติวิภาวินี**ว่า[๒๓]

> **"อนตฺตาติ นิจฺจสารสุขสารอตฺตสารรหิตตฺตา อสารกฏฺเฐน อนตฺตา, อวสวตฺตนฏฺเฐน วา อนตฺตา."**
>
> "ข้อว่า **อนตฺตา** ความว่า **สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่า อนัตตา เพราะปราศจากสาระว่าเป็นของเที่ยง ปราศจากสาระว่าเป็นสุข และปราศจากสาระว่าเป็นตัวตน.** อีกอย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่า **อนัตตา เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ [ของตน]."**[๒๔]

---

[๒๒] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๗๓๕ หน้า ๖๒๙-๖๓๔.

[๒๓] คัมภีร์เนตติวิภาวินี ตอนที่ว่าด้วย "เทศนาวิภังควิภาวนา" มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาณ กรุงเทพฯ, พ.ศ.๒๕๓๘ หน้า ๗๕.

[๒๔] พระมหามนตรี ขนฺติสาโร ป.ธ.๙ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ เป็นผู้แปล.

ก็จะได้เข้าใจอย่างถูกต้องตรงประเด็นว่า พระพุทธดำรัสในติลักขณาทิคาถานี้ พระพุทธองค์ทรงหมายถึงแต่เฉพาะสังขารธรรมทั้งหลายเท่านั้น มิได้หมายถึง "วิสังขาร" คือพระนิพพานด้วย แต่ประการใด

ทั้งนี้เพราะ

(๓.๑) พระคาถานี้ **ทรงแสดงวิปัสสนาวิธี ในลำดับที่พระโยคาวจรกำลังเจริญอนุปัสสนา ยกเบญจขันธ์ขึ้นพิจารณา เจริญวิปัสสนาปัญญา อันจะนำไปสู่นิพพิทาญาณ** นี้จะเห็นชัดเจน ถ้าจะพิจารณาหมดทุกบาทคาถา เริ่มตั้งแต่พระพุทธดำรัสว่า ***"เมื่อใดบุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาว่า 'สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ... สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา' เมื่อนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์. ข้อนี้เป็นทางแห่งความหมดจด"*** ก็จะเห็นได้ว่า **ผู้ปฏิบัติภาวนา ยังไม่ถึงโคตรภูญาณที่จะสามารถยึดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ ให้รู้-เห็นพระนิพพานได้เลย ในขั้นนี้พระพุทธองค์จึงยังมิได้ตรัสหมายถึงสภาวะหรือลักษณะของพระนิพพานอันเป็นวิสังขารธรรมแต่ประการใด**

(๓.๒) **พระพุทธองค์ ได้ทรงประทานหลักพิจารณาสภาวธรรม**ที่เป็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา (ไตรลักษณ์/สามัญญลักษณะ)** นี้ไว้แล้วว่า

(ก) **สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา** ดังพระพุทธดำรัสว่า[๒๕]

> "รูปํ ภิกฺขเว อนิจฺจํ. **ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา.** ยทนตฺตา ตํ เนตํ มม เนโสหมสฺมิ น เมโส อตฺตาติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ."

แปลความว่า

> "ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง. **สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์. สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา. สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.** ข้อนี้อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้."

[๒๕] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๗ สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค ข้อ ๔๒ หน้า ๒๘.

(ข) อนึ่ง พระพุทธองค์ได้ตรัส **"อนัตตลักขณะ"** ย้อนขึ้นเป็นเหตุผลของ **"ทุกขลักขณะ"** ด้วย ดังปรากฏในอนัตตลักขณสูตรว่า[๒๖]

> **"ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว รูปํ อนตฺตา. ตสฺมา รูปํ อาพาธาย สํวตฺตติ."**

แปลความว่า

> **"ภิกษุทั้งหลาย ก็แล เพราะรูปเป็นอนัตตา. ฉะนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ."**

คำว่า **"อาพาธ"** ณ ที่นี้ก็คือ **ทุกขลักษณะ** นั่นเอง

เหล่านี้เป็นพระพุทธดำรัสที่ใครๆ ไม่อาจจะคัดค้านได้

(ค) อนึ่ง **พระธรรมปาละ** ก็ได้อรรถาธิบายว่า **พระไตรลักษณ์/สามัญญลักษณะนั้น เป็นเสมือนโซ่สามห่วงคล้องติดกัน คือเป็นเหตุผลซึ่งกันและกัน มิได้แยกกัน** ดังปรากฏในคัมภีร์ปรมัตถทีปนีว่า[๒๗]

> **"อนิจฺจลกฺขเณ หิ ทิฏฺเฐ, อนตฺตลกฺขณํ ทิฏฺฐเมว โหติ. ตีสุ หิ ลกฺขเณสุ เอกสฺมึ ทิฏฺเฐ, อิตรทฺวยํ ทิฏฺฐเมว โหติ."**

แปลความว่า

> "จริงอยู่ **เมื่อเห็นอนิจจลักษณะ ก็เป็นอันเห็นอนัตตลักษณะเหมือนกัน. ก็บรรดาลักษณะทั้ง ๓ เมื่อเห็นลักษณะหนึ่ง ก็เป็นอันเห็นลักษณะ ๒ อย่างนอกนี้เหมือนกัน."**

เพราะเหตุนี้ **พระไตรลักษณ์/สามัญญลักษณะ จึงเป็นลักษณะเฉพาะของสังขารธรรมทั้งหลาย** (อุปาทินนก/อนุปาทินนก) **กับธรรมอื่นที่ไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นของเที่ยง ในความเป็นสุข และในความเป็นตัวตนเท่านั้น ไม่เกี่ยวด้วย "วิสังขาร" คือพระนิพพาน ซึ่งเป็นปรมัตถธรรม เป็นอสังขตธรรม เป็นอมตธรรม และเป็นธรรมที่เป็นสาระ (สารํ นิพฺพานํ) ที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับสังขารธรรมโดยสิ้นเชิง แต่ประการใด**

---

[๒๖] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๗ สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค ข้อ ๑๒๗ หน้า ๘๒.

[๒๗] คัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย อุทาน หน้า ๒๕๑.

ผู้ปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ได้ถึงโคตรภูญาณขึ้นไปแล้ว ย่อมรู้-เห็นตามที่เป็นจริงดังนี้ ด้วยกันทั้งนั้น

(๓.๓) **ความหมายของ 'สพฺพ' ศัพท์ ก็มิได้หมายเอาธรรม ทั้งสังขารและวิสังขารทั้งหมดทั้งสิ้นเสมอไป ดังที่พระพุทธโฆสาจารย์ ได้แสดงไว้ในคัมภีร์ปปัญจสูทนี**ว่า[๒๘]

> **"เนยฺยตฺถตฺตา จสฺส สุตฺตสฺส น จตุภูมิกาปิ สภาวธมฺมา 'สพฺพ-ธมฺมาติ เวทิตพฺพา. สกฺกายปริยาปนฺนา ปน เตภูมิกธมฺมา ว อนวเสสโต เวทิตพฺพา."**

แปลความว่า

> "อนึ่ง **สภาวธรรมทั้งหลาย แม้ที่เป็นไปในภูมิ ๔ ก็ไม่พึงเข้าใจว่าชื่อว่า 'ธรรมทั้งปวง' เพราะเหตุที่พระสูตรนั้นมีเนื้อความที่จะต้องแนะนำ. แต่ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ เท่านั้น ที่นับเนื่องในสักกายทิฏฐิ พึงเข้าใจว่า ธรรมทั้งปวง โดยไม่มีส่วนเหลือ."**

(๓.๔) ผู้เจริญสมถวิปัสสนาพึงรู้ **วิภาค ๖ คือ พึงรู้ทั้งลักษณะ ๓ (ไตรลักษณ์/สามัญญลักษณะ)** และ**ทั้งเครื่องหมายที่จะให้กำหนดรู้ลักษณะ ๓ นั้นด้วย จึงจะกำหนดรู้ลักษณะของสังขารธรรม**และ**วิสังขารธรรมได้ถูกต้อง** คือ

๑. **อนิจฺจํ**	ไม่เที่ยง
๒. **อนิจฺจลกฺขณํ**	เครื่องหมายที่จะกำหนดรู้ อนิจฺจตา (ความเป็นของไม่เที่ยง)
๓. **ทุกฺขํ**	เป็นทุกข์
๔. **ทุกฺขลกฺขณํ**	เครื่องหมายที่จะกำหนดรู้ ทุกฺขตา (ความเป็นทุกข์)
๕. **อนตฺตา**	มิใช่ตัว มิใช่ตนที่ถาวรแท้จริงของใคร
๖. **อนตฺตลกฺขณํ**	เครื่องหมายที่จะกำหนดรู้ อนตฺตตา (ความมิใช่ตัวตน)

ดังที่ พระพุทธโฆสาจารย์ ได้แสดงวิภาคไตรลักษณ์ไว้ในคัมภีร์ปปัญจสูทนีอีกว่า[๒๙]

---

[๒๘] คัมภีร์ปปัญจสูทนี อรรถกถามัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ภาค ๑ หน้า ๑๙, โรงพิมพ์วิญญาณ กรุงเทพฯ พ.ศ.๒๕๓๒.

[๒๙] คัมภีร์ปปัญจสูทนี อรรถกถามัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ภาค ๒ หน้า ๑๙-๒๐, โรงพิมพ์วิญญาณ กรุงเทพฯ, พ.ศ.๒๕๓๒.

“ตตฺถ **อนิจฺจํ ภนฺเต**ติ ภนฺเต ยสฺมา หุตฺวา น โหติ. ตสฺมา **อนิจฺจํ. อุปฺปาทวยวตฺติโต วิปริณามตาวกาลิกนิจฺจปฏิกฺเขปฏฺเฐน วาติ จตูหิ การเณหิ อนิจฺจํ**.

ทุกฺขํ ภนฺเตติ ภนฺเต ปฏิปีฬนากาเรน. **ทุกฺขํ สนฺตาป ทุกฺข ทุกฺขวตฺถุก-สุขปฏิกฺเขปฏฺเฐน วาติ จตูหิ การเณหิ ทุกฺขํ.** ...

โน เหตํ ภนฺเตติ อิมินา เต ภิกฺขู อวสวตฺตนากาเรน ‘รูปํ ภนฺเต อนตฺตาติ ปฏิชานนฺติ. **สุญฺญ อสฺสามิก อนิสฺสร อตฺตปฏิกฺเขปฏฺเฐน วาติ จตูหิ การเณหิ อนตฺตา.”**

“ในพระสูตรนั้น คำว่า **อนิจฺจํ ภนฺเต** ความว่า พระเจ้าข้า เพราะเหตุที่รูปมีแล้วกลับไม่มี เพราะฉะนั้น **รูปจึงไม่เที่ยง. ที่ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะเหตุ ๔ ประการ คือ เพราะเกิดแล้วก็เสื่อมไป** (อุปฺปาทวยวตฺติโต) หรือ **เพราะอรรถว่าแปรปรวน** (วิปริณาม) **เป็นไปชั่วคราว** (ตาวกาลิก) และ **ปฏิเสธความเที่ยง** (นิจฺจปฏิกฺเขป).

คำว่า **ทุกฺขํ ภนฺเต** ความว่า พระเจ้าข้า **รูปชื่อว่าทุกข์** โดยอาการคือเบียดเบียน. **ชื่อว่าเป็นทุกข์ ด้วยเหตุ ๔ อย่างคือ เพราะอรรถว่าทำให้เร่าร้อน** (สนฺตาป) **ทนได้ยาก** (ทุกฺข) **เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์** (ทุกฺขวตฺถุก) **และปฏิเสธความสุข** (สุขปฏิกฺเขป) ...

ด้วยคำนี้ว่า **โน เหตํ ภนฺเต** ภิกษุเหล่านั้นย่อมปฏิญาณว่า **รูปเป็นอนัตตา** พระเจ้าข้า **ด้วยอาการไม่เป็นไปในอำนาจ. รูปชื่อว่าเป็นอนัตตาด้วยเหตุ ๔ คือ ด้วยอรรถว่าเป็นของสูญ** (สุญฺญ) **ไม่มีเจ้าของ** (อสฺสามิก) **ไม่เป็นใหญ่** (อนิสฺสร) **และปฏิเสธอัตตา** (อตฺตปฏิกฺเขป).”

เมื่อพิจารณาสภาวธรรมตามหลักวิภาค ๖ นี้แล้ว จะกำหนดรู้ได้แน่นอนว่า ไตรลักษณ์/สามัญญลักษณะนั้น เป็นลักษณะประจำสังขารธรรมทั้งหลายกับธรรมอื่นที่ไม่มีสาระ ในความเป็นตัวตน เช่น อาการตรัสรู้/อาการแทงตลอดอริยสัจ ๔ และ**บัญญัติธรรมทั้งหลาย เท่านั้น**

พระนิพพาน ซึ่งเป็นปรมัตถธรรม เป็นอสังขตธรรม เป็นธรรมที่มีสาระและเป็นอมตธรรม ที่พ้นโลก พ้นไตรลักษณ์/สามัญญลักษณะ ไปแล้ว ไม่มีลักษณะใดที่เข้าลักษณะความเป็นของไม่เที่ยง (อนิจฺจตา) ความเป็นทุกข์ (ทุกฺขตา) และ **ความเป็นของไม่มีสาระในความเป็นตัวตน (อนตฺตตา) แต่ประการใดเลย.**

บทที่ ๔ การเจริญสติปัฏฐาน ๔ : กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

การให้มีสติกำหนดพิจารณาเห็นกายในกายเป็นทั้ง ณ ภายใน และ **ณ ภายนอกนี้ เพราะเป็นธรรมปฏิบัติคู่ปรับแก่ตัณหาจริตอย่างอ่อน ของผู้ติดกาย มุ่งกายเป็นใหญ่ มักรักสวยรักงาม อันเป็นไปตามสมัยนิยม แต่เปลี่ยนแปลงง่าย** เมื่อเขานิยมกันอย่างไรก็เปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยมอย่างนั้น **จึงให้เจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อกำจัด "สุภวิปลาส" ความเข้าใจคลาดเคลื่อน**ว่า **ร่างกายเป็นของสวยงาม** ซึ่งทั้งๆ ที่ความเป็นจริงแล้ว **ร่างกายทุกส่วนไม่มีความสวยงามอะไรเลย เต็มไปด้วยสิ่งสกปรกทั้งสิ้น** และ **ทั้งเพื่อกำจัด "นิจจวิปลาส" ความเข้าใจคลาดเคลื่อน**ว่า **เป็นของเที่ยง, เพื่อกำจัด "สุขวิปลาส" ความเข้าใจคลาดเคลื่อน**ว่า**เป็นสุข และเพื่อกำจัด "อัตตวิปลาส" ความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่า ร่างกายนี้เป็นอัตตาอีกด้วย** ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว **ร่างกายนี้ เป็นสภาพไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ตลอดไป (ทุกฺขํ) และสุดท้ายต้องแตกสลายหมดสภาพเดิมของมันไปทั้งสิ้น (อนตฺตา) ไม่มีอะไรเป็นสาระในความเป็นของเที่ยง เป็นสุข** และ**เป็นตัวตน แต่ประการใด**

ตัวอย่างเฉพาะ ปฏิกูลปัพพะ : ข้อกำหนดเห็นส่วนต่างๆ ของร่างกายตามความเป็นจริงว่าเป็นของน่าเกลียด และ**ให้เห็นความเป็นของไม่เที่ยง-เป็นทุกข์-เป็นอนัตตา** (ทั้ง ณ ภายใน **คืออาศัยปัจจัยภายในตัวเราเอง** และทั้ง ณ **ภายนอก คืออาศัยปัจจัยภายนอก** คือ **ของผู้อื่น**)

อธิบายความ ว่า : ในกายนี้มี เกสา **(ผม)** โลมา **(ขน)** นขา **(เล็บ)** ทันตา **(ฟัน)** ตโจ **(หนัง)** มังสัง **(เนื้อ)** นหารู **(เอ็น)** อัฏฐิ **(กระดูก)** อัฏฐิมิญชัง **(เยื่อในกระดูก)** วักกัง **(ไต)** หทยัง **(หัวใจ)** ยกนัง **(ตับ)** กิโลมกัง **(พังผืด)** ปิหกัง **(ม้าม)** ปัปผาสัง **(ปอด)** อันตัง **(ลำไส้ใหญ่)** อันตคุณัง **(ลำไส้น้อย)** อุทริยัง **(อาหารในกระเพาะ)** กรีสัง **(อุจจาระ)** ปิตตัง **(น้ำดี)** เสมหัง **(เสมหะ)** ปุพโพ **(น้ำหนอง)** โลหิตัง **(เลือด)** เสโท **(เหงื่อ)** เมโท **(มันข้น)** อัสสุ **(น้ำตา)** วสา **(มันเหลว)** เขโฬ **(น้ำลาย)** สิงฆาณิกา **(น้ำมูก)** ลสิกา **(ไขข้อ)** มุตตัง **(ปัสสาวะ)** และ มัตถลุงคัง **(มันสมอง)**

ล้วนเป็นธรรมชาติที่ไม่สะอาด เป็นของน่าเกลียด

โดยพิจารณาเห็นส่วนต่างๆ ของร่างกายในกายเรา ชื่อว่า **"มีสติพิจารณาเห็นกายในกาย ณ ภายใน"** พิจารณาเห็นส่วนต่างๆ ของร่างกายในกายผู้อื่น ชื่อว่า **"มีสติพิจารณาเห็นกายในกาย ณ ภายนอก"** ดังนี้

ตัวอย่างประสบการณ์ผู้ปฏิบัติธรรมของท่านที่ได้ประสบการณ์และได้อานิสงส์จากการเจริญกายคตาสติ นี้ เป็น "ครูใหญ่"

อุบาสกท่านหนึ่งเจริญภาวนาสมาธิตามแบบที่ **หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)** ได้ปฏิบัติและสอนสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกายของพระพุทธเจ้า อุบาสกท่านนี้ได้ตั้งใจปฏิบัติอยู่ในระดับเบื้องต้น คือ ***ตรึกนึกเห็นดวงที่ใสใจอยู่ในกลางของกลางของกลางดวงที่ใส และบริกรรมภาวนาว่า "สัมมาอะระหังๆๆ"*** อยู่เป็นประจำเท่าที่โอกาสอำนวย เห็นดวงใสบ้าง-ไม่เห็นบ้าง เรียกว่า **"เห็นๆ หายๆ"** สมาธิยังไม่มั่นคง บางครั้งก็เจริญภาวนาได้ถึงกายทิพย์ เคยได้เห็นเทพธิดามานั่งอยู่ในระยะใกล้ๆ บ้าง แล้วท่านก็แผ่เมตตาอุทิศส่วนกุศลให้มนุษย์และอมนุษย์ทั้งหลายอยู่เป็นประจำ

อยู่มาวันหนึ่ง อุบาสกท่านนี้กลับจากธุรกิจข้างนอก แล้วได้ขึ้นรถ ๒ แถวเล็กที่หน้าปากซอยโชคชัย ๔ กรุงเทพฯ กลับบ้าน เมื่อผู้โดยสารเต็มรถ ทั้งแถวนั่ง ๒ แถว และที่ยืนจับราวอีก ๒ แถวเต็ม ตัวท่านเองนั้นนั่งตรงที่นั่งกลางๆ แถวข้างซ้าย พอดีมีสุภาพสตรีวัยสาวรายหนึ่งยืนโหนราวอยู่ตรงหน้าท่าน คนขับก็ออกรถและขับรถค่อนข้างสวิ๊ต-สว๊าต

เพื่อแย่งผู้โดยสารกับรถคันอื่นๆ ผู้โดยสารที่ยืนโหนราวอยู่ก็โยกไปโยกมา ต่อมาสตรีวัยสาวนั้นเปลี่ยนท่ายืนเป็นหันหน้าออกข้าง มีผลให้ส่วนท่อนบนสรีระของเธอขณะยืนโยกไปโยกมากระทบที่หน้าผากอุบาสกท่านนั้นเป็นระยะๆ อุบาสกนั้นก็เจริญภาวนา "สัมมาอะระหังๆๆ" สำรวมใจให้สงบอยู่ เมื่อถูกส่วนสรีระนิ่มๆ กระทบที่หน้าผาก พลันจิตใจก็นึกอยากรู้เห็น "แวบ" หนึ่งขึ้นมาในใจ ก็เห็นสรีระของสุภาพสตรีนั้นตลอดทั่วทั้งร่างกาย และแถมยังได้กลิ่นโลหิตเสียที่เปื้อนอยู่กับสิ่งที่ใช้ปกปิดป้องกัน ณ จุดที่ไม่สะอาด เหม็นฉุนกึกขึ้นมาเต็มๆ ทั้งเห็นและทั้งได้กลิ่นเหม็น และมีความรู้สึกรังเกียจ และระงับกามฉันทะได้ทันที ต่อจากนั้นเมื่อใดที่รู้สึกกามฉันทะกำเริบ ก็อาศัยการเจริญภาวนาสมาธิให้ใจสงบดีพอสมควรก่อน แล้วค่อยเจริญกายคตาสติพิจารณาส่วนต่างๆ ของร่างกายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง **"ทันตา"** คือฟันในช่องปาก ทั้ง ณ ภายใน (ของตนเอง) และทั้ง ณ ภายนอก (ของผู้อื่น) และภาพที่เคยเห็นที่เป็นแต่ปฏิกูลโสโครกน่าเกลียดนั้น ทำให้กามฉันทะระงับลงได้อยู่เสมอ จนท่านและแม่บ้านต่างตกลงยินดีร่วมกันละเว้นความประพฤติที่ไม่ประเสริฐได้ตลอด ๑๐ ปี ก่อนบวช ได้เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ประพฤติพรหมจรรย์ในบั้นปลายชีวิตเมื่ออายุ ๕๗ ปี (ย่าง ๕๘ ปี) ตลอดมาจนถึงตราบเท่าทุกวันนี้

"กายคตาสติ" มีอานิสงส์เป็นดุจ "ครูใหญ่" ช่วยเป็นสติเตือนใจให้ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ สามารถประพฤติปฏิบัติและรักษาวัตรปฏิบัติอันดีงามไว้ได้ด้วยดี ด้วยประการฉะนี้

กายคตาสติ มีขั้นตอน/วิธีเจริญภาวนาให้ได้ผลดี ดังนี้

(๑) กรณีผู้ปฏิบัติภาวนา **ยังไม่เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย** (ยังไม่เห็นดวงใสแจ่มตรงศูนย์กลางกาย) ได้แก่ ผู้กำลังเจริญภาวนา สติกำหนดบริกรรมนิมิต นึกเห็นดวงกลมใสด้วยใจ (เห็น-จำ-คิด-รู้) จรดอยู่ ณ ศูนย์กลางดวงกลมใสนั้น ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ อยู่เหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือ และบริกรรมภาวนาว่า "สัมมาอะระหังๆๆๆ" พร้อมกับสังเกตเห็นลมเห็นใจเข้า-ออก ผ่านตรงจุดนั้นแห่งเดียว โดยไม่ต้องตามลมหายใจเข้า-ออก เพื่อให้ใจสงบหยุดนิ่งตรงกลางของกลางๆๆๆ อยู่นั้น **เมื่อรู้สึกใจสงบดีที่สุดแล้ว ในขณะนั้น**

ให้กำหนดเห็น **“เกสา (ผม)”** ที่อยู่บนหนังศีรษะของเรา **ตรงศูนย์กลางดวงศูนย์กลางกายนั้น เพ่งดูจนใจสงบตั้งมั่น ประมาณใกล้ “อุปจารสมาธิ” ก็จะเห็นตามธรรมชาติที่เป็นจริงว่า เป็นธรรมชาติที่ไม่สะอาด** เป็นแต่ปฏิกูลหรือที่ตั้งแห่งปฏิกูล โสโครกน่าเกลียด กล่าวคือ ย่อมแปดเปื้อนด้วยเหงื่อไคล ไขมัน ที่ถูกขับออกจากร่างกาย เมื่อฝุ่นละอองจับ และหมักหมมไว้นานก็จะสกปรก มีกลิ่นเหม็น และ

เมื่อเพ่งดูนานไปจะเห็นนิมิต คือ **ภาพของเกสา**นั้น เปลี่ยนแปลงไปเป็น “หงอก” ตามธรรมชาติ นี้แสดง **“อนิจจลักษณะ”** ว่าเป็นของไม่เที่ยง คือ **“อนิจฺจํ”** เพ่งดูต่อไปจะเห็นนิมิตของเกสานี้ **“หลุดร่วง”** ว่าเป็นของทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้นาน เป็น **“ทุกฺขํ”** เพ่งดูต่อไปจะเห็นนิมิตของเกสานี้ **“แตกสลายหมดสภาพเดิมของมันไป” ไม่มีอะไร (ในตัวเรา) มีแก่นสารสาระในความเป็นของเที่ยง ไม่มีอะไรที่เป็นสาระในความเป็นสุขที่ถาวร และไม่มีอะไรที่เป็นสาระในความเป็นตัวตนของใครตลอดไป** นี้แสดง **“อนัตตลักษณะ”** ว่าเป็น **“อนัตตา”**

แล้วครั้งต่อไป จะพิจารณาเห็น **โลมา** (ขนตามร่างกาย) **นขา** (เล็บ) **ทนฺตา** (ฟันในช่องปาก) **ตโจ** (หนังที่ห่อหุ้มตัวเราอยู่) ... ว่าล้วนแต่เป็นของไม่สะอาด **เป็นของไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) เป็นทุกข์ (ทุกฺขํ) และเป็นสภาพที่มิใช่ตัวตน บุคคล เรา-เขา ของเรา-ของเขา** แต่ประการใด **(อนตฺตา)**

อนึ่ง ผู้เจริญภาวนาพึงเข้าใจว่า **“กายคตาสติ”** ได้แก่ การเพ่งพิจารณาส่วนต่างๆ ของร่างกายนี้ มีอานุภาพให้ได้เพียงรูปาวจร **“ปฐมฌาน”** เท่านั้น แต่ถ้าผู้เพ่งดูส่วนต่างๆ ของร่างกาย ได้แก่ **เพ่งดูเกสา (ผม) ไปนานๆ จนใจสงบลงๆๆ และค่อยๆ ตั้งมั่น จนเห็นเส้นเกสาเป็นสีขาวใส ได้ชั่วคราว** ชื่อว่าถือเอา **“อุคคหนิมิต”** ได้ นี้จัดเป็นสมาธิขั้น **“อุปจารสมาธิ”** และถ้าเพ่งดูนานต่อๆ ไป จน**เห็นเส้นเกสาขาวใสได้ ติดตาติดใจ** นึกจะย่อให้เล็กลง หรือจะนึกขยายให้เห็นโตใหญ่ขึ้นก็ได้ ชื่อว่า ถือเอา **“ปฏิภาคนิมิต”** ได้ นี้เป็นสมาธิขั้น **“อัปปนาสมาธิ”** ประกอบด้วยวิตก-วิจาร-ปีติ-สุข-เอกัคคตา เป็นสมาธิขั้น **“ปฐมฌาน”**

เมื่อผู้เจริญภาวนา รวมใจ (เห็น-จำ-คิด-รู้) เพ่งลงตรงกลางของกลางๆๆ เส้นเกสาที่ใสนั้น โดยมีสติสังเกตเห็นลมหายใจ เข้า-ออก ผ่านตรงศูนย์กลางกายนั้นจุดเดียว และปล่อยวางความสนใจยึดติดอยู่กับเส้นเกสาที่ขาวใสนั้น ให้ใจหยุดในหยุดกลางของหยุดๆๆ กลางของกลางๆๆๆ ต่อๆ ไปตรงศูนย์กลางกายนั้น จนปรากฏเห็น **"ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย"** ใสแจ่มขึ้นมา **ก็สามารถจะพัฒนาต่อๆ ไปถึงกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรมของกายละเอียดๆ ตั้งแต่กายมนุษย์ละเอียด** ถึง **ธรรมกาย** ได้ และ**สามารถจะพัฒนาระดับสมาธิ** ถึง **"จตุตถฌาน"** ได้ ด้วยเช่นกัน

(๒) กรณีที่ผู้ปฏิบัติภาวนา **เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ ใสแจ่มอยู่ เป็นสมาธิตั้งมั่นในระดับปฐมฌานขึ้นไป ก็ยิ่งจะกำหนดเห็นส่วนต่างๆ ของร่างกายตรงศูนย์กลางกายนั้นได้ชัดเจนขึ้น แต่จะเห็นในลักษณะที่ใส** ก็ให้อธิษฐานให้เห็นส่วนต่างๆ ของร่างกายนั้น โดยสีสัณฐาน และแม้กลิ่นตามที่เป็นจริง สมาธิจิตก็จะลดลงในระดับประมาณ **"อุปจารสมาธิ"** และเห็นได้ตามธรรมชาติที่เป็นจริงว่า **เป็นของไม่สะอาด เป็นของที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ได้แน่นอนชัดเจนยิ่งขึ้น**

(๓) กรณีผู้ปฏิบัติภาวนา **ได้ถึง-เห็น และเป็น กายในกาย ที่บริสุทธิ์ผ่องใส** ตั้งแต่ **"กายมนุษย์ละเอียด"** ขึ้นไปถึง **"ธรรมกาย"** ที่**บริสุทธิ์ผ่องใสเพียงไร ก็ให้รวมใจ** (เห็น-จำ-คิด-รู้) **ทุกกายสุดกายหยาบ-กายละเอียด อยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกาย หรือกายในกายที่ใสละเอียดที่สุด แล้วเพ่งลงไปที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์หยาบ** (กายเนื้อ) **อธิษฐานขยาย เห็น-จำ-คิด-รู้ ที่ตั้งอยู่ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้น ให้โตใหญ่ใสสว่างเต็มกาย** (กรณีปฏิบัติอย่างนี้ ถ้าผู้เจริญภาวนายังเพิ่งปฏิบัติได้ถึงกายในกายในระดับต้นๆ เช่น กายมนุษย์ละเอียด จะยังอธิษฐานขยายดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ให้เห็นโตใหญ่เต็มกายยังไม่ได้ง่ายนัก ก็ให้ทำเท่าที่สามารถจะพอให้รู้เห็นได้ โดยไม่ต้องให้เห็นหมดทั่วทั้งร่างกาย)

แล้วอธิษฐานให้เห็นส่วนต่างๆ ของร่างกาย ตามสี สัณฐาน และกลิ่น ตามที่เป็นจริงพร้อมกันหมดทั่วทั้งกาย (ณ ภายใน) หรือจะพิจารณาเห็นเป็นส่วนๆ โดยเพ่งดูตั้งแต่ เกสา (ผม) บนหนังศีรษะ ลงมาถึงกะโหลกศีรษะ มันสมอง ช่องหู-ช่องคอ-ช่องปาก-ช่องจมูก ลงมาจนถึงศูนย์กลางกาย และ**ขยาย เห็น-จำ-คิด-รู้ ดู หัวใจ/ปอด/ม้าม/ตับ/ไต/ไส้/กระเพาะ/อาหารใหม่/อาหารเก่า/โครงกระดูก/เนื้อ/เอ็น/พังผืด และหนัง** ฯลฯ ให้เห็นตามธรรมชาติที่เป็นจริงว่าเป็นธรรมชาติที่ **“ไม่สะอาด” และเป็นสภาพไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) เป็นทุกข์ คือ ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ตลอดไป (ทุกฺขํ)** ลงท้ายแม้แต่ละส่วนหรือทั้งหมดนั้น **ย่อมต้องแตกสลายหมดสภาพเดิมของมันไปหมด** ชื่อว่าเป็น **“อนตฺตา”**

(๕) กรณีผู้ปฏิบัติ **ได้ถึงธรรมกายที่สุดละเอียด (ธรรมกายอรหัตในอรหัตๆๆ) ดับหยาบไปหาละเอียด ให้เป็นแต่ใจของธรรมกายอรหัตในอรหัตใสละเอียดสุดละเอียดดีแล้วนั้น** ให้รวมใจ (เห็น-จำ-คิด-รู้) ทุกกายสุดหยาบ กายละเอียด อยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุด แล้ว **ใจ (ญาณ) ของธรรมกายที่สุดละเอียดนั้น เพ่งลง ณ ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์หยาบ (กายเนื้อ) หยุดในหยุดกลางของหยุดๆ กลางของกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ กลางของกลางอากาศธาตุ-กลางของกลางวิญญาณธาตุ** ซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม เป็นจุดเล็กใสตรงศูนย์กลางกายนั้น ก็จะเห็น **“สายกำเนิดธาตุธรรมเดิม” (เป็นเหมือนสายใยบัว) ที่ใสอยู่ตรงกลางของกลางนั้น ให้อธิษฐานสืบไปดูอัตตภาพของตนเองตามสายกำเนิดธาตุธรรมเดิมต่อไปในอนาคต แต่ละปีๆ หรือ แต่ละช่วง ๕ ปี หรือ ๑๐ ปี ต่อๆ ไปในอนาคต**

เมื่ออธิษฐานแล้วหยุดในหยุด กลางของหยุดนิ่ง กลางของกลางๆๆ กำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้น พอใจหยุดนิ่งถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางนั้นจะขยายว่างออกไป และจะปรากฏ **เห็นนิมิตอัตตภาพของตน ในช่วงอนาคตนั้น** แล้วก็รวมใจหยุดในหยุดกลางของหยุด

กลางของกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมของอัตตภาพ ในช่วงเวลาในอนาคตนั้น **อธิษฐานดูอัตตภาพของตนสืบต่อไปในอนาคตต่อๆ ไป แต่ละช่วงๆๆ ต่อๆ ไปจนถึงวันตาย ก็จะได้เห็นนิมิตอัตตภาพของตน ในแต่ละช่วงเวลาต่อๆ ไปในอนาคตว่า เป็นสภาพไม่เที่ยง (อนิจฺจตา) เป็นทุกข์ (ทุกฺขตา) จนถึงวันตาย เป็นสภาพที่มิใช่ตน (อนตฺตตา)** กล่าวคือ เป็นสภาพที่**เว้นจากสาระในความเป็นของเที่ยง เว้นจากสาระในความเป็นสุขที่ถาวร** และ**เว้นจากสาระในความเป็นตัวตน บุคคล เรา-เขา ของเรา-ของเขา เพราะไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของใครๆ ว่า ธรรมทั้งหลายเหล่านี้จงอย่าแก่-อย่าเจ็บไข้-อย่าตายเลย**

ได้เห็นสภาวะของอุปาทินนกสังขาร ได้แก่ **รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ (เบญจขันธ์) ทั้งหมดพร้อมกันทีเดียวอย่างนี้ก็ได้** และ**เมื่อได้รู้-เห็นความตายของตนเองอย่างไร ก็ยิ่งสามารถถือเอาเป็น "มรณสฺสติ" ให้ไม่หลงประมาทมัวเมาในชีวิต มุ่งปฏิบัติธรรม ละชั่ว-ทำดี ทำใจให้ใส เพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ยิ่งๆ ขึ้นไป** ด้วยประการฉะนี้

สำหรับท่านที่เพิ่งปฏิบัติได้ถึง **"ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย"** ขึ้นไปได้เพียงไร หากเพียรปฏิบัติภาวนา **โดยรวมใจหยุดในหยุดกลางของหยุด ตรงศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ กลางของกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม จนเห็นสายกำเนิดธาตุธรรมเดิม** และอธิษฐานดูนิมิตอัตตภาพของตนเองสืบต่อไปในอนาคต ตามสายกำเนิดธาตุธรรมเดิม ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นนี้ก็ได้ **แต่การรู้เห็นจะช้ากว่า** และอาจจะ**ไม่ชัดเจนเท่าผู้ปฏิบัติภาวนาได้ถึงธรรมกายที่สุดละเอียด ที่ทิพพจักษุ/ทิพพโสต ถึงพุทธจักษุ (ญาณพระธรรมกาย) เจริญและใสบริสุทธิ์เต็มที่แล้ว**

จึงใคร่จะแนะนำให้ผู้ปฏิบัติภาวนาได้ถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์แล้วให้ปฏิบัติต่อๆ ไป ให้ถึงธรรมกายที่ใสละเอียดสุดละเอียดก่อน เพราะผู้ปฏิบัติได้ถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายแล้วนี้ จะสามารถพัฒนาต่อไปถึงธรรมกายได้ไม่นานเกินรอ (ส่วนมากใช้เวลาต่อธรรมะไม่เกินภายใน ๒ ชั่วโมง) ขอให้ได้ไปพบครู/อาจารย์ผู้ทรง

คุณธรรม คือ ผู้ปฏิบัติถึงธรรมกาย และขอให้ท่านเมตตาช่วยต่อธรรมะให้สูงขึ้นให้ก็จะเป็นผลดี และช่วยเจริญอภิญญา เป็นความสามารถพิเศษให้สามารถเห็นแจ้ง/รู้แจ้งสภาวธรรมได้ชัดเจนแน่นอน ดีกว่าเพียงแต่เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายเบื้องต้นมากมายนัก

สำหรับการพิจารณาเห็นกายในกาย (กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน) ทั้ง ณ ภายใน โดยอาศัยปัจจัยภายในตนเองพิจารณา และ **ทั้ง ณ ภายนอก** โดยอาศัยปัจจัยของผู้อื่นพิจารณา ในส่วนของ**กายมนุษย์ ปัพพะ** คือ **ข้อกำหนดอื่นๆ อีก ๕ ปัพพะ** (ข้อ) **ที่เหลือ** ได้แก่

(๑) **อานาปานปัพพะ** องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสวิธีเจริญอานาปานสติกัมมัฏฐานไว้ ๑๖ ขั้น จัดเป็น ๔ หมวดๆ ละ ๔ ข้อ เรียกว่า "จตุกกะ" แต่ละข้อ มี ๑ คู่ คือ หายใจเข้าและหายใจออก จะขอยกพระบาลีมาแสดง พร้อมทั้งคำแปลเป็นไทย (โดยย่อ) ดังต่อไปนี้

จตุกกะที่ ๑ (๔ ข้อ ชุดที่ ๑)

๑. ทีฆัง วา อัสสะสันโต ทีฆัง อัสสะสามีติ ปะชานาติ
ภิกษุนั้น **เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า "เรากำลังหายใจเข้ายาว"**
ทีฆัง วา ปัสสะสันโต ทีฆัง ปัสสะสามีติ ปะชานาติ
หรือ **เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า "เรากำลังหายใจออกยาว"**

๒. รัสสัง วา อัสสะสันโต รัสสัง อัสสะสามีติ ปะชานาติ
เมื่อหายเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า "เรากำลังหายใจเข้าสั้น"
รัสสัง วา ปัสสะสันโต รัสสัง ปัสสะสามีติ ปะชานาติ
หรือ **เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า "เรากำลังหายใจออกสั้น"**

๓. สัพพะกายะปะฏิสังเวที อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ
กำหนดใจว่า **"เราจักรู้ลมหายใจทั้งหมด" หายใจเข้า**
สัพพะกายะปะฏิสังเวที ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักรู้ลมหายใจทั้งหมด” หายใจออก**

๔. ปัสสัมภะยัง กายะสังขารัง อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักทำกายสังขาร (ลมหายใจ) ให้สงบระงับ” หายใจเข้า**

ปัสสัมภะยัง กายะสังขารัง ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักทำกายสังขารให้สงบระงับ” หายใจออก**

จตุกกะที่ ๒ (๔ ข้อ ชุดที่ ๒)

๕. ปีติปะฏิสังเวที อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักรู้แจ้งปีติ” หายใจเข้า**

ปีติปะฏิสังเวที ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักรู้แจ้งปีติ” หายใจออก**

๖. สุขะปะฏิสังเวที อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักรู้แจ้งสุข” หายใจเข้า**

สุขะปะฏิสังเวที ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักรู้แจ้งสุข” หายใจออก**

๗. จิตตสังขาระปฏิสังเวที อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า “**เราจักรู้แจ้งจิตตสังขาร** (คือเวทนาที่เจืออยู่กับสัญญา)” **หายใจเข้า**

จิตตสังขาระปะฏิสังเวที ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักรู้แจ้งจิตตสังขาร” หายใจออก**

๘. ปัสสัมภะยัง จิตตะสังขารัง อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักทำจิตตสังขารให้สงบระงับ” หายใจเข้า**

ปัสสัมภะยัง จิตตะสังขารัง ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักทำจิตตสังขารให้สงบระงับ” หายใจออก**

จตุกกะที่ ๓ (๔ ข้อ ชุดที่ ๓)

๙. จิตตะปะฏิสังเวที อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ
กำหนดใจว่า **"เราจักรู้แจ้งจิต" หายใจเข้า**
จิตตะปะฏิสังเวที ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ
กำหนดใจว่า **"เราจักรู้แจ้งจิต" หายใจออก**

๑๐. อภิปปะโมทะยัง จิตตัง อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ
กำหนดใจว่า **"เราจักทำจิตให้บันเทิงยิ่ง" หายใจเข้า**
อภิปปะโมทะยัง จิตตัง ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ
กำหนดใจว่า **"เราจักทำจิตให้บันเทิงยิ่ง" หายใจออก**

๑๑. สะมาทะหัง จิตตัง อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ
กำหนดใจว่า **"เราจักทำจิตให้ตั้งมั่น" หายใจเข้า**
สมาทะหัง จิตตัง ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ
กำหนดใจว่า **"เราจักทำจิตให้ตั้งมั่น" หายใจออก**

๑๒. วิโมจะยัง จิตตัง อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ
กำหนดใจว่า **"เราจักทำจิตให้เป็นอิสระ" หายใจเข้า**
วิโมจะยัง จิตตัง ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ
กำหนดใจว่า **"เราจักทำจิตให้เป็นอิสระ" หายใจออก**

จตุกกะที่ ๔ (๔ ข้อ ชุดที่ ๔)

๑๓. อนิจจานุปัสสี อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ
กำหนดใจว่า **"เราจักพิจารณาว่า ไม่เที่ยง อยู่เนืองๆ" หายใจเข้า**
อนิจจานุปัสสี ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ
กำหนดใจว่า **"เราจักพิจารณาว่า ไม่เที่ยง อยู่เนืองๆ" หายใจออก**

๑๔. วิราคานุปัสสี อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ
กำหนดใจว่า **"เราจักพิจารณาเห็นความคลายกำหนัด อยู่เนืองๆ"** หายใจเข้า
วิราคานุปัสสี ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักพิจารณาเห็นความคลายกำหนัด อยู่เนืองๆ”** หายใจออก

๑๕. นิโรธานุปัสสี อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักพิจารณาเห็นความดับไม่เหลือ อยู่เนืองๆ”** หายใจเข้า

นิโรธานุปัสสี ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักพิจารณาเห็นความดับไม่เหลือ อยู่เนืองๆ”** หายใจออก

๑๖. ปฏินิสสัคคานุปัสสี อัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า “**เราจักพิจารณาเห็นความปล่อยวาง อยู่เนืองๆ” หายใจเข้า**

ปฏินิสสัคคานุปัสสี ปัสสะสิสสามีติ สิกขะติ

กำหนดใจว่า **“เราจักพิจารณาเห็นความปล่อยวาง อยู่เนืองๆ”** หายใจออก

(๒) **อิริยาปถปัพพะ** ข้อกำหนดด้วยอิริยาบถ คือ เมื่อยืน, เดิน, นั่ง, นอน ให้รู้หรือทรงกายอยู่อย่างไร ก็ให้รู้ตัวอย่างนั้น

(๓) **สัมปชัญญปัพพะ** ข้อกำหนดด้วยความรู้ตัว คือ ทำความรู้ตัวในการไป, กลับ, เหลียว, แล, คู้, เหยียด, ทรงผ้านุ่งห่ม, กิน, ดื่ม, เคี้ยว, ลิ้ม, ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ, เดิน, ยืน, นั่ง, นอน

(๔) **ธาตุปัพพะ** ข้อกำหนดด้วยธาตุ คือ ในกายนี้มีธาตุดิน, ธาตุน้ำ, ธาตุไฟ, ธาตุลม

(๕) **นวสิวถิกาปัพพะ** ข้อกำหนดด้วยป่าช้า ๙ คือ ซากศพที่ตายแล้ว ๑-๒-๓ วัน ขึ้นพอง มีสีเขียว มีน้ำเหลืองไหล ๑, ซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า แร้ง กา นกตะกรุม เป็นต้น จิกกัดกิน ๑, ที่เป็นร่างกระดูก ยังมีเนื้อ เลือด เส้นเอ็น รึงรัด ๑, ที่ไม่มีเนื้อ แต่ยังเปื้อนเลือด มีเส้นเอ็นรึงรัด ๑, ที่ปราศจากเนื้อเลือด ยังมีเส้นเอ็นรึงรัด ๑, ที่เป็นกระดูกปราศจากเส้นเอ็นรึงรัด มีกระดูกเรี่ยรายไปในทิศทางต่างๆ เป็นต้น ๑, ที่เป็นกระดูกสีขาวเหมือนสังข์ ๑, ที่มีกระดูกเป็นกองๆ ล่วงปีไปแล้ว ๑, ที่เป็นกระดูกผุป่น ๑

ก็เป็นไปโดยนัยเดียวกัน คือ **ให้เห็นสภาวะของธรรมชาติตามที่เป็นจริง ว่า เป็นสภาพไม่เที่ยง (อนิจฺจตา) เป็นทุกข์ (ทุกฺขตา)** และ**เป็นอนัตตา (อนตฺตตา)**

บทที่ ๕ การเจริญสติปัฏฐาน ๔ : เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

การให้มีสติกำหนดพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเป็นทั้ง ณ ภายใน และ **ณ ภายนอกนี้ เพราะเป็นธรรมปฏิบัติคู่ปรับแก่ตัณหาจริตอย่างแรงกล้า ของผู้ติดเวทนา มุ่งเวทนาเป็นใหญ่ มักพอใจแต่ในความสะดวกสบายอย่างเดียว เปลี่ยนแปลงยาก เพราะมักยึดถือเอาตามความชอบของตน จึงให้เจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อกำจัด "สุขวิปลาส" ความเข้าใจคลาดเคลื่อน**ว่า **เวทนาเป็นสุข** ซึ่งความจริงเป็นทุกข์ **แม้สุขเวทนาก็เป็นทุกข์ เพราะเป็นวิปริณามทุกข์** คือ **เป็นทุกข์เพราะแปรเปลี่ยนไปอยู่เสมอ**

อนึ่ง **การเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ยังเป็นคุณเครื่องช่วยกำจัด "นิจจวิปลาส"** ความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่า เที่ยง และ**กำจัด "อัตตวิปลาส"** ความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่า เป็นตัวตน อีกด้วย

(ตัวอย่างเฉพาะ)

สามิสทุกขเวทนา	**เสวยทุกขเวทนาเจืออามิส**
นิรามิสทุกขเวทนา	**เสวยทุกขเวทนาไม่เจืออามิส**
สามิสสุขเวทนา	**เสวยสุขเวทนาเจืออามิส**
นิรามิสสุขเวทนา	**เสวยสุขเวทนาไม่เจืออามิส**
สามิสอทุกขมสุขเวทนา	**เสวยอทุกขมสุขเวทนาเจืออามิส**
นิรามิสอทุกขมสุขเวทนา	**เสวยอทุกขมสุขเวทนาไม่เจืออามิส**

ให้เห็นธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง เป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา (เป็นทั้ง **ณ ภายใน** คือ **เวทนาในส่วนละเอียด** ได้แก่ **ในส่วนของกายในกายที่ละเอียดๆ เข้าไป** และ**ทั้ง ณ ภายนอก** คือ **ในส่วนที่หยาบกว่า** ได้แก่ **ในส่วนของกายมนุษย์หยาบ เป็นต้น**)

(๑) **กรณีผู้ปฏิบัติภาวนายังไม่ถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย (เห็นดวงใสแจ่มตรงศูนย์กลางกาย)**

ขณะเมื่อเจริญภาวนากำหนดบริกรรมนิมิต นึกเห็นดวงกลมใส และรวมใจ (เห็นด้วยใจ-จำ-คิด-รู้) หยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางๆ ตรงศูนย์กลางดวง-ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ อันเป็นจุดที่ตั้งกำเนิดธาตุธรรมเดิม พร้อมกับบริกรรมภาวนาคู่กันว่า **"สัมมาอะระหังๆๆๆ"** ตรงกลางของกลางจุดเล็กใสกลางดวงใส ตรงศูนย์กลางกายและศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมอยู่นั้น เมื่อธรรมชาติ ๔ อย่าง (เห็นด้วยใจ-จำ-คิด-รู้) ของใจ ค่อยๆ สงบลงๆๆๆ และหยุดนิ่งตรงศูนย์กลางดวง-ศูนย์กลางกายได้มากขึ้น และค่อยๆ ปรากฏความสว่างขึ้น ณ ภายในตรงศูนย์กลางกายนั้น **ผู้เจริญภาวนาจะรู้สึกว่าใจสงบดีขึ้น ค่อยๆ สว่างขึ้น ณ ภายใน และจะค่อยๆ รู้สึกเป็นสุขขึ้น เพราะความที่ใจ ค่อยๆ รวมหยุดเป็นจุดเดียว** (ค่อยๆ เป็นเอกัคคตาจิตยิ่งขึ้นๆ) คลายจากความฟุ้งซ่าน ไม่ยึดไม่เกาะอารมณ์ภายนอก (รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ) เข้ามารวมอยู่กับบริกรรมนิมิตนั้น กำลังจะเจริญขึ้นเป็นอุคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิตต่อไปๆ ตามลำดับ **จิตใจ (เห็น-จำ-คิด-รู้) ก็จะยิ่งมารวมหยุดเป็นจุดเดียวยิ่งขึ้น จิตใจยิ่งสงบ ยิ่งปรากฏความสว่าง แม้จะยังไม่เห็นดวงใสสว่างปรากฏขึ้น จิตใจก็ได้เสวยสุขเวทนาที่มีอามิส คือ "นิมิต"นั้นเอง และเมื่อรวมใจให้หยุดกลางของหยุดๆๆ ลงตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมมากขึ้น ใจก็ยิ่งปล่อยวางนิมิตหยุดนิ่ง และยิ่งได้เสวยสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส ที่ละเอียดยิ่งขึ้น แม้ความรู้สึกนี้จะยังแผ่วเบา ผู้เจริญภาวนาก็จะรู้สึกว่าจิตใจได้เสวยสุขเวทนาไม่มีอามิสยิ่งขึ้นกว่าเมื่อก่อน ที่จิตฟุ้งซ่าน**

และเมื่อรวมใจหยุดในหยุด กลางของหยุด ให้นิ่งยิ่งไปกว่าเดิมอีก **จนจิตถือเอาปฏิภาคนิมิตได้ ใจ** (เห็น-จำ-คิด-รู้) **ที่ตั้งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายเดิม ก็จะตกศูนย์ (ละปฏิภาคนิมิต ว่างหายไป) ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖** (ประมาณระดับสะดือพอดี) **ถูกปรุงแต่งด้วย "ปุญญาภิสังขาร" มี *ทานกุศล-ศีลกุศล-ภาวนากุศล* เป็นจิตใจดวงใหม่ตั้งอยู่ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายใหม่ ที่บริสุทธิ์ผ่องใสกว่าเดิม ลอยเด่นขึ้นมาตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗** (อยู่เหนือระดับสะดือประมาณ ๒ นิ้วมือ) **ผู้เจริญภาวนาก็จะยิ่งรู้สึกเสวยเวทนาไม่มีอามิส ที่ละเอียดประณีตยิ่งขึ้นกว่า ที่ใจดวงเดิมยังฟุ้งซ่านและเป็นทุกขเวทนา**

ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสว่า[๓๐]

"นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ"

"สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบ [ใจหยุด-ใจนิ่ง] **ไม่มี"**

เมื่อ**เจริญภาวนารวมใจ** (เห็น-จำ-คิด-รู้) ให้หยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย หยุดนิ่งถูกส่วน ศูนย์กลางก็จะว่างหายไป (จิตดวงเดิมตกศูนย์ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖) แล้วจะปรากฏดวงศีล-สมาธิ-ปัญญา-วิมุตติ เป็นคุณเครื่องกลั่นกรองกาย-วาจา และใจที่ละเอียดประณีตยิ่งกว่ากันขึ้นมาทีละดวงๆ ตามลำดับ จนถึง **"ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ"** ใสแจ่มยิ่งขึ้น

เมื่อรวมใจหยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางๆๆ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางก็จะว่างหายไป แล้วจะปรากฏ **"กายมนุษย์ละเอียด"** ที่โปร่งใสสวยงามกว่ากายเนื้อ นั่งอยู่ในท่าขัดสมาธิ หันหน้าไปทางเดียวกับเรา

ผู้เจริญภาวนากำหนดใจ **"ดับหยาบไปหาละเอียด"** คือ ละอุปาทานในกายมนุษย์หยาบ ทำความรู้สึกเป็นกายมนุษย์ละเอียด รวมใจหยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด และดวงศีล-สมาธิ-ปัญญา-วิมุตติ-วิมุตติญาณทัสสนะต่อๆ ไปเป็นลำดับ ให้ใสละเอียดทั้งดวง ทั้งกาย และองค์ฌาน อยู่นั้น **จะรู้สึกเวทนาใน**

---

[๓๐] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย ธรรมบท ข้อ ๒๕ หน้า ๔๒.

เวทนา (ของกายมนุษย์ละเอียด) **เป็นสุขเวทนาไม่มีอามิส** กว่า **เวทนาของกายมนุษย์หยาบ ซึ่งเป็นทุกขเวทนา แม้จิตในจิตของกายมนุษย์ละเอียด** ก็ **เป็นเอกัคคตาจิตยิ่งกว่า** และ **บริสุทธิ์ผ่องใสกว่า ของกายมนุษย์หยาบ** เป็นดังนี้ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด ถึงธรรมกายที่ละเอียดๆ และบริสุทธิ์ผ่องใสยิ่งกว่ากันไปตามลำดับ

จิตที่เป็นเอกัคคตายิ่งขึ้นของธรรมกาย ก็จะยิ่งเสวยอารมณ์ "อทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส" ยิ่งขึ้น และเป็นจิตที่ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์ อ่อนโยนควรแก่งานเจริญอภิญญา และวิชชา ที่ช่วยให้เห็นแจ้งรู้แจ้งสภาวธรรม และอริยสัจจธรรมตามที่เป็นจริง

เมื่อปฏิบัติได้ถึงธรรมกายที่ละเอียดๆ โดยรวมใจหยุดในหยุด กลางของหยุด ดับหยาบไปหาละเอียด ได้มากเพียงไร **ญาณรัตนะ (เห็น-จำ-คิด-รู้) ของพระธรรมกายที่บริสุทธิ์** และ**มีรัศมีสว่าง ก็จะเกิด**และ**เจริญขึ้น ละอกุศลจิตของกายในภพ ๓ ได้มากยิ่งขึ้นให้ถึงความบริสุทธิ์อันเป็นคุณธรรมของพระอริยสงฆ์/อริยเจ้า ตั้งแต่โคตรภูญาณ ยิ่งๆ ขึ้นไป ให้ได้เข้าถึง "พุทธธรรม" ที่บริสุทธิ์และสมบูรณ์ยิ่งขึ้น**

"วิชชา" คุณเครื่องกำจัดอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง ก็จะเจริญขึ้นให้เห็นแจ้งแทงตลอดพระอริยสัจจธรรม เป็นทางให้บรรลุมรรคผลนิพพานตามรอยบาทพระพุทธองค์ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

เมื่อปฏิบัติภาวนาได้เข้าถึง-ได้รู้/เห็น และ**ได้เป็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ทั้ง ณ ภายนอก (ส่วนหยาบ)** และ **ณ ภายใน (ส่วนละเอียด) ต่อๆ ไปจนสุดละเอียดอยู่ ย่อมมีสติกำหนดพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา ทั้งสุขเวทนา ทุกขเวทนา** และ **อทุกขมสุขเวทนา เจืออามิสหรือไม่เจืออามิส ตามสภาพที่เป็นจริง** ว่า **ไม่เที่ยง เป็นทุกข์** และ**เป็นอนัตตา** อย่างไร เป็น **"วิปัสสนาปัญญา"** เป็นบาทฐานให้เจริญถึง **เห็นแจ้งแทงตลอดในพระอริยสัจ ๔ เป็นโลกุตตรปัญญา และเป็นทางมรรคผลนิพพาน** ด้วยอาการอย่างนี้ แล

บทที่ ๖ การเจริญสติปัฏฐาน ๔ : จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

เพื่อประโยชน์แก่การเจริญ**จิตตานุปัสสานา สติปัฏฐาน การมีสติกำหนดพิจารณาเห็นจิตในจิต เป็นทั้ง ณ ภายใน (ของตนเอง)** และ **ณ ภายนอก (ของผู้อื่น)** สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดง **ประเภทของจิต**ให้พิจารณาไว้โดยอาการ **๑๖ อย่าง** คือ

๑. สราคจิตตะ จิตที่มีความยินดียิ่งในกามคุณอารมณ์ ๖*
๒. วีตราคจิตตะ จิตที่ไม่มีความดียิ่งในกามคุณอารมณ์ ๖
๓. สโทสจิตตะ จิตที่มีความประทุษร้ายยิ่งต่ออาฆาตวัตถุอารมณ์ ๖
๔. วีตโทสจิตตะ จิตที่ไม่มีความประทุษร้ายยิ่งต่ออาฆาตวัตถุอารมณ์ ๖
๕. สโมหจิตตะ จิตที่ป่วยไข้ หลงใหลยิ่งไปตามโลกียอารมณ์ ๖
๖. วีตโมหจิตตะ จิตที่ไม่ป่วยไข้ ไม่หลงใหลยิ่งไปตามโลกียอารมณ์ ๖
๗. สํขิตตจิตตะ จิตที่ตกไปอยู่ในอำนาจของถีนะ (ความท้อแท้) และ มิทธะ (ความง่วงซึม)
๘. วิกขิตตจิตตะ จิตที่มีความหวั่นไหวไปกับภามคุณอารมณ์ ๖
๙. มหัคคตจิตตะ จิตที่ปราศจากกามอารมณ์ ๖ ได้แก่ รูปาวจรจิต** (จิตที่เกิดขึ้น เพราะยินดีในรูป ๒๘ คืออุปาทายรูป ๒๔ และมหาภูตรูป ๔) และอรูปาวจรจิต** (จิตที่เกิดขึ้น เพราะยินดีในนาม)
๑๐. อมหัคคตจิตตะ จิตที่ไม่ปราศจากกามอารมณ์ ๖ ได้แก่ กามาวจรจิต** (จิตที่เกิดขึ้น เพราะยินดีในกาม)
๑๑. สอุตตรจิตตะ จิตที่มีกามคุณ ๖ เป็นอารมณ์ ได้แก่ กามาวจรจิต**
๑๒. อนุตตรจิตตะ จิตที่พ้นไปจากกามคุณอารมณ์ ๖ ได้แก่ รูปาวจรจิต** และอรูปาวจรจิต**
๑๓. สมาหิตจิตตะ จิตที่เป็นสมาธิ เพราะมีกรรมฐานเป็นอารมณ์

---

* อารมณ์ ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

** ม.มู ๑/๒๙๗ (มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก อรรถกถา) ปปัญจสูทนี ภาค ๑ หน้า ๒๙๗)

๑๔. อสมาหิตจิตตะ จิตที่ไม่เป็นสมาธิ เพราะมีกามคุณเป็นอารมณ์
๑๕. วิมุตตจิตตะ จิตที่ทำหน้าที่ละ ทุจริต และนิวรณ์
๑๖. อวิมุตตจิตตะ จิตที่ไม่ได้ทำหน้าที่ละทุจริตและนิวรณ์

อธิบายโดยสังเขป ว่า หมดทั่วทั้งสกลกายและจิตใจของสัตว์โลก มีมนุษย์เป็นต้นนั้น จัดเป็น **"อุปาทินนกสังขาร"** คือ **ธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ที่มีชีวิตและมีวิญญาณครอง แบ่งออกเป็น ๕ ส่วน** รวมเรียกว่า **"เบญจขันธ์"** คือ กองแห่งรูปธรรม ๑ และนามธรรม ๔ ที่ประกอบเข้าเป็นธรรมชาติที่มีชีวิตและมีวิญญาณ ได้แก่ **รูปขันธ์** คือ **ส่วนที่เป็นร่างกาย** ประการ ๑ กับ **"นามขันธ์"** คือ ส่วนที่เป็น **"จิตใจ"** ซึ่งประกอบด้วยธรรมชาติ ๔ อย่าง ได้แก่

เวทนาขันธ์ ธรรมชาติที่เสวยอารมณ์สุข-ทุกข์-ไม่สุข/ไม่ทุกข์ ประการ ๑ **สัญญาขันธ์** ธรรมชาติจดจำอารมณ์ [**อารมณ์** = เครื่องยึดเหนี่ยวของจิตใจ หรือ สิ่งที่ถูกรู้หรือถูกรับรู้ ได้แก่ ***อายตนะภายนอก*** **๖** คือ **รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ** (สิ่งสัมผัสทางกาย) และ **ธรรมารมณ์**] ประการ ๑ **สังขารขันธ์** อาจารย์บางท่านเรียกว่า **"จิต"** หมายถึง ธรรมชาติที่คิดหรือน้อมไปสู่อารมณ์ และปรุงแต่งอารมณ์ว่า น่าชื่นชอบใจ หรือ ไม่น่าชื่นชอบใจ เป็นต้น ประการ ๑ **วิญญาณขันธ์** หมายถึง ธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ ประการ ๑ รวมเป็น **นามขันธ์ ๔** เหล่านี้ รวมเป็น **"จิตใจ"** หรือ เรียกรวมย่อ ว่า **"ใจ"**

คำว่า **"จิต"** อาจารย์บางท่านเรียก**สังขารขันธ์**ว่า **จิต** ตามปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤตว่า[๓๑]

> **จิตฺตํ จิต,** คิด (ผ); **ใจ** (ชิน. ๑๕๒/๔๕) ; เป็นไปในอรรถ คือ **วิญญาณ** (ชิน. ๘๓๘/๒๖๔). สํ. จิตฺต. Cittam The heart, the mind ; a thought, an idea, will, intention. Skt. Citta.

ที่กล่าว **เบญจขันธ์** (ขันธ์ ๕) ว่า **เป็นธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง** นั้น กล่าวโดยสังเขป ได้แก่

---

[๓๑] ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต ฉบับพระเจ้ากรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๑๓ หน้า ๒๙๑.

- **อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน-กรรม** และ**อาหาร** เป็นปัจจัย ปรุงแต่งให้เกิด **รูปขันธ์**
- **อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน-กรรม** และ**ผัสสะ** (ระหว่างอายตนะภายนอก ๖ มากระทบ/สัมผัส กับอายตนะภายใน ๖) เป็นปัจจัย ปรุงแต่งให้เกิด **นามขันธ์** ๓ ได้แก่ **เวทนา, สัญญา** และ**สังขาร**
- **อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน-กรรม** และ**นาม-รูป** (นามขันธ์ ๓ กับรูปขันธ์ ๑) เป็นปัจจัยปรุงแต่ง ให้เกิด **วิญญาณ**

และถ้าพิจารณาตามสาย**ปฏิจจสมุปบาทธรรม** (สภาพธรรมอาศัยปัจจัยเกิดขึ้นต่อเนื่องกันไปให้เกิดทุกข์) ก็เห็นเหตุปัจจัยว่า **อวิชชา** เป็นปัจจัยให้เกิด **สังขาร** (กายสังขาร-วจีสังขาร-มโนสังขาร), **สังขาร** เป็นปัจจัยให้เกิด**วิญญาณ, วิญญาณ** เป็นปัจจัยให้เกิด **นาม-รูป, นาม-รูป** เป็นปัจจัยให้เกิด**สฬายตนะ** คือ อายตนะภายใน ๖ (ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ), **สฬายตนะ** เป็นปัจจัยให้เกิด **ผัสสะ** เป็นปัจจัยให้เกิด**เวทนา, เวทนา** เป็นปัจจัยให้เกิด**ตัณหา, ตัณหา** เป็นปัจจัยให้เกิด**อุปาทาน** และ**กรรม**, **อุปาทาน**เป็นปัจจัยให้เกิด **ภพ ชาติ ชรา มรณะ ทุกข์โทมนัส อุปายาส**

ในการเจริญภาวนามีสติกำหนดพิจารณา **เห็นเวทนาในเวทนา** และ**เห็นจิตในจิต** เป็นทั้ง ณ ภายใน และ ณ ภายนอก **แยกต่างหาก** จาก**การมีสติกำหนดพิจารณาเห็นธรรมในธรรม** คือ **อุปาทานในเบญจขันธ์** (**ขันธ์ ๕**) **ซึ่งเป็นการกำหนดพิจารณาเห็นธรรมในธรรมในขั้นละเอียดนั้น** เพราะ

การให้มีสติกำหนดพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา เป็นคู่ปรับแก่ตัณหาจริตอย่างแรงกล้า ของผู้ติดเวทนา ที่มุ่งสุขเวทนาเป็นใหญ่ มักพอใจแต่ในความสะดวกสบายอย่างเดียว เปลี่ยนแปลงยาก เพราะมักถือเอาตามความชอบใจของตน **จึงให้เจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อกำจัด "สุขวิปลาส"**

การให้มีสติกำหนดพิจารณาเห็นจิตในจิต เป็นคู่ปรับแก่ทิฏฐิจริตอย่างอ่อนของผู้ติดจิต มุ่งจิตเป็นใหญ่ กล่าวคือ **เป็นคนเจ้าอารมณ์** มักเห็นว่าจิตของตนเท่านั้นสำคัญ

ถ้าจิตไม่ถูกรบกวนให้เดือดร้อนขุ่นมัว จึงจะเป็นที่ถูกใจ-พอใจ **จึงให้เจริญจิตตานุปัสสนา-สติปัฏฐาน เพื่อกำจัด "นิจจวิปลาส"** ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น

ส่วนการให้มีสติกำหนดพิจารณาเห็นธรรมในธรรม เพราะเป็นคู่ปรับแก่ทิฏฐิจริต อย่างแรงกล้า ของผู้ติดธรรม คือ **อารมณ์ที่เกิดกับใจ หนักอยู่ในธรรม** มักเห็นว่าธรรมที่เกิดกับจิตเป็นสิ่งสำคัญ มักหาเรื่องที่ชอบมาให้จิตนึก **จึงให้เจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อกำจัด "อัตตวิปลาส" ความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่า ธรรมทั้งหลาย (ขันธ์ ๕) เป็นอัตตา ทั้งๆ ที่ธรรมทั้งหลาย (ขันธ์ ๕) เป็นสภาพไม่เที่ยง (อนิจฺจตา) ต้องเปลี่ยนแปลงไม่ตามเหตุปัจจัย ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ตลอดไป เป็นทุกข์ (ทุกฺขตา)** และแล้ว **ก็แตกสลายหมดสภาพเดิมของมันไป ไม่มีอะไรเป็นสาระในความเป็นของเที่ยง เป็นสุข และเป็นตัวตนของใครแต่ประการใด ชื่อว่า เป็น อนัตตา (อนตฺตตา)**

ปัญญาอันเห็นแจ้งในความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และ**เป็นอนัตตา** นี้ชื่อว่า **"วิปัสสนาปัญญา"**

เมื่อเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารธรรมทั้งปวง เป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์และ**เป็นอนัตตา ย่อมเบื่อหน่ายคลายถอนจากความยึดถือเบญจขันธ์** หรือ **นาม-รูป ด้วยตัณหา**และ**ทิฏฐิให้เกิดทุกข์ ด้วยปัญญาอันเห็นแจ้งในสภาวะของธรรมชาติที่เป็นจริง** ชื่อว่า **"วิปัสสนา-ปัญญา"** นี้ **ย่อมเป็นบาทฐานให้พัฒนาภูมิจิตขึ้นสู่ "โลกุตตรปัญญา" เห็นแจ้งแทงตลอดในอริยสัจ ๔ อันเป็นมรรค-ผล-นิพพาน** ดังจะได้ยกตัวอย่าง **"การมีสติกำหนดพิจารณาเห็นจิตในจิต"** ต่อไป

(๑) กรณีผู้ปฏิบัติภาวนา **ยังไม่เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย** คือ ยังไม่เห็นดวงใสแจ่มตรงศูนย์กลางกาย เพิ่งเริ่มฝึกเจริญสมถภาวนาด้วยอุบายวิธีสงบใจ ๓ อย่าง ประกอบกันคือ **กำหนดบริกรรมนิมิต** นึกเห็นด้วยใจเป็นดวงกลมใส ขนาดมาตรฐานปานกลางประมาณเท่าฟองไข่แดงของไข่ไก่ ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ เหนือระดับสะดือประมาณ ๒ นิ้วมือ **พร้อมกำหนดบริกรรมภาวนาคู่กัน**ว่า **"สัมมาอะระหังๆๆ"** ตรึกนึกเห็นดวงที่ใส **ใจ** (ความเห็นด้วยใจ-ความจำ-ความคิด-ความรู้) **อยู่ ณ กลางดวงที่ใส ตรงศูนย์กลางกาย** นั้นไว้

ในเบื้องต้นให้**นึกน้อมพระพุทธคุณ** จากคำว่า **“สัมมาอะระหัง”** คือ **พระปัญญาคุณ** และ**พระวิสุทธิคุณของพระพุทธเจ้า มาสู่ใจเรา** เป็น **“พุทธานุสติ”** และ**สังเกตเห็นลมหายใจเข้า-ออก ผ่านตรงจุดเล็กใสกลางดวงใสนั้นแต่แห่งเดียว** (ไม่ต้องตามลมหายใจเข้า-ออก)

ผู้เจริญภาวนาประกอบด้วย **“สัมปโยคธรรม” คุณธรรมเครื่องช่วยการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี** (ตามพระพุทธดำรัสสอนไว้) คือ **“อาตาปี”** ประกอบด้วยความเพียรเพ่งเผากิเลส ด้วย **“สติ”** กำกับใจให้จดจ่อต่อเนื่องกันไปเรื่อย และ **“สัมปชัญญะ”** ความรู้สึกตัวพร้อม**ไม่เผลอสติ คอยระวังและรู้เท่าทันกิเลสนิวรณ์** ได้แก่ **ถีนมิทธะ** (จิตหดหู่ง่วงซึม), **วิจิกิจฉา** (ลังเลสงสัย), **พยาบาท** (ขัดเคืองใจ), **อุทธัจจกุกกุจจะ** (จิตฟุ้งซ่าน/วิตกกังวล) หรือ **กามฉันทะ** (จิตกำหนัดยินดีในรูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ) มิให้เกิดขึ้น

เมื่อกิเลสนิวรณ์ใดเกิดขึ้น **ก็ให้มีสติสัมปชัญญะรู้สึกตัวว่า กิเลสนิวรณ์เกิดขึ้นแล้ว** และ **ให้ระงับด้วยความตั้งใจกำหนดองค์บริกรรมนิมิตและบริกรรมภาวนาคู่กัน** ว่า **“สัมมาอะระหังๆๆ” กลางของกลางจุดเล็กใสกลางดวงใส ตรงศูนย์กลางกายนั้นไว้ให้มั่น จนจิตใจที่ฟุ้งซ่าน** (วิกขิตตจิตตะ) **ค่อยๆ สงบระงับลงๆๆ ความสว่าง ณ ภายในก็จะค่อยๆ ปรากฏขึ้น จิตใจจะตื่นตัวและรู้สึกปลอดโปร่งสดชื่นขึ้น เพราะความสว่างปรากฏขึ้นนั้น “ถีนมิทธะ** หรือ **สังขิตตจิตตะ”-จิตหดหู่/ง่วงซึม ก็จะค่อยๆ จางหายไปตามส่วนที่ความสว่างปรากฏขึ้นในใจ**

ให้**มีสติกำหนดบริกรรมนิมิต บริกรรมภาวนาคู่กันต่อไป เรื่อยๆ** กอปรด้วย **“สัมปชัญญะ” ไม่เผลอสติ** และ **“ความเพียร” ต่อๆ ไป ไม่ย่อท้อ จนใจ** (เห็น-จำ-คิด-รู้) **ค่อยๆ รวมหยุดเป็นจุดเดียวกัน สงบนิ่ง ยิ่งขึ้น เมื่อใจหยุดในหยุดกลางของหยุด จนถือเอา “อุคคหนิมิต”** คือ **เห็นดวงใสแจ่มได้ชั่วคราว นี้เป็นสมาธิระดับ “อุปจารสมาธิ”**

ให้ใจจดจ่ออยู่ตรงกลางของกลาง **“อุคคหนิมิต”** ตรงศูนย์กลางกายนั้นต่อๆ ไป**ด้วยกำหนดองค์บริกรรมภาวนา “สัมมาอะระหังๆๆ” ตรงจุดเล็กใสกลางดวงใสนั้นต่อๆ ไป จนใจหยุดนิ่งสนิทตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม** และปรากฏ **“ปฏิภาคนิมิต” เห็นดวงใสแจ่มเกิดขึ้น** นั้น **ผู้เจริญภาวนาจะรู้สึกหวิวหรือเคลิ้มนิดๆ แต่รู้สึก-ไม่เผลอสติ** นั้น **เป็น**

อาการของจิตที่ถือเอาปฏิภาคนิมิตได้ และหยุดนิ่งตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม (ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ - เหนือระดับสะดือ ๒ นิ้ว) **ตกศูนย์** (ปล่อยปฏิภาคนิมิต/ว่างหายไป) **ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖** (ศูนย์กลางกายระดับสะดือพอดี) **ปรุงแต่งด้วยบุญ** (ทานกุศล-ศีลกุศล-ภาวนากุศล) ชื่อว่า **"ปุญญาภิสังขาร"** เป็น **"เอกัคคตาจิต"** ประกอบด้วย**วิตก วิจาร ปีติ สุข** และ **เอกัคคตา เป็นฌานจิตระดับ "ปฐมฌาน"** ขึ้นไป **"ใจ"** (เห็น-จำ-คิด-รู้) **ที่รวมหยุดเป็นจุดเดียวกัน** ชื่อว่า **"เอกัคคตาจิต"** นี้ **ตั้งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย** (ขนาดมาตรฐานปานกลาง **ประมาณเท่าฟองไข่แดงของไข่ไก่** หรือ **อย่างโตเท่าดวงจันทร์-ดวงอาทิตย์** ก็มี) **ลอยเด่นขึ้นมาตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗**

ต่อไปนี้ ผู้เจริญภาวนาไม่ต้องว่า **"สัมมาอะระหัง"** อีก เพียงให้รวมใจ (เห็น-จำ-คิด-รู้) หยุดในหยุดกลางของหยุดๆๆ ต่อๆ ไป ให้เห็นใสแจ่มอยู่

โดยนัยนี้ **เมื่อจิตยังไม่ตั้งมั่น (อสมาหิตจิตตะ) ผู้เจริญภาวนาย่อมกำหนดพิจารณารู้ว่า จิตไม่ตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่น (สมาหิตจิตตะ)** เป็น **"เอกัคคตาจิต" ก็ย่อมมีสติสัมปชัญญะกำหนดรู้ว่าจิตตั้งมั่น** ดังนี้

อนึ่ง หากเจริญภาวนาต่อๆ ไป ถึง **"ธรรมในธรรม"** กล่าวคือ **รวมใจ** (เห็น-จำ-คิด-รู้) ให้หยุดในหยุดกลางของหยุดต่อๆ ไป ถึง **ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติญาณ-ทัสสนะ** และ **เข้าถึงกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ของกายละเอียด ตั้งแต่กายมนุษย์ละเอียด**ต่อๆ ไปจนถึง **"ธรรมกาย"** ที่ละเอียดๆๆ ต่อๆ ไป จนสุดละเอียด ถึงธรรมกายในอรหัตในอรหัตๆๆ ซึ่งมีขนาดหน้าตัก ความสูง และเส้นผ่านศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย ๒๐ วา ขึ้นไป แล้ว **ใช้ญาณรัตนะของธรรมกายเพ่งพิจารณาดูตรงศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ (กายเนื้อ) ซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางของกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗** (อยู่เหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือ) ก็จะเห็น **"ธาตุละเอียด"** ของ**ขันธ์ ๕ ตั้งซ้อนกันอยู่ในท่ามกลางของกลางต่อๆ กันไปตามลำดับเบญจขันธ์** คือ

ธาตุละเอียดของ “รูปขันธ์” มีสัณฐานกลมใสขนาดเท่าเมล็ดโพธิ์/เมล็ดไทร ตั้งอยู่ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ (เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **“ที่ตั้งกำเนิดธาตุธรรมเดิม”**) นี้ขยายส่วนหยาบออกมาเป็น **“ดวงกาย”** ขนาดมาตรฐานปานกลางประมาณเท่าฟองไข่แดงของไข่ไก่ ภายในดวงนี้มีดวงเล็กๆ เรียกว่า **“ศูนย์”** ๕ ศูนย์ คือ **ศูนย์กลาง-ศูนย์ข้างหน้า-ศูนย์ข้างขวา-ศูนย์ข้างหลัง** และ**ศูนย์ข้างซ้าย** ศูนย์ข้างหน้า เป็น **“ธาตุน้ำ”** ศูนย์ข้างขวา **“ธาตุดิน”** ศูนย์ข้างหลัง **“ธาตุไฟ”** ศูนย์ข้างซ้าย เป็น **“ธาตุลม” ที่ทำหน้าที่ควบคุมส่วนที่เป็นของเหลว ของหยาบแข็ง อุณหภูมิ** และ**ลมปราณที่ปรนเปรออยู่ในร่างกาย ให้อยู่ในสภาวะพอเหมาะ** และ**ปรุงแต่งธาตุหยาบ** (ได้แก่ อาหาร เครื่องดื่ม ยาบำบัดโรค และลมหายใจเข้า-ออก) เป็น **“กายเนื้อ”**

กลางของกลางธาตุละเอียดของรูปขันธ์ เป็นธาตุละเอียดของ “เวทนาขันธ์” มีสัณฐานกลมใสกว่า แต่เล็กกว่าธาตุละเอียดของรูปขันธ์ ขยายส่วนหยาบออกมาเป็น **“ดวงเห็น”** ขนาดประมาณเบ้าตาของผู้เป็นเจ้าของ มี **“ธาตุเห็น”** ตั้งอยู่ในท่ามกลางนั้น

กลางของกลางธาตุละเอียดของเวทนาขันธ์ เป็นธาตุละเอียด “สัญญาขันธ์” มีสัณฐานกลมใส ขยายส่วนหยาบออกมาเป็น **“ดวงจำ”** ขนาดประมาณเท่าดวงตา (ทั้งดวง) ของผู้เป็นเจ้าของ มี **“ธาตุจำ”** ตั้งอยู่ในท่ามกลางนั้น

กลางของกลางธาตุละเอียดของสัญญาขันธ์ เป็นธาตุละเอียดของ “สังขารขันธ์” มีสัณฐานกลมใส ขยายส่วนหยาบออกมาเป็น **“ดวงคิด”** หรือที่เรียกว่า **“ดวงจิต”** ขนาดประมาณเท่าดวงตาดำของผู้เป็นเจ้าของ มี **“ธาตุคิด”** อยู่ในท่ามกลางนั้น **ดวงคิดลอยอยู่ในเบาะน้ำเลี้ยงของหัวใจ**[๓๒] (หรือน้ำเลี้ยงของจิต) **ขนาดประมาณเท่า ๑ ซองมือของผู้เป็นเจ้าของ ใสบริสุทธิ์**

ผู้เจริญภาวนาย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตได้ดังนี้

ถ้าเห็น **“ดวงจิต” ลอยปริ่มอยู่ในระดับน้ำเลี้ยงของหัวใจพอดี** นั้น แสดงว่า**จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง** เป็น **“สมาหิตจิตตะ”**

---

[๓๒] วิสุทธิมรรค ภาค ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๙ พ.ศ.๒๕๔๐ หน้าที่ ๒๕๑.

ถ้าเห็น **"ดวงจิต" จมลงต่ำกว่าระดับน้ำเลี้ยงของหัวใจ** แสดงว่า **จิตเริ่มเผลอสติ-ง่วง/หลับ ถ้าจมลงมาก แสดงว่า จิตหมดสติ-สลบไสล**

ถ้าเห็น **"ดวงจิต" ลอยเผินขึ้นเหนือระดับน้ำเลี้ยงของหัวใจมากเพียงไร** ย่อมแสดงว่า **จิตฟุ้งซ่าน (วิกขิตตจิตตะ)** และ**ไม่ตั้งมั่น (อสมาหิตจิตตะ) มากเพียงนั้น**

ถ้าเห็น **"ดวงจิต" ลอยเผินขึ้นเหนือระดับน้ำเลี้ยงของหัวใจกว่าครึ่งขึ้นไป** ย่อมแสดงว่า **จิตฟุ้งซ่านมากถึงคุมสติไม่อยู่**หรือ**เสียสติ**

อีกตัวอย่างหนึ่ง **สำหรับผู้ขาดอินทรีย์สังวร ไม่สำรวมระวังอินทรีย์ เมื่อมีอารมณ์** หรือ **อายตนะภายนอก** (ได้แก่ รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ์) **มากระทบอายตนะภายใน** (ประสาทตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ) **"ดวงจิต"** คือ **สังขารขันธ์ ปรุงแต่งอารมณ์นั้นว่า น่ารัก/น่ากำหนัดยินดี แล้วหลงกำหนัดยินดีในอารมณ์ที่น่ารัก/น่ากำหนัดยินดี** นั้น **จิตใจ** (เห็น-จำ-คิด-รู้) ที่ตั้งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้กายนั้นจะตกศูนย์ (ว่างหายไป) ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ และถูกปรุงด้วยเจตสิกธรรมฝ่ายบาปอกุศล-ได้แก่ **"กามราคานุสัย" หุ้ม "ดวงจิต"** พร้อมด้วย **"อวิชชานุสัย"** หุ้ม **"ดวงรู้"** เป็นเหตุนำ/เหตุหนุน ให้เกิดเป็น **"อกุศลจิต"** ที่เศร้าหมองด้วยกิเลส **เป็นจิตใจดวงใหม่ตั้งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายใหม่ ที่เศร้าหมองด้วยอกุศลธรรม ลอยเด่นขึ้นมาที่ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗** และ **กามราคานุสัย** นั้น ก็**กลายเป็น "กามราคะ" ย้อมสีน้ำเลี้ยงของจิตเป็นสีชมพู** หรือ **สีชมพูแก่** ดลจิตดลใจให้ปฏิบัติตามอำนาจของมัน นี้ชื่อว่า **การมีสติกำหนดพิจารณาเห็นจิตในจิต**ว่า **จิตมีราคะ (สราคจิตตะ) ก็รู้ว่าจิตมีราคะ** และ**เมื่อมีความทะยานอยากในกามมากขึ้น "กามตัณหา" ก็เกิดขึ้นพร้อมกับ "อกุศลจิต" ดลจิตดลใจให้ปฏิบัติตามอำนาจของมันยิ่งๆ ขึ้นไป**

เมื่อผู้เจริญภาวนารวมใจหยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของหยุด กลางของกลางกาย **ให้เข้าถึงกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรมของกายที่ละเอียดๆ** ตั้งแต่**กายมนุษย์ละเอียดขึ้นไปจนสุดละเอียด ถึงธรรมกายที่บริสุทธิ์ผ่องใสเพียงไร ก็ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตที่ปราศจากความปรุงแต่งด้วยบาปอกุศล เป็นแต่บุญกุศล** ในระดับ

มนุษยธรรม เทวธรรม พรหมธรรม ต่อๆ ไปถึง **พุทธธรรม** และ**ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตที่ปราศจากราคะ** (วีตราคจิตตะ) ว่า **จิตปราศจากราคะ**

ส่วนการมีสติกำหนดพิจารณาเห็นจิตในจิตว่า **จิตมีโทสะ** (สโทสจิตตะ) ก็รู้ว่า **จิตมีโทสะ** โดยพิจารณาเห็นสีน้ำเลี้ยงของจิต มีสีแดงเข้มถึงเขียวคล้ำ ต่อเมื่อเจริญภาวนาถึงกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ที่บริสุทธิ์ผ่องใสยิ่งขึ้นเพียงไร ก็จะสามารถพิจารณาเห็นสีน้ำเลี้ยงของจิต บริสุทธิ์ผ่องใสยิ่งขึ้นเพียงนั้น นี้เป็นการมีสติพิจารณาเห็นจิตในจิต ว่า **จิตปราศจากโทสะ** (วีตโทสจิตตะ) ก็รู้ว่า **จิตปราศจากโทสะ** ส่วนการ**มีสติพิจารณาเห็นจิตมีโมหะ** (สโมหจิตตะ) จะเห็นสีน้ำเลี้ยงของจิตเป็นสีเหมือนน้ำล้างเนื้อบ้าง หรือเห็นเป็นสีขาวปนเทาเหมือนสีตะกั่วตัดบ้าง ก็รู้ว่า **จิตมีโมหะ เมื่อจิตปราศจากโมหะ** (วีตโมหจิตตะ) จะเห็นสีน้ำเลี้ยงของจิตที่บริสุทธิ์ใสสว่าง และ/หรือ มีรัศมีปรากฏ ก็รู้ว่า **จิตปราศจากโมหะ** ก็ปฏิบัติในทำนองเดียวกัน คือ หยุดในหยุดกลางของหยุด ดับหยาบไปหาละเอียด เป็นกายในกาย-เวทนาในเวทนา-จิตในจิต และธรรมในธรรม ที่บริสุทธิ์ผ่องใสถึง **"ธรรมกาย" ธรรมที่ประชุมคุณธรรมของพระอริยสงฆ์/พระอริยเจ้า ตั้งแต่ธรรมกายโคตรภูขึ้นไปจนสุดละเอียด ถึงมรรค ๔ ผล ๔** และ**พระนิพพาน ๑** ดังนี้ เป็นต้น

ในขณะเดียวกัน ก็ได้เห็น **"จิตใจ" ที่มีสภาพดับแล้วก็เกิดใหม่ๆๆๆ ด้วยเหตุปัจจัยฝ่ายบาปอกุศลปรุงแต่ง** (อปุญญาภิสังขาร) หรือ **ฝ่ายบุญกุศลปรุงแต่ง** (ปุญญาภิสังขาร) **แล้วแต่กรณี** จิตจึงจัดเป็น **"สังขารธรรม" ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์** และ**เป็นอนัตตา** ด้วยประการฉะนี้

การมีสติกำหนดพิจารณาเห็นจิตในจิตของตนเอง ชื่อว่า **เป็น ณ ภายใน พิจารณาเห็นจิตในจิตของผู้อื่น** ชื่อว่า **เป็น ณ ภายนอก**

เมื่อเจริญภาวนาให้จิตตั้งมั่น เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา อ่อนโยนควรแก่งาน ดังนี้ จะยกพระกัมมัฏฐานใดขึ้นพิจารณาให้เห็นแจ้งในสภาวธรรมและอริยสัจจธรรมตามที่เป็นจริง ก็จะเป็นทางให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

นี้เป็น**การเจริญสมถวิปัสสนา** โดยมีศีลเป็นบาทฐาน **ที่ให้สามารถเจริญปัญญา** คือ **"วิปัสสนาปัญญา"** ถึง **"โลกุตตรปัญญา" ด้วยการที่ให้ได้ทั้งรู้ทั้งเห็น**

ส่วน**การมีสติกำหนดพิจารณาเห็นจิตในจิตข้ออื่นๆ** ได้แก่ **จิตปราศจากกามอารมณ์ ๖ (มหัคคตจิตตะ), จิตไม่ปราศจากกามอารมณ์ ๖ (อมหัคคตจิตตะ), จิตมีกามคุณ ๖ (สอุตตรจิตตะ ได้แก่ กามาวจรจิต), จิตที่พ้นไปจากกามคุณ ๖ (อนุตตรจิตตะ ได้แก่ รูปาวจรจิต และ อรูปาวจรจิต) ก็ย่อมสามารถกำหนดพิจารณาเห็นได้ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติสูงขึ้นไปๆ ได้** เอง

พึงเข้าใจว่า **การมีสติกำหนดพิจารณาเห็นจิตในจิต เป็นทั้ง ณ ภายใน** (ของตนเอง) และ**ทั้ง ณ ภายนอก (ของผู้อื่น) จะเห็นได้ชัดเจนต่อเมื่อผู้เจริญภาวนาอบรมจิตใจของตนเอง ให้สงบตั้งมั่น เป็นสมาหิตจิตตะ** หรือ **เอกัคคตาจิต ให้จิตใจผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญายิ่งๆ ขึ้นไป** โดยการเจริญภาวนาสมาธิรวมใจ (เห็น-จำ-คิด-รู้) ให้หยุดในหยุดกลางของหยุด **เข้าถึงกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรมของกายละเอียด ตั้งแต่ของกายมนุษย์ละเอียดต่อๆ ไปจนถึงธรรมกายที่ละเอียดๆ ได้เพียงไร ก็จะสามารถเห็นจิตในจิตทั้ง ณ ภายใน และ ทั้ง ณ ภายนอก (ของผู้อื่น) ได้ชัดเจนมากเพียงนั้น**

ผู้มีภูมิจิตที่สูงกว่า บริสุทธิ์ผ่องใสกว่า ย่อมสามารถมีสติกำหนดพิจารณาเห็นจิตในจิต ณ ภายนอก (ของผู้อื่น ผู้มีภูมิจิตต่ำกว่า) ได้ชัดเจนและถูกต้องแม่นยำกว่าผู้มีภูมิจิตต่ำกว่า (ที่จะเห็นจิตในจิตของผู้มีภูมิจิตที่สูงกว่า) **เป็นธรรมดา**

เพราะเหตุนั้น **ผู้เจริญภาวนาแม้เมื่อสามารถพิจารณาเห็นจิตในจิตได้ ก็เพียงกำหนดรู้สักแต่ว่ารู้ เห็น และให้ใช้แต่เพียงเป็นสติเตือนใจของตนเอง มิให้ประมาทหลงมัวเมาในชีวิตเท่านั้น อย่าได้คะนองใจ-คะนองปาก ทักทายหรือพยากรณ์จิตในจิตของผู้อื่น อันจะเป็นการแสดงโอ้อวดภูมิธรรมของตน ให้กิเลส และ/หรือ มานะทิฏฐิว่า ตนเองมีภูมิธรรมสูง ซึ่งจะกลับเป็นโทษอย่างยิ่ง** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง**แก่ผู้ที่ยังปฏิบัติไม่ได้ถึงขั้นละสัญโญชน์** (กิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลก) **อย่างน้อย ๓**

ประการ คือ **สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา** และ**สีลัพพตปรามาส ก้าวล่วงข้ามโคตรปุถุชน เป็นอริยบุคคลได้แล้ว แต่มักชอบพยากรณ์-ทักทาย จิตใจของผู้อื่นอยู่นั้นย่อมมีโอกาสให้จิตกำเริบด้วยอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน ให้ภูมิจิตตกต่ำลง กลายเป็นปุถุชนผู้ยังหนาด้วยกิเลสตามเดิมได้โดยง่าย**

และความจริงแล้ว **แม้ผู้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลแล้วเพียงใด ท่านก็ยิ่งมีสติสำรวมระวังศีลและอินทรีย์ ไม่นิยมพยากรณ์ผู้อื่นโดยไม่จำเป็น** ท่านจึงได้ชื่อว่าเป็น **"สมณะ" ผู้สงบ/บริสุทธิ์ ผ่องแผ้วแล้ว** ด้วยประการฉะนี้

บทที่ ๗ การเจริญสติปัฏฐาน ๔ : ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

มีสติกำหนดพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ทั้ง ณ ภายใน และ ณ ภายนอก ท่านจำแนกไว้ ๕ บรรพ (ข้อ) คือ (๑) **นิวรณปัพพะ ข้อกำหนดด้วยนิวรณ์ ๕** (กามฉันทะ-พยาบาท-ถีนมิทธะ-อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา) (๒) **ขันธปัพพะ ข้อกำหนดด้วยขันธ์ ๕** (รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร และวิญญาณ) (๓) **อายตนปัพพะ ข้อกำหนดด้วยอายตนะ ๑๒** (อายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ และ**อายตนะภายนอก ๖** ได้แก่ รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ์) (๔) **โพชฌงคปัพพะ ข้อกำหนดด้วยโพชฌงค์ ๗** (สติ-ธัมมวิจยะ-วิริยะ-ปีติ-ปัสสัทธิ-สมาธิ-อุเบกขา) และ (๕) **สัจจปัพพะ ข้อกำหนดด้วยอริยสัจ ๔** (ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค)

พึงมีข้อสังเกตว่า **ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นคู่ปรับแก่ทิฏฐิจริตอย่างแรงกล้า** ของผู้ติดในธรรม คือ อารมณ์ที่เกิดอยู่กับใจ หนักอยู่ในธรรม มักเห็นว่า ธรรมที่เกิดกับจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ มักหาเรื่องที่ชอบมาให้จิตนึกคิด **จึงให้เจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อกำจัด "อัตตวิปลาส" ความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่า ธรรมทั้งหลาย (ขันธ์ ๕) เป็นอัตตา**

ซึ่งแท้ที่จริงเป็นอนัตตา เพราะความไม่มีสาระในความเป็นของเที่ยง ในความสุขที่ถาวร และไม่มีสาระในความเป็นตัวตน บุคคล เรา-เขา ของเรา-ของเขา หรือ**ของใครแต่ประการใดเลย**

อนึ่ง ธรรม ๒ ข้อ คือ นิวรณปัพพะ กับ **อายตนปัพพะ ได้กล่าวรวมกันมากับการปฏิบัติสมถวิปัสสนาภาวนา มีสติพิจารณาเห็นกายในกาย-เห็นเวทนาในเวทนา-เห็นจิตในจิต-เห็นธรรมในธรรม (ส่วนหนึ่ง) เหล่านี้ เป็นทั้ง ณ ภายใน** และ **ณ ภายนอก มาอยู่แล้ว จึงจะไม่กล่าวซ้ำอีก** และจะได้ยกตัวอย่างเฉพาะของปัพพะที่เหลือ ดังนี้

(๑) **ขันธปัพพะ** ข้อกำหนดด้วยขันธ์ ๕ คือ รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร และวิญญาณ เป็นส่วนรวม

(๒) **สัจจปัพพะ** ข้อกำหนดด้วยอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค

(๓) **โพชฌังคปัพพะ** ข้อกำหนดด้วยโพชฌงค์ ๗ คือ สติ-ธัมมวิจยะ-วิริยะ-ปีติ-ปัสสัทธิ-สมาธิ-อุเบกขา เป็นลำดับไป

ข้อ ๑ การมีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม : นิวรณ์ ๕ และอุปาทานในขันธ์ ๕

โดยการเจริญ “วิชชา” อันประกอบด้วย “อภิญญา” คุณเครื่องช่วยให้เห็นแจ้ง/รู้แจ้งสภาวธรรม และ**อริยสัจจธรรมตามที่เป็นจริง ตามรอยบาทพระพุทธองค์** ตามที่**หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ท่านได้ปฏิบัติและสอน** และได้แนะนำสั่งสอนถ่ายทอดสืบต่อกันมา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ความจริงแล้ว **เพียงเจริญภาวนาได้ถึงและเห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ใสแจ่มปรากฏขึ้นที่ศูนย์กลางกาย** (**ขนาดมาตรฐานปานกลางเท่าฟองไข่แดงของไข่ไก่** และ/หรือ **อย่างโตเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์**) **นั้น สมาธิจิตย่อมเกิดและเจริญขึ้นเอง ตั้งแต่ปฐมฌาน** (ประกอบด้วย วิตก-วิจาร-ปีติ-สุข-เอกัคคตา) **ขึ้นไป** และ **แม้อภิญญา มีทิพพจักษุ** และ/หรือ **ทิพพโสต เป็นต้น ก็ย่อมจะเกิดและเจริญขึ้นเอง ตามส่วนแห่งวาสนาบารมีของแต่ละท่านได้อยู่แล้ว แต่เสื่อมได้ง่าย**

และ**มีอานุภาพให้เห็นแจ้ง-รู้แจ้งสภาวธรรมได้ไม่กว้างขวางเท่าปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย**

จึงขอแนะนำว่า เมื่อเจริญภาวนาได้ถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ใสแจ่มอยู่ ก็จงเจริญภาวนาต่อๆ ไปให้เข้าถึง-รู้-เห็น และ **เป็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ต่อๆ ไป ให้ถึงธรรมกายอรหัตในอรหัตๆๆ ให้ใสละเอียดและบริสุทธิ์อยู่เสมอ แล้วท่านจะประจักษ์คุณค่าอย่างมหาศาลของการเจริญภาวนานี้ ด้วยตัวของท่านเอง**

สำหรับผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายที่สุดละเอียดแล้ว เจริญภาวนาตรวจภพ-ตรวจจักรวาล ดูความเป็นไปของสัตว์โลก (เบญจขันธ์) ทั้งหลาย เป็นไปตามกรรม และถูก "ปรุงแต่งด้วยบุญ" (ปุญญาภิสังขาร) บ้าง, "ปรุงแต่งด้วยบาป" (อปุญญาภิสังขาร) บ้าง และถูก "ปรุงแต่งด้วยฌานสมาบัติที่ตั้งมั่น-ไม่หวั่นไหว" (อเนญชาภิสังขาร) บ้าง จึงต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่ง เป็นของไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ตลอดไป และเป็นทุกข์ (ทุกฺขํ) สุดท้ายต้องแตกสลายหมดสภาพเดิมของมันไป เป็นอนัตตา (อนตฺตา) ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ สัมมาสมาธิ : วิธีเจริญรูปฌาน ๔

เจริญรูปฌาน ๔ โดยอนุโลมและปฏิโลม หลายเที่ยวให้เป็นวสี เพื่อชำระธาตุธรรม และ**เห็น-จำ-คิด-รู้ ให้บริสุทธิ์ เพื่อเป็นบาทฐานให้เจริญอภิญญา (ทิพพจักษุ**และ**ทิพพโสต ฯลฯ) และวิชชาคุณเครื่องช่วยให้เจริญปัญญาเห็นแจ้งในสภาวธรรมและอริยสัจจธรรม ตามที่เป็นจริง ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น**

หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) **ได้อธิบาย "วิธีเข้าฌานสมาบัติ ๔" ซึ่งเป็นแบบดั้งเดิมที่หลวงพ่อท่านได้ปฏิบัติและสอนในระยะแรกๆ และได้มีการบันทึกคำสอนไว้** ดังนี้[๓๓]

---

[๓๓] หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) วิชามรรคผลพิสดาร (รวมเล่ม ๑-๒-๓) พ.ศ.๒๕๒๘ หน้า ๔-๕ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม โรงพิมพ์ บริษัท เอช ที พี เพรส จำกัด.

"ที่เรียกว่า ฌาน นั้น มีลักษณะใสเหมือนกระจกส่องหน้า มีปริมณฑลกลม วัดตัดตรง กว้าง ๒ วา หนา ๑ คืบ วัดวงกลม ๖ วา มาคอยรองรับอยู่ใต้ที่นั่งของกายธรรม เช่นดังอาสนะเป็นที่รองรับของผู้นั่ง ฉะนั้น แต่ว่าเปลี่ยนวาระกัน ละเอียดกว่ากันเข้าไปทุกที คือ

ปฐมฌาน ฌานที่ ๑ เข้ามารองรับ เป็นแผ่นกระจกใส กว้าง ๒ วา หนา ๑ คืบ โดยกลม ๖ วา ก็ใสยิ่งขึ้น

ทุติยฌาน ครั้นแล้วก็เกิดเปลี่ยนฌานที่ใสและละเอียดขึ้นไปอีก ฌานที่ละเอียดกว่านี้ ใสกว่านี้คงมีอีก แล้วก็รำพึงละฌานเก่า ใคร่ได้ฌานใหม่ แผ่นกระจกใสเล็กเท่าเดิม ใสสะอาดกว่าเดิม คือ ฌานที่ ๒ ทุติยฌานก็เข้ามารองรับแทนปฐมฌาน กายธรรมก็ใสยิ่งกว่าปฐมฌาน

ตติยฌาน ครั้นแล้วก็รำพึงต่อไปอีกว่า ฌานที่ละเอียดกว่าฌานที่ ๒ คงมีอีก แล้วก็คิดจะละฌานเก่า ใคร่ได้ฌานใหม่ แผ่นกระจกใสฌานเก่าก็หายไป แผ่นกระจกใสกว่า ดีละเอียดกว่า คือ ฌานที่ ๓ ก็เข้ามารองรับแทนทุติยฌาน กายธรรมก็ใสยิ่งขึ้น

จตุตถฌาน ครั้นแล้วก็รำพึงต่อไปอีกว่า ฌานที่ละเอียดกว่าใสสะอาดกว่าฌานที่ ๓ คงมีอีก แล้วก็คิดละฌานเก่า ใคร่ได้ฌานใหม่ต่อไปอีก แผ่นกระจกใสฌานเก่าก็หายไป แผ่นกระจกใสกว่าละเอียดกว่าฌานที่ ๓ เล็กใหญ่เท่าเดิม ก็เข้ามารองรับแทนตติยฌาน กายธรรมก็ใสยิ่งขึ้นกว่าตติยฌาน"

อธิบายว่า

หลวงพ่อวัดปากน้ำฯ ท่านได้กล่าวในเบื้องต้นก่อนแนะนำวิธีการเจริญฌานสมาบัติ ว่า

"เมื่อทำกายทั้ง ๕ ให้สะอาดบริสุทธิ์ดีแล้ว ก็เอากายธรรมเข้าฌานสมาบัติไปนิพพาน [อายตนะ คือ พระนิพพาน] ไปดูสวรรค์นรกให้เห็นชัดแจ้ง"[๓๔]

[๓๔] หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) วิชามรรคผลพิสดาร (รวมเล่ม ๑-๒-๓) พ.ศ.๒๕๒๘, หน้า ๔-๕ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม โรงพิมพ์ บริษัท เอช ที พี เพรส จำกัด.

ซึ่งแสดงว่า ท่านแนะนำวิธีการซ้อน-สับทับทวีก่อน จึงค่อยเจริญฌานสมาบัติเป็นอันดับต่อไป

แต่ ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าขอให้คำแนะนำวิธีเจริญฌานสมาบัติก่อน จึงค่อยเจริญภาวนาซ้อน-สับทับทวี ด้วยเห็นว่า การเจริญภาวนา ทั้ง ๒ วิธี นี้ ให้ได้ผลทำนองเดียวกัน คือ

(๑) ช่วยให้รวมใจทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด หยุดในหยุด กลางของหยุด **ตั้งมั่นเป็นจุดเดียวกัน ณ ศูนย์กลางกายพระอรหัตที่สุดละเอียด และบริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา อ่อนโยนควรแก่งานเจริญอภิญญาและวิชชา** (คุณเครื่องช่วยให้เห็นแจ้ง/รู้แจ้งสภาวธรรมและอริยสัจจธรรมตามที่เป็นจริง) **เป็นสัมมาสมาธิ (มรรคองค์ที่ ๘)** อันจะช่วยให้ **"มรรคจิต" เกิดและเจริญขึ้น**

ความจริงแล้ว ฌานสมาบัตินั้นสามารถจะเจริญได้ตั้งแต่ปรากฏ **"ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์"** ใสแจ่มตรงศูนย์กลางกายนั่นแล้ว แต่ขอแนะนำเจริญภาวนาต่อไปเพื่อความเข้าถึง ได้รู้เห็น และเป็นกายในกาย (รวมเวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม) จากกายสุดหยาบ คือ กายมนุษย์ ถึงกายสุดละเอียด คือ ธรรมกายอรหัตในอรหัตๆๆ จนสุดละเอียด และบริสุทธิ์ผ่องใส มีรัศมีสว่างนั้น ย่อมช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ได้ดีกว่า

(๒) เมื่อได้เจริญภาวนาซ้อน-สับทับทวี สุดกายหยาบกายละเอียด (เป็นกายเถา-ชุด-ชั้น-ตอน-ภาค-พืด) นั้น มีสภาวะเป็นทั้งสมถวิปัสสนา และนิโรธ (มิใช่นิโรธสมาบัติ) โดยความหมาย **"ทุกขนิโรธอริยสัจ"** ดังจะได้กล่าวต่อไปในขั้นที่ ๒

วิธีปฏิบัติ

ให้รวมใจของทุกกายสุดกายหยาบ (กายมนุษย์)-กายละเอียด (ธรรมกาย) อยู่ ณ ศูนย์กลางกายที่ใสละเอียดที่สุด (ธรรมกายอรหัต) **เจริญฌานสมาบัติพร้อมกันหมดทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด เอาใจธรรมกายที่สุดละเอียดเป็นหลัก เพ่งลง ณ ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายที่สุดละเอียดนั้น** หยุดในหยุดกลางของหยุดๆๆๆ **ให้ใสละเอียด ทั้งดวง-ทั้งกาย และ องค์ฌาน หมดทุกกาย สุดกายหยาบกายละเอียด**

เมื่อใจประกอบด้วยวิตก-วิจาร-ปีติ-สุข-เอกัคคตา นี้ เป็น **"ปฐมฌาน"** แล้ว

รวมใจทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด เอาใจธรรมกายอรหัตเป็นหลัก **เพ่งลง ณ ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุด หยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางๆๆๆ ให้ใสละเอียดทั้งดวง-ทั้งกาย และองค์ฌาน หมดทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด จนละวิตก-วิจาร ได้ คงแต่ปีติ-สุข-เอกัคคตา** นี้เป็น **"ทุติยฌาน"**

รวมใจทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด **เอาใจธรรมกายอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุดเป็นหลัก เพ่งลง ณ ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายอรหัตในอรหัตต่อๆ ไป หยุดในหยุดกลางของหยุดๆๆ กลางของกลางๆๆๆ ให้ใสละเอียดทั้งดวง-ทั้งกาย และองค์ฌาน หมดทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด จนละปีติได้ คงแต่สุขและเอกัคคตา** นี้เป็น **"ตติยฌาน"**

รวมใจทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด เอาใจธรรมกายที่สุดละเอียดเป็นหลัก เพ่งลง ณ ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายอรหัตที่สุดละเอียดต่อๆ ไป หยุดในหยุดกลางของหยุดๆๆๆ กลางของกลางๆๆๆ **ให้ใสละเอียดทั้งดวง-ทั้งกาย และองค์ฌาน หมดทุกกาย สุดกายหยาบกายละเอียด จนละสุขได้ คงแต่เอกัคคตา** นี้เป็น **"จตุตถฌาน"**

นี้เป็นการเจริญฌานสมาบัติ ๔ โดยอนุโลม ต่อไปให้เจริญฌานสมาบัติโดยปฏิโลม (ซึ่งก็คล้ายกันกับ**โดยอนุโลม เป็นแต่อธิษฐานจิตลดระดับสมาธิลงจากจตุตถฌานเป็นตติยฌาน ทุติยฌาน** และ**ปฐมฌาน**) แล้ว **ให้เจริญฌานสมาบัติจากปฐมฌานถึงจตุตถฌานโดยอนุโลม และเจริญฌานสมาบัติลดระดับสมาธิโดยปฏิโลมอีก**

ให้เจริญฌานสมาบัติ ๔ โดยอนุโลมและปฏิโลมอย่างนี้ สัก ๒-๓ เที่ยว หรือมากกว่านี้ ให้ใสบริสุทธิ์ทั้งดวง-ทั้งกาย และ**องค์ฌาน หมดทุกกาย สุดกายหยาบกายละเอียด ก็จะยิ่งเป็น "วสี"** คือ **ยิ่งชำนาญในการเข้าฌาน-ออกจากฌาน** และ**พิจารณาองค์ฌาน**

เจริญสมาธิภาวนาได้เช่นนี้ **จะเป็นบาทฐานสำคัญให้เจริญวิชชา**อันประดับ**ด้วยอภิญญาได้คล่องแคล่วขึ้น** และ**ช่วยชำระธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ คือใจ ให้บริสุทธิ์ผ่องใสขึ้น จึงพลอยช่วยให้สุขภาพกายสุขภาพจิตดีขึ้นด้วย**

ขั้นที่ ๒ วิธีเจริญภาวนาชำระธาตุธรรม และเห็น-จำ-คิด-รู้ (ใจ) ของทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด ให้บริสุทธิ์ผ่องใส และทำนิโรธ (ดับสมุทัยคือละอกุศลจิตของกายในภพ ๓) ให้ธรรมกายบริสุทธิ์ - เข้าถึงอายตนะคือพระนิพพาน

การเจริญภาวนาในขั้นนี้ ย่อมมีผลสำคัญ คือ **เป็นการทำนิโรธดับสมุทัย** (มิใช่นิโรธสมาบัติ) ตามความหมายของ **"ทุกขนิโรธอริยสัจ"** กล่าวคือ**เป็นการละ (ปหาน) อกุศลจิตของกายในภพ ๓ (ซึ่งเป็นที่ตั้ง หรือ เป็นที่สะสม-หมักดอง-ตกตะกอนนอนเนื่องของกิเลส (หยาบ-กลาง-ละเอียด) เป็น "อาสวะ/อนุสัย"** ในจิตตสันดาน) **ให้กิเลสเบาบางลง ถึงหมดสิ้นไป (บรรลุมรรค-ผล-นิพพาน) ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้** และ**ตามศักดิ์แห่งบุญ-บารมี-อุปบารมี-ปรมัตถบารมี ของแต่ละท่าน ที่อธิษฐานบำเพ็ญบารมีแต่ละระดับ** ได้แก่ **ปกติสาวก อสีติมหาสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า** หรือ **พระสัพพัญญู-พุทธเจ้า** (ผู้บำเพ็ญบารมีในระดับต่างๆ ได้แก่ **"พระวิริยาธิกโพธิสัตว์" "พระสัทธาธิก-โพธิสัตว์"** หรือ **"พระปัญญาธิกโพธิสัตว์"**) **ที่ได้สั่งสมอบรมมาเต็มส่วนแล้วเพียงใด** อีกด้วย

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัส **อานิสงส์**[๓๕] **ของการเจริญภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้ไว้** มีความโดยย่อ ว่า **ผู้ที่เจริญภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ อย่างน้อย ๗ วัน อย่างมาก ๗ ปี เขาพึงหวังผลได้** คือ **"พระอรหัตตผล" ในภพชาติปัจจุบัน ๑** หรือ **เมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่** เป็น **"พระอนาคามี"** ๑

[๓๕] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๐ ทีฆนิกาย มหาวรรค ข้อ ๓๐๐, หน้า ๓๕๐-๓๕๑ และ ข้อ ๑๖๑ หน้า ๒๐๘.

วิธีปฏิบัติ

ตามที่หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ท่านได้ปฏิบัติและสอนในระยะแรกๆ และได้บันทึกไว้โดยย่อ ดังนี้[๓๖]

๑. **พิสดารกาย**

แยกกายทั้ง ๕ นั้นออกเป็นกายๆ แล้วทำสุดหยาบสุดละเอียดไปทุกๆ กาย ให้ครบทั้ง ๕ กาย คือแยกกายมนุษย์ออก แล้วตั้งปฐมมรรคในกายมนุษย์ เกิดกายมนุษย์ ตั้งปฐมมรรคในกายมนุษย์นั้น เกิดกายมนุษย์อื่นอีก ตั้งปฐมมรรคในกายมนุษย์นั้น เกิดกายมนุษย์อีก ตั้งแต่กายมนุษย์อย่างเดียว แล้วเกิดกายมนุษย์อย่างเดียว ทำไปเช่นนี้จนสุดหยาบสุดละเอียดของกายมนุษย์

ทำถึงสุดหยาบสุดละเอียดของกายมนุษย์เสร็จแล้วก็ทำกายทิพย์ต่อไป ตั้งปฐมมรรคในกายทิพย์ เกิดกายทิพย์ แล้วตั้งปฐมมรรคในกายทิพย์ต่อไปอีก เกิดกายทิพย์ขึ้นอีก ตั้งปฐมมรรคในกายทิพย์ต่อไปอีก ก็เกิดกายทิพย์ขึ้นอีก ทำเช่นนี้เป็นลำดับไปจนสุดหยาบสุดละเอียดของกายทิพย์

แล้วก็ทำกายปฐมวิญญาณหยาบ กายปฐมวิญญาณละเอียด และกายธรรมทั้ง ๓ กายนี้ทำเรียงไปทีละกายๆ ทำกายหนึ่งๆ ก็ต้องตั้งปฐมมรรคขึ้นทุกๆ กาย แล้วก็ทำกายนั้นอย่างเดียวไปจนสุดหยาบสุดละเอียด เหมือนดังกายมนุษย์และกายทิพย์เป็นตัวอย่างแล้วนั้น

ที่เรียกว่า **หยาบและละเอียด** หมายถึง **สีสรร ผิวพรรณ ผ่องใสกว่ากัน.**

๒. **วิธีซ้อนกาย**

“คือ เอากาย ๕ กาย ซ้อนกัน เอากายหยาบคือกายมนุษย์ไว้นอก เอากายละเอียดคือกายปฐมวิญญาณละเอียดและกายธรรมไว้ใน วิธีซ้อน

---

[๓๖] หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) วิชชามรรคผลพิสดาร (รวมเล่ม ๑-๒-๓), ฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๕๒๘ หน้า ๒-๓ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม โรงพิมพ์ บริษัท เอช ที พี เพรส จำกัด.

ต้องซ้อนข้างปลายเข้ามาหาข้างต้น คือเอากายธรรมซ้อนเข้าในกายปฐมวิญญาณละเอียด เอากายปฐมวิญญาณละเอียดซ้อนเข้าในกายปฐมวิญญาณหยาบ เอากายปฐมวิญญาณหยาบซ้อนเข้าในกายทิพย์ เอากายทิพย์ซ้อนเข้าในกายมนุษย์ เป็นแนวเดียวกันทั้ง ๕ กาย และกายที่ซ้อนอยู่นั้น ให้ใสอยู่ข้างในทุกกาย"

๓. **วิธีสับกาย**

"คือ เอากายทั้ง ๕ สับกัน เอากายหยาบคือกายมนุษย์ไว้ข้างใน เอากายละเอียดคือกายธรรมไว้ข้างนอก วิธีสับ ต้องสับต้นไปหาปลาย คือ เอากายมนุษย์เข้าข้างในกายทิพย์ เอากายทิพย์ซ้อนในกายปฐมวิญญาณหยาบ เอากายปฐมวิญญาณหยาบซ้อนในกายปฐมวิญญาณละเอียด เอากายปฐมวิญญาณละเอียดซ้อนเข้าในกายธรรม เช่นนี้ กายธรรมละเอียดอยู่ข้างนอก กายหยาบอยู่ข้างใน ศูนย์กลางกายและเบาะหัวใจของ ๕ กายนั้น ตรงกันทุกกาย เป็นแนวเดียวกัน แล้วเพ่งกายข้างในให้ใสละเอียดออกมาทุกกาย ให้ใสละเอียดเหมือนข้างนอก พิจารณาทับทวีให้ใสละเอียดทุกกาย"

๔. **วิธีซ้อนสับทับทวี**

"ตั้งปฐมมรรคในกายมนุษย์ที่ซ้อนอยู่ในกายข้างในตามข้อ ๒ นั้นอีก แล้วเกิดกายทิพย์ ตั้งปฐมมรรคในกายทิพย์ เกิดกายปฐมวิญญาณหยาบ ตั้งปฐมมรรคในกายปฐมวิญญาณหยาบ เกิดกายปฐมวิญญาณละเอียด ตั้งปฐมมรรคในกายปฐมวิญญาณละเอียด เกิดกายธรรม ตั้งปฐมมรรคในกายธรรม เกิดกายธรรมที่ละเอียด ตั้งปฐมมรรคในกายธรรมที่ละเอียด เกิดกายธรรมที่ละเอียด ตั้งปฐมมรรคในกายธรรมที่ละเอียด เกิดกายธรรมที่ละเอียด ตั้งปฐมมรรคไปทุกๆ กายที่ละเอียด กายละเอียดก็ละเอียดเข้าทุกที ทำไปเช่นนั้นจนสุดหยาบสุดละเอียด แล้วก็สับกายซ้อนกายเหมือนดังที่กล่าวมานี้ในข้อ ๑ ข้อ ๒ นั้น ทำเช่นนี้ติดต่อกันไปภายใน

เป็นลูกโซ่ ไม่ถอยหลังกลับ ทับทวีมากขึ้นทุกที เรียกว่า **ซ้อนสับทับทวี** ติดต่อไปมากขึ้นทุกที จนกว่ากายทั้ง ๕ นั้นใสสะอาด บริสุทธิ์ ไม่มีราคี”

อธิบายวิธีปฏิบัติภาวนา (สำหรับผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายแล้ว)

วิธีพิสดารกาย สุดกายหยาบกายละเอียด

สำหรับผู้ปฏิบัติได้ถึง ๑๘ กายแล้ว ให้ฝึก**พิสดารกายสุดกายหยาบกายละเอียด**อีกต่อไปให้เป็นวสี คือ ให้คล่องแคล่ว ชำนาญ เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการเจริญวิชชาชั้นสูง และทำนิโรธดับสมุทัย (ไม่ใช่นิโรธสมาบัติ) วิธีปฏิบัติคือ

เบื้องต้น **ให้รวมใจของทุกกายอยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัตที่สุดละเอียด** คือ ให้ศูนย์กลางดวงธรรม และ เห็น-จำ-คิด-รู้ (คือใจ) ของแต่ละกาย จากกายสุดหยาบ (คือกายมนุษย์) ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด (คือ ธรรมกายอรหัตละเอียด) ซ้อนอยู่ตรงกลางของกลางซึ่งกันและกันจากกายสุดหยาบถึงกายสุดละเอียด แล้วเราทำใจของเราเป็นธรรมกายอรหัตที่สุดละเอียด คือ ดับหยาบไปหาละเอียดอยู่เสมอแล้ว

ใจของธรรมกายหยุดนิ่ง (เพ่ง) ลงที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์หยาบจนใสละเอียด จนหยุดนิ่งถูกส่วน ศูนย์กลางจะขยายว่างออกไป แล้วจะปรากฏ**กายมนุษย์ละเอียด**ขึ้นมาใหม่ ก็หยุดในหยุด กลางของหยุด กลางของกลางๆๆ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดนั้นอีกต่อไป หยุดนิ่งถูกส่วน ก็จะปรากฏ**กายมนุษย์ละเอียดในกายมนุษย์ละเอียด** ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด หยุดนิ่ง กลางของกลางๆๆ ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ที่สุดละเอียดนั้นต่อไป ถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางดวงธรรมจะขยายว่างออกไป แล้วจะปรากฏ**กายทิพย์**ขึ้นมาใหม่ โตใหญ่ ใสละเอียด เป็น ๒ เท่าของกายมนุษย์

ก็ให้หยุดนิ่ง (เพ่ง) ลงที่ศูนย์กลางกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ต่อไปให้ใสแจ่ม ก็จะปรากฏ**กายทิพย์ในกายทิพย์**ต่อๆ ไป จนสุดละเอียด... แล้วก็จะปรากฏ**กายรูปพรหมในกายรูปพรหม** ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด ก็ให้ปฏิบัติไปแบบเดียวกัน ถึง

กายอรูปพรหม ใน **กายอรูปพรหม** จนสุดละเอียด
ธรรมกายโคตรภู ใน **ธรรมกายโคตรภู** จนสุดละเอียด
ธรรมกายพระโสดาบัน ใน **ธรรมกายพระโสดาบัน** จนสุดละเอียด
ธรรมกายพระสกิทาคามี ใน **ธรรมกายพระสกิทาคามี** จนสุดละเอียด
ธรรมกายพระอนาคามี ใน **ธรรมกายพระอนาคามี** จนสุดละเอียด
ธรรมกายพระอรหัต ใน **ธรรมกายพระอรหัต** จนสุดละเอียด

ให้ใสละเอียด ทั้งดวง ทั้งกาย และ**ทั้งองค์ฌาน** (ปรากฏเหมือนอาสนะรองรับกายละเอียดสัณฐานกลมใสรอบตัว หนาประมาณ ๑ ฝ่ามือของแต่ละกายละเอียด จะมีประจำทุกกาย ตั้งแต่กายมนุษย์ละเอียดไปจนสุดกายละเอียด)

นี้เรียกว่า **การพิสาดารกาย สุดกายหยาบ-กายละเอียด**

รวมใจทุกกายอยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุด รวมใจหยุดในหยุดกลางของหยุดๆๆๆ กลางของกลางๆๆๆ ธรรมกายอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุด แล้ว **อธิษฐานกายละเอียดซ้อนเข้าในกายหยาบ** (จากปลาย คือ **ธรรมกาย มาหาต้น** คือ **กายมนุษย์) โดยให้ธรรมกายอรหัต/อรหัตละเอียดซ้อนเข้าในศูนย์กลางธรรมกายพระอนาคามี/พระอนาคามีละเอียด** (อยู่ ณ ศูนย์กลางเดียวกันกับศูนย์กลางธรรมกายพระอรหัตนั้นแหละ) **หยุดในหยุด กลางของหยุด ศูนย์กลางก็จะว่างออกไป แล้วปรากฏธรรมกายอรหัตขึ้นมาใหม่ ให้ใสละเอียดไปด้วยกันหมดทุกกาย สุดกายหยาบกายละเอียด** (เอาใจพระธรรมกายอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุดเป็นหลัก)

แล้วให้อธิษฐาน ซ้อนธรรมกายพระอนาคามี/พระอนาคามีละเอียด เข้าในศูนย์กลางธรรมกายพระสกทาคามี/พระสกทาคามีละเอียด ให้ใสละเอียดทั้งดวง ทั้งกาย และองค์ฌาน หมดทุกกาย สุดกายหยาบกายละเอียด ถึงธรรมกายอรหัตในอรหัต ให้ใสละเอียดสุดละเอียด

ซ้อนธรรมกายพระสกทาคามี/พระสกทาคามีละเอียด เข้าในศูนย์กลางธรรมกายพระโสดา/พระโสดาละเอียด ... ซ้อนธรรมกายพระโสดา/พระโสดาละเอียดเข้าในศูนย์กลางธรรมกายโคตรภู/โคตรภูละเอียด ... ซ้อนธรรมกายโคตรภู/โคตรภูละเอียดเข้า

ในศูนย์กลางกายอรูปพรหม/อรูปพรหมละเอียด ... ซ้อนกายอรูปพรหม/อรูปพรหมละเอียดเข้าในศูนย์กลางกายรูปพรหม/รูปพรหมละเอียด ... ซ้อนกายรูปพรหม/รูปพรหมละเอียดเข้าในศูนย์กลางกายทิพย์/ทิพย์ละเอียด ... ซ้อนกายทิพย์/กายทิพย์ละเอียดเข้าในศูนย์กลางกายมนุษย์/มนุษย์ละเอียด

ให้ใสละเอียดทั้งดวง ทั้งกาย และองค์ฌาน หมดทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด ถึงธรรมกายอรหัตในอรหัตๆๆๆ ให้ใสละเอียดสุดละเอียดทั้งดวงทั้งกาย และ**องค์ฌาน**

นี้เป็น **“วิธีซ้อนกาย”** (**จากปลาย** คือ **ธรรมกายพระอรหัต มาหาต้น** คือ **กายมนุษย์**)

ต่อไป ให้รวมใจทุกกาย อยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุดให้ใสละเอียด แล้ว**อธิษฐานเอากายหยาบให้อยู่ข้างใน คือซ้อนเข้าในกายละเอียด ให้กายละเอียดอยู่ข้างนอก** เรียกว่า **“วิธีสับกาย” (จากต้น** คือ **กายมนุษย์ เข้าไปหาปลาย** คือ **ธรรมกายอรหัต**) โดยอธิษฐาน...

ให้กายมนุษย์/มนุษย์ละเอียด เข้าในศูนย์กลางกายทิพย์/ทิพย์ละเอียด หยุดในหยุดกลางของหยุด ศูนย์กลางขยายว่างออกไป ปรากฏกายสุดหยาบ-สุดละเอียดใสละเอียดทั้งดวง ทั้งกาย และองค์ฌาน หมดทุกกาย สุดกายหยาบกายละเอียดถึงธรรมกายอรหัตในอรหัต ให้ใสละเอียดสุดละเอียด แล้ว

เอากายทิพย์/ทิพย์ละเอียด เข้าในศูนย์กลางกายรูปพรหม/รูปพรหมละเอียด ... เอากายรูปพรหม/รูปพรหมละเอียด เข้าในศูนย์กลางกายอรูปพรหม/อรูปพรหมละเอียด ... เอากายอรูปพรหม/อรูปพรหมละเอียด เข้าในศูนย์กลางกายธรรมโคตรภู/ธรรมโคตรภูละเอียด ... ให้ธรรมกายโคตรภู/โคตรภูละเอียด เข้าในศูนย์กลางธรรมกายพระโสดา/พระโสดาละเอียด ... ให้ธรรมกายพระโสดา/พระโสดาละเอียด เข้าในศูนย์กลางธรรมกายพระสกทาคามี/พระสกทาคามีละเอียด ... ให้ธรรมกายพระสกทาคามี/พระสกทาคามีละเอียด เข้าในศูนย์กลางธรรมกายพระอนาคามี/พระอนาคามีละเอียด ... ให้ธรรมกายพระอนาคามี/พระอนาคามีละเอียด เข้าในศูนย์กลางธรรมกายพระอรหัต/พระอรหัตละเอียด **ให้ใสละเอียดทั้งดวง**

ทั้งกาย และองค์ฌาน สุดกายหยาบกายละเอียด ถึงธรรมกายอรหัตในอรหัตๆๆ จนใสละเอียดสุดละเอียด แล้ว

ให้รวมใจทุกกาย หยุดในหยุด กลางของหยุด อยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุด หยุดในหยุดกลางของหยุดๆ กลางของกลางๆๆ ดับหยาบไปหาละเอียด ให้ใสละเอียดหมดทั้งดวง ทั้งกาย และ**องค์ฌาน** แล้ว

อธิษฐานพิสดารกายซ้อน-สับทับทวีพร้อมกันหมดทุกกาย สุดกายหยาบกายละเอียด ให้ใสละเอียดจนสุดละเอียด โดยรวมใจทุกกายให้อยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุด หยุดในหยุดกลางของหยุด หยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางๆๆ ศูนย์กลางจะขยายว่างออกไป แล้วจะปรากฏกายสุดหยาบสุดละเอียดขึ้นมาใหม่ ใสละเอียดทั้งดวง-ทั้งกาย และ**องค์ฌาน หมดทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด นับไม่ถ้วน**

จนสุดท้ายเป็นแต่ธรรมกายอรหัตๆๆๆ ที่บริสุทธิ์ผ่องใสและมีรัศมีสว่างทับทวีขึ้นมาไม่ขาดสาย จน "ญาณรัตนะ" คือ **เห็น-จำ-คิด-รู้ ที่ขยายโตเต็มส่วน เท่าหน้าตักและความสูงของธรรมกายอรหัตในอรหัตๆๆ ที่บริสุทธิ์และใสสว่าง ปล่อยวางอุปาทานในเบญจขันธ์ของกายในภพสาม (กายมนุษย์-ทิพย์-พรหม-อรูปพรหม)** และ **ปล่อยความยินดีในฌานสมาบัติได้ ด้วยสามารถแห่ง "วิกขัมภนวิมุตติ"** คือ **ความหลุดพ้นด้วยกำลังฌาน** หรือ **การข่มกิเลส ธรรมกายที่หยาบจะตกศูนย์** (ศูนย์กลางว่างหายไป) **ธรรมกายที่ใสสว่างบริสุทธิ์-สุดละเอียดจะปรากฏขึ้นในอายตนะ** คือ **พระนิพพาน** ชื่อว่า **"ตกกระแสพระนิพพาน" ให้ได้รู้-เห็นอายตนะ** คือ **พระนิพพาน ด้วยญาณรัตนะ** คือ **เห็น-จำ-คิด-รู้ ที่ขยายโตเต็มส่วน เท่าหน้าตักและความสูงของธรรมกายที่สุดละเอียดนั้น ตามพระพุทธดำรัสตรัสในนิพพานสูตรที่ ๑ (และที่ ๔)** ว่า[๓๗]

"อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนํ. ยตฺถ เนว ปฐวี น อาโป น เตโช
น วาโย น อากาสานญฺจายตนํ น วิญฺญาณญฺจายตนํ น อากิญฺจญฺญายตนํ

---

[๓๗] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย อุทาน ข้อ ๑๕๘ หน้า ๒๐๖-๒๐๗

น เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ นายํ โลโก น ปรโลโก น อุโภ จนฺทิมสุริยา ตมหํ ภิกฺขเว เนว อาคตึ วทามิ น คตึ น ฐิตึ น จุตึ น อุปฺปตฺตึ อปฺปติฏฺฐํ อปฺปวตฺตํ อนารมฺมณเมว ตํ เอเสวนฺโต ทุกฺขสฺส.”

แปลความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อายตนะ [คือ **พระนิพพาน**] **นั้น มีอยู่.**

ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญ-ญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ โลกนี้ โลกหน้า พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งสอง ย่อมไม่มีในอายตนะ [คือพระนิพพาน] นั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่กล่าวซึ่งอายตนะ [คือพระนิพพาน] นั้นว่า เป็นการมา เป็นการไป เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจุติ เป็นการอุบัติ.

อายตนะ [คือพระนิพพาน] นั้น หาที่ตั้งอาศัยมิได้ มิได้เป็นไป หาอารมณ์มิได้. [พระนิพพาน] นั้นแล **เป็นที่สุดแห่งทุกข์**.”

และ**ตรัสอธิบายในนิพพานสูตรที่ ๔** อีกว่า

“นิสฺสิตสฺส จลิตํ, อนิสฺสิตสฺส จลิตํ นตฺถิ. จลิเต อสติ, ปสฺสทฺธิ. ปสฺสทฺธิยา สติ, รติ น โหติ. รติยา อสติ, อาคติคติ น โหติ. อาคติคติยา อสติ, จุตูปปาโต น โหติ. จุตูปปาเต อสติ, เนวิธ น หุรํ น อุภยมนฺตเร. เอเสวนฺโต ทุกฺขสฺส.”

แปลความว่า

“ความหวั่นไหว [ความดิ้นรนด้วยตัณหาและทิฏฐิ] ย่อมมีแก่บุคคลผู้อันตัณหาและทิฏฐิอาศัย ย่อมไม่มีแก่ผู้อันตัณหาและทิฏฐิไม่อาศัย. เมื่อความหวั่นไหวไม่มี ก็ย่อมมีปัสสัทธิ. เมื่อมีปัสสัทธิ ก็ย่อมไม่มีความกำหนัดยินดี. เมื่อไม่มีความกำหนัดยินดี ก็ย่อมไม่มีการมาการไป. เมื่อไม่มีการมาการไป ก็ไม่มีการจุติและอุบัติ. เมื่อไม่มีการจุติและอุบัติ โลกนี้ โลกหน้าก็ไม่มี ระหว่างโลกทั้ง ๒ ก็ไม่มี. นี้แลเป็นที่สุดแห่งทุกข์.”

เมื่อ**อธิษฐานขยายข่ายของญาณรัตนะของพระธรรมกายให้เห็นทั่ว** ... จะพบ/ได้เห็น **"พระนิพพานธาตุ"** คือ **"ธรรมกายตรัสรู้" ของพระสัพพัญญูพุทธเจ้า ประทับอยู่บนรัตนบัลลังก์ แวดล้อมด้วยพระนิพพานธาตุของพระอรหันต์ขีณาสพ ที่ดับขันธปรินิพพานด้วย "อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ" ประทับอยู่บนองค์ฌาน เวียนขวา ห่างกันชั่วกึ่งองค์ฌาน** (ประมาณ ๑๐ วา) **โดยรอบพระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้า สว่างไสวด้วยธรรมรังสีของพระนิพพานธาตุนับไม่ถ้วน** และจะเห็น **"พระนิพพานธาตุ" คือ "ธรรมกายตรัสรู้" ของพระปัจเจกพุทธเจ้า ประทับอยู่บนรัตนบัลลังก์** (ในระยะห่างออกไป) **แต่พระองค์เดียวโดดๆ โดยลำพัง** (ไม่มีพระนิพพานธาตุของพระอรหันต์สาวก) **เพราะมิได้เคยสั่งสอนผู้ใดให้ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน**

ใน**อายตนะ** คือ **พระนิพพานนี้ ไม่ปรากฏสิ่งที่เป็นด้วยธาตุน้ำ-ดิน-ไฟ-ลม ใดๆ ดังเช่นที่มีอยู่ในภพ ๓ เลย และทั้งไม่ปรากฏดวงดาว ดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ ในอายตนะคือพระนิพพานนี้แต่ประการใด คงสว่างไสวด้วยธรรมรังสีของพระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้า** และ **ของพระอรหันต์ขีณาสพล้วนๆ เท่านั้น**

ผู้ปฏิบัติได้เข้าถึงอายตนะ คือ **พระนิพพาน หากอธิษฐานสัมผัสด้วยมือของพระธรรมกาย ที่พระวรกายธรรม** คือ **พระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้า** และ/หรือ **ของพระอรหันต์ขีณาสพ ก็จะพบว่า นี้** คือ **พระนิโรธธาตุ** หรือ **พระนิพพานธาตุที่บริสุทธิ์ผ่องใส มีรัศมีสว่าง เป็นอมตธรรม (อมตํ นิพฺพานํ) ที่มีสาระ (สารํ นิพฺพานํ) ในความเป็นของเที่ยง (นิจฺจํ) มีสาระในความเป็นบรมสุข (ปรมํ สุขํ) ที่ถาวร และมีสาระในความเป็นประโยชน์สูงสุดยิ่ง (ปรมตฺถํ) ตามพระพุทธดำรัสที่ตรัสเปรียบเทียบ "อัตตลักษณะ" กับ "อนัตตลักษณะ" ในอนัตตลักขณสูตร และตรงตามคุณลักษณะของพระนิพพาน อันพระอริยสงฆ์/พระอริยเจ้า/พระอรหันต์ท่านได้บรรลุ ตามพระธรรมภาษิตที่พระสารีบุตรมหาเถระได้อธิบายไว้ในปฏิสัมภิทามรรค** มีความย่อบางตอนว่า[๓๘]

---

[๓๘] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๗๓๕ หน้า ๖๒๙-๖๓๔.

เมื่อพระภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของไม่เที่ยง ... เป็นทุกข์ ... เป็นอนัตตา ... เป็นธรรมไม่มีสาระ ... มีความเกิด/แก่/เจ็บ/ตาย เป็นธรรมดา ... ย่อมได้อนุโลมขันติ เมื่อพิจารณาเห็นความดับแห่งเบญขันธ์ เป็นนิพพานเที่ยง ... นิพพานเป็นบรมสุข ... นิพพานมีประโยชน์สูงสุดยิ่ง ... นิพพานเป็นธรรมที่มีสาระ ... นิพพานเป็นธรรมไม่มีความเกิด/แก่/เจ็บ/ตาย ... ย่อมย่างลงสู่สัมมัตตนิยาม [คือ ย่างลงสู่มรรคญาณ/ผลญาณ] กล่าวคือ ถึงความบรรลุมรรคผลนิพพาน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ นั้นเอง

ผู้เจริญภาวนาได้ถึง**อายตนะ** คือ **พระนิพพาน** เป็นเพียงได้เข้าถึง-ได้รู้-ได้เห็น และได้อารมณ์พระนิพพาน **ชื่อว่า "ตกกระแสพระนิพพาน"** ด้วยโคตรภูญาณของพระธรรมกาย ... ถ้า**ตราบใดที่ยังมิได้เจริญทั้งสมถะ**และ**วิปัสสนา ให้เห็นแจ้งรู้แจ้งสภาวธรรมและอริยสัจจธรรมตามที่เป็นจริงด้วยญาณ ๓** คือ **สัจจญาณ กิจจญาณ**และ**กตญาณ ให้สามารถละสัญโญชน์ (กิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลก) อย่างน้อย ๓ ประการ** คือ **สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา** และ**สีลัพพตปรามาส ได้** ... **ตราบนั้น ก็ยังไม่ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นพระอริยบุคคล**

อายตนะ คือ **พระนิพพาน** นี้ **เป็นพระนิพพานที่สถิตอยู่ของ "พระนิพพานธาตุ"** คือ **"ธรรมกายตรัสรู้" ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์สาวก ที่ดับขันธปรินิพพานด้วย "อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ"** ตามพระพุทธดำรัสที่ตรัสว่า[๓๙]

"อหึสกา เย มุนโย นิจฺจํ กาเยน สํวุตา
เต ยนฺติ อจฺจุตํ ฐานํ ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเร."

"พระมุนีเหล่าใด ผู้ไม่เบียดเบียน สำรวมแล้วด้วยกายเป็นนิตย์.
พระมุนีเหล่านั้น ย่อมไปสู่สถานที่อันไม่จุติ ซึ่งเป็นที่ไปแล้วไม่เดือดร้อนเศร้าโศก."

[๓๙] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย ธรรมบท ข้อ ๒๗ หน้า ๔๕.

พระพุทธโฆษาจารย์ ได้อรรถาธิบายไว้ในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาอีกว่า[๔๐]

> **"อจฺจุตนฺติ สสฺสตํ. ฐานนฺติ อกุปฺปฏฺฐานํ ธุวฏฺฐานํ. ยตฺถาติ ยสฺมึ คนฺตฺวา น โสจนฺติ น วิหญฺญนฺติ, ตํ นิพฺพานฏฺฐานํ คจฺฉนฺตีติ อตฺโถ."**

แปลความว่า

> "บทว่า **อจฺจุตํ** คือ **เที่ยง**. บทว่า **ฐานํ** ได้แก่ **สถานที่อันไม่กำเริบ คือ สถานที่อันยั่งยืน. บทว่า ยตฺถ เป็นต้น** มีความว่า **พระมุนีทั้งหลายย่อมไปสู่สถานที่** คือ **พระนิพพาน ซึ่งเป็นที่** [พระอเสขมุนีทั้งหลาย] **ไปแล้วไม่เศร้าโศก** คือ **ไม่เดือดร้อน."**

เมื่อผู้เจริญภาวนาปฏิบัติได้ถึง**อายตนะ** คือ **พระนิพพาน** นี้แล้ว อธิษฐาน**ซ้อนธรรมกายที่บริสุทธิ์ผ่องใสนั้น** เข้าในศูนย์กลาง **"พระนิพพานธาตุ"** คือ **"ธรรมกายตรัสรู้" ของพระสัพพัญญูพุทธเจ้า อธิษฐานขอบุญ-บารมี-รัศมี-กำลังฤทธิ์** ฯลฯ **ของพระพุทธเจ้าในอายตนะ** (นิพพาน) **นับไม่ถ้วน ทับทวีขึ้นมาเป็นเรา เพื่อช่วยสะสางธาตุธรรมของเรา ให้เป็นแต่ธรรมกายที่ใสบริสุทธิ์ล้วนๆ** และ**เป็นอมตธรรม ตามรอยบาทพระพุทธองค์**

โดยรวมใจหยุดในหยุดกลางของหยุดๆๆๆ ศูนย์กลางนั้นก็จะว่างออกไป และจะปรากฏ **พระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้าทับทวีขึ้นมาเป็นเรา นับอสงไขยอายุธาตุอายุบารมีไม่ถ้วน จนสุดละเอียด แล้วธรรมกายที่สุดละเอียดของผู้ปฏิบัตินั้น ก็จะปรากฏขึ้นในอีกอายตนะหนึ่ง** ชื่อว่า **"พระนิพพานเป็น" เป็นที่สถิตอยู่ของพระพุทธเจ้าองค์ต้นๆ ที่มีบารมีแก่ๆ ผู้ได้บำเพ็ญบารมีมามากกว่าพระวิริยาธิกะ-พระสัทธาธิกะ-พระปัญญาธิกะโพธิสัตว์ มากมายนัก**

---

[๔๐] คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา อรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา ภาค ๖ หน้า ๑๘๐.

ผู้ปฏิบัติได้เข้าถึง จะได้เห็น **พระสัพพัญญูพุทธเจ้าองค์ต้นๆ** ผู้บำเพ็ญบารมีที่แก่กล้ามากๆ **จนพระวรกายเนื้อใสละเอียดบริสุทธิ์และมีรังสีสว่างมาก เข้าพระนิพพานด้วยพระวรกายเนื้อที่ใสละเอียดบริสุทธิ์**และ**มีรังสีสว่างมากนั้น ประทับอยู่บนองค์ฌาน แวดล้อมด้วยพระ (อนุ) พุทธเจ้า กลางธาตุประทับอยู่ข้างหน้า-ขวา-หลัง-ซ้าย ของพระพุทธเจ้าองค์ต้นธาตุ** และ**พระ (อนุ) พุทธเจ้าปลายธาตุประทับอยู่ ข้างหน้า-ขวา-หลัง-ซ้าย ของพระพุทธเจ้ากลางธาตุ ต่อๆ ไปจนสุดละเอียดในอายตนะนิพพานเป็นนั้น ต่อๆ ไป นับไม่ถ้วน**

พระพุทธเจ้าองค์ต้นๆ นั้นแหละ **ยิ่งบริสุทธิ์และสมบูรณ์บริบูรณ์ ด้วยวิชชาที่ละเอียดพิสดาร** และ**บุญศักดิ์สิทธิ์-บารมี-รัศมี-กำลังฤทธิ์ อำนาจสิทธิ-เฉียบขาด ยิ่งนัก** ผู้ใดปฏิบัติได้เข้าถึง ได้รู้-เห็น และซ้อนธรรมกายที่บริสุทธิ์และสุดละเอียดเข้าที่ศูนย์กลางของพระพุทธเจ้าองค์ต้นๆ ต้นในต้นๆๆ ต่อๆ ไป นับอสงไขยอายุธาตุอายุบารมีไม่ถ้วน ก็จะพลอยได้ **"วิชชา" ชั้นสูง เพิ่มพูนบุญศักดิ์สิทธิ์-บารมี-รัศมี-กำลังฤทธิ์-อำนาจสิทธิ-เฉียบขาด ที่สูงยิ่งๆ ขึ้นไป ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้**

แล้วท่านจะได้รู้คุณค่าของการปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย ถึงพระนิพพานของพระพุทธเจ้า อย่างที่ไม่เคยได้พบมาก่อน ด้วยตัวของท่านเอง

แม้ชาวต่างประเทศผู้แสวงหาธรรม ผู้ได้เข้าศึกษาสัมมาปฏิบัติ ด้วยอิทธิบาทธรรม ที่สถาบันพุทธภาวนาวัดหลวงพ่อสดฯ (Wat Luang Phor Sodh Buddhist Meditation Institute) **สถาบันในเครือข่ายมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก** (an Affiliated Institution of the World Buddhist University) **ก็ปรากฏว่าได้ผลดี** และ**สามารถได้เข้าถึง ได้รู้-เห็น** และ**ได้เป็นธรรมกายจนสุดละเอียด และได้เข้าถึง ได้รู้-ได้เห็นอายตนะคือพระนิพพาน ดังที่กล่าวนี้ ปีละจำนวนไม่น้อย เช่นเดียวกัน**

แล้วชาวพุทธแท้ๆ ได้สนใจศึกษาสัมมาปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุคุณธรรมที่ควรบรรลุ เพื่อรู้แจ้ง/เห็นแจ้ง ในธรรมที่ควรรู้แจ้ง/เห็นแจ้ง ตามสมควรแก่ธรรมปฏิบัติเพียงไร?

นี้เป็นข้อที่ชาวพุทธพึงสำเหนียก มิให้เสียทีที่เกิดมาได้พบพระพุทธศาสนาแล้ว แต่ยังมิได้ศึกษาสัมมาปฏิบัติให้เข้าถึงพระรัตนตรัย นับเป็นความประมาท ให้เสียชาติเกิดมาเป็นมนุษย์ได้พบพระพุทธศาสนา หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ท่านจึงได้กล่าวสอนศิษยานุศิษย์อยู่เสมอว่า

"เกิดมาว่าจะมาหาแก้ว	**พบแล้วไม่กำ**	**จะเกิดมาทำอะไร**
สิ่งที่อยากก็หลอก	**สิ่งที่หยอกเขาก็ลวง**	**ทำให้จิตเป็นห่วงใย**
เลิกอยากลาหยอก	**รีบออกจากกาม**	**เดินตามขันธ์สามเรื่อยไป**
เสร็จกิจสิบหก	**ไม่ตกกันดาร**	**เรียกว่านิพพานก็ได้"**

อธิบายคำ

"แก้ว" ณ ที่นี้ หมายถึง **พระรัตนตรัย** แก้ว ๓ ประการ คือ **พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะ**

"ขันธ์สาม" หมายถึง การศึกษาสัมมาปฏิบัติ**ไตรสิกขา** คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันมีรายละเอียดอยู่ใน**อริยมรรคมีองค์ ๘**

"กิจสิบหก" หมายถึง **การพิจารณาอริยสัจทั้ง ๔** (ทุกข์ สมุทัย นิโรธมรรค) ใน **กายมนุษย์ ๑ กายทิพย์ ๑ กายพรหม ๑ และกายอรูปพรหม ๑ รวมเป็นกิจ ๑๖** ให้เห็น **ตามธรรมชาติที่เป็นจริง ด้วยญาณ ๓ คือ สัจจญาณ กิจจญาณ** และ**กตญาณ มีอาการ ๑๒**

"นิพพาน" คือ **๑) สภาวธรรมที่สิ้นทุกข์ เป็นบรมสุขอย่างถาวร ๒) พระนิพพานธาตุ อมตธรรมที่ทรงสภาวะพระนิพพาน นั่นไว้ ๓) อายตนะ** คือ **พระนิพพาน ที่สถิตอยู่ของพระนิพพานธาตุ** คือ **ธรรมกายตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า**และ **พระอรหันต์ขีณาสพ ผู้ดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ**

"ธรรมกาย" ณ ที่นี้ คือ **ธรรมที่ประชุมคุณธรรมของพระอริยสงฆ์/พระอริยเจ้า** และ **ของพระพุทธเจ้า** ได้แก่ **มรรค ๔ ผล ๔** และ **นิพพาน ๑ เป็นต้น**

ขั้นที่ ๓ เจริญภาวนาตรวจภพ/ตรวจจักรวาล ดูความเป็นไปของสัตว์โลก ในภพ ๓ ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นสภาพไม่เที่ยง-เป็นทุกข์-เป็นอนัตตา

ได้เคยกล่าวไว้ในตัวอย่างการเจริญภาวนาสมาธิ (ขั้นที่ ๑) ว่า เพียงเจริญภาวนาสมาธิ ได้ถึง **"ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์" เห็นใสแจ่มอยู่ตรงศูนย์กลางกายนั้น จิตใจย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิในระดับปฐมฌาน** (ประกอบด้วยวิตก-วิจาร-ปีติ-สุข-เอกัคคตา) **ขึ้นไป** และ**สามารถจะพัฒนาเป็นฌานจิตที่สูงขึ้น ถึงทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน ได้เหมือนกัน แม้อภิญญา** ได้แก่ **ทิพพจักษุ/ทิพพโสต** เป็นต้น **ย่อมเกิดและเจริญขึ้นได้ แต่เสื่อมง่าย** และ**มีอานุภาพให้เห็นแจ้ง-รู้แจ้งสภาวธรรมได้ แต่ไม่กว้างขวางเท่าปฏิบัติได้ถึงธรรมกาย** ซึ่งมีผลให้ **"จักษุ" เจริญขึ้น ทั้งทิพพจักษุ/ทิพพโสต สมันตจักษุ** และ**ถึงพุทธจักษุ (ญาณรัตนะของธรรมกายที่ละเอียด/บริสุทธิ์และใสสว่าง) ให้เห็นแจ้ง-รู้แจ้งความเป็นไปในภพ ๓ ได้อย่างกว้างขวาง และให้รู้-เห็นถึงอายตนะ** คือ **พระนิพพาน** ดังที่ได้ชี้แจงมาแล้วในตัวอย่างการเจริญภาวนา (ขั้นที่ ๒) **จึงขอแนะนำผู้เจริญภาวนาได้ถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ให้เจริญภาวนาต่อไปให้ถึงธรรมกายจะให้ผลดีสูงมาก**

๑. วิธีเจริญภาวนาดูจักรวาลและภพ ๓

รวมใจทุกกายอยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุด **พิสดารกายซ้อน-สับทับทวี พร้อมกันหมดทุกกาย สุดกายหยาบกายละเอียด เอาใจ (ญาณรัตนะ) ของธรรมกายอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุดเป็นหลัก หยุดในหยุดกลางของหยุดๆๆๆ กลางของกลางๆๆๆ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุด** ศูนย์กลางจะขยายว่างออกไป และ**จะปรากฏกายสุดหยาบ-สุดละเอียด ถึงธรรมกายอรหัตในอรหัตๆๆๆ ใสละเอียด ทั้งดวง-ทั้งกาย และองค์ฌาน หมดทุกกายสุดหยาบสุดละเอียด นับไม่ถ้วน** จนในที่สุด **เป็นแต่ใจ** (ญาณรัตนะ คือ เห็น-จำ-คิด-รู้ ที่ขยายโตเท่าหน้าตักและความสูง) **ของธรรมกายอรหัตในอรหัตๆๆๆ ที่ละเอียดบริสุทธิ์-ใสสว่าง ทั้งดวง ทั้งธรรมกายที่สุด**

ละเอียด และองค์ฌาน ขึ้นมาไม่ขาดสาย ปล่อยวางความยินดีในฌานสมาบัติและอุปาทานในเบญจขันธ์ของกายในภพ ๓ ได้ ธรรมกายที่หยาบจะตกศูนย์ (คือว่างหายไป) **ธรรมกายที่ใสบริสุทธิ์สุดละเอียดจะปรากฏในอายตนะ** คือ **พระนิพพาน** แล้วอธิษฐาน ซ้อน**ธรรมกายที่ใสบริสุทธิ์สุดละเอียดนั้น ณ ศูนย์กลางพระนิพพานธาตุ (ธรรมกายตรัสรู้) ของพระพุทธเจ้า หยุดในหยุดกลางของหยุดกลางของกลางพระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้า ทับทวีขึ้นชำระสะสางธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ คือ ญาณรัตนะของธรรมกายของเรา ให้ใสบริสุทธิ์สุดละเอียด แล้วมอง (ด้วยญาณรัตนะของธรรมกาย) ลงไปข้างล่างพระนิพพาน จะเห็นจักรวาลซึ่งเป็นของทิพย์ เป็นที่ตั้งของภพ ๓**

มีพระพุทธภาษิตที่ทรงแสดงเรื่องโลก มีเนื้อความโดยย่อว่า **"อรูปภพ"** ตั้งลอยอยู่ในอากาศส่วนบนสุดของจักรวาล ล่างลงมาเป็น **"รูปภพ"** ตั้งลอยอยู่ในอากาศ ประมาณกลางจักรวาล ชั้นล่างลงไปเป็น **"กามภพ"**

มีภูเขาพระสุเมรุ (สิเนรุ) ตั้งอยู่ตรงกลาง เป็นเหมือนแกนกลางจักรวาล มีสัณฐานกลมทรงกระบอก (โบราณว่าเหมือนตะโพนตั้ง) มีความสูง ๑๖๘,๐๐๐ โยชน์ ครึ่งหนึ่งจมลงในท้องมหาสมุทร **"สีทันดร"** ฐานของภูเขาพระสุเมรุตั้งอยู่บนภูเขา ๓ ลูก มีที่ว่าง (อุโมงค์) อยู่ชั้นล่าง เป็นที่อยู่ (ภพ) ของอสูร

รอบภูเขาพระสุเมรุนอกจากเป็นน้ำ (มหาสมุทร **"สีทันดร"**) ล้อมรอบแล้ว ยังมีภูเขา (เทือกเขา) ล้อมรอบเป็นชั้นๆ ต่อๆ ไป ๗ ชั้น **ความสูงของเทือกเขาแต่ละชั้นลดหลั่นกันไป จากสูงสุด** คือ **เทือกเขา "ยุคันธร" มีความสูง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ต่อๆ ไปถึงเทือกเขาชั้นที่ ๗ ต่ำสุด** คือ **เทือกเขา "อัสสกัณ" ซึ่งมีความสูง ๑,๓๑๒ โยชน์ เทือกเขาทั้ง ๗ นี้ต่างจมลงในมหาสมุทร "สีทันดร" ครึ่งหนึ่ง และอยู่ห่างจากกันเท่ากับครึ่งหนึ่งของความสูงของเทือกเขาที่ตั้งอยู่ชั้นในนับจากภูเขาพระสุเมรุเป็นต้นมา** เช่น ***ภูเขายุคันธรอยู่ห่างจากภูเขาพระสุเมรุ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ภูเขา "อิสินธร" ตั้งอยู่ห่างจากภูเขา "ยุคันธร" ๔๒,๐๐๐***

โยชน์ *ฯลฯ* ภูเขา (เทือกเขา) แต่ละชั้นที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ตั้งแต่เทือกเขาชั้นที่ ๑ ห่างออกไปเป็นชั้นๆ ๗ ชั้น นั้นคือ

(๑) เทือกเขา “**ยุคันธร**” สูง ๘๔,๐๐๐ โยชน์
(๒) เทือกเขา “**อิสินธร**” สูง ๔๒,๐๐๐ โยชน์
(๓) เทือกเขา “**กรวิกะ**” สูง ๓๑,๐๐๐ โยชน์
(๔) เทือกเขา “**สุทัสสนะ**” สูง ๑๐,๕๐๐ โยชน์
(๕) เทือกเขา “**เนมินธร**” สูง ๕,๒๕๐ โยชน์
(๖) เทือกเขา “**วินตกะ**” สูง ๒,๖๒๕ โยชน์
(๗) เทือกเขา “**อัสสกัณ**” สูง ๑,๓๑๒โยชน์

ถัดจากภูเขา “**อัสสกัณ**” ออกไป เป็น**พื้นดิน** ที่ติดต่อกันเป็นผืนแผ่นดิน เรียกชื่อว่า “**ทวีป**” อันเป็นที่อยู่ของมนุษย์ ๔ ทวีปใหญ่ ตั้งอยู่ ๔ ทิศของจักรวาล ซึ่งมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง จึงชื่อว่า ตั้งอยู่ ๔ ทิศของเขาพระสุเมรุ ระหว่างทวีปใหญ่ทั้ง ๔ นั้น ก็มีมหาสมุทรน้ำเค็ม (โลณสมุทฺทา) ล้อมรอบ คั่นอยู่ระหว่างแต่ละทวีปทั้ง ๔

ทวีปใหญ่ ๔ ทวีป นั้น คือ

๑. **ชมพูทวีป** ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของภูเขาพระสุเมรุ อันเป็นที่ตั้งของมนุษย์ คือ โลกมนุษย์เรานี้ ประกอบด้วยพื้นดินอันเป็นทวีปใหญ่ๆ ๔ ทวีป คือ **ทวีปเอเชีย ยุโรป อเมริกา** (อเมริกาเหนือ, อเมริกาใต้) และ **ทวีปอาฟริกา** ส่วนพื้นที่ดินบริเวณย่อยๆ หรือ เป็นเกาะ เช่น เกาะอังกฤษ ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย เกาะลังกาหมู่เกาะฟิลิปปินส์ นิวซีแลนด์ ฯลฯ จัดเป็น**ทวีปบริวารรวม** ๒,๐๐๐ ทวีป ชมพูทวีป หรือ โลกมนุษย์เรานี้ ก็มีมหาสมุทรน้ำเค็มล้อมอยู่โดยรอบ

อายุขัยของมนุษย์ในชมพูทวีปนี้ ขึ้นอยู่ที่ระดับคุณธรรม คือ ความประพฤติปฏิบัติเป็นไปในทางที่ดี มีศีล/มีธรรม เพียงไร เป็นต้นว่า ตอนที่โลกเกิดขึ้นใหม่ๆ มนุษย์มีศีล/ธรรมประจำใจสูง แม้ทวยเทพก็มีคุณธรรมสูง คือตั้งอยู่ในธรรมเป็นอันดี พระจันทร์และพระอาทิตย์ย่อมดำเนินไปโดยสม่ำเสมอ ลมย่อมพัดไปตามทางของลม ไม่ทำให้วิมานในอากาศสะเทือน

ทวยเทพก็อยู่เป็นสุข ย่อมยังให้ฤดูเป็นไปตามกาล ฝนฟ้าตกตามฤดูกาล ข้าวกล้า-พืชผลย่อมให้ผลดี โภชนะที่ปรุงด้วยข้าวและพืชผลก็ดี แม้บริโภคก็ย่อยง่าย มีคุณประโยชน์ต่อร่างกาย สัตว์ทั้งหลายจึงเป็นผู้ไม่มีโรค มีอายุยืน ด้วยเหตุนั้น **อายุย่อมเจริญด้วยอำนาจฤดูและโภชนะ ด้วยประการฉะนี้** อายุขัย (อายุเฉลี่ย) ของมนุษย์ในยุคแรกๆ นั้น จึงมีอายุยืนถึง ๑ อสงไขยปี ต่อมา มนุษย์มีศีล/ธรรมเสื่อมลง ประพฤติปฏิบัติผิดศีล/ผิดธรรม เป็นบาปอกุศลมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อ **"ปาณาติปาต"** คือ ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตซึ่งกันและกันมากขึ้น **ด้วยผลของอกุศลกรรมนั้น** ประการ ๑ **อุตุ** (ฤดูร้อน/หนาว) และ**อาหารที่เป็นโทษ** อีกประการ ๑ สัตว์ทั้งหลายจึงเป็นผู้มีโรคมาก และมีอายุน้อย ด้วยเหตุนั้น **อายุย่อมเสื่อมด้วยอำนาจของฤดูและโภชนะ ด้วยประการฉะนี้โดยแท้ เป็นเหตุให้อายุมนุษย์ลดลงโดยเฉลี่ย ๑ ปี ทุกๆ ๑๐๐ ปี** มาถึงสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันเสด็จอุบัติขึ้นในโลก มนุษย์มีอายุเฉลี่ย ๑๐๐ ปี ถึงปัจจุบันนี้ (พ.ศ.๒๕๕๓) มนุษย์มีอายุเฉลี่ยลดลงเป็น ๗๕ ปี และเพราะมนุษย์มีจิตตสันดานต่ำทราม ต่างประพฤติผิดศีล/ผิดธรรมมากขึ้น ถึงต่ำสุดจะมีอายุ (เฉลี่ย) เพียง ๑๐ ปี ต่อเมื่อมนุษย์สำนึกเห็นโทษของความประพฤติผิดศีล/ผิดธรรม ได้สำนึกเห็นคุณของความมีศีล/มีธรรม กลับประพฤติชอบยิ่งขึ้น อายุขัย (อายุเฉลี่ย) ของมนุษย์ก็จะค่อยๆ สูงขึ้นได้อีก

จริงอยู่ **อายุย่อมเสื่อมบ้าง ย่อมเจริญบ้าง ด้วยอำนาจแห่งฤดูและโภชนะด้วยประการฉะนี้**[๔๑]

๒. **อปรโคยานทวีป** ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเขาพระสุเมรุ เป็นที่อาศัยอยู่ของมนุษย์ซึ่งมีอายุขัย (เฉลี่ย) ๕๐๐ เสมอ

๓. **อุตตรกุรุทวีป** ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของภูเขาพระสุเมรุ เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ซึ่งมีอายุขัย (เฉลี่ย) ๑,๐๐๐ ปีเสมอ

๔. **ปุพพวิเทหทวีป** ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของภูเขาพระสุเมรุ เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ซึ่งมีอายุขัย (เฉลี่ย) ๗๐๐ ปีเสมอ

---

[๔๑] ดูใน "อายุปริจฺเฉทวณฺณนา" สุตฺตนฺตปิฏเก มหาจุฬาอฏฺฐกถา สุมงฺคลวิลาสินิยา นาม ทีฆนิกายฏฺฐกถาย มหาวคฺควณฺณนา (ทุติโย ภาโค), พุทฺธวสฺเส ๒๕๓๒, หน้า ๗-๘ (ฉบับแปลเป็นภาษาไทย หน้า ๗๖-๗๙).

พื้นที่ดินอันเป็นที่อยู่ของมนุษย์ **อยู่ระหว่างภูเขาจักรวาล** กับ **ภูเขาอัสสกัณณะ** (ห่างจากกัน) **๓๐๙,๖๙๓ โยชน์ ระยะระหว่างภูเขาจักรวาล** กับ **ภูเขาสิเนรุ** (ห่างจากกัน) **๔๗๗,๗๒๕ โยชน์**

ภพของโลกมนุษย์ ตามพุทธภาษิตมีเนื้อความดังต่อไปนี้

๑) พื้นดินหนา ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ ชั้นบนครึ่งหนึ่ง เป็นดินธรรมดาเรียกว่า **ปสุปถวี** หนา ๑๒๐,๐๐๐ โยชน์ ชั้นล่างครึ่งหนึ่ง เป็นหิน เรียกว่า **สิลาปถวี** หนา ๑๒๐,๐๐๐ โยชน์

๒) ตั้งอยู่บนพื้นน้ำ น้ำที่รองรับแผ่นดินนี้เป็นน้ำแข็ง มีความหนา ๔๘๐,๐๐๐ โยชน์

๓) น้ำแข็งตั้งอยู่บนพื้นลม มีความหนา ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์

๔) ต่อจากพื้นลมไป เป็นอากาศว่างเปล่า มีแต่ความมืด ไม่มีน้ำ ไม่มีลม ความหนาหาประมาณมิได้

ส่วนภูเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นแกนกลางของจักรวาลนั้น มีความกว้าง-ยาว ส่วนยอดเขา ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีลักษณะกลม พื้นดิน (ส่วนบนภูเขา) สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ตามไหล่เขาทั้ง ๔ ด้าน

- ด้านตะวันออก เป็น เงิน
- ด้านตะวันตก เป็น แก้วผลึก
- ด้านเหนือ เป็น ทอง
- ด้านใต้ เป็น แก้วมรกต

เพราะเหตุนั้น สีของน้ำในมหาสมุทรก็ดี อากาศ-ต้นไม้/ใบไม้ ก็ดี ที่มีอยู่ทางด้านนั้นๆ ก็เป็นสีเงิน สีแก้วผลึก สีทอง สีเขียว ไปตามสีของไหล่เขานั้น อย่างเช่นน้ำในมหาสมุทรก็ดี ต้นไม้/ใบไม้ ก็ดี ทางด้านทิศใต้ ในชมพูทวีป จึงมีสีเขียว

อาศัยญาณรัตนะของธรรมกายที่ใสบริสุทธิ์สุดละเอียดนั้น พิจารณาดูความเป็นไปของสัตว์โลก (อุปาทินนกสังขาร/เบญจขันธ์) ในภพ ๓ ว่า ด้วยผลบุญหรือผลบาป (ปุญญาภิสังขาร, อปุญญาภิสังขาร, อเนญชาภิสังขาร) อะไรปรุงแต่งให้สัตว์โลกมาอุบัติ (เกิด) ในภพ/ชาตินั้นๆ ให้มีชีวิตความเป็นอยู่สุข

สบาย หรือ **ขัดสน กันดาร เป็นทุกข์เดือดร้อน อย่างไร เป็นต้น ให้เห็นตามธรรมชาติที่เป็นจริง** ว่า

เพราะอวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน-กรรม (บุญกุศล/บาปอกุศล) **และอาหาร เป็นปัจจัยให้เกิดรูปธรรม** (คือ ร่างกาย) และ

อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน-กรรม (กุศล/อกุศล) และ**ผัสสะ** (ระหว่างอายตนะภายนอก ได้แก่ รูป-เสียง-กลิ่น-รส-สัมผัสทางกาย และธรรมารมณ์ ที่มากระทบอายตนะภายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) **เป็นปัจจัย ให้เกิด "นามธรรม ๓"** คือ **เวทนา-สัญญา** และ **สังขาร**

อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน-กรรม (กุศล/อกุศล) และ รูปธรรม-นามธรรม ๓ เป็นปัจจัยให้เกิด วิญญาณ

อนึ่ง **ตามสายปฏิจจสมุปบาทธรรม** สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสว่า[๙๒]

อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิด **สังขาร,** **สังขาร** เป็นปัจจัยให้เกิด **วิญญาณ**
วิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิด **นาม-รูป,** **นาม-รูป** เป็นปัจจัยให้เกิด **สฬายตนะ**
สฬายตนะ เป็นปัจจัยให้เกิด **ผัสสะ,** **ผัสสะ** เป็นปัจจัยให้เกิด **เวทนา**
เวทนา เป็นปัจจัยให้เกิด **ตัณหา**, **ตัณหา** เป็นปัจจัยให้เกิด **อุปาทาน/กรรม**
อุปาทาน/กรรม เป็นปัจจัยให้เกิด **ภพ**, **ภพ** เป็นปัจจัยให้เกิด **ชาติ**
ชาติ เป็นปัจจัยให้เกิด **ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส**

และพิจารณาให้เห็นตามสภาพที่เป็นจริงของอุปาทินนกสังขาร (คือสังขารที่มีชีวิต/มีวิญญาณครอง) หรือ **เบญจขันธ์** หรือ **ย่อลงเป็น รูปธรรม-นามธรรม (นาม/รูป) ที่เรียกรวมๆ ว่า สัตว์โลกทั้งหลาย บรรดาที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพ ๓ คือ กามภพ รูปภพ** และ**อรูปภพ ทั่วทั้งจักรวาลเหล่านี้ ล้วนประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งด้วยปุญญาภิสังขาร/อปุญญาภิสังขาร/อเนญชาภิสังขาร อย่างไร** และ**มีสภาวะที่เป็นจริง** คือ **ที่เป็นเองโดยธรรมชาติ** ว่า **เป็นสภาพที่ไม่เที่ยง-เป็นทุกข์-เป็นอนัตตา อย่างไร**

[๙๒] พิจารณาปฏิจจสมุปบาทธรรม โดยอนุโลม/ปฏิโลม ใน "โพธิกถา ปฏิจจสมุปบาทมนสิการ" พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ (วิ. มหา. ๔/๑-๓/๑-๔).

ความเห็นแจ้งแทงตลอดในลักษณะ ๓ (ไตรลักษณ์) ชื่อว่า **"วิปัสสนาปัญญา" นี้ย่อมพัฒนาไปสู่ความเห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ เป็นไปในญาณ ๓** คือ **สัจจญาณ ๑ กิจจญาณ ๑** และ **กตญาณ ๑** (มีอาการ ๑๒) ชื่อว่า **"โลกุตตรปัญญา" อันเป็นทางมรรค ผล นิพพานได้เป็นอย่างดี**

ดังจะได้แนะนำวิธีปฏิบัติภาวนาต่อไป

๒. วิธีเจริญภาวนาดูความเป็นไปของสัตว์โลกในอรูปภพ

ให้อธิษฐานเอาภพ ๓ (เป็นของทิพย์) **เป็นกสิณ** คือ **เมื่อจะดูความเป็นไปของสัตว์โลกในอรูปภพ** คือ **ภพของอรูปพรหม ซึ่งตั้งอยู่ในอากาศส่วนบนสุดของจักรวาล ก็ให้น้อมศูนย์กลางอรูปภพมาตรงศูนย์กลางธรรมกายอรหัตที่สุดละเอียดนั้น อธิษฐานขยายข่ายของญาณรัตนะของธรรมกาย ให้เห็นความเป็นไปของอรูปพรหม ที่เมื่อก่อนทำกาละ** (ตายจากภพก่อน) **ยังไม่เสื่อมจากอรูปฌานชั้นใด** ก็จะไปอุบัติ (เกิด) เป็นอรูปพรหมในภพภูมิชั้นนั้นๆ ด้วย "**อเนญชาภิสังขาร**" คือ ความปรุงแต่งด้วยอรูปฌานที่ไม่หวั่นไหว และมีอายุยืนนานแตกต่างกันเป็นลำดับ ดังนี้[๔๓]

อรูปฌานที่ ๑ ให้ไปเกิดในชั้น **"อากาสานัญจายตนภูมิ"** มีอายุ ๒๐,๐๐๐ มหากัป
อรูปฌานที่ ๒ ให้ไปเกิดในชั้น **"วิญญานัญจายตนภูมิ"** มีอายุ ๔๐,๐๐๐ มหากัป
อรูปฌานที่ ๓ ให้ไปเกิดในชั้น **"อากิญจัญญายตนภูมิ"** มีอายุ ๖๐,๐๐๐ มหากัป
อรูปฌานที่ ๔ ให้ไปเกิดในชั้น **"เนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ"** มีอายุ ๘๔,๐๐๐ มหากัป

อนึ่ง แม้จะชื่อว่า **"อรูปพรหม" ตามเหตุปัจจัย** คือ **อรูปฌาน** (ความเพ่งที่ไม่อาศัยรูป กล่าวคือ ไม่ยินดี/ปฏิเสธรูป เพราะเห็นว่ารูปฌานก็ยังหยาบอยู่ จึงปรารถนาและเจริญฌานที่ละเอียดยิ่งกว่าโดยไม่อาศัยรูป) **เป็นชนกกรรมนำให้มาเกิดในอรูปภพ ก็จะเห็นด้วยญาณรัตนะของธรรมกาย ซึ่งตั้งอยู่ตรงศูนย์กลางของธาตุธรรม**และ**เห็น-จำ-คิด-รู้ (ใจ) ของอรูปพรหม/อรูปพรหมละเอียดของผู้เจริญภาวนานั้นเองว่า**

[๔๓] อภิธัมมัตถสังคห (ปริเฉทที่ ๕) รจนาโดย พระอนุรุทธเถระ (ชาวลังกา): มจร., พ.ศ.๒๕๔๒, ข้อ ๒๒-๔๘, หน้า ๒๙-๓๑.

เป็นพรหมที่มีทั้งรูปธรรม (วรกาย) และนามธรรม ตามสายปฏิจจสมุปปบาทธรรม (อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิด**สังขาร**, สังขารเป็นปัจจัยให้เกิด**วิญญาณ**, วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิด**นาม-รูป**, นาม-รูป เป็นปัจจัยให้เกิด**สฬายตนะ** ฯลฯ) **แต่วรกายของอรูปพรหมนั้นละเอียดประณีตกว่าพรหมในรูปภพยิ่งนัก จนแม้อรูปพรหมด้วยกันเองก็ไม่เห็นกันโดยรูป จึงไม่ต้องกล่าวสัตว์ที่มีจักษุหยาบกว่าจะเห็นอรูปพรหมโดยรูปได้** ส่วน**วรกายของอรูปพรหมนั้นใหญ่กว่าและมีรัศมียิ่งกว่ารูปพรหมทั่วไป** (ยกเว้น**รูปพรหมอนาคามีในชั้นสุทธาวาส ซึ่งมีรัศมียิ่งกว่าอรูปพรหมทั้งหลาย** และ

อรูปพรหมทั้งหลายก็สถิตอยู่ในวิมานที่ละเอียดประณีตและสวยงาม ตั้งลอยอยู่ในอากาศ แต่ละชั้นภูมิอยู่สูง-ต่ำกว่ากัน ตามความละเอียดประณีตของแต่ละชั้นภูมิ (อรูปฌาน ๔) บนพื้นอรูปโลกเดียวกันนั่นเอง

โดยเหตุที่ **"อรูปาวจรภูมิ (๔)"** นี้ เป็น ภพ/ภูมิ ที่ละเอียด ท่านที่ยังมิได้ปฏิบัติภาวนาให้ได้ถึงญาณทัสสนะที่ละเอียดเสมอกันหรือยิ่งกว่า ที่จะมีอานุภาพให้สามารถเห็นสภาวะความเป็นไปใน อรูปภพ/ภูมิ ที่ละเอียดเช่นนั้นได้ **จึงไม่ได้เห็นวรกายและแม้วิมานอันเป็นที่สิงสถิตอยู่ของอรูปพรหม ตามที่เป็นจริง** ตามพระพุทธดำรัสที่ตรัส **"ปฏิจจสมุปบาทธรรม"** ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จึงมีอาจารย์บางท่านกล่าวตามความหมายตามตัวอักษรบาลีว่า

> *"ในอรูปภูมิทั้ง ๔ นี้ ถึงแม้จะเรียกว่าภูมิก็จริง แต่ภูมินี้ไม่ปรากฏว่ามีรูปร่างสัณฐานอย่างหนึ่งอย่างใด เพราะเป็นภูมิที่มีแต่อากาศว่างเปล่าอยู่เท่านั้น สำหรับอรูปพรหมนั้นก็เป็นพรหมที่ไม่มีรูป มีแต่นามขันธ์ ๔ เกิดขึ้นติดต่อกันโดยไม่มีระหว่างคั่นนับตั้งแต่ปฏิสนธิเป็นต้นมา"*[๔๔]

---

[๔๔] ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา (ปริเฉทที่ ๕ เล่มที่ ๑) รจนา โดย พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ : อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย, มจร. และมูลนิธิสัทธัมมโชติกะ, พ.ศ.๒๕๓๕, หน้า ๑๖๗.

โดยนัยนี้ **จึงไม่ต้องกล่าวถึงการเห็น "อายตนะ"** คือ **"พระนิพพาน" ตามพระพุทธดำรัสที่ตรัสในนิพพานสูตรที่ ๑** ว่า **"อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนํ" ตามที่เป็นจริง** ว่า **จะมีได้/เป็นได้เลย**

ความจริงภพ ๓ แต่ละภพ/ภูมิ ก็มีสัณฐานกลมเช่นเดียวกันกับจักรวาล ตั้งเรียงกัน ๓ ระดับ "อรูปภพ" ตั้งอยู่สูงสุดของจักรวาล "รูปภพ" ตั้งอยู่ตรงกลางๆ ส่วน "กามภพ" ตั้งอยู่ส่วนล่างของจักรวาล

แต่เวลาตรวจดูความเป็นไปของสัตว์โลกในภพต่างๆ ก็เห็นเหมือนว่าสัตว์โลกเหล่านั้นอาศัยอยู่ในภพนั้นๆ เหมือนเป็นพื้นที่ราบ เหมือนเราเห็นมนุษย์อยู่บนโลกแบนๆ อย่างนั้นแหละ **เพราะแต่ละภพนั้นกว้างใหญ่ไพศาลยิ่งกว่าโลกมนุษย์นี้มากมายนัก**

กามภพ นั้น ประกอบด้วย **เทวโลก มนุษย์โลก**

ชั้นล่างเขาพระสุเมรุลงไปเป็น "ภพของอสูร" ส่วนล่างในพื้นดินลงไปอีก **เป็น "ภพของสัตว์นรก" ซึ่งเป็นภพของโอปปาติกะ** (สัตว์ที่เกิดและโตทันที ซึ่งมีกายโปร่งแสง) **ส่วนสัตว์เดรัจฉานและเปรตนั้นอยู่ในโลกมนุษย์นี้เอง**

แม้เทพยดาในชั้นจตุมหาราชส่วนหนึ่ง ได้แก่ **ภูมัฏฐเทวดา** (ภูมิเทวดา) และ **รุกขเทวดา** เป็นต้น และ**อสุรกายบางเหล่า** ได้แก่ **วินิปาติกอสุรา (อสุรกาย) กาลัญจิก-เปรตอสุรา (อสุรกาย)** ซึ่งไม่มีภูมิเป็นที่อยู่โดยเฉพาะ ก็เที่ยวเร่ร่อนอยู่ตามสถานที่ต่างๆ เช่น อยู่ตามศาลที่เขาปลูกไว้ อยู่ตามป่า ภูเขา หุบเหว ทะเล มหาสมุทร และเกาะ ในมนุษย์โลกนี้ด้วยเช่นกัน

๓. วิธีเจริญภาวนาดูความเป็นไปของสัตว์โลกในรูปภพ

หากประสงค์จะตรวจดูความเป็นไปใน **รูปภพ** คือ ภพของรูปพรหม ผู้ไม่เสพกาม จึงมีวรกายที่ไม่แสดงลักษณะที่เป็นเพศหญิงหรือชาย กล่าวคือ จะมีลักษณะกลางๆ คล้ายๆ ค่อนไปทางลักษณะของเทพบุตร

วิธีเจริญภาวนาดูความเป็นไปของสัตว์โลกในภพภูมินี้ ก็ปฏิบัติในทำนองเดียวกัน คือ **อธิษฐานเอา "รูปภพ"** นั้น **มาเป็นกสิณ** คือ มาตั้งที่ศูนย์กลางญาณรัตนะของธรรมกาย อธิษฐานขยายข่ายของญาณรัตนะนั้นให้เห็นได้กว้างสุดภพ สุดจักรวาล ก็จะเห็นความเป็นไปของรูปพรหม ๑๖ ประเภท ได้ คือ

(๓.๑) ดูพรหมชั้นสุทธาวาส ๕ ชั้น

ซึ่งเป็นที่อุบัติและ**สถิตอยู่ของ (รูป) พรหมอนาคามี ผู้ก่อนทำกาละ** (ตายจากภพก่อน) **ได้บรรลุคุณธรรมเป็น พระอนาคามีบุคคล** ผู้เจริญรูปฌานถึงปัญจมฌาน (ว่าโดยปัญจกนัย) และ**ยังไม่เสื่อมจากปัญจมฌาน ที่ละเอียดประณีตและมั่นคง** (ไม่หวั่นไหว) นั้น **จึงอุบัติ** คือ **มาเกิดเป็น "พรหมอนาคามี" ในชั้นสุทธาวาส ตามความแก่กล้าของอินทรีย์ (ความเป็นใหญ่) ๕ ประเภท/ชั้น** และ/หรือ **เป็นที่สถิตอยู่ของพรหมอนาคามี ที่ต่อมาเมื่อได้บรรลุคุณธรรมเป็นพระอรหันต์ ได้พิจารณาปัจจเวกขณ์แล้ว ก็จะปรินิพพานในวันนั้นเลย เพราะความที่เทพยดา** (เทวดา-พรหม-อรูปพรหม) **ทั้งหลาย เป็นคฤหัสถ์ที่ขาดคุณสมบัติที่จะบวชเป็นพระภิกษุได้ จึงเป็นหีนเพศที่ไม่อาจรองรับสภาวะของ "พระอรหันต์" ได้นาน จึงต้องดับขันธปรินิพพานในวันนั้นเองเสมอไป**[๔๕]

- **พรหมที่มีปัญญินทรีย์แก่กล้า**จะมาเกิดในชั้น **"อกนิฏฐภพ/ภูมิ"** (อายุ ๑๖,๐๐๐ มหากัป)
- **พรหมที่มีสมาธินทรีย์แก่กล้า**จะมาเกิดในชั้น **"สุทัสสีภพ/ภูมิ"** (อายุ ๘,๐๐๐ มหากัป)
- **พรหมที่มีสตินทรีย์แก่กล้า**จะมาเกิดในชั้น **"สุทัสสาภพ/ภูมิ"** (อายุ ๔,๐๐๐ มหากัป)
- **พรหมที่มีวิริยินทรีย์แก่กล้า**จะมาเกิดในชั้น **"อตัปปาภพ/ภูมิ"** (อายุ ๒,๐๐๐ มหากัป)
- **พรหมที่มีสัทธินทรีย์แก่กล้า**จะมาเกิดในชั้น **"อวิหาภพ/ภูมิ"** (อายุ ๑,๐๐๐ มหากัป)

ในอกนิฏฐภพยังเป็นที่ตั้งของ "ทุสสเจดีย์" ที่ประดิษฐาน**พระภูษาทรง (ฉลองพระองค์) ที่เมื่อออกมหาภิเนษกรมณ์ ได้เสด็จข้ามแม่น้ำอโนมานทีแล้ว ทรงหยุดอยู่ที่**

---

[๔๕] คัมภีร์พระไตรปิฎก "มิลินทปัญหาปกรณ์" เรื่อง "การบรรลุ[ความเป็น]อรหันต์ของคฤหัสถ์": มจร., พ.ศ.๒๕๔๐, ข้อ ๒ หน้า ๒๗๕-๒๗๖.

ฝั่งแม่น้ำ ในกาลนั้น **พระมหาโพธิสัตว์เจ้าได้อธิษฐานบรรพชา** และ**ทรงถอดพระภูษาที่ทรงอยู่นั้น "ฆฏิการพรหม" พระสหายในอดีตชาติทรงทราบวาระจิตของพระมหาโพธิสัตว์เจ้า จึงรีบเสด็จออกจากอกนิฏฐภพ มาถวายเครื่องอัฏฐบริขารและทรงรับเครื่องภูษาทรงของพระมหาโพธิสัตว์เจ้า ไปประดิษฐานไว้ ณ "ทุสสเจดีย์" นี้**อีกด้วย

มีข้อสังเกตว่า **พรหมอนาคามีในชั้นสุทธาวาสนี้ มีรัศมีโชติช่วงกว่ารูปพรหมทุกชั้น** และ**แม้กว่าอรูปพรหมปุถุชน เสียอีก สถิตอยู่ในวิมานที่ละเอียด ประณีต และใสสว่าง ตั้งลอยอยู่ในอากาศ แต่ละชั้นภูมิอยู่สูง-ต่ำกว่ากัน ตามระดับความละเอียดประณีตของอินทรีย์ที่แก่กล้ากว่ากัน และอยู่สูงกว่ารูปพรหมในภูมิอื่นๆ ที่รองลงมา แต่ก็อยู่ในพื้นของรูปภพเดียวกันนั้นเอง**

พรหมอนาคามีในชั้นสุทธาวาสนี้ (**ยกเว้นพรหมในอกนิฏฐภพ**) หากท่านต้องทำกาละ (ตาย) ก่อนบรรลุพระอรหัตตผลแล้ว **ท่านย่อมไปบังเกิดในสุทธาวาสภูมิที่สูงกว่า จะไม่เกิดซ้ำภูมิ** และ**จะไม่ไปเกิดในภพภูมิที่ต่ำกว่าอีก เมื่อบรรลุมรรค-ผล-นิพพาน เป็นพระอรหันต์ท่านก็จะปรินิพพานในชั้นสุทธาวาสภูมินั้น** ในวันนั้นเอง

แต่**เฉพาะพรหมอนาคามีในชั้นอกนิฏฐภพ** ชื่อว่า **สสังขารปรินิพพายีพรหม** คือ **พรหมผู้มีความเพียรอันแรงกล้า จักต้องสำเร็จเป็นพระอรหันต์ก่อนจึงปรินิพพานในชั้นอกนิฏฐภพนี้เลย ท่านจึงได้ชื่ออีกว่า "ปัจฉิมภวิกบุคคล" หมายถึงเป็นบุคคลผู้มีชาติสุดท้าย**

ต่อจากพรหมสุทธาวาส ๕ เป็นชั้น/ภูมิของ "รูปพรหม" ผู้เมื่อก่อนทำกาละ (ตาย) จากภพภูมิก่อน เป็นผู้มีความเจริญด้วยคุณธรรม คือ **ศีล-สมาธิ-ปัญญา** หรือ **ฌานสมาบัติ อภิญญา** และ**พรหมวิหารธรรม** และ**ยังไม่เสื่อมจากรูปฌานใด** (ปฐมฌานภูมิ-ทุติยฌานภูมิ-ตติยฌานภูมิ-จตุตถฌานภูมิ โดยจตุกกนัย หรือปัญจมฌานภูมิ โดยปัญจกนัย) **ก็ได้มาบังเกิดเป็น "รูปพรหม"** ตามระดับฌานภูมินั้นๆ ซึ่งต่อจากนี้ จะได้กล่าวจากชั้นฌานภูมิที่สูงและรองลงมาตามลำดับ ดังนี้

(๓.๒) ดูรูปพรหมจตุตถฌานภูมิ (รวมปัญจมฌานภูมิ โดยปัญจกนัย) ได้แก่

- **"เวหัปผลาพรหม"** มีอายุขัยเต็ม ๕๐๐ มหากัป เกิดแต่อำนาจของ **"ปัญจมฌาน-กุศล"** ที่ประกอบด้วยอุเบกขาเวทนา

- **"อสัญญสัตตพรหม"** (อสัญญีพรหม) มีอายุขัยเต็ม ๕๐๐ มหากัป อาจารย์บางท่านว่า เป็นพรหมที่ไม่มีนามขันธ์ ๔ (เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ) **โดยยกเอาสัญญาเจตสิกเป็นประธาน**ว่า **"ไม่มีสัญญาเจตสิก"**

มีข้อสังเกตว่า **พรหม ๒ ภูมินี้ มีอายุขัยเต็ม ๕๐๐ มหากัปเท่ากัน**[๙๖]

อนึ่ง กล่าวตามพระพุทธดำรัสตรัสสายปฏิจจสมุปบาทธรรม "ต้องมีนามขันธ์" หากแต่**ด้วยวิบากกรรมที่ท่านเจริญสมาธิภาวนาโดยปฏิเสธสัญญา** เมื่อก่อนทำกาละ (ตาย) ยังไม่เสื่อมจากฌานและได้มาอุบัติในชั้นนี้ **นามขันธ์ ๔ ของท่านสงบระงับ** (ด้วยกำลังฌาน) คือ **ไม่ทำหน้าที่** กล่าวคือ **มีสักแต่มี เมื่อตอนทำกาละ (ตาย) อยู่ในอิริยาบถใด เมื่อมาอุบัติเป็นรูปพรหมในชั้นนี้ เป็น "อสัญญีพรหม" รูปขันธ์ก็ตั้งอยู่ในอิริยาบถเดิมเมื่อก่อนตาย นิ่ง ไม่ไหวติง** (เหมือนคนนอนหลับหรือตาย) **มีอายุขัย ๕๐๐ มหากัป เมื่อสิ้นอายุก็จุติ (ตาย/เคลื่อนจากภพ) ไปเกิดใหม่ในกามสุคติภูมิ และจะไม่ได้ครองเรือน** แต่จะออกบำเพ็ญพรต ได้บรรลุถึงจตุตถฌาน/ปัญจมฌาน (โดยปัญจกนัย) ทำกาละแล้วก็จะไปเกิดเป็นอสัญญีพรหมตามเดิมอีก **เมื่อไม่ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพาน ก็วนเวียนอยู่อย่างนี้ต่อๆ ไปไม่มีที่สิ้นสุด**

เฉพาะ **"เวหัปผลาภูมิ"** นับเป็น ๑ ใน ๓ ภูมิที่ประเสริฐ คือ **เวหัปผลาภูมิ ๑ อกนิฏฐภูมิ ๑ และ เนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ ๑** ที่ว่าเป็นภูมิประเสริฐ เพราะ ๓ ภูมินี้ **บรรดาอริยบุคคลตั้งแต่พระอนาคามีบุคคลลงมา ชื่อว่า "ปัจฉิมภวิกบุคคล"** คือ **บุคคลผู้มีชาติสุดท้ายแล้ว ท่านจึงบำเพ็ญวิปัสสนาด้วยความเพียรอย่างแรงกล้า** ชื่อว่า **"สสังขารปรินิพพายีพรหม" บรรลุพระอรหัตตผลแล้วปรินิพพานในภพ/ภูมิ นั้นเอง**

เวหัปผลาภูมิ มีรูปพรหม ๓ จำพวก ตามความหยาบ-ละเอียดของฌานที่ทรงอยู่ก่อนทำกาละ เป็นต้นว่า

---

[๙๖] "อภิธัมมัตถสังคหะ" (ปริเฉทที่ ๕), อ้างแล้ว.

- **ปัญจมฌานอย่างปณีตะ** (ละเอียด) จะไปบังเกิดเป็นเวหัปผลาพรหมในตำแหน่งสูงเทียบเท่า **“มหาพรหม”**

- **ปัญจมฌานอย่างมัชฌิมะ** (กลาง) จะไปบังเกิดเป็นเวหัปผลาพรหมในตำแหน่งเทียบเท่า **“ปุโรหิตาพรหม”**

- **ปัญจมฌานอย่างหีนะ** (หยาบ) จะไปบังเกิดเป็นเวหัปผลาพรหมในตำแหน่งเทียบเท่า **“ปาริสัชชาพรหม”**

เวหัปผลาพรหมทั้ง ๓ จำพวกนี้ และ**อสัญญีพรหม** ต่างก็มีวิมานตั้งอยู่ในอากาศอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน **สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ พรั่งพร้อมด้วยสวนดอกไม้ สระโบกขรณีและต้นกัลปพฤกษ์**

(๓.๓) ดูรูปพรหมในตติยฌานภูมิ (๓)

เป็นภูมิของผู้เจริญด้วยคุณธรรม มี **ศีล-สมาธิ-ปัญญา ฌานสมาบัติ อภิญญา** และ**พรหมวิหารธรรม** ที่เมื่อก่อนทำกาละ (ตาย) **ยังไม่เสื่อมจากตติยฌาน ก็มาเกิดในภพ/ภูมินี้** ตามความละเอียดของตติยฌานที่ทรงอยู่ก่อนทำกาละนั้น และ**มีอายุขัยตามลำดับ** ดังนี้[๔๗]

- **ตติยฌานที่ละเอียด** จะมาบังเกิดเป็น **“สุภกิณหาพรหม”**
  (เทียบเท่ามหาพรหม) มีอายุ ๖๔ มหากัป
- **ตติยฌานระดับกลาง** จะมาบังเกิดเป็น **“อัปปมาณสุภาพรหม”**
  (เทียบเท่าปุโรหิตาพรหม) มีอายุ ๓๒ มหากัป
- **ตติยฌานระดับหยาบ** จะมาบังเกิดเป็น **“ปริตตสุภาพรหม”**
  (เทียบเท่าปาริสัชชาพรหม) มีอายุ ๑๖ มหากัป

พรหม ๓ จำพวกนี้ มีวิมานตั้งอยู่ในอากาศ ในระดับเดียวกัน

(๓.๔) ดูรูปพรหมในทุติยฌานภูมิ (๓)

เป็นภูมิของผู้เจริญด้วยคุณธรรม มี **ศีล-สมาธิ-ปัญญา ฌานสมาบัติ อภิญญา** และ**พรหมวิหารธรรม** ที่เมื่อก่อนทำกาละ (ตาย) **ยังไม่เสื่อมจากทุติยฌาน ก็มาบังเกิดใน**

[๔๗] “อภิธัมมัตถสังคหะ” (ปริจเฉทที่ ๕), อ้างแล้ว.

ภพภูมินี้ ตามความละเอียดของทุติยฌานที่ทรงอยู่ก่อนทำกาละนั้น และมีอายุขัยดังนี้[๔๘]

- **ทุติยฌานที่ละเอียด** จะมาบังเกิดเป็น **"อาภัสสราพรหม"**
  (เทียบเท่ามหาพรหม) มีอายุ ๘ มหากัป
- **ทุติยฌานระดับกลาง** จะมาบังเกิดเป็น **"อัปปมาณาภาพรหม"**
  (เทียบเท่า ปุโรหิตาพรหม) มีอายุ ๔ มหากัป
- **ทุติยฌานระดับหยาบ** จะมาบังเกิดเป็น **"ปริตตาภาพรหม"**
  (เทียบเท่า ปาริสัชชาพรหม) มีอายุ ๒ มหากัป

พรหม ๓ จำพวกนี้มีวิมานตั้งอยู่ในอากาศในระดับเดียวกัน

(๓.๕) ดูรูปพรหมในปฐมฌานภูมิ (๓)

เป็นภูมิของผู้เจริญด้วยคุณธรรม มี **ศีล-สมาธิ-ปัญญา ฌานสมาบัติ อภิญญา** และ **พรหมวิหารธรรม** ที่เมื่อก่อนทำกาละ (ตาย) **ยังไม่เสื่อมจากปฐมฌาน ก็มาบังเกิดในภพภูมินี้** ตามความละเอียดของปฐมฌานที่ทรงอยู่ก่อนทำกาละนั้น และ**มีอายุขัยตามลำดับ** ดังนี้[๔๙]

- **ปฐมฌานภูมิที่ละเอียด** จะมาบังเกิดเป็น **"มหาพรหม" เป็นพรหมผู้ยิ่งใหญ่** (หัวหน้า) ของพรหมอื่นๆ ในปฐมฌานภูมินี้ มีอายุ ๑ (วิวัฏฏฐายีอสงไขย) กัป
- **ปฐมฌานภูมิระดับกลาง** จะมาบังเกิดเป็น **"ปุโรหิตาพรหม" เป็นพรหมปุโรหิต** (ที่ปรึกษา) ของมหาพรหม มีอายุ ๑/๒ (วิวัฏฏฐายีอสงไขย) กัป
- **ปฐมฌานภูมิระดับหยาบ** จะมาบังเกิดเป็น **"ปาริสัชชาพรหม"**
  เป็นพรหมที่เป็นบริษัทของมหาพรหม มีอายุ ๑/๓ (วิวัฏฏฐายีอสงไขย) กัป

พรหม ๓ จำพวกนี้มีวิมานตั้งอยู่ในอากาศในระดับเดียวกัน

๔. วิธีเจริญภาวนาดูความเป็นไปของสัตว์โลกในกามภพ

วิธีปฏิบัติก็เป็นทำนองเดียวกัน คือ เมื่อพิสดารกายสุดกายหยาบ-กายละเอียด ซึ่งมีสภาวะที่เป็นนิโรธดับสมุทัย จนเป็นแต่ธรรมกายอรหัตในอรหัตที่สุดละเอียดและบริสุทธิ์ผ่องใส

[๔๘-๔๙] "อภิธัมมัตถสังคหะ" (ปริจเฉทที่ ๕), อ้างแล้ว.

ปล่อยความยินดีในฌานสมาบัติ และปล่อยอุปาทานในเบญจขันธ์ของกายในภพ ๓ ได้ (ด้วยวิกขัมภนวิมุตติ) แล้ว ธรรมกายที่หยาบจะตกศูนย์ ธรรมกายที่ละเอียดสุดละเอียดและบริสุทธิ์นั้นจะปรากฏในอายตนะคือพระนิพพาน อธิษฐานซ้อนธรรมกายที่สุดละเอียดนั้นกับพระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้า อาราธนาพระนิพพานธาตุในพระนิพพาน ทับทวีขึ้นชำระธาตุธรรมของธรรมกายให้ญาณรัตนะใสบริสุทธิ์สุดละเอียดแล้ว เอาภพ ๓ เป็นกสิณ

ตรวจดูความเป็นไปของสัตว์โลกในอรูปภพและรูปภพแล้ว **ยังคงทำนิโรธ** (หยุดในหยุดกลางของหยุด ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัตในอรหัต ดับหยาบไปหาละเอียดให้ญาณรัตนะของธรรมกายใสละเอียดบริสุทธิ์อยู่ตลอดเวลา)

เอากามภพเป็นกสิณ ขยายข่ายของญาณรัตนะให้เห็นความเป็นไปของสัตว์โลกในกามภพ เริ่มตั้งแต่ดูความเป็นไปของสัตว์โลกในเทวโลก ๖ ชั้น/ประเภท แต่ละชั้น แต่ละภูมิเป็นลำดับไป เมื่อได้ดูความเป็นไปแต่ละชั้นภูมิแล้ว รู้สึกว่า “จักษุ” (สมันตจักษุ/ทิพพจักษุ/ทิพพโสต) เครื่องให้รู้เห็นจะคลายความชัดเจนลง ก็รวมใจทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียดให้อยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัตในอรหัตๆๆ ที่ละเอียดๆ ที่สุด ดับหยาบไปหาละเอียดให้ใสละเอียดอยู่เสมอ แล้วก็ขยายข่ายของญาณรัตนะของพระธรรมกายให้กว้างสุดภพ/สุดจักรวาล ใหม่ ก็จะรู้/เห็นได้ชัดแจ้งดังเดิม

(๔.๑) ดูความเป็นไปของเทพยดาในชั้น “ปรนิมมิตวสวัตดี”

เห็นเทพบุตร/เทพธิดามารในชั้นนี้ มีทิพยวิมานลอยอยู่ในอากาศส่วนบนสุดของกามภพ จัดเป็นพวก “**อากาสัฏฐเทวดา**” เทพบุตร/เทพธิดา ในชั้นนี้ เมื่อต้องการเสวยกามคุณ ๕ ได้แก่ รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ (สิ่งสัมผัสทางกาย) เวลาใด เวลานั้น เทวดาที่เป็นผู้รับใช้ ก็จัดการเนรมิตขึ้นให้เสวยชมเชยตามความประสงค์ของตน เทพยดา (เทพบุตร/เทพธิดา) ในชั้นนี้จึงไม่มีคู่ครองเป็นประจำของตน มีรูปร่างและทิพยวิมาน-ทิพยสมบัติ ที่สวยงามละเอียดประณีตกว่าของเทพยดาในชั้นนิมมานรดี และอายุขัยก็ยืนยาวกว่า

มี “**ท้าววสวัตดี**” เป็นจอมเทพในชั้นนี้ ซึ่งแต่เดิมจัดเป็น**พญามาร**ผู้ได้เคยผจญพระพุทธเจ้าเมื่อคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ (เดือน ๖) เมื่อ ๒๕๙๗ ปีที่ผ่านมา เป็นคืนที่พระมหา

โพธิสัตว์เจ้ากำลังบำเพ็ญสมณธรรมที่ใต้ควงไม้ศรีมหาโพธิ์ แต่ได้พ่ายแพ้พระบารมีของพระมหาโพธิสัตว์เจ้า และพระมหาโพธิสัตว์เจ้าได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าในตอนรุ่งอรุณของคืนนั้นเอง[๕๐] และ

ในกาลต่อมา เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุแล้ว ต่อจากนั้นอีกประมาณ ๓๐๐ กว่าปี ถึงกาลของพระเจ้าอโศกมหาราชผู้ทรงมีพระศรัทธาแก่กล้าในพระรัตนตรัย ได้สร้างพระสถูปเจดีย์จำนวนมากทั่วชมพูทวีป (ตามความหมายอย่างแคบ คือ ประเทศอินเดีย) เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระองค์ทรงได้จากสถูปศิลาที่ทำขึ้นในสมัยพระเจ้าอชาตศัตรู เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และได้ฝังไว้

"ท้าววสวัตดี" พญามารนี้ ซึ่งในกาลนั้นยังเป็นมิจฉาทิฏฐิอยู่ ได้กระทำอุปสรรคแก่การก่อสร้างพระมหาเจดีย์เหล่านี้ จนพระเจ้าอโศกมหาราชไม่สามารถจะสร้างให้สำเร็จได้โดยสะดวก ต่อมาได้โปรดให้สร้างพระมหาสถูปเจดีย์องค์ใหญ่ สูงครึ่งโยชน์ ประดับด้วยแก้วมณีต่างๆ ส่องสว่างรุ่งเรือง ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ใกล้กรุงปาฏลีบุตร เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่กันไว้ส่วนหนึ่ง จากที่ส่งไปบรรจุไว้ในพระสถูปเจดีย์ที่ทรงให้สร้างไว้ทั่วชมพูทวีปนั้น แล้วมีพระราชดำริที่จะทำการฉลองพระบรมสารีริกธาตุทั่วทั้งชมพูทวีป รวมทั้งที่ทรงบรรจุไว้ในพระมหาสถูปใหญ่เป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ก็ทรงปริวิตกว่า จะถูกพญามารรังควาญอีก จะมีวิธีใดที่จะป้องกันอุปสรรค/อันตรายอันจะเกิดขึ้นในระหว่างงานฉลองพระบรมสารีริกธาตุครั้งนี้ จึงได้เสด็จไปปรึกษากับ**พระโมคคัลลีบุตรมหาเถระ** ผู้เป็นประธานสงฆ์ และได้เป็นที่ตกลงกันในหมู่สงฆ์ให้นิมนต์ **"พระอุปคุตตมหาเถระ"** ผู้เป็นพระอรหันต์ซึ่งมีฤทธิ์มาก สามารถปราบการก่อการร้ายของพญามารได้ จึงได้โปรดให้ไปอาราธนา**พระอุปคุต** ซึ่งสถิตอยู่ในปราสาทแก้วที่เนรมิตไว้ ณ สะดือทะเลในท้องมหาสมุทร ขอเมตตาให้ท่านมาช่วยปราบพญามารนี้ ครั้นพญามารมากระทำการร้าย เพื่อทำลายงานพิธีฉลองพระบรมสารีริกธาตุ พระอุปคุตก็ได้อธิษฐานสุนัขเน่าพันคอพญามารไว้ที่เขาพระสุเมรุ จนท้าววสวัตดีมารได้คลายจากมิจฉาทิฏฐิ และยอมจำนนพ่ายแพ้ต่อพระอุปคุต ครั้นพระอุปคุตได้คลายท้าววสวัตดีมารให้พ้นจากเครื่องทรมาน (สุนัขเน่า) นั้นแล้ว ท้าววสวัตดีมาร

[๕๐] คัมภีร์ปปัญจสูทนี อรรถกถามัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ภาค ๒ ข้อ ๒๘๔ หน้า ๙๑-๙๒ โรงพิมพ์วิญญาณ กรุงเทพฯ พ.ศ.๒๕๓๒.

กลับได้มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เปล่งพระวาจาขอถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง กลับเป็นจอมเทพผู้สัมมาทิฏฐิ และได้ตั้งจิตอธิษฐานเข้าสู่พุทธภูมิบำเพ็ญพุทธการกธรรมเพื่อความเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

อนึ่ง ในกาลนั้น พระอุปคุตได้ขอร้องให้ท้าววสวัตดีซึ่งเคยได้เห็นพระพุทธเจ้าและพระสาวกมาก่อน ได้ช่วยเนรมิตพระวรกาย (เนื้อ) ของพระพุทธเจ้าและพระสาวกให้ท่านได้เห็นสักครั้ง ท้าววสวัตดีจึงได้อธิษฐานเนรมิตพระวรกายของพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวกให้ท่านดู ครั้นได้เห็นนิมิตของพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระอรหันตสาวกเช่นนั้นแล้ว พระอุปคุตมหาเถระจึงได้ถวายบังคมพระพุทธเจ้าที่ท้าววสวัตดีได้เนรมิตขึ้นนั้นด้วยเบญจางคประดิษฐ์ด้วยความเลื่อมใสศรัทธายิ่ง[๕๑]

(๔.๒) ดูความเป็นไปของเทพบุตร/เทพยดา ในชั้น "นิมมานรดี"

มีทิพยวิมานล่องลอยอยู่ในอากาศระดับรองลงมา เทพบุตร/เทพธิดาในชั้นนี้ เมื่อปรารถนาหรือต้องการเสวย/เสพกามคุณ ๕ ใด-อย่างใด-เวลาใด ก็เนรมิตกามคุณนั้นขึ้นเสวย/เสพ ตามความพอใจของตน และก็มีความยินดี-พอใจ-เพลิดเพลินอยู่ในอารมณ์นั้น

มี "**ท้าวสุนิมมิต**" เป็นจอมเทพ ซึ่งเมื่อท้าววสวัตดีต้องการ ท้าวสุนิมมิตก็จะแปลงกายเป็นพญาช้างทรงชื่อ "**นาฬาคิรีเมขล์**" เป็นพาหนะถวายงานแด่ท้าววสวัตดี และได้ยินว่า ท้าวสุนิมมิตก็ได้กลับเป็นสัมมาทิฏฐิมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะและได้อธิษฐานเข้าสู่พุทธภูมิบำเพ็ญบารมีเพื่อความเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกด้วยเช่นกัน

ทั้ง ๒ ภูมินี้ คือ "**ปรนิมมิตวสวัตดี**" และ "**นิมมานรดี**" จัดเป็น "มารโลก" คือ โลกของมาร บริษัทบริวารของจอมเทพทั้ง ๒ ภูมินี้ **มีทั้งที่เคยได้ฟังธรรม** ได้แก่ **"มงคลสูตร", "ธัมมจักกัปปวัตนสูตร", "มหาสติปัฏฐานสูตร"** และ/หรือ **"มหาสมัยสูตร", "ราหุโลวาท-สูตร", "สมจิตตสูตร" แล้วได้บรรลุคุณธรรมเป็นพระอริยบุคคล หรือได้กลับใจเป็นสัมมาทิฏฐิผู้นับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง และมีทั้งที่ยังเป็นมิจฉาทิฏฐิอยู่ก็ไม่น้อย** เฉพาะเทพยดาที่เป็นปุถุชนทั้งหลายเหล่านี้ เมื่อจุติ (ตาย/เคลื่อนจากภพภูมิ) ที่จะได้มาบังเกิดเป็น

---

[๕๑] โปรดดูในคัมภีร์ "อุปคุตตอวตาร".

เทพยดา หรือแม้เป็นมนุษย์อีกนั้นน้อยนัก แต่ที่ได้ไปบังเกิดในทุคคติภูมิ คือ ไปเกิดเป็นเปรต หรือสัตว์นรก-อสุรกายหรือสัตว์เดรัจฉานนั้น มีมากต่อมากนัก[๕๒] เหตุเพราะเมื่อได้มาเกิดเป็นเทพยดาและได้เสวยสุขด้วยกามคุณจนลืมทุกข์แล้ว ยังมีอัธยาศัยที่เป็นมารคอยขัดขวางคุณความดี และปล่อยจิตใจตกอยู่ใต้อำนาจของอวิชชา-กิเลส-ตัณหา-อุปาทาน กรรมและกิเลสตัณหา จึงพาให้ไปเกิดในทุคคติภูมิแทบทั้งสิ้น ด้วยประการฉะนี้ แล

เทพบุตร/เทพธิดา ผู้เป็นปุถุชนในมารโลกนี้ ชื่อว่า **"มาร"** เพราะเมื่อยังเป็นมิจฉาทิฏฐิอยู่ มีอัธยาศัยคอยขัดขวางการบำเพ็ญคุณความดี ดังตัวอย่างเช่น ทั้งท้าววสวัตดี (พญามารเดิม) และเทพธิดามาร ได้เคยเป็นผู้คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งบุคคล ดังเช่น ได้เคยผจญพระมหาโพธิสัตว์เจ้า มิให้ล่วงพ้นจากแดนกาม ซึ่งอยู่ในอำนาจครอบงำของตน คำว่า **"มาร"** จึงมีความหมายอีกประการหนึ่งว่า **ธรรมชาติที่ฆ่าบุคคลให้ตายจากคุณความดี** กล่าวคือ **ธรรมชาติที่คอยขวางกั้นไม่ให้บุคคลบรรลุคุณความดี หรือให้ตายจากคุณความดี โดยที่สุดขวางกั้นมิให้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน** เป็นต้น

"มาร" ตามความหมายนี้มี ๕ อย่าง คือ **"กิเลสมาร"** มาร คือกิเลส ๑ **"ขันธมาร"** มาร คือความเจ็บไข้ ๑ **"อภิสังขารมาร"** มาร คืออภิสังขารที่ปรุงแต่งด้วยบาป-อกุศลกรรม ๑ **"เทพ/เทวบุตรมาร"** มาร คือเทพบุตร (ถ้าเป็นหญิงก็เรียกว่าเทพธิดามาร) ๑ และ **"มัจจุมาร"** มาร คือความตาย อีก ๑

ต่อจากชั้น**ปรนิมมิตวสวัตดี** และ **นิมมานรดี**

(๔.๓) ดูความเป็นไปในสวรรค์ชั้น "ดุสิตาภูมิ"

เทวดาในชั้นนี้ก็สถิตอยู่ในวิมานตั้งลอยอยู่ในอากาศ และเป็น **"อากาสัฏฐเทวดา" เทวดาในชั้นดุสิตนี้ย่อมถึงพร้อมด้วยความยินดีและแช่มชื่นอยู่ในทิพยสมบัติอันเป็นสิริมงคลยิ่งของตน ทิพยวิมานและทิพยสมบัติก็ละเอียดประณีตและสว่างไสวรุ่งโรจน์ยิ่งกว่าของเทพยดาที่เป็นปุถุชนอื่นทั้งหลาย จอมเทพในชั้นนี้ ชื่อว่า "ท้าวสันดุสิต" มีหลายองค์**

---
[๕๒] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต ข้อ ๒๐๖ หน้า ๔๘-๕๐.

สำหรับผู้ประพฤติสุจริตธรรม ได้แก่ ประพฤติอยู่ใน**กายสุจริต-วจีสุจริต และมโนสุจริต** และ/หรือ **ปฏิบัติไตรสิกขา อบรมกาย-วาจา-ใจ โดยทาง ศีล-สมาธิ-ปัญญา อันเป็นปณีตกุศล** และ/หรือ **ผู้ประพฤติธรรมสูงยิ่งขึ้นไปอีก ให้เจริญขึ้นเป็นอธิศีล-อธิจิต-อธิปัญญา ด้วยการเจริญกัมมัฏฐาน ๔๐, โพธิปักขิยธรรม ๓๗, วิปัสสนาภูมิ ๖** เป็นต้น **ทั้งหลาย เมื่อก่อนทำกาละ (ตาย) ยังไม่เสื่อมจากคุณธรรมดังกล่าว ย่อมไปบังเกิดในชั้นดุสิตาภูมินี้โดยมาก** และ **เป็นเทพบุตรทั้งสิ้น** แม้เทวดาที่เป็นบริวารอันเกิดขึ้นในวิมานด้วยอำนาจบุญบารมีของแต่ละท่านก็ล้วนเป็นเทพบุตรทั้งนั้น

อนึ่ง นอกจากพระโพธิสัตว์เจ้า ผู้ดำรงอยู่ในสัจจานุโลมิกญาณภูมิแล้วเทพบุตรในชั้นดุสิตาภูมินี้ เมื่อได้ฟังธรรม มี “มงคลสูตร”, “ธัมมจักกัปปวัตนสูตร” และ/หรือ **“มหาสมัยสูตร”** เป็นต้น **ย่อมได้บรรลุคุณธรรมเป็นพระอริยบุคคลตามระดับภูมิธรรมต่างๆ ที่ปฏิบัติได้ เป็นจำนวนมาก สำหรับท่านที่บรรลุพระอรหัตตผล พิจารณาปัจจเวกขณ์แล้ว ก็จะปรินิพพานในวันนั้นเลยทีเดียว**

อนึ่ง **พระโพธิสัตว์** ทุกๆ พระองค์ ก่อนที่จะมาบังเกิดในมนุษยโลก และได้สำเร็จอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นภพสุดท้ายนั้น ก็ย่อมบังเกิดอยู่ในชั้นดุสิตาภูมินี้ทั้งหมด พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มาบังเกิดในอนาคต เช่น **พระศรีอารยเมตไตรย** พร้อมด้วยผู้ที่จะมาบังเกิดเป็นอัครสาวกนั้น เวลานี้ก็เสวยทิพยสมบัติอยู่ในดุสิตาภูมิเหมือนกัน ต่อเมื่ออายุขัยของมนุษย์ได้ ๘๐,๐๐๐ ปี ในเวลาข้างหน้านี้แล้ว พระองค์ท่านพร้อมด้วยผู้ที่จะเป็นอัครสาวกก็จะได้จุติจากดุสิตาภูมิลงมาบังเกิดในมนุษยโลก และได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ และอัครสาวกโพธิญาณสืบต่อไป ข้อนี้ก็เป็นเหตุที่กล่าวได้ว่า **เทวโลกชั้นดุสิตนี้ เป็นภูมิที่ประเสริฐกว่าเทวภูมิชั้นอื่นๆ**[๕๓]

ผู้เจริญภาวนาได้ถึง **“ธรรมกายสุดละเอียด” ตราบใดที่ยังไม่เจริญสมถวิปัสสนา-ภาวนา ให้ได้บรรลุคุณธรรมเป็นพระอริยบุคคล ยังจัดเป็นโคตรภูบุคคลอยู่ ต่อเมื่อเจริญสมถวิปัสสนาให้เห็นแจ้งในพระอริยสัจ ๔ เจริญมรรคญาณ-ผลญาณ กำจัดสัญโญชน์ (กิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลก)** อย่างน้อย ๓ ประการ (คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา

[๕๓] ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา (ปริเฉทที่ ๕ เล่มที่ ๑), อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๘.

และสีลัพพตปรามาส) **ขึ้นไปได้ จึงก้าวล่วงข้ามโคตรปุถุชนเป็นพระอริยบุคคลตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้**

ถึงอย่างไรก็ตาม **ผู้เจริญภาวนาถึงธรรมกายที่สุดละเอียดอยู่เสมอ เจริญภาวนาตรวจภพ/จักรวาล มาถึง "ดุสิตาภูมิ" นี้ หากจะอธิษฐานจิต** (หรือโดยอธิษฐานให้ "จักรแก้ว" นำไปสู่วิมานของตน) **ไปดูวิมานของตนว่า มีปรากฏอยู่หรือไม่ โดยมากก็ย่อมจะทราบและเห็นได้ รู้จักได้**ว่า **มีวิมานของตนปรากฏขึ้นในชั้นดุสิตาภูมินี้อย่างไร เมื่ออธิษฐานจิตเข้าไปดู ณ ภายในวิมานของตน ก็จะเห็นสมบัติอันเป็นทิพย์ รวมทั้งเทพบุตรผู้เป็นบริวารของตนที่ได้เคยบำเพ็ญบุญกุศล/บารมีไว้มากน้อยเพียงไร อีกด้วย**

แท้ที่จริง **ผู้บำเพ็ญบุญกุศลด้วยสติปัญญาอันเห็นชอบ** ได้แก่ **ทานกุศล ศีลกุศล** และ **ภาวนากุศล** เป็นต้น **ย่อมปรากฏทิพยวิมานของตนพร้อมด้วยทิพยสมบัติ** และ**เทพบุตร/เทพธิดา ผู้เป็นบริวารสมบัติ ด้วยอำนาจของบุญ/บารมี ที่ได้บำเพ็ญไว้ รออยู่ในชั้นภูมิของเทวโลก/พรหมโลก หรือในอรูปโลก ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้เป็นธรรมดา แต่ถ้ากลับประพฤติบาปอกุศล วิมานดังกล่าวย่อมอันตรธานหายไป**

ความที่มีวิมานพร้อมด้วยทิพยสมบัติและบริวารสมบัติปรากฏรออยู่ในเทวโลก ของผู้บำเพ็ญกุศลคุณความดีในระดับต่างๆ ที่สูงกว่ามนุษยธรรม และ**สามารถรู้-เห็นได้สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมที่เจริญสมถะ-วิปัสสนาภาวนา โดยมีศีลเป็นบาทฐาน อันมีนัยและรายละเอียดอยู่ในพระอริยมรรคมีองค์ ๘ จนสามารถเจริญ อภิญญา มีทิพพจักษุ/ทิพพโสต เป็นต้นได้ ตามรอยบาทพระพุทธองค์ นั้น** ได้มีตัวอย่าง เช่น สมัยเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนะ แขวงกรุงพาราณสี นั้น ได้ทรงปรารภเรื่องของ **"นันทิยะ"** ผู้เป็นบุตรของตระกูลผู้มีศรัทธาในพระรัตนตรัย จำเดิมแต่บิดา/มารดาทำกาละ นันทิยะก็ได้เป็นมหาทานบดีแทนบิดา ได้บำเพ็ญบุญกุศลบำรุงพระภิกษุสงฆ์ และแม้ตั้งอาหารเลี้ยงเด็กกำพร้าและคนเดินทาง เมื่อกำหนดอานิสงส์ของการถวายอาวาสได้ จึงได้สร้างศาลา ๔ มุข ประดับด้วยห้อง ๔ ห้อง และได้มอบถวายอาวาสนั้นแด่พระภิกษุสงฆ์ มีสมเด็จพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าทรงเป็นประมุข หลั่งน้ำทักษิโณทกถวายอาวาส คือ ศาลา ๔ มุขแด่พระบรมศาสดาแล้ว ด้วยบุญกุศลนั้น จึงปรากฏปราสาททิพยวิมาน กว้างประมาณ ๑๒ โยชน์ สูงประมาณ

๑๐๐ โยชน์ สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ และสมบูรณ์ด้วยนางอัปสร ผุดขึ้นรออยู่เพื่อเขา (นันทิยะ) ทันทีที่หลั่งน้ำทักษิโณทกนั่นเทียว

ภายหลัง ต่อมาวันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานเถระได้ไปท่องเที่ยวในเทวโลกได้เห็นปราสาทอันเป็นทิพยวิมานว่างเปล่าจากเจ้าของ คงมีแต่นางอัปสร จึงได้สอบถามเหล่าเทพบุตรว่า **ปราสาททิพย์เต็มไปด้วยหมู่นางอัปสรนี้ผุดเกิดขึ้นเพื่อใคร** ? พวกเทพบุตรได้พากันตอบว่า "**ท่านผู้เจริญ ปราสาททิพยวิมานนั่นเกิดขึ้นเพื่อบุตรคฤหบดี ชื่อ นันทิยะ ผู้สร้างวิหารถวายพระบรมศาสดาในป่าอิสิปตนะ**" พวกนางอัปสรเห็นพระเถระก็พากันลงจากปราสาททิพยวิมาน กราบเรียนท่านว่า "**ท่านผู้เจริญพวกดิฉันเกิดในที่นี้ ด้วยหวัง 'จักเป็นนางบำเรอท่านนันทิยะ' แต่ท่านนันทิยะก็ยังไม่มา รู้สึกระอาใจนัก พระผู้เป็นเจ้าช่วยบอกแก่เขาให้ละสมบัติมนุษย์ มาสู่สวรรค์ถือเอาทิพยสมบัติ เหมือนทำลายถาดดินแล้วถือเอาถาดทองคำ ฉะนั้น ด้วยเจ้าค่ะ**"

พระมหาโมคคัลลานะเถระครั้นกลับจากเทวโลก ก็รีบไปเฝ้าพระบรมศาสดา กราบทูลถามว่า "**พระเจ้าข้า ทิพยสมบัติย่อมเกิดแก่บุคคลผู้ทำความดีที่ยังมีชีวิตอยู่ในมนุษย์โลกอย่างนี้ด้วยหรือ พระเจ้าข้า**?"

พระบรมศาสดาจึงตรัสตอบว่า "**โมคคัลลานะ ทิพยสมบัติที่เกิดแล้วแก่นันทิยะในเทวโลก อันเธอก็เห็นเองแล้วมิใช่หรือ** ? ไฉนเธอจึงถามเราด้วยเล่า ?" ตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า "**จิรปฺปวาสี**" เป็นต้น[๕๔] แปลความว่า

> "ญาติ มิตร และคนมีใจดีทั้งหลาย เห็นบุรุษผู้ไปอยู่ต่างถิ่นมานาน มาแล้วแต่ที่ไกล โดยสวัสดี ย่อมยินดียิ่งว่า 'มาแล้ว' ฉันใด บุญทั้งหลายก็ย่อมต้อนรับแม้บุคคลผู้กระทำบุญไว้ ซึ่งไปจากโลกนี้สู่โลกหน้า ดุจพวกญาติเห็นญาติที่รักมาแล้ว ต้อนรับอยู่ ฉันนั้น แล"

(๔.๔) ดูความเป็นไปในสวรรค์ชั้นยามาภูมิ

เทวดาในชั้นนี้มีทั้งเทพบุตรและเทพธิดา เป็นผู้เคยบำเพ็ญบุญกุศลคุณความดีด้วย

[๕๔] พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๖ มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๔ หน้า ๑๕๕ ปิยวรรควรรณนา เรื่อง "นายนันทิยะ".

ทานกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล ที่รองลงมาจากเทวดาในชั้นดุสิตาภูมิ เมื่อก่อนทำกาละ (ตาย) ดำรงอยู่ในคุณความดีนั้น ด้วยผลบุญนั้นได้มาอุบัติ (เกิด) ในชั้นภูมินี้ เป็นอากาสัฏฐเทวดาที่มีแต่ความสุขสบาย ไม่ลำบาก มีทิพยวิมานพร้อมด้วยทิพยสมบัติตั้งลอยอยู่ในอากาศ มีวรกายที่สวยงามละเอียดประณีตกว่า และมีอายุขัยยืนยาวกว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ บริเวณของยามาภูมินี้ แผ่กว้างออกไปเสมอขอบจักรวาล มีเทวราชผู้ปกครอง ชื่อ "**ท้าวสุยามะ**"

(๔.๕) ดูความเป็นไปในสวรรค์ชั้นดาวดึงสาภูมิ

เทวดาในชั้นนี้ มีทั้งเทพบุตรและเทพธิดา มี ๒ จำพวก คือ (๑) **ภูมัฏฐเทวดา** ได้แก่ **เทวดาที่มีทิพยวิมานอยู่บนพื้นดิน แต่ตั้งลอยอยู่บนอากาศสูงกว่าพื้นดิน เทวดาก็ยืน/เดินลอยอยู่เหนือพื้นดิน** คือ **เท้าไม่ได้ยืนติดอยู่บนดิน** และ**ทิพยวิมานก็มิได้ตั้งอยู่ติดดินเหมือนภูมัฏฐเทวดาในชั้นจตุมหาราชิกาภูมิ** และ (๒) **อากาสัฏฐเทวดา** ได้แก่ **เทวดาที่มีทิพยวิมานตั้งล่องลอยอยู่ในอากาศ ตั้งแต่ยอดเขาพระสุเมรุ ตลอดไปจนจดขอบจักรวาล**

บนยอดเขาพระสุเมรุ ซึ่งมีลักษณะกลม มีเส้นผ่าศูนย์กลางหรือความกว้าง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ (เท่ากับความสูง) ตรงกลางภูเขาเป็นที่ตั้งของพระนคร ชื่อว่า "**สุทัสสนะ**" มีความกว้าง ๑๐,๐๐๐ โยชน์ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ ๔ ด้าน มีประตูด้านละ ๒๕๐ ประตู (รวม ๔ ด้าน = ๑,๐๐๐ ประตู) ในท่ามกลางพระนครนี้เป็นที่ประทับอยู่ของ "**ท้าวสักกเทวราช**" เทวราชผู้ปกครองเทวดาตั้งแต่ชั้นดาวดึงส์นี้ ตลอดลงมาถึงชั้นจตุมหาราชิกาและมนุษย์โลก ท่านมีชื่อเรียกหลายชื่อ ได้แก่ "**ท้าวโกสีย์อมรินทร์**" หรือที่เรียกชื่อท่านทั่วไปว่า **พระอินทร์** เป็นต้น และเทวดาชั้นผู้ใหญ่ ๓๒ องค์ พร้อมด้วยบริวารทั้งหลายต่างมีทิพยวิมานอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุนี้ จัดเป็นภูมัฏฐเทวดา และแม้ "**เทวอสุรา**" คือ เทพอสูร ๕ จำพวก ที่อยู่ใต้เขาพระสุเมรุเหล่านี้ ก็จัดเป็นภูมัฏฐเทวดาด้วยเหมือนกัน

ท่ามกลางพระนครสุทัสสนะ มีปราสาทเวชยันต์ เป็นที่ประทับอยู่ของ**ท้าวสักกเทวราช** หรือ **พระอินทร์**

มีสวนดอกไม้ ชื่อ "**สวนสุนันทวัน**" อยู่ด้านทิศตะวันออกของพระนคร ภายในสวนมีสระโบกขรณีอยู่ ๒ สระ คือ ***สระมหานันทา ๑*** และ***สระจูฬนันทา อีก ๑***

ทางด้านทิศตะวันตกของพระนครมี **"สวนจิตรลดา"** มีสระโบกขรณี ๒ สระ คือ ***สระวิจิตรา ๑ สระจูฬจิตรา ๑***

ทางด้านทิศเหนือพระนคร มีสวน ชื่อ **"สวนมิสสกวัน"** มีสระโบกขรณี ๒ สระ คือ ***สระธัมมา ๑ สระสุธัมมา ๑***

ทางด้านทิศใต้พระนคร มีสวน ชื่อ **"สวนผารุสกวัน"** มีสระโบกขรณี ๒ สระ คือ ***สระภัททา ๑ สระสุภัททา ๑***

สวนทั้ง ๔ นี้เป็นสถานที่สำหรับเที่ยวพักผ่อนสำราญรื่นรมย์ของเทวดาในชั้นดาวดึงส์นี้

ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระนครสุทัสสนะ มีสวนอีก ๒ แห่ง ชื่อ ***สวนปุณฑริกะ ๑*** และ***สวนมหาวัน ๑***

ที่สวนปุณฑริกะ มี**ต้นปาริชาต** หรือ **ปาริฉัตร** สูง ๑๐๐ โยชน์ มีกิ่งก้านสาขาใหญ่กว้าง ๕๐ โยชน์ เมื่อถึงคราวออกดอกก็ส่งกลิ่นหอมไกลไปได้ ๑๐๐ โยชน์ ภายใต้ต้นปาริฉัตรมีแท่น **"ปัณฑุกัมพลศิลาอาสน์"** กว้าง ๕๐ โยชน์ ยาว ๖๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ มีสีแดงเหมือนดอกชบา มีลักษณะยืดหยุ่น เวลานั่งก็ยุบลงได้ เมื่อผู้นั่งลุกขึ้นก็ฟูขึ้นเสมอระดับเดิม มีศาลาที่ประชุมฟังธรรม ชื่อ **"ศาลาสุธัมมา"** มีพระมหาเจดีย์แก้วมรกต ชื่อว่า **"พระเจดีย์จุฬามณี"** (สูง ๑๐๐ โยชน์) **เป็นปูชนียสถานที่บรรจุพระเขี้ยวแก้วเบื้องขวาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า** และ**พระเมาลี** (เกศา) ที่พระองค์ (พระมหาโพธิสัตว์/เจ้าชายสิทธัตถะ) เมื่อเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ (บรรพชา/บวช) ได้ทรงม้ากัณฐกะมาพร้อมกับนายฉันนะ ข้ามแม่น้ำอโนมานที แล้วประทับนั่งอธิษฐานบรรพชา ได้ทรงตัดพระเมาลีแล้วอธิษฐานว่า หากจะได้บรรลุโมกขธรรม ก็ขอให้พระเมาลีนี้ลอยอยู่ในอากาศ แล้วพระองค์ทรงโยนเสี่ยงสัตย์อธิษฐานขึ้นไปบนอากาศ ท้าวสักกเทวราชทรงทราบวาระพระหทัยของพระมหาโพธิสัตว์เจ้า จึงรีบเสด็จไปทรงรับพระเมาลี (เกศา) ไปประดิษฐานไว้ในพระมหาเจดีย์จุฬามณีนี้

ส่วน**สวนมหาวัน** เป็นที่ประทับสำราญพระราชอิริยาบถของท้าวสักกเทวราช มีสระโบกขรณี กว้าง ๑ โยชน์ ชื่อ **"สระสุนันทา"**

เทวดาในชั้นดาวดึงส์นี้ มีทั้งเทพบุตรและเทพธิดา ผู้ได้เคยบำเพ็ญกุศลคุณความดี มีทานกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล เป็นต้น ด้วยบุญกุศลนั้น นำให้มาบังเกิดเป็นเทวดาในชั้นนี้ มีวรกายสวยงาม ละเอียดประณีตกว่าเทวดาในชั้นจตุมหาราชิกา เป็นราวกับเด็กหนุ่มวัย ๒๐ ปี/หญิงสาววัย ๑๖ ปี เหมือนกันหมด ตลอดอายุขัย

ท้าวสักกเทวราช หรือ "**ท้าวโกสีย์อมรินทร์**" มีราชรถ ชื่อว่า "**เวชยันต์**" เช่นเดียวกัน มีสารถี ชื่อ **"มาตลีเทพบุตร"** มีสินธพอาชาไนยพร้อมด้วยเครื่องประดับสำหรับเทียมราชรถ ๑,๐๐๐ ตัว ไม่ใช่สัตว์เดรัจฉาน แต่เป็นเทพยดาในชั้นนี้เนรมิตกายขึ้น บางครั้งท้าวสักกเทวราชก็ทรงช้างเป็นพาหนะ ชื่อ "**เอราวัณ**" นี้ก็ไม่ใช่สัตว์เดรัจฉาน แต่เป็นการเนรมิตกายของ **"วิษณุกรรมเทพบุตร"** เป็นช้างทรงมีร่างใหญ่ ๑๕๐ โยชน์ มี ๓๓ เศียร (แต่ละเศียรมีงา ๗ งา รวม ๓๓ เศียร เป็น ๒๓๑ งา งาหนึ่งๆ ยาว ๕๐ โยชน์) ถวายท่านท้าวสักกเทวราช เมื่อทรงมีพระประสงค์จะทรงช้าง

สวนสาธารณะอันเป็นทิพย์ ตั้งอยู่ ๔ ทิศ รอบพระนครสุทัสสนะนั้นมีพิเศษอยู่ ๒ แห่ง คือ "**สวนปุณฑริกะ**" มีความพิเศษกว่าสวนอื่นๆ **เพราะเป็นที่ตั้งแห่งพระมหาเจดีย์จุฬามณีที่ประดิษฐานพระเขี้ยวแก้วเบื้องขวา** และ**พระเมาลี** (เกศา) **ของพระพุทธเจ้า** และ**มีพระแท่นปัณฑุกัมพลศิลาอาสน์** ภายใต้ต้นปาริฉัตร ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เคยเสด็จขึ้นไปประทับแสดงพระธรรม ๗ คัมภีร์ และมีศาลาสุธัมมาเทวสภา เป็นสถานที่ที่เทวดาทั้งหลายมาประชุมกันฟังธรรม โดยมี "**สนังกุมารพรหม**" ได้เสด็จลงมาแสดงธรรมให้เหล่าเทวดาฟังอยู่เสมอ แต่ในบางครั้ง**ท้าวโกสีย์อมรินทร์** ก็ทรงแสดงธรรมเอง หรือมีเทพบุตรองค์ใดที่มีความรู้ในธรรมดีเป็นผู้แสดง

ศาลาสุธัมมานี้มิใช่จะมีอยู่แต่ในชั้นดาวดึงส์นี้เท่านั้น แม้ในเทวโลกอื่น ๔ ชั้นภูมิก็มีศาลาสุธัมมาสำหรับเทวดาในชั้นภูมินั้นๆ ได้ฟังธรรมด้วยอีกเช่นกัน

ธรรมดา เทวดาทั้งหลายในเทวโลกนั้น บุตรธิดาทั้งหลาย เมื่อจะบังเกิด ย่อมบังเกิดในตักแห่งเทวดาผู้เป็นบิดา ถ้านางฟ้าทั้งหลายที่จะบังเกิดเป็นบาทบริจาริกาก็ย่อมบังเกิดขึ้นบนที่นอน ส่วนเทวดาที่เป็นพนักงานตกแต่งประดับอาภรณ์วิภูษิตเครื่องทรงเป็นต้น ย่อมบังเกิดล้อมรอบที่นอน ถ้าจะเป็นไวยาวัจกรนั้น ย่อมบังเกิดในทิพยวิมานนั้น

ตามธรรมดา เทพยดา (เทวดา/พรหม/อรูปพรหม) **อยู่ชั้นภูมิที่สูงกว่าย่อมเห็นเทพยดาที่อยู่ในชั้นภูมิที่ต่ำกว่า แต่เทพยดาที่อยู่ในชั้นภูมิที่ต่ำกว่าย่อมไม่อาจเห็นเทพยดาที่อยู่ในชั้นภูมิที่สูงกว่า เพราะเทพยดาที่อยู่ในชั้นภูมิที่สูงกว่ามีวรกายละเอียดกว่า เว้นแต่เทพยดาในชั้นภูมิที่สูงกว่าจะเนรมิตวรกายให้หยาบเสมอกันกับเทพยดาชั้นต่ำกว่า เทพยดาชั้นต่ำกว่าจึงจะสามารถเห็นได้**

ในระหว่างมนุษย์กับเทพยดาก็เช่นกัน มนุษย์ไม่สามารถจะมองเห็นเทพยดาด้วยมังสจักษุได้ เพราะเทพยดามีวรกายที่ละเอียดกว่า เว้นแต่เทพยดาจะเนรมิตกายให้หยาบให้มังสจักษุของมนุษย์สามารถเห็นได้ หรือต่อเมื่อมนุษย์เจริญภาวนาจนเกิดอภิญญา ได้แก่ **ทิพพจักษุ/ทิพพโสต** และ/หรือ **วิชชา จึงจะสามารถรู้เห็นเทพยดา สรรพสิ่งและความเป็นไปในเทวโลก/พรหมโลก/อรูปโลก ได้** และ

ถ้าเจริญภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ได้ถึง "ธรรมกาย" คือ **ธรรมที่รวมคุณธรรมของพระอริยเจ้าตั้งแต่โคตรภูบุคคลขึ้นไปจนสุดละเอียด ให้ "ญาณรัตนะ" ของธรรมกายบริสุทธิ์ผ่องใส โดยการเจริญฌานสมาบัติ โดยอนุโลม/ปฏิโลม หลายๆ เที่ยว** และ/หรือ **ทำนิโรธดับสมุทัยให้ธรรมกายอรหัตบริสุทธิ์ผ่องใสสุดละเอียดได้เพียงใด ย่อมสามารถจะรู้/เห็น ความเป็นไปในภพ ๓ ตลอดถึงอายตนะคือพระนิพพาน ได้ชัดเจน เพียงนั้น**

(๔.๖) ดูความเป็นไปในสวรรค์ชั้นจาตุมมหาราชิกาภูมิ

เป็นภูมิของเทวดามหาราช ๔ องค์ เป็นผู้ปกครองเทวดาทั้งหลายในชั้นนี้และเป็นผู้ดูแลรักษามนุษยโลกด้วย จึงชื่อว่า "**ท้าวจตุโลกบาล**" สถิตอยู่ในทิพยวิมานซึ่งตั้งอยู่ ๔ ทิศ โดยรอบของภูเขาพระสุเมรุ อยู่ตั้งแต่ตอนกลางๆ ของภูเขาพระสุเมรุ ระดับเดียวกันกับยอดเขายุคันธร มีอาณาเขตแผ่ออกไปโดยรอบเขาพระสุเมรุ จนจดขอบจักรวาล ตลอดลงไปจนถึงมนุษยโลกอีกด้วย มหาราชทั้ง ๔ นั้น ได้แก่

(๑) **ท้าวธตรฐ** มีทิพยวิมานตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของภูเขาพระสุเมรุ เป็นผู้ปกครองคนธรรพ์ทั้งหมด

(๒) **ท้าววิรุฬหก** มีทิพยวิมานตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของภูเขาพระสุเมรุ เป็นผู้ปกครองกุมภัณฑ์ (เทวดาท้องพลุ้ย) ทั้งหมด

(๓) **ท้าววิรูปักษ์** มีทิพยวิมานตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของภูเขาพระสุเมรุ เป็นผู้ปกครองนาคเทวดา (พญานาค) และครุฑ (สุปัณณเทพ) ตลอดทั้งสัตว์เลื้อยคลานและสัตว์ปีกทุกชนิด

(๔) **ท้าวกุเวระ/ท้าวเวสสุวรรณ** มีทิพยวิมานตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของภูเขาพระสุเมรุ เป็นผู้ปกครองยักษ์ (ยักขเทวดา) ทั้งหมด

ขอเล่าเพิ่มเติมเรื่อง **เขาพระสุเมรุ** (เขาสิเนรุ) ซึ่งตั้งอยู่กลางจักรวาล อีกสักเล็กน้อยว่า **จากตอนกลางเขาพระสุเมรุ ถึงใต้พื้นน้ำมหาสมุทรสีทันดรนั้น** มีชานบันไดเวียนขึ้น ๕ รอบ (ชั้น) **ชั้นที่ ๑** นับจากภายใต้พื้นน้ำ เป็นที่อยู่ของ **"พญานาค"** **ชั้นที่ ๒** ขึ้นมาพ้นน้ำเป็นที่อยู่ของเหล่า "**ครุฑ**" (สุปัณณเทพ) **ชั้นที่ ๓** สูงขึ้นมาเป็นที่อยู่ของเหล่า **"กุมภัณฑ-เทวดา"** **ชั้นที่ ๔** สูงขึ้นมาเป็นที่อยู่ของเหล่า **"ยักษ์"** **ชั้นที่ ๕** อยู่ระดับภูเขายุคันธร เป็นที่สถิตอยู่ของ **"จตุมหาราชิกา ๔ องค์"** ที่กล่าวข้างต้นนี้

เทวดาที่อยู่ในชั้นจตุมหาราชิกาภูมินี้ แบ่งเป็นจำพวกใหญ่/รวมๆ ๒ จำพวก ปรากฏในบางปกรณ์ ได้แก่ ธรรมบทอรรถกถา พุทธวังสอรรถกถา สคาถาวัคคสังยุตตอรรถกถา เป็นต้น คือ

(๑) จำพวกที่มีทิพยวิมานเป็นที่อาศัยอยู่โดยเฉพาะของตนๆ ล่องลอยอยู่ในอากาศ ชื่อว่า **อากาสัฏฐเทวดา** (อากาศเทวดา) ได้แก่ **เหล่าเทวดาที่มีทิพยวิมานอาศัยอยู่บนดวงอาทิตย์** (สุริยเทพ) ที่อาศัยอยู่บนดวงจันทร์ (จันทิมเทพ) และ**ที่อาศัยอยู่ตามดวงดาวต่างๆ ล่องลอยหมุนเวียนไปมารอบๆ ภูเขาพระสุเมรุ** และ**ทั้งที่มีทิพยวิมานล่องลอยอาศัยอยู่ในอากาศทั่วๆ ไป**

ทิพยวิมานของเหล่า**อากาศเทวดา**ทั้งหลายเหล่านี้ ซึ่งเกิดขึ้นด้วย**อำนาจของบุญ**หรือ**กุศลกรรมปรุงแต่ง** (ปุญญาภิสังขาร) จึงประกอบด้วยทิพยสมบัติและรัตนะ ๗ มากบ้างน้อยบ้าง ตามระดับบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญมา

เทวดาเหล่านี้ เป็นจำพวก**โอปปาติกะ** คือ **เป็นสัตว์ผุดเกิดโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่แต่อาศัยอดีตกรรมดีในชาติก่อนเป็นปัจจัยให้ผุดเกิดเลย ถึงคราวจุติ** (เคลื่อนจากภพภูมิ/

ตาย) **เบญจขันธ์ ทั้งทิพยสมบัติ และทิพยวิมาน ของตนในภพนั้น ก็อันตรธานหายไปเลย**

(๒) จำพวกที่มีทิพยวิมานเป็นที่อาศัยอยู่โดยเฉพาะของตน และ/หรือ ที่อาศัยอยู่ตามสถานที่หรือวัตถุธาตุต่างๆ จัดรวมอยู่ในจำพวกภูมัฏฐเทวดา (ภูมิเทวดา) เช่น **ที่อาศัยอยู่ตามภูเขา อยู่ตามโขดหิน ก้อนหิน แก้วมณีหรือรัตนชาติต่างๆ แร่ธาตุต่างๆ ก็มี** หรือ**อยู่ในแม่น้ำ/ทะเล/มหาสมุทร ตามป่า/ต้นไม้/กิ่งไม้/ผลไม้หรือเมล็ดในผลไม้บางชนิด** และ**ตามใบไม้/ใบหญ้า ก็มี ที่อาศัยอยู่ตามปูชนียสถาน** เช่น **ตามเจดีย์, อุโบสถวิหาร/ศาลาการเปรียญ และตามปูชนียวัตถุ** เช่น **พระพุทธปฏิมาหรือพระพุทธรูปต่างๆ ก็มี** และ**ที่อาศัยอยู่ตามเคหสถาน บ้านเรือน-ศาล** และ**บนพื้นดิน หรือจอมปลวก** ฯลฯ ก็มี เป็นต้น

เทวดาพวกนี้ เป็นพวกที่เกิดโดยกำเนิด ๓ เหมือนสัตว์ในมนุษย์โลก ได้แก่

(๑) **ชลาพุชะ** เกิดในครรภ์มารดา เทวดาชาย-หญิง พวกนี้ เสพกามเหมือนมนุษย์ เทวดาหญิงมีระดูและการตั้งครรภ์ ครบกำหนดก็คลอดลูกเหมือนมนุษย์ (๒) **อัณฑชะ** เกิดในฟองไข่ ก็มี และ (๓) **สังเสทชะ** เกิดในที่ชื้นแฉะก็มี **ถึงคราวจะจุติ (ตาย/เคลื่อนจากภพภูมิ) ก็อธิษฐานตนเป็นสัตว์เล็ก/สัตว์น้อยหรือสัตว์ใหญ่** (ไม่เกินขนาดของช้าง) **ตาย** ถ้าเป็นเทวดาที่มีทิพยวิมานและทิพยสมบัติ ทิพยวิมานหรือทิพยสมบัตินั้นก็อันตรธานไปในภพภูมินั้น

เทวดา/เทพ ที่เรียกชื่อตามถิ่นที่อยู่ และ/หรือ **ตามอาการ/กิริยา** หรือ **ตามอิทธิฤทธิ์ที่บันดาลได้นั้น มีหลายจำพวก** ได้แก่

(๑) เทวดาที่มีทิพยวิมานล่องลอยอยู่ในอากาศ ชื่อ **อากาสัฏฐเทวดา** หรือ **อากาสเทวดา**

(๒) เทวดาที่มีทิพยวิมาน หรืออาศัยอยู่ตามภูเขา ชื่อ **ปัพพัฏฐเทวดา** หรือ **คิริเทวดา** และทั้งเทวดาที่มีทิพยวิมานหรืออาศัยอยู่บนหรือในโขดหิน/ในก้อนหิน/ในแร่ธาตุ และ/หรือ รัตนชาติต่างๆ ที่มีทั้งให้คุณหรือให้โทษแก่ผู้มีไว้ในครอบครอง ก็มี (ดูคำอธิบายเพิ่มเติมในตอนท้ายข้อ ๙)

(๓) เทวดาที่มีทิพยวิมานอยู่ในพระจันทร์/ดวงจันทร์ ชื่อ **จันทิมเทวปุตตเทวดา** หรือ **จันทิมเทพบุตร**

(๔) เทวดาที่มีทิพยวิมานอยู่ในพระอาทิตย์/ดวงอาทิตย์ ชื่อ **สุริยเทวปุตตเทวดา** หรือ **สุริยเทพบุตร**

(๕) เทวดาที่บันดาลให้อากาศเย็นเกิดขึ้น ชื่อ **สีตวลาหกเทวดา** หรือ **เหมันตวลาหก-เทวดา** เทวดาที่บันดาลให้อากาศร้อนเกิดขึ้น ชื่อ **อุณหวลาหกเทวดา** หรือ **คิมหวลาหก-เทวดา** เทวดาที่บันดาลให้ฝนตก ชื่อ **พิรุณวลาหกเทวดา** หรือ **วสันตวลาหกเทวดา** เทวดาที่บันดาลลมพัดเย็นสบาย ชื่อ **วาตวลาหกเทวดา** ถ้าบันดาลลมพายุ ชื่อ **วายุวลาหกเทวดา** เทวดาที่บันดาลให้หมอกลงจัดเกิดขึ้น ชื่อ **อัพภวลาหกเทวดา** เทวดาที่บันดาลให้นำเมฆฝนมาตกลงสู่พื้นดิน ชื่อ **เมฆวลาหกเทวดา**

(๖) เทวดาที่มีทิพยวิมานเกิดอยู่ และ/หรือ อาศัยอยู่ตามต้นไม้ กิ่งไม้ ชื่อ **รุกขเทวดา** อาศัยอยู่ตามรากไม้/เหง้าไม้ ชื่อ **คันธัพพเทวดา**

(๗) เทวดาที่มีทิพยวิมาน และ/หรือ อาศัยอยู่บนพื้นดิน มีชื่อเรียกว่า **ภูมัฏฐเทวดา** (ภูมิเทวดา) ก็มี ที่อาศัยอยู่ตามใบไม้/ใบหญ้า ชื่อ **ติณเทวดา** อาศัยอยู่ตามจอมปลวก ชื่อ **วัมมเทวดา** ก็มี ที่อาศัยอยู่ตามเคหสถานบ้านเรือน หรือศาลา/อุโบสถ/ศาล ชื่อ **เคหเทวดา** หรือ **ฆรเทวดา** ก็มี และที่อาศัยอยู่ในเมือง ชื่อ **รัฏฐเทวดา** ก็มี

(๘) เทวดาที่มีทิพยวิมาน และ/หรือ ที่อาศัยอยู่ตามแม่น้ำ/ทะเล/มหาสมุทร ชื่อ **ทีปเทวดา**

(๙) **เทวดาที่ตายเพราะความโกรธ** ชื่อว่า **มโนปโทสิกเทวดา** และ**เทวดาที่ตายเพราะมัวแต่หลงเพลิดเพลินอยู่ในการเล่นกีฬา จนลืมบริโภคอาหาร** ชื่อว่า **ขิฑฑา-ปโทสิกเทวดา** ก็มี

เรื่องเทวดาที่มีทิพยวิมานอาศัยอยู่ และ/หรือ ที่สถิตอยู่ใน/บนหรือตามโขดหิน/ก้อนหิน หรืออยู่ใน/บนรัตนชาติ มีเพชร-นิล-จินดา-หยก เป็นต้นเหล่านี้เฉพาะที่มีทิพยวิมานอาศัยอยู่ข้างในก้อนหินหรือรัตนชาตินั้น ต่างมีทิพยสมบัติ และ/หรือรัตนะ ๗ มากบ้าง/น้อยบ้าง ที่บริสุทธิ์ หรือ ไม่บริสุทธิ์ มากน้อยต่างกัน ตามแต่ วาสนา-บุญบารมีของแต่ละตนที่ได้เคยประกอบบำเพ็ญและสั่งสมอบรมมาไม่เท่ากัน ที่บริสุทธิ์และสมบูรณ์ก็เป็นฝ่ายบุญกุศล

ปรุงแต่ง (ปุญญาภิสังขาร) ที่ขุ่นมัว หรือ ไม่บริสุทธิ์ผ่องใส เพราะเคยประพฤติบาปอกุศลมาร่วมปรุงแต่ง (อปุญญาภิสังขาร) ด้วยก็มี

ฝ่ายที่บุญกุศลปรุงแต่งให้บริสุทธิ์ผ่องใส ก็จะมีทิพยวิมานที่บริสุทธิ์ผ่องใสโตใหญ่ พร้อมด้วย**ทิพยสมบัติ**และ**รัตนะ ๗** (จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว นางแก้ว ดวงแก้ว/แก้วมณี) ซึ่งมี **"จักรพรรดิ" เป็นประธานที่บริสุทธิ์ ที่คอยให้ความสุขสมบูรณ์บริบูรณ์มากนั้น มักมีทิพยวิมานสถิตอยู่ในรัตนชาติที่มีความหนาแน่น (Density) มีความแข็ง (Hardness)** และ**มีความบริสุทธิ์ (Purity) มาก เช่น เพชร, ทับทิม, มรกต, บุษราคัม, เพทาย, ไพฑูรย์** หรือ **ที่เรียกเพชรตาแมว** หรือ**ที่สถิตอยู่ในรัตนชาติที่มีความแข็ง/ความบริสุทธิ์** และ**ที่มีค่ารองลงมา** (Semi-precious Stones) ได้แก่ **ในหินแก้วผลึก** (Quartz) ที่ใสก็มี ที่ขุ่นและมีสีต่างๆ ก็มี ได้แก่ **หินแก้วผลึก** หรือ **หินจุยเจีย** หรือ **โป่งข่าม** และ **หินเขี้ยวหนุมาน** (Amethyst) เป็นต้น และแม้ที่สถิตอยู่ตามก้อนหิน/กรวด/ทรายเม็ดเล็กๆ เช่นที่เรียกว่า "**เหล็กไหลตาน้ำ**" ก็มี **ในเม็ดหอยมุก** ก็มี หรือ**ที่สถิตอยู่ในแร่ธาตุต่างๆ ที่มีค่ามากหรือมีค่าน้อย** เช่น **ทองคำ/ทองชมพูนุท/ทองดอกบวบ, แร่ทองเหลือง-ทองแดง-ตะกั่ว, ปรอท** (ธรรมชาติ/เคลื่อนที่ไปมาได้เอง), **แร่เงิน, บริสุทธิ์** (แร่ชนิดหนึ่ง) หรือ**แม้ในแร่เหล็ก** ก็มี

ที่อาศัยอยู่ในแร่ธาตุ ที่ชื่อว่า "**เหล็กไหล/พญาเหล็ก** หรือ **ธาตุกายสิทธิ์**" ก็มี

ที่เกิดเองตามธรรมชาติในเนื้อไม้, ในผลไม้ หรือ**ในเมล็ดผลไม้บางชนิด** และ**แม้ในรังแตน/รังต่อ/รังผึ้ง** ชื่อว่า "**คด**" ได้แก่ "คด (เม็ด) ขนุน", คดไม้สัก, คดแตน/ต่อ (เกิดในรังแตน/รังต่อ) **ที่เกิดในดวงตาของสัตว์** เช่น "**คดตาแมว**" ก็มี **ที่เป็นแร่ธาตุมีลักษณะเป็นหิน** ก็มี **เป็นดุจทองคำ ทองชมพูนุท** หรือ **เงิน** หรือเป็น "**พญาเหล็ก**" **เหล่านี้ จัดอยู่ในจำพวก "แร่/ธาตุกายสิทธิ์" ที่มีผู้เคยได้เห็น/ได้มีไว้ในครอบครองแล้ว** ก็มี

เทวดาที่อาศัยอยู่ในวัตถุธาตุต่างๆ เหล่านี้ **มีอานุภาพให้คุณ-ให้โทษ แก่ผู้มีไว้ในครอบครองมาก ก็มี มีอานุภาพปานกลาง-น้อย ก็มี** เช่น

เคยได้ยินว่า **เพชรสีชมพู** (Pink Diamond) และ/หรือ **เพชรสีน้ำเงิน** (Blue Diamond)

มีอานุภาพให้คุณเป็นความเจริญสันติสุขอย่างมาก แก่ผู้มีไว้ในครอบครองผู้มีคุณธรรม คือ **มีศีล-มีธรรมสูง แต่กลับมีโทษแก่ผู้มีไว้ในครอบครองผู้ไร้ศีลธรรมหรือประพฤติผิดศีล ผิดธรรม ให้ถึงความวิบัติฉิบหายแห่งชีวิต ทรัพย์สิน** และ**เกียรติยศชื่อเสียง ได้มาก** เช่น

ตามประวัติศาสตร์ประเทศฝรั่งเศส พระนางมารี อองตัวเนต (Marie Antoinette) ผู้ครอบครอง "เพชรสีชมพู" เรียกชื่อเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า "Hortensia" (ปัจจุบันถูกเก็บไว้อย่างปลอดภัยในพิพิธภัณฑ์ลูฟร์-Louvre Museum ในนครปารีส) **และเครื่องเพชรพลอยที่มีค่ามากมาย แต่ไร้ศีลธรรม เมื่อประชาชนยากไร้ ก็มิได้ปกครองดูแลประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข กลับมีแต่ความทุกข์เดือดร้อนกันทั่ว จึงถูกประชาชนปฏิวัติ ล้มระบอบกษัตริย์ แม้จะพากันขนเครื่องเพชรพลอยหนีไป ก็ไม่พ้นภัย ภายหลังถูกจับได้ และในที่สุด พระนางมารีนั้น ก็ถูกประหารชีวิตด้วยกิโยติน** (Guillotine) !

ส่วน **"เพชรสีน้ำเงิน"** ที่มีผู้นิยมกันมาก ว่าเป็น "เพชรแห่งความหวัง" (Hope Diamond) นั้น ได้ปรากฏตัวอย่าง **ชิ้นหนึ่ง ที่ปัจจุบันถูกเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์สถาบันสมิธโซเนียน** (Smithsonian Institution) **กรุงวอชิงตัน ได้เคยมีประวัติการผ่านมือผู้เป็นเจ้าของหลายราย ต่างต้องประสบเคราะห์ร้ายทุกราย ซึ่งแต่เดิมเคยถูกประดิษฐานไว้เบื้องพระพักตร์** (ประดิษฐานไว้บนฝ่าพระหัตถ์ที่วางอยู่บนพระเพลา) **ของพระพุทธรูปองค์หนึ่ง เข้าใจว่าเป็น "พระแก้วมรกต" หนึ่งในพระพุทธรูป ๓ องค์ ที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงสร้างขึ้น**และ**ประดิษฐานไว้ใน "วัดอโศการาม" เมืองปาตลีบุตร ประเทศอินเดีย** และ**ถูกสาปแช่งไว้ ให้ผู้มาเอาเพชรนี้ไปจากพระพุทธรูป** และ/หรือ **ผู้มีเพชรนี้ไว้ในครอบครองจงมีอันพินาศไป ต่อมาได้มีกองทหารต่างชาติต่างศาสนา ยกทัพมาตีและยึดเมืองปาตลีบุตรได้ พวกทหารชั้นแม่ทัพได้ขโมยเอาไปผ่าแบ่งกัน แล้วถูกเจียรนัยเป็น "เพชรสีน้ำเงิน" ปรากฏว่า ผู้เป็นเจ้าของซึ่งถูกเปลี่ยนมือเป็นทอดๆ ต่อๆ ไป ล้วนต้องประสบชะตากรรมเคราะห์ร้ายถึงเสียชีวิต ด้วยอาการที่น่าสะพรึงกลัว** และ/หรือ **ประสบกับความวิบัติฉิบหายแก่ชีวิต/ร่างกาย/ทรัพย์สินมามากต่อมาก จนได้รับการขนานนามว่า "หินมรณะ"** (The Killing Stone)

ยิ่งวัตถุธาตุดำ เช่น **หินดำ รัตนชาติดำต่างๆ** ได้แก่ **นิล** หรือ **พลอยดำ ซึ่งเป็นที่สถิตอยู่ของเทวดายักษ์, กุมภัณฑ์เทวดา** หรือ **รากษส, เปรตอสุรา** หรือ **อสุรกาย ที่เป็นมิจฉาทิฏฐิยิ่งกว่าเป็นสัมมาทิฏฐิ มีจิตใจโหดร้าย มักประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ชอบเบียดเบียนผู้อื่น จึงจัดเป็นวัตถุธาตุ "อัปมงคล" แก่ผู้มีไว้ในครอบครอง หรือเคารพบูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิด้วยกัน** หรือ**ผู้ไร้คุณธรรม มักประพฤติบาปอกุศล คือ กายทุจริต-วจีทุจริต-มโนทุจริต** และ/หรือ **ผู้ที่มีวาสนาบารมีต่ำ เพราะห่างจากความประพฤติที่เป็นบุญกุศลคุณความดี ก็มักจะต้องประสบกับชะตากรรมเคราะห์ร้าย** หรือ **ความทุกข์เดือดร้อน ไม่ช้าก็เร็ว** ดังตัวอย่าง

บางวัด/บางสำนัก เช่น **ที่บางละมุง และที่อื่นๆ ได้ใช้หินดำมาแกะเป็นพระพุทธรูป หรือทำวัตถุมงคล** ปรากฏว่า **ผู้มีไว้ในครอบครองประสบความเสื่อม** และ/หรือ **ถึงความทุกข์เดือดร้อน ก็มีตัวอย่างให้เห็นอยู่**

ส่วนวัตถุธาตุที่บริสุทธิ์ เป็นที่สถิตอยู่ของเทวดาที่มีคุณธรรมเป็นสัมมาทิฏฐิ ชื่อว่า **"วัตถุมงคล" หากอยู่ในครอบครองของผู้ทรงศีลทรงธรรม** หรือ**ผู้มีวาสนาบารมีผู้มีคุณธรรมดำรงอยู่ ได้บำเพ็ญบุญกุศลคุณความดี มีทานกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล** เป็นต้น **แล้วอุทิศส่วนบุญกุศลให้เทวดาที่สถิตอยู่ด้วย เทวดาที่สถิตกับวัตถุธาตุอันเป็นมงคลนั้นย่อมอนุโมทนาสาธุการ**และ**อำนวยพรให้แก่เจ้าของให้มีความสุขความเจริญอีกด้วย**

ยิ่งไปกว่านั้น **ผู้มีจิตศรัทธาในพระรัตนตรัย อุทิศถวายวัตถุธาตุหรือรัตนธาตุอันเป็นมงคลไว้ในพระพุทธศาสนา เพื่อบูชาพระรัตนตรัยย่อมได้อานิสงส์มาก เพราะ ๑) เป็นทานกุศล ที่สละขาดจากใจ ในระดับทานบารมีหรืออุปบารมี ๒) เมื่อได้ถวายเป็นสมบัติพระพุทธศาสนาไว้กับวัด/สำนัก/คณะบุคคลผู้ทรงศีลทรงธรรม ผู้เพียรศึกษาสัมมาปฏิบัติขัดเกลากิเลส เพื่อ "สร้างพระในใจตน"** และ**ช่วยเผยแผ่พระสัทธรรมนั้นแก่สาธุชนพุทธบริษัท "ช่วยสร้างพระในใจคน (อื่น)" อยู่** และ **๓) ได้เป็นที่อนุโมทนาและสักการบูชาของผู้ใจบุญกุศลทั้งหลายผู้มีรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ย่อมเป็นมหากุศลและย่อมเป็นมหานิสงส์แก่ผู้ประกอบทานกุศลเช่นนี้ ให้เป็นผู้เจริญด้วยโลกิยทรัพย์และโลกุตตรทรัพย์ ทั้งในภพชาติปัจจุบันและในสัมปรายภพ ตลอดชั่วกาลนาน**

ความเป็นไปของเทวดาในภพ/ภูมิ เหล่านี้ ย่อมพิจารณาเห็นได้ด้วยญาณรัตนะของพระธรรมกาย โดยการเจริญภาวนาผ่านวัตถุธาตุเหล่านี้ แล้วหยุดตรึกนิ่งกลางของวัตถุธาตุนั้น และอธิษฐานขยายข่ายของญาณรัตนะของธรรมกายให้เห็นความเป็นไป ณ ภายในวัตถุธาตุนั้น ก็จะเห็นเทวดาที่มีทิพยวิมานโตใหญ่ตามศักดิ์แห่งบุญบารมีที่ได้บำเพ็ญมา เป็นที่อาศัย/สถิตอยู่ของเทวดาในวัตถุธาตุนั้น พร้อมด้วย**จักรพรรดิและรัตนะ ๗** (จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว นางแก้ว และแก้วมณี) **ซึ่งเป็นภาคผู้เลี้ยง ด้วยสมบัติอันเป็นทิพย์แก่เทวดาที่สถิตอยู่นั้นด้วย**

ผู้เจริญภาวนาพึงมีสติพิจารณาให้เห็นสัจจธรรม ว่า **สรรพสิ่งทั้งหลาย บรรดาที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งที่มีชีวิตมีวิญญาณครอง (อุปาทินนกสังขาร)** ได้แก่ **สัตว์โลกทั้งหลายรวมทั้งมนุษย์** คือ **ตัวเรานี้เองด้วย** และ/หรือ **สิ่งที่ไม่มีชีวิตไม่มีวิญญาณครอง (อนุปาทินนกสังขาร)** ได้แก่ **โลกิยทรัพย์ ทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นสภาพที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง** ได้แก่ **ธาตุ (น้ำ-ดิน-ไฟ-ลม), ขันธ์ (ได้แก่ เบญจขันธ์), อุตุ และอาหาร อีกทั้งบุญกุศลหรือบาปอกุศลปรุงแต่ง ให้ชีวิตเป็นไปดีบ้าง/ชั่วบ้าง เป็นสุขบ้าง/ทุกข์บ้างไปตามกรรม ล้วนเป็นสภาพไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) เป็นทุกข์ คือ ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ตลอดไป (ทุกฺขํ) สุดท้ายต้องแตกสลายหมดสภาพเดิมของมันไปหมด ล้วนไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นของเที่ยง-เป็นสุขที่เที่ยงแท้ถาวร และไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นตัวตน บุคคล เรา-เขา ของเรา-ของเขา ตลอดไปแต่ประการใดทั้งสิ้น ชื่อว่า เป็นอนัตตา (อนตฺตา) นี้เป็น "วิปัสสนาปัญญา" เป็นทางให้เจริญโลกุตตรปัญญา เห็นแจ้งในอริยสัจ ๔** (ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค) **โดยญาณ ๓** (สัจจญาณ-กิจจญาณ-กตญาณ) และ**มีอาการ ๑๒ เป็นทางมรรค ผล นิพพาน ให้ถึงความสิ้นทุกข์ เพราะคลายจากความยึดถือด้วยตัณหาและทิฏฐิ ในโลกธรรม ๘** คือ **ลาภ-ความเสื่อมลาภ ยศ-ความเสื่อมยศ สรรเสริญ-นินทา และความสุข โดยเฉพาะโลกิยสุข** ได้แก่ **กามสุขด้วย โภคทรัพย์ มีเพชร-นิล-จินดา** และ**วัตถุธาตุ**

กายสิทธิ์ ที่นิยมเสาะแสวงหาและ**สะสมไว้ในครอบครองมากๆ ก็อาจจะให้ทั้งความสุข** (โลกิยสุข) **ที่ไม่ยั่งยืน** และ/หรือ **อาจให้เป็นความทุกข์เดือดร้อนในภายหลังได้ อันชนทั้งหลายไม่พึงประมาทขาดสติสัมปชัญญะ หลงประพฤติผิดศีลผิดธรรม หลงคิดอยู่ในโลกธรรม และโลกิยสมบัติ เหล่านี้ ด้วยตัณหาและทิฏฐิว่า เป็นของตนเที่ยงแท้แน่นอน แต่กลับจะต้องพลัดพรากจากสิ่งที่เคยรักเคยหวงแหนทุกอย่างหมดทั้งสิ้น แม้แต่ตัวเราเองก็ยึดถือว่า เป็นตัวตน บุคคล เรา-เขา ของเรา-ของเขามิได้ตลอดไป**!

ถ้าคลายจากความหลงยึดติดด้วยตัณหาและทิฏฐิด้วยสติปัญญาอันเห็นชอบเพียงใด ให้มีความรู้สึกว่า มีสักแต่มี เป็นสักแต่เป็น ก็จะมีความเจริญและสันติสุข และถึงความดับทุกข์ได้เพียงนั้น

ต่อไป ดูเทวดาชั้นจตุมหาราชิกาที่มีใจโหดร้าย ๔ จำพวก ได้แก่

(๑) **เทวดายักษ์** มีทั้งยักษ์ชาย (ยกฺข) และยักษ์หญิง (ยกฺขินี) อยู่ภายใต้การปกครองของ **"ท้าวเวสสุวัณมหาราช"** พวกหนึ่งมีรูปร่างสวยงาม มีรัศมี อีกพวกหนึ่ง มีรูปร่างน่าเกลียด ไม่มีรัศมี พวกนี้จัดเป็นเดรัจฉานยักษ์

เทวดายักษ์เหล่านี้ ชอบเบียดเบียนสัตว์นรก เวลามีจิตใจชั่วร้าย ก็จะเนรมิตตัวเป็นนายนิรยบาลลงไปสู่นิรยโลก (นรก) เที่ยวลงโทษสัตว์นรกตามอำเภอใจของตน เมื่อต้องการจะกินสัตว์นรก ก็จะเนรมิตตัวเป็นแร้งยักษ์/กายักษ์ จับสัตว์นรกเหล่านั้นกินเสีย

บางทีเขาก็เบียดเบียนมนุษย์ ดังตัวอย่างประสบการณ์ของผู้ตั้งใจศึกษาสัมมาปฏิบัติท่านหนึ่ง ต่อไปนี้

> *"... อยู่มาวันหนึ่ง ท่านได้เดินทางโดยรถยนต์ โดยมีบุตรเขยเป็นคนขับให้ ขณะเดินทางกลับจากจังหวัดราชบุรี มาตามถนนพระราม ๒ ใกล้จะถึงสะพานข้ามแม่น้ำท่าจีน ท่านเห็นรถยนต์ ๑๐ ล้อ บรรทุกทรายเต็มคันรถ กำลังมุ่งหน้าไปทางกรุงเทพฯ ขณะกำลังขึ้นแล้วลงจากคอสะพาน*

รถยนต์ของท่านกำลังขับตามมาห่างๆ (ประมาณ ๒๐ เมตร) ***ได้เห็นกุมภัณฑเทวดา หรือ รากษส ตัวใหญ่คล้ายยักษ์ตนหนึ่ง ยืนรออยู่ข้างถนนด้านซ้าย ห่างจากคอสะพานไปประมาณ ๒๐ เมตร บันดาลลม*** *(เป่าลม)* ***ไปทางรถยนต์บรรทุกคันนั้น พลันรถคันนั้นก็เสียความทรงตัวแล่นลงจากคอสะพานเหมือนงูเลื้อย แล้วก็พลิกคว่ำลงข้างทาง โดยมีรถของท่านตามมาใกล้ๆ*** *ซึ่งปกติเมื่อท่านนั่งอยู่ในรถจะเจริญภาวนา* ***อธิษฐานปาฏิหาริย์ "จักรแก้ว" จากศูนย์กลาง "พระธรรมกาย" ให้คุ้มครองรถที่ท่านนั่งอยู่ ชะรอยยักษ์ที่ยืนพ่นลมอยู่นั้น คงจะเห็น "จักรแก้ว" ที่กำลังหมุนอยู่โดยรอบรถยนต์ที่ท่านนั่งป้องกันภัย จึงชะงักเกิดความกลัว และหยุดพ่นลมแรงให้รถยนต์บรรทุกคันนั้นเกิดอุบัติเหตุร้ายแรง เพื่อให้คนขับตายหรือบาดเจ็บเลือดตกยางออก แล้วจะได้กินเลือดกินเนื้อเสีย***

เมื่อรถยนต์ที่ท่านนั่งกำลังแล่นผ่านไป ท่านจึงได้หันกลับไปดูคนขับรถยนต์บรรทุกที่คว่ำลงข้างทางนั้น มองเห็นคนขับกำลังคลานออกมาจากที่นั่งโดยปลอดภัย ก็รู้สึกโล่งใจที่เขาปลอดภัยจากรากษสนั้น"

(๒) **คันธัพพเทวดา อยู่ในปกครองของ "ท้าวธตรฐมหาราช" เป็นเทวดาที่ถือกำเนิดอยู่ตามต้นไม้ที่มีกลิ่นหอม** เช่น เกิดอยู่ตามรากไม้ แก่นไม้ เกิดอยู่ในเนื้อไม้ ในเปลือกไม้ อยู่ในกะพี้ไม้ อยู่ในน้ำหอม หรือเกิดอยู่ในใบไม้ ในดอกไม้ ในผลไม้ หรือในเมล็ดผลไม้ และที่เกิดอยู่ในเหง้าใต้ดิน ก็มี เทวดาเหล่านี้ ชื่อว่า "**กัฏฐยักขะ (กัฏฐยักษ์)" เมื่ออาศัยอยู่กับไม้ใดๆ ก็จะอาศัยอยู่ตลอดไป แม้ต้นไม้นั้นจะถูกตัดไป หรือตายไป หรือโค่นล้มไปแล้วก็ตาม หรือแม้ผู้คนจะนำไม้ไปสร้างบ้าน สร้างกุฏิ สร้างเรือ ฯลฯ ก็ตาม ก็จะไม่ยอมละทิ้งที่อยู่ของตน นี้คือข้อแตกต่างจากรุกขเทวดาทั้งหลายอื่น** ซึ่งถ้าต้นไม้ตายไปหรือคนตัดไป ก็จะละที่อยู่ของตนไปหาต้นไม้อื่นเป็นที่อยู่อาศัยใหม่

คันธัพพเทวดาเหล่านี้ เมื่อติดอยู่กับไม้ที่เขาเอาไปสร้างบ้านเรือน หรือกุฏิ หรือเรือที่ชาวบ้านเรียก "**นางไม้**" หรือ "**แม่ย่านางเรือ**" เป็นต้นเหล่านี้ บางทีก็แสดงตนให้ปรากฏ

แก่ผู้อยู่อาศัยหรือผู้เป็นเจ้าของ/ผู้ใช้เรือ ด้วยต้องการของเซ่นไหว้ หรือต้องการอนุโมทนาส่วนบุญเวลาผู้อาศัยหรือเจ้าของทำบุญ แต่บางกรณีที่ไม่พอใจ ก็รบกวนผู้อยู่อาศัยหรือเจ้าของให้มีอุปสรรค ให้เจ็บป่วย หรือให้เกิดความเดือดร้อนแก่เจ้าของหรือผู้อยู่อาศัยได้

คันธัพพเทวดาอีกพวกหนึ่ง **บางรายที่ก่อนที่มาอุบัติเกิดเป็นคันธัพพเทวดานั้น ได้เคยประกอบกรรมอันเป็นบาปอกุศลเป็นเวรกันมากับหญิงคนใด ก็จะมาเข้าสิงหญิงคนนั้น ถ้าไม่พอใจใคร ก็จะไปทำความเดือดร้อนแก่บุคคลที่ตนไม่ชอบนั้น** บางราย ในวันเพ็ญยามพระจันทร์เต็มดวง ก็จะออกเที่ยวแสวงหาอาหารที่สกปรกในเวลากลางคืน ในขณะที่เที่ยวแสวงหาอาหารอยู่นั้น ก็มีแสงเรืองเป็นประกายออกมาจากร่างด้วยอิทธิฤทธิ์ของคันธัพพเทวดานั้น พวกนี้แหละที่ชาวบ้านเรียกว่า **“ผีปอบ”**

ดังที่ข้าพเจ้าผู้เรียบเรียงนี้ เมื่อตอนเป็นเด็กอายุประมาณ ๗-๘-๙ ขวบ ***ก็เคยได้เห็นเหมือนดวงไฟเคลื่อนวาบๆ ออกไปจากพุ่มไม้*** *(ที่ชาวบ้านใช้เป็นที่ปลดทุกข์)* ***ไปยังกอไผ่ หายไปสักอึดใจก็เห็นเคลื่อนวาบๆ ต่อๆ ไปยังกอไผ่ที่ ๒ หายไปชั่วอึดใจก็วาบๆ ออกไปในสวน*** *และ* ***เป็นเช่นนั้นต่อๆ ไป จนลับตาหายไป และก็มีคนอื่นๆ ได้เคยเห็นทำนองเดียวกัน*** *คือ* ***เห็นเหมือนดวงไฟวาบๆ ไปยังที่ถ่ายสิ่งปฏิกูลของหญิงคลอดบุตรใหม่ๆ เงียบหายไป ณ ที่นั้นสักครู่ ก็ปรากฏวาบๆ ออกจากที่นั้นลับหายไป***

(๓) **กุมภัณฑเทวดา** เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **“รากษส” อยู่ในความปกครองของ “ท้าววิรุฬหกมหาราช”** มีลักษณะร่างกายพุงใหญ่ ตาพองสีแดง

พวกที่ ๑ อยู่ในมนุษย์โลก มีหน้าที่รักษาป่า ภูเขา ต้นไม้ สระโบกขรณี แม่น้ำ พุทธเจดีย์ แก้วรัตนะ ต้นยาที่ประเสริฐ ต้นไม้ที่มีดอกหรือไม้หอม และ/หรือ**อยู่เฝ้ารักษาธาตุกายสิทธิ์ต่างๆ ถ้ามีผู้ใดล่วงล้ำเข้าไป** และ/หรือ **ไปเอาของที่เขาเฝ้ารักษาในบริเวณที่เขาคอยปกปักษ์รักษาอยู่ ซึ่งท้าววิรุฬหกมหาราชได้กำหนดให้เป็นเขตที่เขาเฝ้าดูแลรักษา กุมภัณฑเทวดา** หรือ **รากษส นั้นมีสิทธิ์จับตัวกินได้ โดยไม่มีโทษจากท้าวมหาราช**

พวกที่ ๒ อยู่ในนิรยโลก (นรก) ได้แก่ พวกที่เนรมิตกายเป็นนายนิรยบาลรากษส, แร้งรากษส, การากษส หรือสุนัขรากษส ที่มีหน้าที่คอยลงโทษสัตว์นรก และจับสัตว์นรกกินนั่นเอง

(๔) **นาคเทวดา** หรือที่เรียกกันว่า “**พญานาค**” อยู่ในความปกครองของ “**ท้าววิรูปักษ์มหาราช**” มีอยู่ ๒ กำเนิด คือ กำเนิด “**สุนธระ**” และกำเนิด “**ภุมมเทวะ**” มีที่อยู่ ๒ แห่ง คือ อยู่ใต้ดินธรรมดา แห่ง ๑ กับอยู่ใต้ภูเขาอีกแห่ง ๑ นาคเทวดาที่อาศัยอยู่ในสถานที่ ๒ แห่งนี้ จึงชื่อว่า “**ปฐวีเทวดา**” พญานาคเหล่านี้ชอบการสนุกสนานรื่นเริงด้วยการเล่นกีฬาและการละเล่นต่างๆ และชอบเล่นน้ำ พญานาคเหล่านี้มีวิชาเวทย์มนต์คาถาต่างๆ ด้วยชื่อว่า “**วัตถุวิชา**” คือ **วิชาที่เสกวัตถุให้เป็นไปตามปรารถนา** เช่น วิชาเสกใบไม้เป็นนก หรือ เสกใบมะขามเป็นแตน/ต่อ ฯลฯ หรือ “**ภูมิวิชา**” คือ **วิชาเสกสถานที่ หรือวัตถุให้เป็นที่อยู่อาศัย** เช่น **วิชาเสกท้องทะเล/มหาสมุทร เป็นนาคพิภพ เป็นที่ตั้งวิมานและทิพยสมบัติต่างๆ** หรือ **วิชาที่เสกวัตถุให้เป็นที่สถิตอยู่ของเทวดาที่จะให้คุณแก่ผู้มีไว้ในครอบครอง** ได้แก่ **เสกวัตถุธาตุให้เป็น “กายสิทธิ์” ต่างๆ** เป็นต้น **เวลาจะท่องเที่ยวไปในมนุษย์โลก บางทีก็ไปในร่างกายเดิมของตน บางทีก็เนรมิตกายเป็นคน เป็นสุนัข เป็นเสือ/ราชสีห์ท่องเที่ยวไป นาคเทวดาเหล่านี้จัดเป็นสัตว์เดรัจฉาน**

ในสมัยพุทธกาล ได้เคยมีพญานาคตนหนึ่ง เนรมิตกายเป็นมนุษย์ ไปขอบรรพชาอุปสมบทกับพระอุปัชฌาย์ผู้ยังไม่ได้ทิพพจักษุญาณ ท่านไม่ทราบว่าพญานาคแปลงกายมาขอบวช ท่านก็จึงบวชให้**ได้เป็นพระภิกษุ พอพระภิกษุนาคนั้นได้จำวัดหลับไป จึงได้คลายร่างเป็นพญานาคตามธรรมชาติของเขา** พระภิกษุอื่นไปเห็นเข้าก็ตกใจร้องโวยวาย ความทราบถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงตรัสห้ามการบวชให้พญานาค เพราะพญานาคเป็นสัตว์ในกำเนิดแห่ง “**อเหตุกสัตว์**” คือเป็นสัตว์เดรัจฉาน ที่ไม่มีเหตุปัจจัยให้บรรลุมรรคผลได้ เพราะเหตุนั้น ในการที่พระอุปัชฌาย์จะให้การบรรพชาอุปสมบท **จึงทรงให้ถามอุปสัมปทาเปกข์ก่อนรับบวช**ว่า “**มนุสโสสิ** ?” เมื่ออุปสัมปทาเปกข์รับตามที่เป็นจริงว่า “**อามะ ภันเต**” จึงจะให้การบรรพชาอุปสมบทได้ และ**ได้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติในพิธีบรรพชาอุปสมบทกุลบุตรมาตราบเท่าทุกวันนี้**

ในสมัยพุทธกาล ได้เคยมีพญานาค ชื่อ “**เอรกปัตต์**” ได้แสดงตนเป็นมาณพไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ถวายบังคมแล้วซบหน้าร้องไห้ด้วยความโศกเศร้าว่า **ไม่ได้เฝ้า ไม่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า มาเป็นเวลาตลอดพุทธันดรหนึ่งแล้ว นับตั้งแต่ได้เคยบวชเป็นพระภิกษุมาแล้วถึง ๒ หมื่นปี ในพุทธกาลของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากัสสปะ**

พญานาค "เอรกปัตต์" ได้เล่าถวายพระบรมศาสดาว่า ในกาลครั้งนั้น ตนเป็นพระภิกษุหนุ่ม ได้โดยสารเรือไปในแม่น้ำคงคา ได้คว้ายึดใบตะไคร่น้ำกอหนึ่ง เมื่อเรือแล่นเร็วก็ไม่ปล่อย ใบตะไคร่น้ำขาดติดมือไปด้วย แต่ไม่ได้แสดง (ปลง) อาบัติ เพราะเห็นว่าเป็นโทษเพียงเล็กน้อย พอถึงเวลาใกล้จะมรณภาพ ก็เป็นเหมือนถูกใบตะไคร่น้ำรัดคอ อยากจะแสดงอาบัติแต่ก็มองไม่เห็นภิกษุอื่น จนมรณภาพ **ด้วยอกุศลกรรมที่ทำให้ใบตะไคร่น้ำขาด ต้องอาบัติ ชื่อ "ปาจิตตีย์" ฐานพรากของเขียว** (สิกขาบทที่ ๑ แห่งภูตคามวรรคที่ ๒) **และไม่ได้แสดงอาบัตินั้น จึงได้ไปบังเกิดเป็นนาคเทวดา** (พญานาค) ชื่อ **"เอรกปัตต์"** กว่าจะได้มีโอกาสได้เข้าเฝ้าและได้ฟังธรรมพระพุทธเจ้าอย่างนี้ **ก็นานแสนนาน ถึง ๑ พุทธันดร** พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสว่า "มหาบพิตร ชื่อว่า ความเป็นมนุษย์ หาได้ยากนัก, การฟังพระสัทธรรมก็อย่างนั้น, กาลอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า ก็หาได้ยากเหมือนกัน, เพราะว่าทั้ง ๓ อย่างนี้ บุคคลย่อมได้โดยลำบากยากเย็น" เมื่อจะทรงแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

> **"ความได้อัตตภาพเป็นมนุษย์ เป็นการยาก, ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายเป็นอยู่ยาก, การฟังพระสัทธรรมเป็นของยาก, การที่อุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นการยาก"**[๕๕]

ในกาลจบเทศนา เหล่าสัตว์ (ผู้ได้ร่วมฟังพระธรรมเทศนาในวันนั้นด้วย) จำนวน ๘๔,๐๐๐ ได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว **ฝ่ายนาคราชจะพึงได้โสดาปัตติผลในวันนั้น (ก็จริง), แต่ก็ไม่ได้บรรลุธรรม เพราะความที่ตนเป็นสัตว์เดรัจฉาน**

ตามธรรมดา พญานาคนั้นย่อมถึงความลำบากในฐานะทั้ง ๕ กล่าวคือ **การถือปฏิสนธิ, การลอกคราบ, การวางใจเผลอสติ** หรือ**ปราศจากสติ แล้วก้าวลงสู่ความหลับ, การเสพเมถุนกับด้วยนางนาคผู้มีชาติเสมอกัน,** และ**การจุติ ที่พวกนาคถือเอาสรีระแห่งนาคนั่นแหละ เป็นไปในอาการทั้ง ๕ นั้น**

แต่ด้วยอานิสงส์ในการได้เข้าเฝ้าถวายบังคมเบื้องพระยุคลบาท และได้ฟังธรรมจากพระบรมศาสดา จึงไม่ต้องถึงภาวะความลำบากดังกล่าว และย่อมได้ภาวะเพื่อท่องเที่ยวไปด้วยรูปแห่งมาณพนั่นแล ดังนี้แล

---

[๕๕] พระธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค ๖ มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๔, หน้า ๙๔-๙๙. พุทธวรรควรรณนา เรื่อง "นาคชื่อเอรกปัตต์".

(๔.๗) ดูความเป็นไปในมนุษย์ภูมิ

ได้กล่าวมาพอสมควรแล้วตั้งแต่ตอนต้น ในหัวข้อ **วิธีปฏิบัติภาวนาตรวจภพ/ตรวจจักรวาลให้เห็นความเป็นไปของสัตว์โลกในภพ ๓** (ตั้งแต่หน้า ๘๓-๑๑๙) **แล้วนั้น ได้กล่าวเรื่องราวของมนุษย์ภูมิในทวีปทั้ง ๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์ในชมพูทวีป** คือ **มนุษย์ในโลกมนุษย์ที่เราอาศัยอยู่กันนี้ พร้อมทั้งข้อแนะนำในการเจริญวิปัสสนาให้เห็นแจ้งในสภาวธรรมและอริยสัจจธรรมตามความเป็นจริง อันเป็นทาง มรรค ผล นิพพาน มาพอสมควรแล้ว แล้วจึงจะไม่กล่าวซ้ำ ณ ที่นี้อีก**

แต่จะขอนำพระพุทธดำรัส **ว่าด้วยสัตว์จำนวนมากจำนวนน้อย**[๕๖] ที่ได้ทรงแสดง **ความที่สัตว์จุติ (ตาย) จากภพภูมิของเทพยดา/พรหม/อรูปพรหม จากภพภูมิของมนุษย์** และ**จากภพภูมิของสัตว์ในทุคคติภูมิ ๔ เหล่า จะได้กลับมาเกิดในภพภูมิของเทพยดา** และ/หรือ **มนุษย์อีก นั้นมีเป็นส่วนน้อย แต่ที่ไปเกิดในทุคคติภูมิ ได้แก่ ไปเกิดในภพภูมิของเปรต, สัตว์นรก, สัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น นั้น มีมากกว่านัก** เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติในความประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในคุณความดี หลีกหนีความชั่ว ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส เจริญปัญญาเห็นแจ้งในสภาวธรรมและอริยสัจจธรรมตามที่เป็นจริง ตามพระพุทธดำรัสดังนี้

> "ภิกษุทั้งหลาย **สัตว์ที่จุติจากมนุษย์กลับมาเกิดในมนุษย์ มีเป็นส่วนน้อย** สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มีมากกว่าโดยแท้
>
> **สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปเกิดในเทพยดา มีเป็นส่วนน้อย** สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มีมากกว่าโดยแท้
>
> **สัตว์ที่จุติจากเทพยดากลับมาเกิดในเทพยดา มีเป็นส่วนน้อย** สัตว์ที่จุติจากเทพยดาไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มีมากกว่าโดยแท้

---

[๕๖] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐ ข้อ ๒๐๖ หน้า ๔๘-๕๐.

สัตว์ที่จุติจากเทพยดากลับมาเกิดในมนุษย์ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จุติจากเทพยดาไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่จุติจากนรกกลับมาเกิดในมนุษย์ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จุติจากนรกไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่จุติจากนรกไปเกิดในเทพยดา มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จุติจากนรกไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่จุติจากกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน กลับมาเกิดในมนุษย์ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จุติจากกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่จุติจากกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ไปเกิดในเทพยดา มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จุติจากกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่จุติจากปิตติวิสัย กลับมาเกิดในมนุษย์ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จุติจากปิตติวิสัย ไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่จุติจากปิตติวิสัย ไปเกิดเป็นเทพยดา มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จุติจากปิตติวิสัย ไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เกิดในปิตติวิสัย มีมากกว่าโดยแท้

เปรียบเหมือนในชมพูทวีปนี้ มีสวนที่น่ารื่นรมย์ มีป่าที่น่ารื่นรมย์ มีภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีสระโบกขรณีที่น่ารื่นรมย์ เพียงเล็กน้อย แต่ที่แท้ มีที่ดอน ที่ลุ่ม เป็นลำน้ำ เป็นที่ตั้งแห่งตอและหนาม มีภูเขาระเกะระกะ เป็นส่วนมาก ฉะนั้น”

เพราะเหตุไร ?

เพราะสัตว์ที่ได้มาบังเกิดในสุคติภพ/ภูมิ ได้แก่ **เหล่าเทพยดา** (เทวดา/พรหม/อรูปพรหม) และ**มนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ประมาทขาดสติสัมปชัญญะด้วยปัญญา**[๕๗] **อันเห็นชอบ** ได้แก่ (๑) **กัมมัสสกตาปัญญา** คือ ความรู้แจ้งชัดว่า สัตว์มีกรรมเป็นของตน (๒) **ฌานปัญญา** คือ ความรู้แจ้งชัดในฌาน (๓) **วิปัสสนาปัญญา** คือ ความรู้แจ้งชัดในวิปัสสนา (๔) **มัคคปัญญา** คือ ความรู้แจ้งชัดในอริยมรรค (๕) **ผลปัญญา** คือ ความรู้แจ้งชัดในอริยผล

จึงไม่ได้สนใจในการศึกษาสัมมาปฏิบัติให้เจริญด้วยสติปัญญาอันเห็นชอบดังกล่าว จึงหลงคิดผิด, รู้ผิด, ประพฤติผิดๆ จากทำนองคลองธรรม เป็นบาปอกุศลด้วยความโง่เขลา-เบาปัญญา ไม่รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ, ไม่รู้ผิด-ชอบ ชั่ว-ดี ไม่รู้สิ่งที่เป็นแก่นสาร สาระและสิ่งที่มิใช่สาระแห่งชีวิต และไม่รอบรู้ทางเจริญ-ทางเสื่อมแห่งชีวิต ตามที่เป็นจริง ด้วยผลของบาปอกุศลนั้น จึงเป็นเหตุปัจจัย เมื่อจุติ (เคลื่อน/ตายจากภพภูมิเดิม) **ให้ไปเกิดในทุคคติภูมิ เป็นส่วนมาก** ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสว่า[๕๘]

> "ภิกษุทั้งหลาย **สัตว์ที่เกิดบนบกมีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่เกิดในน้ำมีมากกว่าโดยแท้**
>
> **สัตว์ที่กลับมาเกิดในมนุษย์มีเป็นส่วนน้อย** สัตว์ที่กลับมาเกิดในกำเนิดอื่นจากมนุษย์ [เปรต สัตว์นรก อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน] มีมากกว่าโดยแท้
>
> **สัตว์ที่เกิดในมัชฌิมชนบทมีเป็นส่วนน้อย** สัตว์ที่เกิดในปัจจันตชนบทในพวกชาวมิลักขะที่โง่เขลา มีมากกว่าโดยแท้
>
> **สัตว์ที่มีปัญญา ไม่โง่เง่า ไม่เงอะงะ สามารถที่จะรู้อรรถแห่งคำที่เป็นสุภาษิตและคำที่เป็นทุพภาษิตได้ มีเป็นส่วนน้อย** สัตว์ที่เขลา โง่เง่า เงอะงะ ไม่สามารถที่จะรู้อรรถแห่งคำที่เป็นสุภาษิตและคำที่เป็นทุพภาษิตได้ มีมากกว่าโดยแท้

---

[๕๗] คัมภีร์มโนรถปูรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ภาค ๑ หน้า ๔๓๔.

[๕๘] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐, ข้อ ๒๐๕, หน้า ๔๖-๔๘.

สัตว์ที่ประกอบด้วยปัญญาจักษุอย่างประเสริฐ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ตกอยู่ในอวิชชา หลงใหล มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่ได้เห็นพระตถาคต มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ไม่ได้เห็นพระตถาคต มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่ได้ฟังธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศไว้ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ไม่ได้ฟังธรรมวินัย ที่พระตถาคตประกาศไว้ มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่ได้ฟังธรรมแล้วทรงจำไว้ได้ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ได้ฟังธรรมแล้วทรงจำไว้ไม่ได้ มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่ไตร่ตรองอรรถแห่งธรรมที่ตนทรงจำไว้ได้ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ไม่ไตร่ตรองอรรถแห่งธรรมที่ตนทรงจำไว้ได้ มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่รู้ทั่วถึงอรรถรู้ทั่วถึงธรรม แล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่รู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรมแล้วไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่สลดใจในฐานะเป็นที่ตั้งแห่งความสลดใจ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ไม่สลดใจในฐานะเป็นที่ตั้งแห่งความสลดใจ มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่สลดใจเริ่มตั้งความเพียรโดยแยบคาย มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่สลดใจไม่เริ่มตั้งความเพียรโดยแยบคาย มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่กระทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ แล้วได้สมาธิได้เอกัคคตาจิตมีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่กระทำนิพพานให้เป็นอารมณ์แล้ว ไม่ได้สมาธิ ไม่ได้เอกัคคตาจิต มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่ได้ข้าวอันเลิศและรสอันเลิศ มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่ไม่ได้ข้าวอันเลิศและรสอันเลิศ ยังอัตตภาพให้เป็นไปด้วยการแสวงหาด้วยภัตที่นำมาด้วยกระเบื้อง มีมากกว่าโดยแท้

สัตว์ที่ได้อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส มีเป็นส่วนน้อย
สัตว์ที่ไม่ได้ อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส มีมากกว่าโดยแท้

เปรียบเหมือนในชมพูทวีปนี้ มีสวนที่น่ารื่นรมย์ มีป่าที่น่ารื่นรมย์ มีภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีสระโบกขรณีที่น่ารื่นรมย์ เพียงเล็กน้อย แต่ที่แท้ มีที่ดอน ที่ลุ่ม เป็นลำน้ำ เป็นที่ตั้งแห่งตอและหนาม มีภูเขาระเกะระกะ เป็นส่วนมาก ฉะนั้น.

เพราะฉะนั้นแหละ **เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้ได้อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล**.”

(๔.๘) ดูความเป็นไปของสัตว์โลกในอบายภูมิ ๔

คำว่า “**อบายภูมิ**” หรือ “**นิรยภูมิ**” หมายถึง **ภพภูมิของสัตว์ที่ไม่มีความสุขสบายและทั้งไม่มีความเจริญ** คือ **ไม่อาจบรรลุมรรค-ผล-นิพพานได้** (ตามพระวินัย พระบรมศาสดาก็ทรงห้ามมิให้พระอุปัชฌาย์รับบรรพชา-อุปสมบท ให้ ดังได้ยกตัวอย่างมาแสดงแล้วในข้อ ๓.๗)

สัตว์โลกในอบายภูมิ มี ๔ เหล่า ดังนี้

(ก) ติรัจฉานภูมิ

ภูมิของสัตว์ดิรัจฉาน (เดรัจฉาน หรือ **เดียรฉาน** ก็เรียก) คือ **สัตว์ผู้ไปโดยส่วนขวาง อีกนัยหนึ่ง** คือ **สัตว์ที่เป็นไปขวางจากมรรคผล แม้จะเป็นพระโพธิสัตว์ ถ้าในภพ/ชาติใดไปถือกำเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉานเหล่าใดเหล่าหนึ่งแล้ว ก็ต้องห่างจากมรรคผลไปก่อนตลอดชั่วชีวิตของความเป็นสัตว์เดรัจฉานนั้น**

สัตว์เดรัจฉานนั้น มีทั้งที่มีขนาดโตพอให้**สามารถเห็นได้ด้วยมังสจักษุ** คือ **ด้วยสายตาเนื้อ** และทั้งที่เล็กจนไม่สามารถจะเห็นได้ด้วยสายตาเนื้อตามปกติธรรมดา ถ้าแบ่งตามประเภทของขามี ๔ จำพวก คือ

- **สัตว์เดรัจฉานที่ไม่มีขา** ได้แก่ พญานาค งู ปลา ไส้เดือน หอย เป็นต้น

- **สัตว์เดรัจฉานที่มี ๒ ขา** ได้แก่ ไก่ เป็ด นก เป็นต้น
- **สัตว์เดรัจฉานที่มี ๔ ขา** ได้แก่ ช้าง ม้า วัว ควาย เสือ หมี ราชสีห์ สิงโต สุนัข เป็นต้น
- **สัตว์เดรัจฉานที่มีขามาก** ได้แก่ ตะขาบ ตะเข็บ กิ้งกือ เป็นต้น

ลักษณะพิเศษของสัตว์บางชนิดพึงทราบพอสังเขป ดังเช่น

ตามพระบาลี พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงรู้-ทรงเห็นแจ้งโลก ได้ทรงแสดงว่า สัตว์น้ำมีจำนวนมากกว่าสัตว์บก (ทั้งมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานรวมกัน)

(ก.๑) **พญานาค มีถิ่นที่อยู่ตามบันไดเวียนชั้นที่ ๑** (นับจากล่าง-ขึ้นบน) **รอบๆ เขาพระสุเมรุส่วนที่จมลงในมหาสมุทรสีทันดร** มีทั้งที่**เกิดในน้ำ**และทั้งที่**เกิดบนบก** โดยกำเนิด ๔ คือ **อัณฑชพญานาค** (พญานาคที่เกิดในไข่) **ชลาพุชพญานาค** (พญานาคที่เกิดในครรภ์) **สังเสทชพญานาค** (พญานาคที่เกิดในที่ชื้นแฉะ) **โอปปาติกพญานาค** (พญานาคที่ผุดเกิดใหญ่โตเลย) **เป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์** เวลาที่ต้องการท่องเที่ยวไปในมนุษย์โลก ก็สามารถเนรมิตกายเป็นมนุษย์ท่องเที่ยวไปก็ได้ **เป็นสัตว์ที่มีพิษภัยต่างๆ กัน ๕ ประเภท แต่ละประเภทมีวิธีทำอันตรายได้ ๔ วิธี แต่ละวิธีนั้น มีปฏิกิริยาของพิษต่างๆ ๔ ชนิด**

พญานาคมีทั้งที่เสพกามคุณและทั้งไม่เสพกาม (จึงคำนวณรวมเป็นพญานาค ๑,๐๒๔ ชนิด) มีอายุสั้นบ้าง อายุยืนนานบ้าง แม้จะเนรมิตกายเป็นคนได้ แต่ก็ไม่สามารถจะคงร่างเนรมิตไว้ได้ตลอดไป ต้องปรากฏร่างเป็นพญานาคตามเดิมเมื่ออยู่ในอาการประจำ ๕ อย่าง คือ ๑) **ในขณะปฏิสนธิ (เมื่อเกิด)** ๒) **ขณะลอกคราบ** (เหมือนงูทั่วไป) ๓) **ในขณะเสพเมถุนอยู่กับนาง (พญา) นาคด้วยกัน** ๔) **ในขณะนอนหลับโดยปราศจากสติ** และ ๕) **ในขณะตาย จะต้องปรากฏลักษณะอาการอยู่ในร่างพญานาคตามเดิม**

พญานาคก็มีรูปร่างคล้ายงู แต่โตใหญ่ มีฤทธิ์ และมีพิษร้ายแรงกว่างูทั้งหลาย

(ก.๒) **ราชสีห์** มี ๔ ประเภท ได้แก่

ติณสีหะ มีร่างกายสีแดงเหมือนขานกพิราบ กินหญ้าเป็นอาหาร **กาฬสีหะ** (หมีควาย) มีร่างกายสีดำ กินหญ้า น้ำผึ้ง และ/หรือ เนื้อ เป็นอาหาร **บัณฑุสีหะ** (สิงโต) มีร่างกายสีเหมือนสีใบไม้เหลือง กินเนื้อเป็นอาหาร **๓ ประเภทนี้มีอยู่ในป่าหิมาลัยหรือในป่าใหญ่ที่ลึกลับ ก็มีอยู่**

อีกประเภทหนึ่ง คือ **เกสรสีหะ** หรือที่ชื่อว่า “**ไกรสรราชสีห์**” มีรูปร่างสวยงาม มีริมฝีปาก-หาง-เท้า สีแดง ตั้งแต่ศีรษะตลอดไปถึงหลัง มีลายสีแดงพาด ๓ แถว ต้นคอมีขนปกคลุมลงมาตั้งแต่บ่า มีสีเหมือนผ้ากำพล ร่างกายมีสีขาวทั้งหมด **กินเนื้อเป็นอาหาร** อาศัยอยู่ใน**ถ้ำทอง, ถ้ำเงิน, ถ้ำแก้วมณี, ถ้ำเพชร** และ/หรือ **ในถ้ำมโนศิลา มีอยู่แต่เฉพาะในป่าหิมพานต์เท่านั้น**

ป่าหิมพานต์อันเป็นที่อยู่ของสัตว์หลายจำพวก รวมทั้ง “**ไกรสรราชสีห์**” นั้นเป็นพื้นที่ดินบริเวณภูเขาหิมพานต์ ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นภูเขา และ/หรือ พื้นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสัตว์ทั่วไปของชมพูทวีป ซึ่งมีความกว้างและยาว ถึง ๑๐,๐๐๐ โยชน์ ต่อมาภายหลังถูกน้ำท่วม จึงเสียพื้นที่เป็นทะเล/มหาสมุทร ไป ๔,๐๐๐ โยชน์ เหลือเป็นภพที่อาศัยของมนุษย์ ๓,๐๐๐ โยชน์ เป็นภูเขาหิมพานต์ ๓,๐๐๐ โยชน์ **ปัจจุบันนี้ เป็นส่วนที่เป็นภูเขาน้ำแข็งปกคลุมอยู่สุดขั้วโลกเหนือ/ขั้วโลกใต้ อันเป็นส่วนที่ยากที่มนุษย์ธรรมดาทั่วไปจะสามารถเข้าไปถึง** และ **รู้/เห็น ได้ มีแต่บุคคล ๕ จำพวก** คือ **สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระปัจเจกพุทธเจ้า ๑ พระอรหันต์ ๑ ผู้มีฤทธิ์** ได้แก่ **พระ ฤษี** หรือ**ผู้เจริญภาวนาถึงได้อภิญญา ๑** และ**บิดา/มารดา ของพระมหาโพธิสัตว์เจ้าที่เทวดาพาไป ๑ เท่านั้น จึงจะเข้าถึง**และ**รู้เห็นได้ อยู่ในชมพูทวีป** คือ **โลกมนุษย์นี้เอง**

(ก.๓) **พญาครุฑ** ที่จัดเป็นเทวดา ชื่อ “**สุปัณณเทพ**” ซึ่งสามารถจะเนรมิตกายเป็นพญาครุฑ ก็ได้ **ที่เป็นสัตว์เดรัจฉาน** เรียกว่า “**พญาครุฑ**” เป็นนกที่ใหญ่ที่สุดในบรรดานกทั้งหลาย ธรรมดาจะกินพญานาคเป็นอาหาร **มีที่อยู่ที่ป่างิ้ว (สิมพลี) บริเวณบันไดเวียนชั้นที่ ๒** (นับจากชั้นล่างขึ้นบน) รอบๆ ภูเขาพระสุเมรุ

ความจริงผู้ปฏิบัติสุจริตธรรม มีกายสุจริต วจีสุจริต *และ* ***มโนสุจริต ผู้มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ*** *และ/หรือ* ***ผู้เจริญด้วยศีล-สมาธิ-ปัญญา*** *เป็นต้น* ***ยามต้องเดินทางโดยเครื่องบิน หากจะขอความอนุเคราะห์จากท่านท้าวมหาราช*** *ได้แก่* ***ท้าวเวสสุวัณ*** *และ* ***ท้าววิรูปักษ์ เพื่อขอให้ท่านช่วยส่งบริวารได้แก่ เทวดายักษ์*** *และ/หรือ* ***สุปัณณเทพ ผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ มาช่วยพิทักษ์รักษาความปลอดภัย*** *ในขณะโดยสารเครื่องบิน* ***ก็อาจได้รับเมตตาจากท้าวมหาราช ส่งบริวารผู้มีจิตใจดีมาดูแลให้ความคุ้มครองรักษาในลักษณะ***

"ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี - ธรรมแลย่อม คุ้มครองผู้ประพฤติธรรม" ก็ได้ด้วยเหมือนกัน

(ข) อสุรภูมิ

ภูมิของสัตว์ ชื่อ "**อสูร** หรือ **อสุรา**" (**อสุรกาย**) หมายถึง **หมู่สัตว์ที่ไม่มีความสว่างรุ่งโรจน์โดยความเป็นอยู่** อุปมาเหมือนมนุษย์บางคนต้องโทษ ต้องถูกจองจำ-ลงโทษอยู่ในเรือนจำ ได้รับความทุกข์ยากลำบากด้วยความเป็นอยู่ ด้วยปัจจัย ๔ ที่เลว/ทราม มี ๓ ประเภท

(ข.๑) **เทวอสูร/อสุรา** ได้แก่ **เทวดาอสูร/อสุรา** มี ๖ ประเภท ได้แก่ **เวปจิตติอสุรา สุพลิอสุรา ราหูอสุรา ปหารอสุรา สัมพรตีอสุรา อสุรา ๕ เหล่านี้ เป็นปฏิปักษ์ต่อเทวดาชั้นดาวดึงส์** ถึงแม้จะอยู่ใต้ภูเขาพระสุเมรุ ก็สงเคราะห์เข้าในจำพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ เพราะแต่เดิมก็เคยอยู่ชั้นดาวดึงส์นั้นแหละ

อสูรประเภทที่ ๖ ชื่อ **วินิปาติกอสุรา** อสุราประเภทนี้ รูปร่างเล็กกว่า มีอำนาจน้อยกว่าเทวดาที่อยู่ในชั้นดาวดึงส์ ท่องเที่ยวอยู่ในมนุษย์โลกทั่วไป เช่น อยู่ตามป่า ตามภูเขา ตามต้นไม้ และ/หรือ ตามศาล ซึ่งเป็นที่อยู่ของภูมิเทวดา เป็นบริวารของภูมิเทวดานั้นแหละ

(ข.๒) **เปตติอสูร/อสุรา** คือ อสูรเปรต หรือ เปรตอสูร/อสุรา นั่นเอง มี ๓ จำพวก ได้แก่ **กาลัญจิกเปรตอสุรา เวมานิกเปรตอสุรา อาวุธิกเปรตอสุรา**

กาลัญจิกเปรตอสุรา เป็นเปรตอสูร/อสุรา ที่จัดเข้าในคำว่า "**อสุรกาย**"

เวมานิกเปรตอสุรา เป็นเปรตอสูร/อสุรา จำพวกได้เสวยสุขในเวลากลางคืนเหมือนกับเทวดาในชั้นดาวดึงส์ แต่กลับได้เสวยทุกข์ในเวลากลางวัน

อาวุธิกเปรตอสุรา เป็นเปรตอสูร/อสุรา จำพวกที่เวลาพบกัน มีแต่ประหัตประหารกันด้วยอาวุธต่างๆ หาความสงบสุขมิได้ แตกต่างจากเหล่าเทวดาในชั้นดาวดึงส์ที่มีความรักใคร่ปรองดองกัน

(ข.๓) **นิรยอสูร/อสุรา แท้ที่จริงเป็น "สัตว์นรก" โดยความที่มนุษย์หรือเปรตก็ตามที่เป็นมิจฉาทิฏฐิ เมื่อจุติ** (เคลื่อน/ตาย) **จากภพภูมิเดิมของตนแล้วไปเกิดในนรกโลกันต์เกาะอยู่ตามขอบจักรวาล ภายนอกจักรวาล ก็ล้วนเป็น "สัตว์นรก" ทั้งนั้น จึงควร**

จัดอยู่ในพวกสัตว์นรกที่อยู่นอกจักรวาล แต่ในหนังสือปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ได้จัดอยู่ในประเภทนิรยอสูร/อสุรา โดยอธิบายว่า

> **"เปรตจำพวกหนึ่งที่ต้องเสวยทุกข์อยู่ในโลกันตริกนรก สัตว์โลกันตริกนรกที่เรียกว่า "อสุรา" ก็เพราะว่าเป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ โดยความเป็นอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ อารมณ์ที่เทวดาชั้นดาวดึงส์ได้เสวยอยู่ ล้วนแต่เป็นฝ่ายอิฏฐารมณ์ทั้งสิ้น ส่วนอารมณ์ที่สัตว์โลกันตริกนรกกำลังเสวยอยู่ เป็นอนิฏฐารมณ์** [สัตว์โลกันตริกนรกที่เรียกว่า "อสุรา" นั้น มีมาในพุทธวังสอัฏฐกถา]"[๕๙]

"**สัตว์โลกันตริกนรก**" หรือ "**สัตว์นรกโลกันต์**" นั้น อาศัยเกาะอยู่ตามขอบจักรวาล ระหว่างจักรวาล ๓ จักรวาล ซึ่งมีสัณฐานกลม ซึ่งมีส่วนของขอบจักรวาลทั้ง ๓ จรดกัน **มีช่องว่างตรงกลางเป็นทะเลน้ำกรดเย็นนั่นแหละ โลกันตริกนรก** หรือ **โลกันตนรก มีสภาพมืดมิดไม่มีแสงสว่างใดๆ ลอดเข้าถึง** ที่เกาะอยู่ตามขอบจักรวาลล้วนหิวโซ บ้างมีไฟไหม้อยู่บนหัว แต่พอไต่ไปพบกันก็นึกว่าเป็นอาหาร ก็จะกระโดดเข้ากัดกัน เพื่อจะจับกินเป็นอาหาร มือก็หลุดจากที่เกาะจับอยู่ตกลงไปในทะเลน้ำกรด น้ำกรดที่เย็นเฉียบก็จะกัดกินละลายสัตว์นรกนั้น ฟู่เหมือนก้อนเนื้อตกลงไปในน้ำกรดหรือกระทะน้ำมันที่ร้อนจัด ให้แสนเจ็บปวดทรมานแต่ไม่ตาย ตะเกียกตะกายขึ้นมาเกาะไต่ยั้วเยี้ยอยู่ตามขอบจักรวาลอยู่อย่างนั้นชั่วนาตาปี ไม่รู้กำหนดเวลาว่า เมื่อไหร่จึงจะได้กลับมาเกิดในภพ ๓ อีก

(ค) เปตติวิสยภูมิ

เป็นภพภูมิที่อยู่อาศัยของเปรต หรือ ที่ชาวบ้านเรียกว่า "**ผีเปรต**" หรือ "**ยักษ์**" **เป็นสัตว์ที่มีสภาพความเป็นอยู่ที่ห่างไกลต่อความสุขทั้งหลาย** นับตั้งแต่ **ไม่มีที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะ จึงต้องร่อนเร่ไปอาศัยอยู่ตามป่า ตามภูเขา/หุบเหว** หรือ **อยู่ตามเกาะ ทะเลมหาสมุทร** และ/หรือ **อาศัยอยู่ตามป่าช้า** ฯลฯ **ท่องเที่ยวหาอาหารไปในโลกเรานี้แหละ**

บางจำพวกเป็นเปรตเล็ก บางจำพวกก็เป็นเปรตใหญ่ และเปรตนี้เนรมิตตัวให้เป็นอิฏฐารมณ์หรืออนิฏฐารมณ์ ก็ได้ ฝ่ายอิฏฐารมณ์ ให้เห็นเป็นเทวดาหรือเป็นชายเป็นหญิง

---

[๕๙] ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา (ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๑) อ้างแล้ว, หน้า ๘๐-๘๑.

ดาบส เณร พระ แม่ชี ถ้าฝ่ายอนิฏฐารมณ์ ก็ให้เห็นเป็น วัว ควาย ช้าง สุนัข รูปร่างสัณฐานน่ากลัว มีศีรษะใหญ่ ตาพอง และบางทีก็ไม่ปรากฏชัด เพียงแต่ให้เห็นเป็นสีดำ แดง ขาว ในบรรดาเปรตทั้งหลายนี้ บางพวกก็ต้องเสวยทุกข์อยู่นาน มีการอดข้าว อดน้ำ บางพวกก็เข้าไปกินเศษอาหารที่ชาวบ้านทิ้งไว้ในที่โสโครก บางพวกก็กินเสมหะ น้ำลาย และอุจจาระ ส่วนเปรตที่อาศัยอยู่ตามภูเขา คือ ภูเขาคิชกูฏนั้น ไม่ใช่แต่จะอดอาหารอย่างเดียว ย่อมต้องเสวยทุกข์เหมือนกันกับสัตว์นรกอีกด้วย

เปรตมีหลายชนิด ที่มีมาในโลกบัญญัติปกรณ์ และฉคติทีปนีปกรณ์ มี ๑๒ ชนิด ได้แก่

(ค.๑) **วันตาสเปรต** เปรตที่กินน้ำลาย เสมหะ อาเจียน เป็นอาหาร

(ค.๒) **กุณปาสเปรต** เปรตที่กินซากศพคนหรือสัตว์ เป็นอาหาร

(ค.๓) **คูถขาทกเปรต** เปรตที่กินอุจจาระต่างๆ เป็นอาหาร

(ค.๔) **อัคคิชาลมุขเปรต** เปรตที่มีเปลวไฟลุกอยู่ในปากเสมอ

(ค.๕) **สูจิมุขเปรต** เปรตที่มีปากเท่ารูเข็ม

(ค.๖) **ตัณหัฏฏิตเปรต** เปรตที่ถูกตัณหาเบียดเบียนให้หิวข้าวหิวน้ำอยู่เสมอ

(ค.๗) **สุนิชฌามกเปรต** เปรตที่มีลำตัวดำเหมือนตอไม้ที่เผา

(ค.๘) **สัตถังคเปรต** เปรตที่มีเล็บมือเล็บเท้ายาวและคมเหมือนมีด

(ค.๙) **ปัพพตังคเปรต** เปรตที่มีร่างกายสูงใหญ่เท่าภูเขา

(ค.๑๐) **อชครังคเปรต** เปรตที่มีร่างกายเหมือนงูเหลือม

(ค.๑๑) **เวมานิกเปรต** เปรตที่ต้องเสวยทุกข์ในเวลาเที่ยงคืนไปถึงเที่ยงวันของวันรุ่งขึ้น แล้วก็จุติและเกิดใหม่ทันที (กำเนิดโอปปาติกะ) **ได้เสวยสุขอยู่ในวิมานตั้งแต่เที่ยงวัน** ไปถึงเที่ยงคืน และ**ก็ต้องตาย**และ**เกิดใหม่ เสวยทุกข์**ต่อไป ฯลฯ **เป็นอยู่อย่างนี้จนกว่าจะหมดเวร**

(ค.๑๒) **มหิธิทกเปรต** **เปรตที่มีฤทธิ์มาก เป็นเปรตเจ้าปกครองดูแล** เปรตทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในป่า ชื่อ “**ป่าวิชฌาฏวี**” ตั้งอยู่บริเวณภูเขาหิมาลัย

ที่มีมาใน “**เปรตวัตถุ อัฏฐกถาและฎีกา**” แบ่งประเภทเปรตมี ๔ จำพวก คือ

(๑) **ปรทัตตุปชีวิกเปรต** เปรตที่มีการเลี้ยงชีวิตอยู่โดยอาศัยอาหารที่ผู้อื่นอุทิศให้ มักจะวนเวียนอยู่ใกล้ๆ บ้านหรือวัด

(๒) **ขุปปิปาสิกเปรต** เปรตที่ถูกเบียดเบียนด้วยการหิวข้าว หิวน้ำ

(๓) **นิชฌามตัณหิกเปรต** เปรตที่ถูกไฟเผาให้เร่าร้อน เพราะตัณหาให้หิวข้าวหิวน้ำอยู่เสมอ

(๔) **กาลกัญจิกเปรต** เป็นชื่อของอสูร/อสุรา ที่เป็นเปรต มีร่างกายสูง ๓ คาวุต ไม่ใคร่มีเรี่ยวแรง เพราะมีเลือดและเนื้อน้อย มีแต่กระดูก สีสันคล้ายกันกับใบไม้แห้ง ตาถลนออกมาเหมือนกับตาปู และมีปากเท่ารูเข็ม ตั้งอยู่กลางศีรษะ

มีข้อที่ควรทราบว่า **พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย นับตั้งแต่ได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว จักไม่ไปบังเกิดในภพภูมิของสัตว์ ๑๖ ประเภท**[๖๐] ต่อไปนี้

๑. ไม่เกิดเป็นคนป่า
๒. ไม่เกิดเป็นเทวบุตรมาร
๓. ไม่เกิดเป็นอสัญญสัตตพรหม
๔. ไม่เกิดเป็นสุทธาวาสพรหม
๕. ไม่ไปเกิดในจักรวาลอื่น
๖. ไม่เกิดเป็นอรูปพรหม
๗. ไม่เกิดเป็นผู้หญิง
๘. ไม่ไปเกิดกับคนที่เป็นทาส
๙. ไม่ไปเกิดเป็นคนตาบอด หูหนวก หรือเป็นใบ้
๑๐. ไม่เป็นขี้เรื้อนกุฏฐัง
๑๑. ไม่เปลี่ยนแปลงเพศ
๑๒. ไม่ทำปัญจานันตริยกรรม (อนันตริยกรรม ๕)

[๖๐] ปรมัตถโชติกา อรรถกถาขุททกนิกาย สุตตนิปาต ภาค ๑ หน้า ๔๖.

๑๓. ไม่ไปเกิดในโลกันตริกนรก

๑๔. ไม่ไปเกิดในอเวจีมหานรก และไม่เกิดเป็นขุปปิปาสิกเปรต นิชฌาณตัณหิกเปรต กาลกัญจิกเปรต

๑๕. ไม่ไปเกิดเป็นสัตว์ที่เล็กกว่านกกระจาบ และไม่ไปเกิดเป็นสัตว์ที่ใหญ่กว่าช้าง

๑๖. ไม่ได้เป็นพระอริยะในระหว่างบำเพ็ญพุทธการกธรรม พร้อมด้วยองค์ ๓ (กาย วาจา ใจ) ตัวอย่างเช่น **พระปัญญาธิกโพธิสัตว์** ในระหว่างบำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขย แสนมหากัป เป็นต้น

ที่มีมาใน**วินัย** และ**ลักขณสังยุตตพระบาลี ได้แสดงประเภทเปรตไว้ ๒๑ จำพวก** ดังนี้[๖๑]

๑. **อัฏฐิสังขสิกเปรต** เปรตที่มีกระดูกติดต่อกันเป็นท่อนๆ แต่ไม่มีเนื้อ

๒. **มังสเปสิกเปรต** เปรตที่มีเนื้อเป็นชิ้นๆ แต่ไม่มีกระดูก

๓. **มังสปิณฑเปรต** เปรตที่มีเนื้อเป็นก้อน

๔. **นิจฉวิปุริสเปรต** เปรตชายที่ไม่มีหนัง

๕. **อสิโลมเปรต** เปรตที่มีขนเป็นพระขรรค์

๖. **สัตติโลมเปรต** เปรตที่มีขนเป็นหอก

๗. **อุสุโลมเปรต** เปรตที่มีขนยาวเป็นลูกธนู

๘. **สูจิโลมเปรต** เปรตที่มีขนเป็นเข็ม

๙. **ทุติยสูจิโลมเปรต** เปรตที่มีขนเป็นเข็มชนิดที่ ๒

๑๐. **กุมภัณฑเปรต** เปรตที่มีอัณฑะใหญ่โตมากเท่าหม้อ

๑๑. **คูถกูปนิมุคคเปรต** เปรตที่จมอยู่ในอุจจาระ

๑๒. **คูถขาทกเปรต** เปรตที่กินอุจจาระ

๑๓. **นิจฉวิตถีเปรต** เปรตหญิงที่ไม่มีหนัง

๑๔. **ทุคคันธเปรต** เปรตที่มีกลิ่นเหม็นเน่า

๑๕. **โอกิลินีเปรต** เปรตที่มีร่างกายเป็นถ่านไฟ

๑๖. **อสีสเปรต** เปรตที่ไม่มีศีรษะ

[๖๑] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ข้อ ๒๙๕ หน้า ๒๑๐-๒๑๗.

๑๗. **ภิกขุเปรต** เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนภิกษุ
๑๘. **ภิกขุนีเปรต** เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนภิกษุณี
๑๙. **สิกขมานเปรต** เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนสิกขมานา
๒๐. **สามเณรเปรต** เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนสามเณร
๒๑. **สามเณรีเปรต** เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนสามเณรี

อนึ่ง ในคัมภีร์ธรรมบท อรรถกถา ยังได้แสดงเปรตไว้อีกมาก เช่น เปรตงู เปรตหมู เปรตกา เปรตญาติพระเจ้าพิมพิสาร เปรต "**ปู่โสม**" เฝ้าทรัพย์ ฯลฯ

(ง) นิรยภูมิ หรือ นรก

เป็นภูมิของสัตว์นรกผู้ไม่มีความสุขสบาย มีแต่ความทุกข์เดือดร้อนชั่วนาตาปี จนกว่าจะหมดเวร เป็นภพภูมิของ "**โอปปาติกะ**" คือ สัตว์ที่มีกำเนิดผุดเกิดทันทีด้วยอำนาจของ**อกุศลกรรมบถ** และ/หรือ **ทุจริตต่างๆ** มี**กายทุจริต วจีทุจริต** และ**มโนทุจริต** เป็นต้น จึงไม่อาจเห็นได้ด้วยมังสจักษุของมนุษย์ **เพราะเป็นภพภูมิของสัตว์กายโปร่งแสง** เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "**อทิสสมานกาย**" แต่มีลักษณะซอมซ่อ **เมื่อใช้มือธรรมกายสัมผัสดู ก็จะรู้สึกว่า หยาบและมีกลิ่นเหม็น เช่นเดียวกันกับพวกเปรต ซึ่งแตกต่างจากเทพยดาซึ่งมีกายละเอียด มีรัศมีและมีเครื่องทรงสวยงามประณีตยิ่งกว่ากันไปตามภูมิธรรมมาก เมื่อใช้มือธรรมกายสัมผัสดูก็จะรู้สึกละเอียด**

มหานรก คือ **นรกขุมใหญ่ มี ๘ ขุม** ดังนี้

(๑) สัญชีวนรก (๒) กาฬสุตตนรก (๓) สังฆาตนรก
(๔) โรรุวนรก (ธูมโรรุวะ) (๕) มหาโรรุวนรก (ชาลโรรุวะ) (๖) ตาปนนรก
(๗) มหาตาปนนรก (ปตาปนะ) (๘) อวีจินรก

อุสสทนรก มี ๕ ขุม คือ

(๑) คูถนรก (๒) กุกกุฬนรก (๓) สิมปลีวนนรก
(๔) อสิปัตตวนนรก (๕) เวตตรณีนรก

ในมหานรกขุมหนึ่งๆ มี **อุสสทนรก** ขุมละ ๑๖ เป็นบริวาร ฉะนั้น **อุสสทนรก** ทั้งหมดจึงมี ๑๒๘

หมายเหตุ ที่นับเป็น ๑๒๘ นี้ นับโดยทิศทั้ง ๔ คือ ในทิศหนึ่งๆ มี**อุสสทนรก** ทิศละ ๔ = ๑๖ ขุมเล็ก x ๘ ขุมใหญ่ = ๑๒๘

ถ้านับโดยทิศทั้ง ๘ แล้ว ในมหานรกขุมหนึ่งๆ มีอุสสทนรกเป็นบริวารขุมละ ๓๒ นรก = ๓๒ ขุมเล็ก x ๘ ขุมใหญ่ = ๒๕๖ ขุม

ใน**บรรดาอุสสทนรก**ทั้ง ๕ นั้น ให้นับ**อสิปัตตวนนรก** และ**เวตตรณีนรก** รวมกันเป็นขุมเดียว จึงนับได้เป็น ๔ ขุม

ในที่นี้ คำว่า **อุสฺสท** แปลว่า **มีมาก** ดังมีวจนัตถะว่า

อุสฺสีทนฺติ นานาทุกฺขา เอตฺถาติ อุสฺสทา ทุกข์ คือ ความลำบากต่างๆ มีมากในนิรยภูมินี้ จึงชื่อว่า **อุสฺสท**

อุสสทนรก ๑๒๘ ขุม เรียกว่า **จุฬนรก** ก็ได้

ที่อยู่แห่งมหานรก ๘ ขุม

มหานรก ๘ ขุม ตั้งอยู่ภายใต้มนุษย์โลก ตรงกันกับชมพูทวีป ที่ติดต่อกับพื้นแผ่นดินที่มนุษย์อาศัยอยู่นี้ ความหนา ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ ชั้นบนครึ่งหนึ่งเป็นดินธรรมดา เรียกว่า **ปํสุปถวี** มีความหนา ๑๒๐,๐๐๐ โยชน์ ชั้นล่างครึ่งหนึ่งเป็นหิน เรียกว่า **สีลาปถวี** มีความหนา ๑๒๐,๐๐๐ โยชน์

มหานรกทั้ง ๘ ขุมนี้ ตั้งอยู่ภายในดินธรรมดา เฉพาะขุมหนึ่งๆ ห่างกัน ๑๕,๐๐๐ โยชน์โดยลำดับ คือ

นับจากพื้นชมพูทวีปลงมาถึงมหานรกขุมที่ ๑ ชื่อ **สัญชีวนรก** ห่างกัน ๑๕,๐๐๐ โยชน์

นับจากสัญชีวะนรกลงมาถึงมหานรกขุมที่ ๒ ชื่อ **กาฬสุตตนรก** ห่างกัน ๑๕,๐๐๐ โยชน์

นับจากกาฬสุตตะนรกลงมาถึงมหานรกขุมที่ ๓ ชื่อ **สังฆาตนรก** ห่างกัน ๑๕,๐๐๐ โยชน์

นับจากสังฆาตะนรกลงมาถึงมหานรกขุมที่ ๔ ชื่อ **โรรุวนรก** ห่างกัน ๑๕,๐๐๐ โยชน์

นับจากโรรุวะนรก ลงมาถึงมหานรกขุมที่ ๕ ชื่อ **มหาโรรุวนรก** ห่างกัน ๑๕,๐๐๐ โยชน์

นับจากมหาโรรุวะนรก ลงมาถึงมหานรกขุมที่ ๖ ชื่อ **ตาปนนรก** ห่างกัน ๑๕,๐๐๐ โยชน์

นับจากตาปนะนรก ลงมาถึงมหานรกขุมที่ ๗ ชื่อ **มหาตาปนนรก** ห่างกัน ๑๕,๐๐๐ โยชน์

นับจากมหาตาปนะนรก ลงมาถึงมหานรกขุมที่ ๘ ชื่อ **อวีจินรก** ห่างกัน ๑๕,๐๐๐ โยชน์

หมายเหตุ มหานรกทั้ง ๘ ขุมนี้ เป็นอุโมงค์ภายใต้พื้นแผ่นดิน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ เมื่อถึง ๑๕,๐๐๐ โยชน์ แล้ว ก็เป็นอุโมงค์ชั้นหนึ่งๆ เป็นลำดับไป

พื้นแผ่นดินที่หนา ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ นี้ ตั้งอยู่บนก้อนน้ำแข็งที่หนา ๔๘๐,๐๐๐ โยชน์ ก้อนน้ำแข็งนี้ตั้งอยู่บนพื้นลมที่หนา ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์ โยชน์หนึ่งๆ ประมาณ ๑๓ ไมล์ หรือหรือ ๑๖ กิโลเมตร ต่อจากพื้นลมนี้ไป เป็นอากาศว่างเปล่า เรียกว่า **เหฏฐิมอัชฌากาศ** (อากาศชั้นล่าง) อากาศที่อยู่เบื้องบนจากเนวสัญญานาสัญญายตนภูมิขึ้นไป เรียกว่า **อุปริมอัชฌากาศ** (อากาศชั้นบน)

ที่อยู่แห่งอุสสทนรก ๕ ขุม

ส่วน **อุสสทนรก** คือ **นรกขุมเล็กๆ นั้น** อยู่แห่งเดียวกันกับมหานรกก็มี อยู่ตามป่า, ภูเขา, มหาสมุทร, แม่น้ำคงคา, ทวีปเล็กๆ และเกาะที่ไม่มีคนอยู่ ก็มี

อกุศลกรรมที่นำให้มาเกิดเป็นสัตว์นรก คือ อกุศลกรรมบถ ๔๐

ตามพระพุทธดำรัสได้ตรัส**อกุศลกรรมที่นำให้มาเกิดเป็นสัตว์นรก** ปรากฏในกรรมบถวรรคที่ ๗[๖๒] มีเนื้อความโดยย่อว่า ดังนี้

ก. อกุศลกายกรรม ๑๒ (๓ x ๔)

(๑) **ปาณาติปาต การฆ่าสัตว์** หรือ **การทำลายชีวิต ๑**

ด้วยอาการ ๔ คือ **กระทำเอง ๑ ชักชวนให้ผู้อื่นกระทำ ๑ ยินดี/พอใจ/สะใจที่ผู้อื่นกระทำ ๑** และ**ยกย่อง/สรรเสริญ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑**

(๒) **อทินนาทาน การลักทรัพย์ หมายความรวมถึงการกบฏ-คดโกง** และ/หรือ **การเอาของๆ ผู้อื่นที่เขามิได้ให้ด้วยอาการอย่างขโมย** หรือ **ปล้นสะดม ๑**

[๖๒] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๑ อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ข้อ ๒๖๔-๒๗๓, หน้า ๓๔๑-๓๔๔.

ด้วยอาการ ๔ คือ **กระทำเอง ๑ ชักชวนให้ผู้อื่นกระทำ ๑ ยินดี/พอใจ/สะใจ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑** และ**ยกย่อง/สรรเสริญ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑**

(๓) **กาเมสุมิจฉาจาร การประพฤติผิดในกาม ๑**

ด้วยอาการ ๔ คือ **กระทำเอง ๑ ชักชวนให้ผู้อื่นกระทำ ๑ ยินดี/พอใจ/สะใจ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑** และ**ยกย่อง/สรรเสริญ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑**

ข. อกุศลวจีกรรม ๑๖ (๔ x ๔)

(๑) **มุสาวาท พูดเท็จ รวมทั้งแสดงอาการ** หรือ **สื่อสารโดยความเท็จ หรือหลอกลวง** และ/หรือ **ที่บิดเบือนไปจากความจริง** และ**หมายความรวมทั้งการใส่ร้ายป้ายสีอีกด้วย ๑**

ด้วยอาการ ๔ คือ **กระทำเอง ๑ ชักชวนให้ผู้อื่นกระทำ ๑ ยินดี/พอใจ/สะใจ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑** และ**ยกย่อง/สรรเสริญ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑**

(๒) **ปิสุณาวาจา พูดส่อเสียด** คือ **พูดหรือแสดงอาการ/สื่อสาร ยุแยกให้เขาแตกกัน ๑**

ด้วยอาการ ๔ คือ **กระทำเอง ๑ ชักชวนให้ผู้อื่นกระทำ ๑ ยินดี/พอใจ/สะใจ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑** และ**ยกย่อง/สรรเสริญ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑**

(๓) **ผรุสวาจา พูดคำหยาบคาย ก้าวร้าว ด่าทอ และหมายความรวมทั้งการข่มขู่/แบล็คเมล์ (Blackmail)** อีกด้วย ๑

ด้วยอาการ ๔ คือ **กระทำเอง ๑ ชักชวนให้ผู้อื่นกระทำ ๑ ยินดี/พอใจ/สะใจ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑** และ**ยกย่อง/สรรเสริญ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑**

(๔) **สัมผัปปลาปะ พูดเพ้อเจ้อ** คือ **พูดแต่คำพูดหรือคำชักนำให้กระทำแต่เรื่องที่ไร้สาระประโยชน์** หรือ**เรื่องที่จะนำไปสู่โทษความหายนะ** หรือ **ความทุกข์เดือดร้อน ๑**

ด้วยอาการ ๔ คือ **กระทำเอง ๑ ชักชวนให้ผู้อื่นกระทำ ๑ ยินดี/พอใจ/สะใจ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑** และ**ยกย่อง/สรรเสริญ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑**

ค. อกุศลมโนกรรม คือ **เจตนาความคิดอ่านที่เป็นบาปอกุศลด้วยกิเลส (โลภ/โกรธ/หลง) ๑๒ (๓ x ๔)**

(๑) **อภิชฌา ความโลภจัด** หมายความรวมทั้งความเห็นแก่ตัว/พวกพ้อง/ญาติมิตรของตนจัด ๑

(๒) **พยาบาท ความคิดปองร้าย** จ้องแต่จะทำลายล้างผลาญชีวิต/ทรัพย์สิน/เกียรติยศ คุณความดีของเขาให้พินาศ ๑

(๓) **โมหะ/มิจฉาทิฏฐิ ความคิดผิด/หลงผิด ไม่รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ**

ด้วยอาการ ๔ คือ **กระทำเอง ๑ ชักชวนให้ผู้อื่นกระทำ ๑ ยินดี/พอใจ/สะใจ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑** และ**ยกย่อง/สรรเสริญ ที่ผู้อื่นกระทำ ๑**

อกุศลกายกรรม ๑๒ อกุศลวจีกรรม ๑๖ และอกุศลมโนกรรม ๑๒ รวมเป็น **อกุศลกรรมบถ ๔๐ เหล่านี้ เป็นกรรมที่นำผู้ปฏิบัติไปสู่นรก** และ/หรือ **แม้อบายภูมิอื่นๆ** เช่น **เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน ตามความหนักเบาแห่งกรรมกิเลส ด้วยเจตนาความคิดอ่านที่ประกอบด้วยกิเลส ๓ กองใหญ่ ดังกล่าว เป็นเหตุนำเหตุหนุน**

นอกจากนี้ **ผู้ประพฤติบาปอกุศลที่ประกอบด้วยกิเลส/ตัณหา/อุปาทาน เป็นเหตุนำ/เหตุหนุนที่หนักๆ เมื่อได้รับผลกรรมในมหานรกแล้ว ด้วยเศษกรรมที่เหลือยังนำให้ไปเกิดใน "อุสสทนรก" พ้นเวรจากอุสสทนรกแล้ว ด้วยเศษกรรมยังเหลือเมื่อกลับได้มาเกิดเป็นมนุษย์เพราะกุศลกรรมที่เคยทำไว้ในอดีตให้ผล เศษของอกุศลกรรมที่ยังเหลือ ก็ยังติดตามให้ผลในปวัตติกาล** คือ**เมื่อได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก** มีตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท[๖๓] ว่า **ในอดีตชาติของพระอานนท์เถระเจ้า เคยได้เกิดเป็นบุตรชายนายช่างทอง ประพฤติผิดศีลข้อกาเมสุมิจฉาจาร** คือ **ได้ล่วงประเวณีกับภรรยาของผู้อื่น เมื่อตายลงได้ไปเกิดในนรกรับผลกรรมชั่วนั้นเป็นเวลาช้านาน เมื่อพ้นเวรจากนรกแล้ว ด้วยกุศลกรรมที่เคยกระทำคุณความดีมาให้ผล ได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก เศษ**

---

[๖๓] พระธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค ๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๑ หน้า ๒๓๔ จิตตวรรควรรณนา เรื่อง "พระโสไรยเถระ" หัวข้อ "ชายอาจกลับเป็นหญิง และหญิงอาจกลับเป็นชายได้".

ของอกุศลกรรมที่ยังเหลือ ยังติดตามให้ผลมาบังเกิดเป็นหญิงโสเภณี ๑๔ ชาติ แล้วจึงได้มาเกิดเป็นหญิงหมันอีก ๗ ชาติ ต่อจากนั้น จึงได้เกิดมาเป็นผู้ชาย

ส่วนผู้หญิงทั้งหลาย เมื่อคลายความพอในเป็นหญิงแล้ว บำเพ็ญบุญกุศลคุณความดี มีทานกุศล-ศีลกุศล-ภาวนากุศล เป็นต้น **แล้วตั้งจิตอธิษฐาน ว่า "ขอบุญกุศลที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้วด้วยดีทั้งหลายนี้ จงเป็นไปเพื่อให้ข้าพเจ้ากลับได้อัตตภาพเป็นชายด้วยเถิด" เมื่อตายลง ย่อมกลับได้มาบังเกิดเป็นมนุษย์ผู้ชายอีก**

อนึ่ง **แม้หญิงใดผู้มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี ปรนนิบัติสามีด้วยดีและไม่ประพฤตินอกใจสามี** ด้วยอานิสงส์ในความซื่อสัตย์-จงรักภักดีต่อสามี ปรนนิบัติสามีด้วยดี และไม่ประพฤตินอกใจสามี จนตลอดชีวิตนั้น **เมื่อตายลง ย่อมกลับได้มาบังเกิดเป็นมนุษย์ผู้ชายด้วยเหมือนกัน**

ส่วนผู้ชายใด (รวมทั้งนักบวช) **เมื่อได้ประพฤติล่วงประเวณี** หรือ **เป็นชู้กับหญิงที่มีเจ้าของ** (สามี) และ/หรือ **หญิงที่มีจารีตห้าม** (เช่น นางภิกษุณี/สิกขมานา/แม่ชี เป็นต้น) **ก็ดี หรือหญิงผู้มีเจ้าของ** (สามี) **ใด ที่เป็นชู้กับชายอื่น** หรือ **หญิงที่มีจารีตห้ามประพฤติล่วงประเวณีกับชาย ก็ดี** และ/หรือ **แม้ชายหรือหญิงใดที่ไม่สำรวมในกามและมักประพฤติสำส่อนในกาม ก็ดี ทั้งหลายเหล่านี้ เมื่อตายลง ย่อมได้ไปบังเกิดในอบายภูมิเหล่าใดเหล่าหนึ่ง** (เช่น ไปเกิดในนรก หรือ เป็นเปรต หรือเป็นสัตว์เดรัจฉานเช่นสุนัข) **มากต่อมากตามความหนักเบาแห่งมโนทุจริต** คือ **เจตนาความคิดอ่าน ด้วยตัณหาราคะ** หรือ**กามกิเลส** และ**โมหะ เป็นเหตุนำเหตุหนุนให้ประพฤติอกุศลกรรมเช่นนั้น**

อนึ่ง ผู้เจริญภาวนาได้ถึงธรรมกายแล้ว เมื่อได้ฝึกเจริญฌานสมาบัติ ฝึกพิสดารกายซ้อนสับทับทวีให้เป็นวสี (ชำนาญ) พอสมควรดีแล้ว ฝึกเจริญวิชชา ๓ มี ปุพเพ-นิวาสานุสติญาณ และจุตูปปาตญาณ เป็นต้น **ได้ดีเพียงใดแล้ว ย่อมสามารถเห็นสัตว์โลกเป็นไปตามกรรม** คือ **ความปรุงแต่งด้วยบุญ (ปุญญาภิสังขาร)** และ/หรือ **ความปรุงแต่งด้วยบาป (อปุญญาภิสังขาร) นำไปสู่การเจริญอาสวักขยญาณ ให้เห็นแจ้งในปฏิจจ-สมุปบาทธรรม** และ**อริยสัจ ๔ เป็นทางบรรลุมรรค-ผล-นิพพาน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติ ตามรอยบาทพระพุทธองค์ได้**

ข้อ ๒ การมีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม : โพชฌงค์ ๗

๒.๑ ความหมายและอุปการคุณของโพชฌงค์

โพชฌงค์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สัมโพชฌงค์** แปลว่า ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หัวข้อธรรมที่เป็นไปเพื่อความตรัสรู้ หรือหัวข้อธรรมที่ประกอบกันเข้าแล้ว เป็นเหตุให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง และเมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติตามหลักธรรมในหมวดนี้แล้ว ย่อมจะเป็นเหตุให้เกิดความรู้จริง ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ในอริยสัจ ๔

การเจริญภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกายและพระนิพพาน ของพระพุทธเจ้า เป็นวิธีปฏิบัติสมถวิปัสสนาภาวนา/กัมมัฏฐาน ที่ช่วยให้โพชฌงค์ ๗ ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ เกิดและเจริญขึ้น และมีผลให้เกิด/เจริญ อภิญญาและวิชชา เป็นคุณเครื่องช่วยให้เห็นแจ้ง-รู้แจ้ง สภาวธรรมและอริยสัจจธรรม (รวมทั้งปฏิจจสมุปบาทธรรม) ตามที่เป็นจริง ด้วยการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็น และให้สามารถกำจัดอวิชชามูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง ตามรอยบาทพระพุทธองค์ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๒ โพชฌงควิภาค

พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกโพชฌงค์ เป็น ๗ ประการ และได้ตรัสแสดงความหมายของโพชฌงค์แต่ละประการไว้โดยนัยต่างๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก วิภังคปกรณ์[๖๔] ดังนี้

โพชฌงค์ มี ๗ ประการ คือ

๑) **สติสัมโพชฌงค์** สัมโพชฌงค์ คือ ความระลึกได้

๒) **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์** สัมโพชฌงค์ คือ ความสอดส่อง เลือกเฟ้นธรรม

๓) **วิริยสัมโพชฌงค์** สัมโพชฌงค์ คือ ความเพียร

๔) **ปีติสัมโพชฌงค์** สัมโพชฌงค์ คือ ความอิ่มใจ

๕) **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์** สัมโพชฌงค์ คือ ความสงบกายสงบใจ

---

[๖๔] พระไตรปิฏกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎก วิภังคปกรณ์ ข้อ ๕๔๒, หน้า ๓๐๖ .

๖) **สมาธิสัมโพชฌงค์** สัมโพชฌงค์ คือ ความตั้งใจมั่น

๗) **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** สัมโพชฌงค์ คือ ความมีใจเป็นกลาง

พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกโพชฌงค์ เป็น ๗ ประการแล้ว ได้ตรัสแสดงความหมายของโพชฌงค์แต่ละประการไว้โดยนัยต่างๆ ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก วิภังคปกรณ์[๖๕] นั้นแล จะขอนำมาแสดงไว้ในที่นี้เพียง ๓ นัย ดังต่อไปนี้

(๑) โพชฌงค์ ๗ นัยที่ ๑

ในโพชฌงค์ ๗ นั้น อะไรเรียกว่า **สติสัมโพชฌงค์** ? ภิกษุในพระศาสนานี้ เป็นผู้มีสติประกอบด้วยสติและปัญญาอันเลิศ ระลึก ระลึกบ่อยๆ ถึงสิ่งที่ทำไว้นานแล้ว หรือคำที่พูดไว้นานแล้วได้ ความระลึกได้นี้ เรียกว่า **สติสัมโพชฌงค์**

อะไรเรียกว่า **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์** ? ภิกษุนั้น มีความระลึกได้อย่างนั้นอยู่ ย่อมใช้ปัญญาค้นหาเลือกเฟ้นพิจารณาธรรมนั้น[๑] การค้นหาเลือกเฟ้นพิจารณา[๒] นี้ เรียกว่า **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์**

อะไรเรียกว่า **วิริยสัมโพชฌงค์** ? ภิกษุนั้นผู้ใช้ปัญญาค้นหาเลือกเฟ้นพิจารณาธรรมนั้น ย่อมเริ่มบำเพ็ญความเพียรอย่างไม่ย่อหย่อน ความเพียร[๓] ที่บำเพ็ญนี้เรียกว่า **วิริยสัมโพชฌงค์**

อะไรเรียกว่า **ปีติสัมโพชฌงค์** ? เมื่อภิกษุเริ่มบำเพ็ญเพียร ปีติที่ปราศจากอามิสย่อมเกิดขึ้น ปีติ [ที่เป็นไปพร้อมกับวิปัสสนาญาณ] นี้ เรียกว่า **ปีติสัมโพชฌงค์**

อะไรเรียกว่า **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์** ? เมื่อภิกษุมีใจที่เป็นไปพร้อมกับปีติ ทั้งกายและจิตก็ย่อมสงบระงับ ความสงบระงับ [ที่เป็นไปพร้อมกับวิปัสสนาญาณ] นี้ เรียกว่า **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์**

---

[๖๕] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๕ อภิธรรมปิฎก วิภังคปกรณ์ ข้อ ๕๔๓-๕๖๓, หน้า ๓๐๖-๓๑๔.

[๑-๓] มีอธิบายไว้ใน อภิ. อฏฺ. ๒ (อภิธมฺมปิฏกวิภงฺคสมฺโมหวิโนทนีอฏฺฐกถา) หน้า ๓๓๔-๓๓๖ ดังนี้ [๑] สิ่งที่ทำไว้นานแล้ว หรือคำที่พูดไว้นานแล้ว [๒]การใช้ปัญญาค้นหาเลือกเฟ้นพิจารณาธรรมนั้นว่า เป็น อนิจฺจํ ทุกขํ อนตฺตา นี้ เป็น วิปัสสนาญาณที่เป็นเหตุให้โพชฌงค์เกิดขึ้น จึงเรียกชื่อว่า ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ [๓]ความเพียรที่เป็นไปพร้อมกับวิปัสสนาญาณ

อะไรเรียกว่า **สมาธิสัมโพชฌงค์** ? เมื่อภิกษุมีกายสงบระงับ ใจสบาย [เพราะความสุขที่เกิดขึ้น][๑] จิตก็ย่อมตั้งมั่น [ไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในอารมณ์กัมมัฏฐานด้วยดี][๑] ความที่จิตตั้งมั่นเป็นเอกัคคตาจิต [คือจิตที่ดำรงอยู่ในอารมณ์เดียว ที่เป็นไปพร้อมกับวิปัสสนาญาณ][๑] นี้เรียกว่า **สมาธิสัมโพชฌงค์**

อะไรเรียกว่า **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** ? ภิกษุนั้นเพ่งดูจิตที่ตั้งมั่นแล้วอย่างนั้น อย่างพอดีๆ [ด้วยอาการเป็นกลาง คือไม่ทำให้โพชฌงค์ทั้ง ๖ ข้างต้นนั้นย่อหย่อนและไม่ทำให้ตึงเกินไป][๑] การเพ่งดูจิตอย่างดีด้วยอาการเป็นกลางนี้[๑] เรียกว่า **อุเบกขาสัมโพชฌงค์**

โพชฌงค์ ๗ นัยที่ ๑ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นการกล่าวถึงโพชฌงค์ ที่มีวิปัสสนาเป็นส่วนเบื้องต้น มีหลายรส [ความหมาย] เป็นลักษณะ เกิดขึ้นในขณะจิตเดียว ไม่ก่อนไม่หลังกว่ากัน[๑]

(๒) โพชฌงค์ ๗ นัยที่ ๒

ในโพชฌงค์ ๗ นั้น อะไรเรียกว่า **สติสัมโพชฌงค์** ? ความระลึกถึงธรรมทั้งหลาย [คือสังขารทั้งหลาย][๒] ณ ภายในก็ดี ณ ภายนอกก็ดี ชื่อว่า **สติสัมโพชฌงค์** ย่อมมีขึ้นได้ **เพื่ออภิญญา**[๓] **เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน**

อะไรเรียกว่า **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ?** ความเลือกเฟ้นธรรมทั้งหลาย ณ ภายในก็ดี ณ ภายนอกก็ดี ชื่อว่า **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์** ย่อมมีขึ้นได้ **เพื่ออภิญญา เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน**

อะไรเรียกว่า **วิริยสัมโพชฌงค์ ?** ความเพียรที่เป็นไปทางกายก็ดี[๔] ทางจิตก็ดี[๕] ชื่อว่า **วิริยสัมโพชฌงค์** ย่อมมีขึ้นได้ **เพื่ออภิญญา เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน**

อะไรเรียกว่า **ปีติสัมโพชฌงค์ ?** ปีติที่มีทั้งวิตกทั้งวิจารก็ดี ที่ไม่มีทั้งวิตกทั้งวิจารก็ดี ชื่อว่า **ปีติสัมโพชฌงค์** ย่อมมีขึ้นได้ **เพื่ออภิญญา เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน**

---

[๑] อภิ.อฏฺ. ๒ (อธิธมฺมปิฏกวิภงฺคสมฺโมหวิโนทนีอฏฺฐกถา) หน้า ๓๓๔-๓๓๖. [๒]-[๗] มีอธิบายไว้ใน อภิ. อฏฺ. ๒ หน้า ๓๓๖-๓๓๗: [๒]เมื่อภิกษุกำหนดพิจารณาสังขารทั้งหลาย ณ ภายในก็ดี ณ ภายนอกก็ดี ความระลึกได้ย่อมเกิดขึ้น [๓] ได้แก่อภิญญา ๖ คือ ทิพพจักขุ (ตาทิพย์), ทิพพโสต (หูทิพย์), เจโตปริยญาณ (รู้จักกำหนดใจผู้อื่นได้), ปุพเพนิวาสานุสติญาณ (ระลึกชาติได้), อิทธิวิธี (แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้), อาสวักขยญาณ (ญาณหยั่งรู้วิธีทำอาสวะให้สิ้น) [๔] เมื่อภิกษุอธิษฐานเดินจงกรม ความเพียรทางกายย่อมเกิดขึ้น [๕] เมื่อภิกษุตั้งจิตอธิษฐานว่า “เราจักไม่ลุกจากสมาธิ จนกว่าชีวิตของเราจักพ้นจากอาสวกิเลสทั้งหลาย” อย่างนี้ความเพียรทางจิตย่อมเกิดขึ้น

อะไรเรียกว่า **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ?** ความสงบระงับทางกายก็ดี[๖] ทางจิตก็ดี[๗] ชื่อว่า **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์** ย่อมมีขึ้นได้ **เพื่ออภิญญา เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน**

อะไรเรียกว่า **สมาธิสัมโพชฌงค์ ?** สมาธิที่มีทั้งวิตกทั้งวิจารก็ดี ที่ไม่มีทั้งวิตกทั้งวิจารก็ดี ชื่อว่า **สมาธิสัมโพชฌงค์** ย่อมมีขึ้นได้ **เพื่ออภิญญา เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน**

อะไรเรียกว่า **อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ?** ความวางใจเป็นกลางถึงธรรมทั้งหลาย [คือสังขารทั้งหลาย] ณ ภายในก็ดี ณ ภายนอกก็ดี ชื่อว่า **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** ย่อมมีขึ้นได้ **เพื่ออภิญญา เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน**

(๓) โพชฌงค์ ๗ นัยที่ ๓

ภิกษุในศาสนานี้ **ย่อมเจริญโลกุตตรฌาน อันเป็นเครื่องนำออกจากโลก เป็นเหตุให้ถึงพระนิพพาน เพื่อละ [มิจฉา] ทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ [คือ ปฐมฌาน]** ภิกษุนั้น ย่อมหลีกออกจากกามทั้งหลายแล้วนั่นแหละ หรือแม้จากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว ก็บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากความสงัด ซึ่งปฏิบัติได้ยาก รู้ได้ช้า แล้วอยู่ประพฤติธรรม ในสมัยใด ในสมัยนั้น โพชฌงค์ ๗ คือ **สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์** และ **อุเบกขา-สัมโพชฌงค์** ย่อมมีขึ้นได้

ในโพชฌงค์ ๗ นั้น อะไรเรียกว่า **สติสัมโพชฌงค์** ? แก้ว่า ความระลึกได้ [สติ] คือ ความระลึกอยู่เนืองๆ ความกลับระลึกได้อีก; ความระลึกได้ คือ การระลึก การทรงจำไว้ได้ ไม่หลง ไม่ลืม; ความระลึกได้ เป็นสตินทรีย์ [คือมีสติเป็นอิสสระในการระลึกได้] เป็นสติพละ [คือมีสติครอบงำความหลงลืม] เป็นสัมมาสติ [คือมีสติพิจารณาเห็นกาย เวทนา จิต ธรรม ทั้ง ณ ภายใน ทั้ง ณ ภายนอก] เป็นองค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้สภาวธรรมทั้งหลายได้อย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง ด้วยการใช้สติ [คือความระลึกได้] เป็นองค์แห่งมรรค เป็นธรรมอันนับเนื่องด้วยมรรค ความหมายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เรียกว่า **สติสัมโพชฌงค์**

อะไรเรียกว่า **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ?** แก้ว่า ปัญญา หมายถึง การรู้อย่างถูกต้องถึงประการต่างๆ [รู้ถึงไตรลักษณ์และหนทางที่จะให้ถึงอริยมรรคอริยผล เพื่อให้สิ้นทุกข์สิ้นภัยใน

---

[๖] คือความสงบระงับความกระวนกระวายของขันธ์ ๓ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร [๗] คือความสงบระงับความกระวนกระวายของวิญญาณขันธ์

วัฏฏสงสาร] ได้แก่ การพิจารณาค้นหาเลือกเฟ้นธรรม คือ การกำหนดรู้ถึงสภาวธรรมทั้งหลายได้เป็นอย่างดี ถูกต้องตามความเป็นจริง; ปัญญา หมายถึงความรู้เฉียบแหลม ฉลาดละเอียด ได้แก่ ความคิดพิจารณาสดใสแจ่มแจ้ง คือ ความรู้ความฉลาดอันเป็นเครื่องนำไปสู่การพิจารณาอย่างรอบคอบ เป็นวิปัสสนา [การพิจารณาแยกแยะเห็นธรรม ๒ ฝ่าย คือ สังขารธรรม และวิสังขารธรรม ตามที่เป็นจริง] เป็นสัมปชัญญะ [มีความรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา] เป็นเครื่องค้นหาพิจารณาสภาวธรรมทั้งหลายได้อย่างถูกต้อง; ปัญญา เป็นปัญญินทรีย์ [คือมีปัญญาเป็นอิสสระในการพิจารณาค้นหาธรรม] เป็นปัญญาพละ [คือมีปัญญาครอบงำความหลง ความไม่รู้] เป็นปัญญสัตถะ [คือมีปัญญาดังอาวุธ] เป็นปัญญาปาสาทะ [คือมีปัญญาดังปราสาทราชวังอันเป็นที่แจ่มใสแห่งตาและแห่งใจ] เป็นปัญญาอาโลโก [คือมีปัญญาดังแสงสว่าง] เป็นปัญญาโอภาโส [คือมีปัญญาส่องสว่าง] เป็นปัญญาปัชโชโต [คือมีปัญญาที่สว่างไสว] เป็นปัญญารตนะ [คือมีปัญญาดังดวงแก้ว]; ปัญญาคือความไม่หลง พิจารณาค้นหาเลือกเฟ้นธรรมได้ตามความเป็นจริง, เป็นสัมมาทิฏฐิ [คือมีความเห็นที่ถูกต้องในอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง] เป็นองค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้สภาวธรรมทั้งหลายได้อย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง ด้วยการใช้ปัญญาพิจารณาค้นหาเลือกเฟ้นธรรมได้อย่างถูกต้อง, เป็นองค์แห่งมรรค เป็นธรรมอันนับเนื่องด้วยมรรค ความหมายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เรียกว่า **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์**

อะไรเรียกว่า **วิริยสัมโพชฌงค์ ?** แก้ว่า การเริ่มบำเพ็ญเพียร ออกจากกาม พยายามทางจิต; ความมุ่งมั่น พยายาม อาจหาญ พากเพียร บากบั่น ตั้งมั่น ขยัน ไม่ทอดทิ้งฉันทะ [ความพอใจในการทำคุณความดี] ไม่ทอดถอนธุระ [หน้าที่] ประคับประคองธุระคือวิริยะ [ความอาจหาญแกล้วกล้า] เป็นวิริยินทรีย์ [คือมีวิริยะเป็นอิสสระในการทำความดี] เป็นวิริยพละ [คือมีวิริยะครอบงำความไม่แกล้วกล้า] เป็นสัมมาวายามะ [คือมีความพยายามที่แน่วแน่ถูกต้องในการประกอบกุศลคุณความดี] เป็นองค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้สภาวธรรมทั้งหลายได้อย่างถูกต้องตามที่เป็นจริงด้วยความเพียร เป็นองค์แห่งมรรค เป็นธรรมอันนับเนื่องด้วยมรรค ความหมายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เรียกว่า **วิริยสัมโพชฌงค์**

อะไรเรียกว่า **ปีติสัมโพชฌงค์ ?** แก้ว่า ความยินดี [ปีติ] ความพอใจ ความชื่นชม ความอิ่มเอิบ ความร่าเริงบันเทิงใจ ความปลื้มใจ ความเบิกบานใจ ความดีใจ เป็นองค์แห่ง

ปัญญาเครื่องตรัสรู้สภาวธรรมทั้งหลายได้อย่างถูกต้องตามที่เป็นจริงด้วยการมีปีติความยินดี ความหมายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เรียกว่า **ปีติสัมโพชฌงค์**

อะไรเรียกว่า **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ?** แก้ว่า ความสงบ [ปัสสัทธิ] หมายถึงความระงับ คืออาการที่สงบระงับ ได้แก่ความที่เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ [และ] วิญญาณขันธ์ [คือนามขันธ์ ๔] ถูกทำให้สงบระงับได้อย่างเด็ดขาด เป็นองค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้สภาวธรรมทั้งหลายได้อย่างถูกต้องตามที่เป็นจริงด้วยความสงบ ความหมายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เรียกว่า **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์**

อะไรเรียกว่า **สมาธิสัมโพชฌงค์ ?** แก้ว่า ความดำรงอยู่ คือความดำรงอยู่ด้วยดี ได้แก่ ความตั้งมั่นแห่งจิต หมายถึงความที่จิตไม่ดิ้นรน ไม่กวัดแกว่ง ไม่แล่นไปในทางที่ผิด; เป็นสมถะ [ความตั้งใจมั่น] เป็นสมาธินทรีย์ [คือมีความตั้งใจมั่นเป็นอิสสระในการบำเพ็ญภาวนา] เป็นสมาธิพละ [คือมีสมาธิความตั้งใจมั่นครอบงำจิตที่ดิ้นรนกวัดแกว่ง]; เป็นสัมมาสมาธิ [คือมีความตั้งใจมั่นอย่างแน่วแน่ถูกต้อง] เป็นองค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้สภาวธรรมทั้งหลายได้อย่างถูกต้องตามที่เป็นจริงด้วยความตั้งใจมั่น [สมาธิ] เป็นองค์แห่งมรรค เป็นธรรมอันนับเนื่องด้วยมรรค ความหมายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เรียกว่า **สมาธิสัมโพชฌงค์**

อะไรเรียกว่า **อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ?** แก้ว่า การเพ่งดูจิต [จิตที่ตั้งมั่นดีแล้ว] โดยความเป็นของปรากฏอย่างนั้น ไม่ยินดียินร้าย [อุเบกขา] คือการเห็น [จิตที่เป็นเช่นนั้น] ด้วยความพอดี ด้วยอาการเป็นกลาง ได้แก่ การที่จิตเป็นกลาง เป็นองค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้สภาวธรรมทั้งหลายได้อย่างถูกต้องตามที่เป็นจริงด้วยอุเบกขา ความหมายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เรียกว่า **อุเบกขาสัมโพชฌงค์**

ธรรมทั้งหมดนี้มีสติเป็นเบื้องต้น เรียกว่า โพชฌงค์ ๗ ส่วนธรรมทั้งหลายที่เหลือเป็นธรรมที่เป็นไปกับโพชฌงค์ ๗.

โพชฌงค์ ๗ ทั้ง ๓ นัย จบ

๒.๓ นิวรณ์ ๕ ทำให้มืด โพชฌงค์ ๗ ทำให้มีจักษุ

พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงว่า **นิวรณ์ ๕ ทำให้มืด ทำให้ไม่สามารถเห็นธรรมรู้ธรรมแจ้งชัด** และ**ได้ตรัสธรรมที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับนิวรณ์** คือ **โพชฌงค์ ๗** ว่า **โพชฌงค์ ๗ ที่เป็นฝ่ายทำให้มีจักษุ (ความเห็น) ทำให้มีญาณ (ความรู้) เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา เพื่อนิพพาน** ในสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค นีวรณสูตร แปลความว่า[๖๖]

> "ภิกษุทั้งหลาย นิวรณ์ ๕ เหล่านี้ กระทำให้มืด กระทำไม่ให้มีจักษุ กระทำไม่ให้มีญาณ เป็นที่ตั้งแห่งความดับปัญญา เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน
>
> นิวรณ์ ๕ เป็นไฉน ? คือ กามฉันทนิวรณ์ ... พยาบาทนิวรณ์ ... ถีนมิทธนิวรณ์ ... อุทธัจจกุกกุจจนิวรณ์ ... วิจิกิจฉานิวรณ์ กระทำให้มืด กระทำไม่ให้มีจักษุ กระทำไม่ให้มีญาณ เป็นที่ตั้งแห่งความดับปัญญา เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน
>
> ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ เหล่านี้ กระทำให้มีจักษุ กระทำให้มีญาณ เป็นที่ตั้งแห่งความเจริญปัญญา ไม่เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น เป็นไปเพื่อนิพพาน
>
> โพชฌงค์ ๗ เป็นไฉน ? คือ สติสัมโพชฌงค์ ... ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ... วิริยสัมโพชฌงค์ ... ปีติสัมโพชฌงค์ ... ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ... สมาธิสัมโพชฌงค์ ... อุเบกขาสัมโพชฌงค์ กระทำให้มีจักษุ กระทำให้มีญาณ เป็นที่ตั้งแห่งความเจริญปัญญา ไม่เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น เป็นไปเพื่อนิพพาน
>
> ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ เหล่านี้แล กระทำให้มีจักษุ กระทำให้มีญาณ เป็นที่ตั้งแห่งความเจริญแห่งปัญญา ไม่เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น เป็นไปเพื่อนิพพาน"

---

[๖๖] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๕๐๑-๕๐๒, หน้า ๑๓๖-๑๓๗.

๒.๔ เหตุให้เกิดโพชฌงค์

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงนิวรณ์ ๕ ประการ อันเป็นเครื่องกั้นจักษุคือปัญญาทำให้มืดแล้ว ได้ตรัสแสดงธรรมที่เป็นเหตุให้โพชฌงค์ ๗ ประการ อันเป็นแนวทางสำหรับการปฏิบัติให้โพชฌงค์เกิดขึ้น และเจริญ บริบูรณ์ ดังพระพุทธดำรัสที่มาในพระไตรปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค และพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายพระพุทธดำรัสไว้ ดังนี้

(๑) เหตุเกิดสติสัมโพชฌงค์

> **"ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายเป็นที่ตั้งแห่งสติสัมโพชฌงค์ มีอยู่ การพิจารณาใส่ใจอย่างรอบคอบให้มากในธรรมเหล่านั้น พึงกระทำ. การพิจารณาใส่ใจให้มากด้วยความรอบคอบ ดังที่กล่าวมานี้ เป็นอาหารแห่งสติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น หรือที่บังเกิดแล้ว ให้เจริญบริบูรณ์ขึ้น"**[๖๗]

การเจริญภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า โดยประการ

(๑.๑) ในขั้นสมถภาวนา

มีอุบายวิธีอบรมจิตให้เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง ด้วยพระกัมมัฏฐานที่มีประสิทธิภาพและที่เหมาะสมกับจริตอัธยาศัยของบุคคล ทุกจริตอัธยาศัย ๓ อย่าง คือ **อาโลกกสิณ (กสิณแสงสว่าง) ๑ อานาปานสติ ๑** และ**พุทธานุสติ ๑ ประกอบกัน** ดังที่ได้แสดงวิธีปฏิบัติมาแล้วแต่ต้น **ช่วยให้จิตเป็นสมาธิตั้งมั่น แนบแน่น มั่นคง ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗** (เหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือ) อันเป็นที่ตั้งกำเนิดธาตุธรรมเดิม (ตั้งแต่มาปฏิสนธิวิญญาณเป็น "**กลลรูป**") **ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อธรรมชาติ ๔ อย่างของใจ** คือ **ความเห็นด้วยใจ ๑ ความจำ ๑ ความคิด ๑ ความรู้ ๑ รวมหยุดเป็นจุดเดียวกัน เป็น "เอกัคคตาจิต" จึงตกศูนย์** (ว่างหายไป) **สมถภาวนากุศล ปรุงเป็น "กุศลจิต" ดวงใหม่**

---

[๖๗] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๓๖๕, หน้า ๙๖.

เกิดขึ้นพร้อมกับกุศลเจตสิกธรรม คือ **วิตก วิจาร ปีติ สุข** และ**เอกัคคตา คุณเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญาทั้ง ๕** (ถีนมิทธะ, วิจิกิจฉา, พยาบาท, อุทธัจจกุกกุจจะ และกามฉันทะ) **ให้หมดสิ้นไป จิตใจที่ผ่องใสตั้งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายนั้น ลอยเด่นขึ้นมาใหม่ตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ ใสแจ่มนั้นนั่นแหละ เป็นธรรมปฏิบัติ เป็นเหตุปัจจัยให้โพชฌงค์ ๗ เกิด และเจริญขึ้น บริบูรณ์ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้** ตามพระพุทธดำรัสที่ได้ตรัสแสดงไว้ในเบื้องต้นนี้

(๑.๒) ในขั้นอนุปัสสนา-เจริญวิปัสสนาปัญญา

เมื่อผู้เจริญภาวนารวมใจ หยุดในหยุด กลางของหยุด กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายนั้น หยุดนิ่งถูกส่วน กลางของกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ อยู่นั้น ก็จะปรากฏ **ดวงศีล** เป็น **"ศีลวิสุทธิ"** ความหมดจดแห่งศีล (เพราะเจตนาความคิดอ่านในความประพฤติปฏิบัติทางกาย วาจา ใจ บริสุทธิ์)

ต่อไปจะปรากฏ **ดวงสมาธิ** (เพราะจิตตั้งมั่นเป็นเอกัคคตาจิต ประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นคุณเครื่องกำจัดกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา ให้จิตใจผ่องใส อ่อนโยน ควรแก่งานเจริญอภิญญาและวิชชา และอนุปัสสนา

และต่อไปจะปรากฏ **ดวงปัญญา** เพราะเมื่อจิตใจผ่องใส อภิญญา มี ทิพพจักษุ และทิพพโสต ย่อมเกิดและเจริญขึ้น เป็นคุณเครื่องช่วยให้เห็นแจ้ง รู้แจ้ง สภาวธรรมตามที่เป็นจริง กล่าวคือ เมื่อยกกัมมัฏฐานใดขึ้นพิจารณา ก็จะเห็นแจ้งในสภาวธรรมและอริยสัจจธรรมตามธรรมชาติที่เป็นจริงได้เป็นอย่างดี นำไปสู่ **"ทิฏฐิวิสุทธิ"** ความหมดจดแห่งความเห็น เป็น **"อธิปัญญา** คือ **ปัญญาอันยิ่ง"**

นำไปสู่ (เข้าถึง) **"ดวงวิมุตติ" หลุดพ้นจากกิเลสหยาบ** (อภิชฌา-พยาบาท-มิจฉาทิฏฐิ) แม้ด้วยการข่มกิเลส และได้ถึง **"ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ" ญาณทัสสนะให้เห็นแจ้ง รู้แจ้งในสภาวธรรม** และ**ให้รู้เห็นผลการปฏิบัติ ตามที่เป็นจริง** กล่าวคือ

เมื่อรวมใจหยุดนิ่ง กลางของกลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางขยายว่างออกไป และจะปรากฏ **"กายมนุษย์ละเอียด"** หน้าตาเหมือนผู้ปฏิบัติ แต่โปร่งใสสวยงามกว่ากายเนื้อ นั่งอยู่บนองค์ฌาน (เหมือนแผ่นกระจกกลม โปร่งใส หนาประมาณ

๑ ฝ่ามือ รองรับ) เมื่อผู้เจริญภาวนากำหนดใจ “**ดับหยาบไปหาละเอียด**” คือ **ละอุปาทานในเบญจขันธ์ของกายมนุษย์หยาบ ทำความรู้สึกเป็นกายมนุษย์ละเอียดนั้นทันที แล้วรวมใจหยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลาง ดวงธรรม-ดวงศีล-ดวงสมาธิ-ดวงปัญญา-ดวงวิมุตติ** และ**ดวงวิมุตติญาณทัสสนะของกายมนุษย์ละเอียดนั้น จะรู้ด้วยปัญญา** (ที่เกิดขึ้นพร้อมกับกุศลจิตที่บริสุทธิ์ผ่องใส ปราศจากนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญาในบัดนั้น) **ได้ ตามที่เป็นจริง** ว่า

- “**อุปาทินนกสังขาร**” คือ **สังขารที่มีชีวิตมีวิญญาณครอง ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย เช่นกรณีนี้ เป็นปัจจัยฝ่ายบุญกุศลปรุงแต่ง** (ปุญญาภิสังขาร) **ทันทีตามสายปฏิจจสมุปบาทธรรม** [อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิด**สังขาร**, **สังขาร**เป็นปัจจัยให้เกิด**วิญญาณ**, **วิญญาณ**เป็นปัจจัยให้เกิด**นาม-รูป** ... **อุปาทาน**เป็นปัจจัยให้เกิด**ภพ** (กรณีนี้เป็นสุคติภพ), **ภพ**เป็นปัจจัยให้เกิด**ชาติ, ชาติ**เป็นปัจจัยให้เกิด**ชรา-มรณะ-ทุกข์** (โดยนัยนี้ เป็นทุกข์ละเอียด) ฯลฯ

- แม้**เหตุปัจจัยปรุงแต่งฝ่ายบาปอกุศล** (**อปุญญาภิสังขาร**) หรือ **ฝ่ายกุศลธรรมที่ไม่หวั่นไหว** ได้แก่ “**ปัญจมฌาน**” และ “**อรูปฌาน**” เป็นต้น **ก็ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ณ ภายใน ตามสายปฏิจจสมุปบาทธรรมทันที** โดยนัยเดียวกัน

- ได้เห็นแจ้งแทงตลอดในพระไตรลักษณ์ตามพุทโธวาทว่า “**ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา” สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นย่อมเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นแหละเป็นอนัตตา** และเห็นตามพุทธดำรัสใน “**อนัตตลักขณสูตร**” อีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย **เพราะรูปเป็นอนัตตา รูปนั้นจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ**” และได้รู้แจ้งเห็นจริงชัด ตามพุทธดำรัสตรัสสอนวิปัสสนาวิธีว่า

“สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.
สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ...
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา.”

แปลความว่า

“เมื่อใดที่ภิกษุเห็นด้วยปัญญาว่า **สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เมื่อนั้น เธอย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นี้เป็นทางแห่งความหมดจด เมื่อใดที่ภิกษุเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์** ... ว่า **ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้น เธอย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นี้เป็นทางแห่งความหมดจด”**

(๑.๓) ขั้นเจริญภาวนามยปัญญาถึงโลกุตตรปัญญา

ปัญญาอันเห็นแจ้งในสภาวสังขารธรรมตามที่เป็นจริงว่า “ไม่เที่ยง-เป็นทุกข์-เป็นอนัตตา” นี้ นำไปสู่ความเห็นแจ้งสายปฏิจจสมุปบาทธรรม และ**นำไปสู่ความเห็นแจ้งพระอริยสัจ ๔ โดยญาณ ๓** คือ **สัจจญาณ ๑ กิจจญาณ ๑** และ**กตญาณ ๑** (มีอาการ ๑๒) **ด้วยการที่ได้ทั้งรู้** และ**ทั้งเห็นสภาวธรรม** และ**อริยสัจจธรรมตามที่เป็นจริง อันเป็นทางมรรค-ผล-นิพพาน** ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ **อย่างมีประสิทธิภาพ**

- **เมื่อปฏิบัติสมถวิปัสสนาภาวนาต่อๆ ไป อย่างนี้ ย่อมได้เข้าถึง ได้รู้-เห็น** และ**ได้สัมผัสกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต** และ**ธรรมในธรรม ทั้ง ณ ภายใน ละเอียดเข้าไปถึงกายทิพย์-กายทิพย์ละเอียด, กายรูปพรหม-กายรูปพรหมละเอียด** และ**กายอรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด ฯลฯ และทั้ง ณ ภายนอก** คือ **กายส่วนที่หยาบกว่าได้ตามที่เป็นจริง เป็นการเจริญปัญญาจากการที่ได้ทั้งรู้**และ**ทั้งเห็น เป็น “ภาวนามยปัญญา” ที่ถูกต้อง** และ**ตรงทางให้ถึงธรรมกาย (ธรรมเป็นที่รวมคุณธรรมของพระอริยเจ้า เริ่มตั้งแต่โคตรภูญาณขึ้นไป) ให้เจริญโลกุตตรปัญญา (มรรคจิตและมรรคปัญญา) ได้อย่างแน่นอนแท้จริงที่สุด**

- เมื่อปฏิบัติไปโดยนัยเดียวกันนี้ต่อๆ ไป **ได้เข้าถึง-รู้-เห็น**และ**เป็นธรรมกายที่ละเอียดๆ ต่อๆ ไปจนสุดละเอียด ให้ญาณรัตนะของธรรมกายที่ละเอียดและบริสุทธิ์ นั้นแหละ** คือ **ธรรมปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึง “ธรรมกาย” ที่เป็นเหตุปัจจัยให้โพชฌงค์ ๗ เกิด**และ**เจริญขึ้น เป็นองค์แห่งการตรัสรู้พระอริยสัจ ๔** คือ **ได้ทั้งรู้-เห็น และได้ทั้งสัมผัส ฯลฯ สภาวธรรมตามที่เป็นจริง ด้วยตนเอง โดยอาศัยญาณรัตนะของธรรมกายที่บริสุทธิ์นั้น พิจารณา**

อริยสัจ ๔ ในกายมนุษย์-กายทิพย์-กายรูปพรหม-กายอรูปพรหม ให้เห็นแจ้งแทงตลอด "พระไตรลักษณ์" คือ **เห็นแจ้งสภาวะความเป็นของไม่เที่ยง (อนิจฺจตา) เป็นทุกข์ (ทุกฺขตา)** และ**สภาพที่มิใช่ตัวตน (อนตฺตตา) นำไปสู่ความเห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ โดยญาณ ๓ (สัจจญาณ-กิจจญาณ-กตญาณ) มีอาการ ๑๒ เป็นโลกุตตรปัญญา ให้บรรลุมรรค-ผล -นิพพาน ตามรอยบาทพระพุทธองค์ได้ อย่างแน่นอนที่สุด**

สมตามพระอรรถกถาจารย์ได้แสดงข้อปฏิบัติ อันจะเป็นเหตุให้สติสัมโพชฌงค์เกิดขึ้น เจริญ บริบูรณ์ และเป็นไปเพื่อละนิวรณ์ ซึ่งเป็นฝ่ายทำให้จักษุคือปัญญามืดมัว ไม่แจ่มแจ้ง **ข้อปฏิบัติเป็นเหตุให้สติสัมโพชฌงค์เกิดขึ้น มี ๔ ประการ**[๖๘] คือ

๑) **การเจริญสติสัมปชัญญะ** คือ การที่พระโยคาวจรมีสติพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรมเนืองๆ โดยปริยายแห่งสติปัฏฐาน ๔ เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ สติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้น

๒) **การหลีกเว้นคนลืมสติ** คือ การที่พระโยคาวจรหลีกหนีให้ไกล ไม่เข้าไปคลุกคลีบุคคลผู้ไม่มีสติพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ผู้หลงลืมสติ เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ สติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้น

๓) **การคบหาคนมีสติตั้งมั่น** คือ การที่พระโยคาวจรคบหาบุคคลผู้ปรารถนาความเพียร มีสติพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรมเนืองๆ เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ สติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้น

๔) **ความน้อมจิตไปในสติสัมโพชฌงค์นั้น** คือ การที่พระโยคาวจรน้อมจิตไปเพื่อให้สติสัมโพชฌงค์เกิดขึ้น ในอิริยาบถทั้งหลาย มี ยืน เดิน นั่ง เป็นต้น เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ สติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้น

สติสัมโพชฌงค์นี้ ที่เกิดขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการดังกล่าวนี้ ย่อมเจริญเต็มที่เมื่อพระโยคาวจรบรรลุอรหัตตมรรค

---

[๖๘] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาค ๓ หน้า ๒๒๔.

(๒) เหตุเกิดธรรมวิจยสัมโพชฌงค์

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแสดงธรรมอันเป็นอาหาร หรือเหตุเกิดแห่ง**ธรรมวิจย-สัมโพชฌงค์** ว่า

> **“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล ได้แก่ ธรรมที่ไม่มีโทษ เป็นธรรมที่เป็นเหตุนำไปสู่ความเจริญสูงสุด คือ ธรรมที่เป็นเหตุให้เข้าถึงสภาวะที่ขาวใสบริสุทธิ์ และธรรมทั้งหลายที่เป็นอกุศล ได้แก่ ธรรมที่มีโทษ เป็นธรรมที่เป็นเหตุนำไปสู่ความเสื่อม คือ ธรรมที่เป็นเหตุให้เข้าถึงสภาวะที่ดำ ขุ่นมัว ไม่ผ่องใส มีอยู่. การพิจารณาใส่ใจอย่างรอบคอบให้มาก ในธรรม ๒ อย่างนั้น พึงกระทำ. การพิจารณาใส่ใจให้มากด้วยความรอบคอบดังที่กล่าวมานี้ เป็นอาหารแห่งธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่บังเกิดขึ้นให้บังเกิดขึ้น หรือที่บังเกิดแล้วให้เจริญบริบูรณ์ขึ้น”**[๖๙]

พระพุทธดำรัสนี้เป็นธรรมที่ละเอียดและลึกซึ้งมาก ผู้เจริญภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ได้ถึงธรรมกายและ**พระนิพพานของพระพุทธเจ้า** ที่พระเดชพระคุณ**หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ท่านได้ปฏิบัติเข้าถึง-ได้รู้-ได้เห็นและได้เป็นละเอียดเข้าไปจนสุดละเอียดแล้ว จึงได้แนะนำให้ศิษยานุศิษย์ศึกษาและปฏิบัติตามได้ผลดีตามสมควรแก่ภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้นั้น จะเข้าใจพระพุทธดำรัสนี้ว่า เป็นธรรมที่ละเอียดและลึกซึ้งมาก (ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้)** ดังต่อไปนี้

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพระพุทธดำรัสที่ตรัส ว่า “**ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล ได้แก่ ธรรมที่ไม่มีโทษ เป็นธรรมที่เป็นเหตุนำไปสู่ความเจริญสูงสุด คือ ธรรมที่เป็นเหตุให้เข้าถึงสภาวะที่ขาวใสบริสุทธิ์ และธรรมทั้งหลายที่เป็นอกุศล ได้แก่ ธรรมที่มีโทษ เป็นธรรมที่เป็นเหตุนำไปสู่ความเสื่อม คือ ธรรมที่เป็นเหตุให้เข้าถึงสภาวะที่ดำ ขุ่นมัว ไม่ผ่องใส มีอยู่**” ผู้เจริญภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ได้ถึงธรรมกายที่ละเอียดๆ ใสบริสุทธิ์ดีแล้ว เพียงไร ย่อมได้ทั้งรู้ทั้งเห็นธรรมเหล่านี้ ด้วยทิพพจักษุ-ทิพพโสต-สมันตจักษุ ถึงพุทธจักษุ (ญาณรัตนะของ

---

[๖๙] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๓๖๖, หน้า ๙๖.

พระธรรมกาย) ที่บริสุทธิ์ล่วงมังสจักษุของมนุษย์ ตามรอยบาทพระพุทธองค์ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้เพียงนั้น เป็นการเจริญปัญญาจากการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็น ว่า

(๒.๑) ธาตุธรรมที่มีสภาวะที่ดำ หรือ **ที่ขุ่นมัว/เศร้าหมอง ไม่ผ่องใส (ธาตุธรรมฝ่ายดำ)** นั้น ก็คือ **ธาตุธรรม**รวมทั้ง**พฤติกรรม** และ/หรือ **ความประพฤติปฏิบัติทางกาย-ทางวาจา และทางใจ** (เจตนาความคิดอ่าน) **ที่มีสภาวะเป็น "บาปอกุศล"** คือ **ที่ชั่วร้าย-เลวทราม** และ**ที่มีโทษ-เป็นความทุกข์เดือดร้อน** หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **"ฝ่ายอธรรม"** หรือ **"ฝ่ายมิจฉาทิฏฐิ"** หรือ **"ธาตุธรรมภาคมาร" เป็นธรรมชาติที่ขัดขวางคุณความดี** ได้แก่ **กิเลสมาร** มาร คือ กิเลส (รวมทั้งอวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน) **ขันธมาร มาร** คือ **เบญจขันธ์** เป็นธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งที่มีชีวิต/มีวิญญาณครอง ชื่อว่า **"อุปาทินนกสังขาร" ที่ต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์** (อนิจฺจํ-ทุกฺขํ-อนตฺตา) เป็น**มัจจุมาร** คือ **เป็นมตธรรมที่ต้องตาย** แล้วก็**เกิดใหม่ เมื่อมีเหตุปัจจัยปรุงแต่งให้ต้องถึงชาติ-ชรา-มรณะ-โสกะปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักรอันเป็นทุกข์ต่อๆ ไป ไม่มีที่สิ้นสุด** อีกทั้งภพภูมิ**อย่างต่ำสุด** คือ **ทุคคติภพรวมทั้งวัตถุธาตุธรรมภาคดำ อันเป็นที่สถิตอยู่ของสัตว์โลกภาคมาร** ที่ชื่อว่า **"เทพบุตร-เทพธิดา มาร"**

ธาตุธรรมฝ่ายดำ หรือ **ภาคมาร** ทั้งหมดนี้มีมาในพระบาลีว่า **"อกุสลา ธมฺมา"** ซึ่งล้วนมีที่มาอันเป็นเหตุในเหตุไปจนถึงต้นๆ เหตุ ที่ผู้ปฏิบัติถึงธรรมกายที่สุดละเอียดเข้าไปรู้ไปเห็นว่า **มี "ต้นธาตุต้นธรรมภาคดำ** หรือ **ฝ่ายมาร"** ที่**คอยสอดละเอียดธาตุธรรมภาคดำของเขาเข้ามาสู่จิตตสันดานของสัตว์** โดยประการ **เข้ามา หุ้ม-เคลือบ-เอิบอาบ-ซึมซาบ-ปนเป็น อยู่ในธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้** คือ **"จิตใจ" ด้วย "อธรรม"** ของเขาตาม **"สายปฏิจจสมุปบาท"** คือ **อวิชชา**เป็นปัจจัยให้เกิด**สังขาร**, **สังขาร**เป็นปัจจัยให้เกิด**วิญญาณ**, ... **อุปาทาน/กรรม**เป็นปัจจัยให้เกิด**ภพ, ภพ**เป็นปัจจัยให้เกิด**ชาติ**, **ชาติ**เป็นปัจจัยให้เกิด**ชรา-มรณะ-โสกปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส**

กิเลส-อวิชชา เป็นต้นนั้น **เมื่อสะสมหมักดองอยู่ในจิตตสันดานของสัตว์มากเข้า** ชื่อว่า **"อาสวะ"** **เมื่อตกตะกอนนอนเนื่องในจิตตสันดานของสัตว์มากๆ เข้า** ชื่อว่า **"อนุสัย" ที่คอยดลจิตดลใจให้สัตว์โลกนั้นปฏิบัติตามอำนาจของมัน เป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อนทั้งในภพชาติปัจจุบันและทั้งในสัมปรายภพ** คือ ภพชาติต่อๆ ไป ไม่มีที่สิ้นสุด

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนพระภิกษุว่า **"การพิจารณาใส่ใจอย่างรอบคอบให้มากในธรรม ๒ อย่างนั้น [ที่เป็นกุศลและอกุศล] นี้เป็นอาหารแห่งธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ที่ยังไม่บังเกิดขึ้นให้บังเกิดขึ้น หรือที่บังเกิดแล้ว ให้เจริญบริบูรณ์ขึ้น"** และได้ตรัสไว้ใน **"ติลักขณคาถา"** ว่า

"กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปหาย สุกฺกํ ภาเวถ ปณฺฑิโต"

"บัณฑิตควรละธรรมดำเสีย ยังธรรมขาวให้เจริญ"

ธาตุธรรมภาคดำ มีกิเลสอวิชชา เป็นต้นเหล่านี้เอง **ที่คอยปกปิด-บิดเบือนข้อมูล ปิดหู-ปิดตา-ปิดใจ ของสัตว์โลก มิให้เจริญวิชชา กำจัดอวิชชา กิเลส-ตัณหา-อุปาทาน มิให้สามารถเปิดตา (ทิพพจักษุ-สมันตจักษุ-พุทธจักษุ) ให้รู้เห็นนรก-สวรรค์-นิพพานตามที่เป็นจริงได้ นับภพนับชาติไม่ถ้วน แถมยังชี้นำ-แนะนำผิดๆ ให้ผู้อื่นหลงโง่ตามไปด้วยมากต่อมาก เมื่อแตกกายทำลายขันธ์คือตาย ก็ไปเกิดในทุคคติภูมิกันมากมายก่ายกอง น่าสะพรึงกลัว ที่กระทำบาปอกุศลหนัก ก็ถึงอเวจีมหานรก** และ**ที่หนักด้วยมิจฉาทิฏฐิก็ถึงโลกันตนรกไต่อยู่ตามขอบจักรวาลยั้วเยี้ยไปหมด**

ผู้เจริญสมถะ-วิปัสสนา อันประดับด้วยอภิญญาและวิชชา คุณเครื่องช่วยให้เห็นสภาวธรรมและอริยสัจจธรรมตามที่เป็นจริงอย่างนี้ **"วิปัสสนาญาณ" ย่อมเจริญขึ้นถึงและผ่านอุทยัพพยานุปัสสนาญาณ** (ญาณตามเห็นความเกิดและดับแห่งนามรูป), **ภังคานุปัสสนาญาณ** (ญาณตามเห็นจำเพาะความดับเด่นชัดขึ้นมา), **ภยตูปัฏฐานญาณ** (ญาณอันเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว), **อาทีนวานุปัสสนาญาณ** (ญาณคำนึงเห็นโทษของ

สังขาร), **นิพพิทาญาณ** (ญาณคำนึงเห็นสังขารธรรมมีเบญจขันธ์ เป็นต้น ด้วยความเบื่อหน่าย) **มุญจิตุกัมยตาญาณ** (ญาณหยั่งรู้อันให้ใคร่จะพ้นไปจากการครองขันธ์และการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารจักรอันเป็นทุกข์, **ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ** (ญาณอันพิจารณาทบทวนเพื่อจะหาทางออกจากทุกข์), **สังขารุเปกขาญาณ** (ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางวางเฉย คือ ไม่ยินดียินร้ายในเบญจขันธ์) และ **สัจจานุโลมิกญาณ** (ญาณเป็นไปโดยควรแก่การหยั่งรู้อริยสัจ) **ได้อย่างรวดเร็ว แน่นอน**

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **พระมหาโพธิสัตว์เจ้า ผู้ได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว ท่านย่อมดำรงอยู่ในสัจจานุโลมิกญาณภูมินี้ เป็นปรกติ จนกว่าจะเจริญบารมี-อุปบารมี-ปรมัตถบารมี เต็มส่วนหมดทั้ง ๑๐ ประการ เป็นบารมี ๓๐ ทัศ ในภพชาติใด ก็จะตรัสรู้และบรรลุมรรคผลนิพพานเป็นพระพุทธเจ้าตั้งแต่ภพภูมินั้นได้** (อาจมีช่วงระยะกาลรอเวลาที่จะเหมาะแก่การเสด็จอุบัติขึ้นในมนุษย์โลกด้วย**รูปกายอุบัติ**และ**ธรรมกายอุบัติ**)

(๒.๒) ธาตุธรรมที่มีสภาวะที่ขาว หรือ **ที่บริสุทธิ์ผ่องใส (ธาตุธรรมฝ่ายขาว)** นั้น ก็คือ **ธาตุธรรม** รวมทั้ง**พฤติกรรม** และ/หรือ **ความประพฤติปฏิบัติทางกาย-ทางวาจา และทางใจ** (เจตนาความคิดอ่าน) ที่**มีสภาวะเป็น “บุญกุศล”** หรือ **คุณความดีที่เป็นคุณ** กล่าวคือ **ให้เป็นความเจริญสันติสุข** หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **“ฝ่ายธรรมะ”** หรือ **“ธาตุธรรมฝ่าย/ภาคพระ” เป็นธรรมชาติที่เสริมสร้างคุณความดี ให้บังเกิดความเจริญและสันติสุข ยิ่งๆ ขึ้นไป จนถึงความพ้นทุกข์และเป็นบรมสุขอย่างถาวรตลอดไป** ได้แก่ **ทานกุศล-ศีลกุศล-ภาวนากุศล, ศีล-สมาธิ-ปัญญา, อธิศีล-อธิจิต-อธิปัญญา, ปฐมมรรค-มรรคจิต-มรรคปัญญา, “ธรรมกาย” เป็นธรรมที่รวมหรือที่ประชุมคุณธรรมของพระอริยสงฆ์/อริยเจ้า ถึงของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ธรรมกายโคตรภู-ธรรมกายโคตรภูละเอียด, ธรรมกายพระโสดา-ธรรมกายพระโสดาละเอียด, ธรรมกายพระสกทาคามี-ธรรมกายพระสกทาคามีละเอียด, ธรรมกายพระอนาคามี-ธรรมกายพระอนาคามีละเอียด, ธรรมกายพระอรหัต-ธรรมกายพระ**

อรหัตละเอียด ถึงธรรมกายตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า สุดละเอียด ถึงพระพุทธเจ้าต้นธาตุ-ต้นธรรมฝ่ายบุญ/ฝ่ายสัมมาทิฏฐิ หรือ **ภาคพระ**

ธาตุธรรมที่มีสภาวะที่ขาว หรือ **ภาคพระ** ทั้งหมดนี้ พระบาลีว่า **"กุสลา ธมฺมา"** นั้น ก็มีที่มาจาก **ต้นธาตุต้นธรรมฝ่ายบุญ** หรือ **ฝ่ายสัมมาทิฏฐิ** หรือ **ต้นธาตุต้นธรรมภาคพระ ที่คอยสอดละเอียดธาตุธรรมภาคขาว** หรือ **ฝ่ายบุญกุศล** หรือ **ฝ่ายสัมมาทิฏฐิ** นับตั้งแต่**ทานกุศล-ศีลกุศล-ภาวนากุศล, ศีล-สมาธิ-ปัญญา, อธิศีล-อธิจิต-อธิปัญญา** (อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘), **ปฐมมรรค-มรรคจิต-มรรคปัญญา** และ **"ธรรมกาย" คือ ธรรมที่ประชุมคุณธรรมของพระอริยสงฆ์/พระอริยเจ้า ถึงของพระพุทธเจ้า** เป็นต้น **เข้ามาสู่จิตตสันดานของสัตว์ เป็นคุณเครื่องชำระจิตตสันดานของสัตว์ให้สะอาดบริสุทธิ์จากอกุศลธรรม** (อกุสลา ธมฺมา) **หรือ ให้หลุดพ้นจากธาตุธรรมของภาคมาร ที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ต้องตกอยู่ในไตรวัฏฏะ** คือ **กิเลสวัฏฏะ กรรมวัฏฏะ และวิปากวัฏฏะ** (คือ ความมีกิเลส แล้วประกอบกรรมอันเป็นบาปอกุศล แล้วได้รับผลเป็นความทุกข์เดือดร้อนต่อๆ ไป ไม่มีที่สิ้นสุด) นั้น **ให้กลับเป็นความเจริญ**และ**สันติสุข และถึงที่สุดแห่งทุกข์ คือ ถึงความพ้นทุกข์** และ**เป็นบรมสุขอย่างถาวรตลอดไปได้ในที่สุด**

กุสลาธัมมา คือ **ธรรมฝ่ายบุญกุศล** หรือ **ธรรมภาคพระ**นี้ **เมื่อผู้ปฏิบัติแก่กล้ายิ่งขึ้น ก็จะกลั่นตัวเองเป็นบารมี** ได้แก่ **ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี** และ**อุเบกขาบารมี** และ**เมื่อแก่กล้ายิ่งขึ้น ก็จะกลั่นตัวเองเป็นอุปบารมี** และ **ปรมัตถบารมี** ตามลำดับ

สำหรับผู้ศึกษาสัมมาปฏิบัติธรรม ที่ได้บำเพ็ญบุญกุศลคุณความดี ได้แก่กล้าเป็น **"บารมี"** คุณความดีอย่างยิ่งยวดขึ้นไปตามลำดับถึงเป็น **"ปรมัตถบารมี"** ครบทั้ง ๑๐ ประการ รวมเป็น**บารมี ๓๐ ทัศ** ในภพชาติใด ก็**จะเป็นพลังให้สามารถจะบำเพ็ญสมณธรรม**

ถึงมรรค-ผล-นิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ และ**เป็นบรมสุขอย่างถาวรตามรอยบาทพระพุทธองค์ในภพชาตินั้นได้**

(๒.๓) ส่วนธาตุธรรมที่มีสภาวะกลางๆ ไม่ดี-ไม่ชั่ว ชื่อว่า **"อัพยากตาธัมมา" (ธาตุธรรมฝ่ายกลางๆ)** นั้น เมื่อธาตุธรรมฝ่ายใดมีอำนาจในการครอง **"จิตใจ"** ของสัตว์ ก็เป็นไปตามธรรมของฝ่ายนั้น เป็นต้นว่า **"การเดิน"** เป็นกิริยากลางๆ แต่เมื่อ **"อธรรม"** ได้แก่ กิเลสหยาบประเภทอภิชฌา-พยาบาท-มิจฉาทิฏฐิ หรือ ราคะ-โทสะ-โมหะ เข้าครอบงำจิตใจ ดลจิตดลใจให้ประพฤติปฏิบัติชั่วร้าย เป็นบาปอกุศล ไปตามอำนาจของมัน อันให้ผลเป็นโทษ-เป็นความทุกข์เดือดร้อนต่อๆ ไป

แต่ถ้า **"ธรรมะ" ฝ่ายบุญกุศล** ได้แก่ ทานกุศล-ศีลกุศล-ภาวนากุศล เป็นต้น เกิดขึ้นในจิตตสันดาน ดลจิตใจให้ประพฤติปฏิบัติเป็นบุญกุศล/คุณความดี ก็มีผลให้ได้รับ **ความเจริญและสันติสุข** ไปตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

ธาตุธรรมทั้ง ๓ ฝ่ายนี้ เมื่อเกิดขึ้นในจิตใจ หรือ **เมื่อตั้งอยู่ในจิตตสันดาน** คือ **ในธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ ก็ตั้งอยู่ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม** คือ **ตรงศูนย์กลางกาย** (ฐานที่ ๗) ของสัตว์นั้นเอง ดังนี้

- **ธาตุธรรมฝ่ายขาว** หรือ **ภาคพระ** หรือ **ฝ่ายบุญกุศลในระดับโลกิยธรรม** จะปรากฏขึ้น และ/หรือ ตั้งอยู่ **กลางธาตุธรรม (ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย)** และ **เห็น-จำ-คิด-รู้** คือ **"จิตใจ"** ของสัตว์โลก **จากสุดหยาบ** คือ **กายมนุษย์หยาบ-ละเอียดต่อๆ ไปถึง กายสุดละเอียด** คือ **กายอรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด**

ส่วน**ธรรมฝ่ายขาว**หรือ**ภาคพระ** ใน **"ระดับโลกุตตรธรรม"** จะปรากฏขึ้นและตั้งอยู่**ตรงศูนย์กลางธรรมกาย เต็มธาตุธรรม** (ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย) และ **เห็น-จำ-คิด-รู้** ซึ่งเจริญขึ้นเป็น **"ญาณรัตนะ"** ซึ่ง**มีขนาดเท่าหน้าตักและความสูงของธรรมกาย** ตั้งแต่ **ธรรมกายโคตรภูหยาบ-ละเอียด ... ถึงธรรมกายพระอรหัต-พระอรหัตละเอียด ถึงธรรมกายตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ล้วนมีวรรณะขาว**

ใส บริสุทธิ์ และ **มีรัศมีสว่าง ตามศักดิ์แห่งบุญบารมี** และ**ระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้**

- **ธาตุธรรมฝ่ายดำ** หรือ **ภาคมาร** หรือ **ฝ่ายบาปอกุศล** เช่น **กิเลสาสวะ อนุสัยกิเลส** และตัณหา ต่างๆ จะปรากฏ **หุ้ม-เคลือบ-เอิบอาบ-ซึมซาบ-ปนเป็น ฯลฯ อยู่ในธาตุธรรม และเห็น-จำ-คิด-รู้** คือ **"จิตใจ" ของสัตว์** โดย**ตั้งอยู่รอบนอกธาตุธรรมฝ่ายขาว** หรือ **ภาคพระ ออกไป ยังผลให้ธาตุธรรมและ เห็น-จำ-คิด-รู้ คือ "จิตใจ" ของสัตว์ เป็นธรรมชาติที่เศร้าหมอง ขุ่นมัว ไม่ผ่องใส ถึงมีวรรณะดำจริงๆ** เช่น **ดวงแก่-ดวงเจ็บ-ดวงตาย** เป็นต้น

- ส่วน **ธาตุธรรมฝ่ายกลางๆ จะปรากฏระหว่างกลางธาตุธรรม ๒ ฝ่าย ที่กล่าวข้างต้น**

เพราะเหตุนั้น **หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี** (สด จนฺทสโร) **ผู้ปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย และถึงพระนิพพานของพระพุทธเจ้า จึงได้สอนให้เจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยประการ ให้รวมธรรมชาติ ๔ อย่าง** (เห็น-จำ-คิด-รู้) **ของใจ ให้หยุดในหยุดกลางของหยุด กลางของกลางๆๆๆ กำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้นถูกธาตุธรรมข้างฝ่ายขาว หรือ ฝ่ายบุญ หรือ ธรรมภาคพระ และเป็นที่ตั้งของดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย** และ**เห็น-จำ-คิด-รู้** คือ **"จิตใจ" เพื่ออบรมใจให้หยุด-นิ่งเป็นสมาธิตั้งมั่น ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์เครื่องกั้นปัญญา** และ**อ่อนโยนควรแก่งาน เจริญอภิญญา**และ**วิชชา คุณเครื่องช่วยให้เห็นแจ้งรู้แจ้งสภาวธรรมและอริยสัจจธรรม ตามที่เป็นจริง** และ**ให้ดับหยาบไปหาละเอียด เป็นการทำนิโรธดับสมุทัย ตามนัยแห่งอริยสัจ ๔ โดยประการ ละอกุศลจิตของกายในภพ ๓ ให้หลุดพ้นจากธาตุธรรมภาคดำ** หรือ **ฝ่ายมาร** และ**ได้เข้าถึง-ได้รู้-ได้เห็น-ได้เป็น กายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต** และ**ธรรมในธรรม ฝ่ายบุญกุศล** และ**ถึง "ธรรมกาย" ธรรมฝ่ายขาวใสบริสุทธิ์ อันเป็นธรรมที่รวม** หรือ **ประชุมคุณธรรมของ**

พระอริยสงฆ์/พระอริยเจ้ายิ่งๆ ขึ้นไป ถึงธรรมกายพระอรหัต และธรรมกายตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ตามศักดิ์แห่งบารมี และตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติตามรอยบาทพระพุทธองค์ได้ นั้นแหละ คือ **ธรรมภาคพระ โดยแท้ สมตามพระพุทธดำรัสที่ตรัสในติลักขณคาถา** ว่า

"บัณฑิตพึงละธรรมดำ ยังธรรมขาวให้เจริญ"

อนึ่ง เพื่อให้เข้าใจเหตุและผลของการปฏิบัติภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย และถึงพระนิพพานของพระพุทธเจ้า ที่พระเดชพระคุณ **หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี** (สด จนฺทสโร) **ท่านได้ปฏิบัติและสอน** จึงขออธิบายเพิ่มเติม เพื่อให้เข้าใจยิ่งขึ้น ดังนี้

เมื่อโอกกันติสมัยที่สัตว์ผู้หยั่งลงสู่ครรภ์มารดา คือ **มาตั้งปฏิสนธิวิญญาณในมดลูกของมารดาในเบื้องต้น** เป็น **"กลลรูป" ด้วยบุญกุศลระดับ "มนุษยธรรม" ปรุงแต่ง (ปุญญาภิสังขาร) ให้มาเกิดเป็นมนุษย์ ตามสายปฏิจจสมุปบาทธรรม นั้น มาด้วย "รูปขันธ์" ของกายมนุษย์ละเอียด** และ **"นามขันธ์ ๔"** (เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ) ขยายส่วนหยาบออกมาจากธาตุละเอียดของขันธ์ ๕ **ซึ่งตั้งอยู่กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมของกายมนุษย์ละเอียด** นั่นแหละ คือ **ธาตุละเอียดของ "รูปขันธ์"** เป็นดวงใสบริสุทธิ์ขนาดเท่าประมาณเมล็ดโพธิ์/เมล็ดไทร ขยายส่วนหยาบออกมาเป็น "**ดวงกาย**" ขนาดมาตรฐานปานกลาง ประมาณเท่าฟองไข่แดงของไข่ไก่ มี**ธาตุละเอียดของมหาภูตรูป ๔** คือ **"ธาตุน้ำ"** เป็นดวงกลมใสอยู่ด้านหน้า "**ธาตุดิน**" อยู่ด้านขวา "**ธาตุไฟ**" อยู่ด้านข้างหลัง และ "**ธาตุลม**" อยู่ข้างซ้าย มีสายใยเชื่อมโยงจากธาตุทั้ง ๔ มาตรงกลาง ซึ่งเป็นที่ตั้งของ "**อากาศธาตุ**" ตรงกลางอากาศธาตุเป็น "**วิญญาณธาตุ**" **เป็นดวงใสบริสุทธิ์ และมีรัศมีสว่าง มากน้อยตามระดับภูมิธรรมที่สั่งสมอบรมมา**

อนึ่ง ตามสาย "**ปฏิจจสมุปบาทธรรม**" นั้น **อวิชชา**เป็นปัจจัยให้เกิด**สังขาร, สังขาร**เป็นปัจจัยให้เกิด**วิญญาณ**, **วิญญาณ**เป็นปัจจัยให้เกิด**นามรูป**, นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิด**สฬายตนะ, ... อุปาทาน**เป็นปัจจัยให้เกิด**ภพ**, **ภพ**เป็นปัจจัยให้เกิด**ชาติ**, **ชาติ**เป็นปัจจัยให้เกิด

ชรา-มรณะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส เป็นต้นนั้น จึงทำให้เห็น**เหตุปัจจัยให้เกิดเบญจขันธ์** ว่า

๑) **อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน-กรรม** และ**อาหาร** ซึ่งธาตุละเอียดของมหาภูตรูป ๔ ได้แก่ **ธาตุน้ำ-ธาตุดิน-ธาตุไฟ-ธาตุลม** นั่นแหละ **ทำหน้าที่ปรุงแต่งอาหารซึ่งเป็นธาตุหยาบ** ให้ธาตุละเอียดของรูปขันธ์ซึ่งตั้งอยู่ตรงกลาง "**กลลรูป**" เจริญเติบโตขึ้นเป็นกายเนื้อ เป็น "**รูปขันธ์**" **ส่วนหยาบ**

๒) **อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน-กรรม** และ**ผัสสะ** เป็นปัจจัยให้เกิด "**นามขันธ์ ๓**" คือ **เวทนา-สัญญา** และ**สังขาร**

๓) **อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน-กรรม** และ**รูปขันธ์** กับ **นามขันธ์ ๓** เป็นปัจจัยให้เกิด "**วิญญาณ**" รวมเป็น**นามขันธ์ ๔** อนึ่ง **อวิชชา** ก็เป็นปัจจัยให้เกิด **สังขาร**, **สังขาร**ก็เป็นปัจจัยให้เกิด**วิญญาณ**, และ**วิญญาณ**ก็เป็นปัจจัยให้เกิด "**นามรูป**" ด้วยเช่นกัน

โดยนัยนี้ **ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม** ซึ่งแต่เดิมเป็นที่ตั้งของกลลรูป จึงเป็นที่ตั้งธาตุละเอียดของทั้งรูปขันธ์ ๑ และทั้งนามขันธ์ ๔ เป็นดวงกลมใส มีขนาดเล็กยิ่งกว่าเมล็ดโพธิ์/เมล็ดไทร ตั้งซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ ต่อจาก**ธาตุละเอียดของรูปขันธ์** กลางของกลางซึ่งกันและกันเข้าไปภายใน คือ

ธาตุละเอียดของ "เวทนาขันธ์" ตั้งอยู่ตรงกลางธาตุละเอียดของ**รูปขันธ์** ขยายส่วนหยาบออกมาเป็น "**ดวงเห็น**" (เห็นด้วยใจ) มีขนาดเท่าเบ้าตาของผู้เป็นเจ้าของ มี "**ธาตุเห็น**" อยู่ในท่ามกลางนั้น ทำหน้าที่เสวยอารมณ์สุข-ทุกข์-ไม่สุขไม่ทุกข์

ธาตุละเอียดของ "สัญญาขันธ์" ตั้งอยู่ตรงกลางธาตุละเอียดของ**เวทนาขันธ์** ขยายส่วนหยาบออกมาเป็น "**ดวงจำ**" ขนาดประมาณเท่าดวงตาทั้งหมด มี "**ธาตุจำ**" อยู่ในท่านกลางนั้น ทำหน้าที่จดจำอารมณ์ต่างๆ (รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ) ที่มากระทบ

ธาตุละเอียดของ "สังขารขันธ์" ตั้งอยู่ตรงกลางธาตุละเอียดของ **สัญญาขันธ์** ขยายส่วนหยาบออกมาเป็น "**ดวงคิด**" ขนาดประมาณเท่าดวงตาดำ แต่ใสบริสุทธิ์ มี "**ธาตุคิด**" อยู่ในท่ามกลางนั้น ดวงคิดลอยอยู่ในเบาะน้ำเลี้ยงของหัวใจ (เมื่อแรกเกิดใสบริสุทธิ์) ประมาณเท่า ๑ ซองมือของผู้เป็นเจ้าของ ทำหน้าที่คิดหรือ น้อมไปสู่อารมณ์

ธาตุละเอียดของ “วิญญาณขันธ์” ตั้งอยู่ตรงกลางธาตุละเอียดของ**สังขารขันธ์** ใสบริสุทธิ์ ขยายส่วนหยาบออกมาเป็น **“ดวงรู้”** ขนาดประมาณเท่าดวงตาดำ มี **“ธาตุรู้”** อยู่ในท่ามกลางนั้น ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ต่างๆ ที่มากระทบ

“**วิญญาณธาตุ**” ที่ตั้งอยู่ท่ามกลางอากาศธาตุ ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม (ที่มาตั้งปฏิสนธิวิญญาณ) นั้น **เมื่อทำหน้าที่ ธรรมชาติ ๔ อย่างของ “ใจ” ก็ทำหน้าที่พร้อมด้วยธาตุละเอียดของนามขันธ์ ๔** ซึ่งขยายส่วนหยาบออกมา เป็น **ดวงเห็น-ดวงจำ-ดวงคิด และดวงรู้ นี้แหละ ทำหน้าที่พร้อมกันดุจข่ายของใยแมงมุม** กล่าวคือ **เมื่อมีอารมณ์ภายนอก** (รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ) **อะไรมากระทบ เห็น-จำ-คิด-รู้ ก็ทำหน้าที่พร้อมกันทันที ดังตัวอย่าง เมื่อมีเหตุปัจจัย ฝ่ายบุญกุศล** (กุสลาธัมมา) **ใดมาปรุงแต่ง “จิตใจ”** (เห็น-จำ-คิด-รู้) **ก็เปลี่ยนวาระ** คือ **ตกศูนย์** (ว่างหายไป) **ยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ ปรุงเป็นจิตใจดวงใหม่ ตั้งอยู่ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายใหม่ เกิดเป็นเบญจขันธ์** และ**ภพ-ภูมิใหม่** (ตามสายปฏิจจสมุปบาทธรรม) คือ **มีทั้งรูปธรรม**หรือ**รูปขันธ์ (กายในกาย) กับทั้งนามธรรม** คือ **นามขันธ์ ๔ ที่เป็นสุคติภพด้วยปุญญาภิสังขาร** หรือ **อเนญชาภิสังขาร ปรุงแต่ง แล้วแต่กรณี ตามระดับภูมิธรรม** ได้แก่ มนุษยธรรม-เทวธรรม-พรหมธรรม **ลอยเด่นขึ้นมาตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗** และ**ดลจิตใจให้ปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตไปในทางเจริญ**และ**สันติสุข** และ/หรือ **เมื่อตายก็นำไปเกิดในภพ/ภูมิใหม่ เป็นสุคติภพ**

ถ้าเป็นกรณีอปุญญาภิสังขารปรุงแต่ง ก็จะเกิดเบญจขันธ์ และ**ภพ-ภูมิใหม่ ที่เป็นทุคคติภพ ตามสายปฏิจจสมุปบาทธรรม ลอยเด่นขึ้นมาตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗** ดลจิตดลใจให้ปฏิบัติ หรือดำเนินชีวิตไปในทางเสื่อม เป็นโทษ หรือเป็นความทุกข์เดือดร้อน และ/หรือ **นำให้ไปเกิดในภพ/ภูมิใหม่ เป็นทุคคติภพ**

ได้เห็นสภาวะของสังขารธรรม คือ **เบญจขันธ์** และ**ภพ/ภูมิของสัตว์ ที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย** (ฝ่ายบุญกุศล-บาปอกุศล หรือฌานที่ไม่หวั่นไหว) **ที่ปรุงแต่ง ดับแล้วก็เกิดๆๆ ทันที ตามสายปฏิจจสมุปบาทธรรม เป็นปัจจุบันธรรม นี้เป็นวิปัสสนาปัญญา อันเห็นแจ้งแทงตลอดในพระไตรลักษณ์**

จากการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็น อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

ธรรมปฏิบัติ โดยวิธีเจริญวิปัสสนามีสมถะเป็นเบื้องต้นนี้ ช่วยให้**โพชฌงค์ ๗** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทั้ง**สติสัมโพชฌงค์** และ**ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ รวมทั้งวิปัสสนาญาณ เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายที่ละเอียดๆ ไป จนสุดละเอียด ยิ่งช่วยให้วิปัสสนาญาณเจริญขึ้นถึงโคตรภูญาณ ได้ทันที โดยไม่ต้องผ่าน (เพราะไม่เกิด) วิปัสสนูปกิเลส เหมือนอย่างการเจริญภาวนาโดยวิธี "ธัมมุทธัจจวิคคหิตมานัส" ของผู้เจริญภาวนาที่มิได้อบรมจิต (สมถภาวนา) ให้ตั้งมั่นในระดับฌานจิต เป็น "สัมมาสมาธิ" ให้จิตผ่องใส ควรแก่งานเจริญอภิญญา**และ**วิชชา คุณเครื่องช่วยให้เจริญวิปัสสนาปัญญา จากการพิจารณาเห็นกายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต** และ**เห็นธรรมในธรรม ทั้ง ณ ภายนอก** และ **ณ ภายใน ให้เห็นแจ้งสภาวธรรมตามธรรมชาติที่เป็นจริง ด้วยการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็นก่อน จึงย่อมมีโอกาสที่จะเกิดวิปัสสนูปกิเลสได้มาก**

ส่วน**ผู้เจริญภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกายและพระนิพพานของพระพุทธเจ้า พลังสมถะและวิปัสสนาย่อมเจริญได้สัดส่วนสมดุลกัน อภิญญา** ได้แก่ **ทิพพจักษุ-ทิพพโสต** และ**วิชชา พร้อมทั้งญาณรัตนะของธรรมกายที่บริสุทธิ์ผ่องใส ย่อมเกิดและเจริญขึ้น เป็นคุณเครื่องช่วยให้เห็นแจ้ง-รู้แจ้งสัจจธรรมตามที่เป็นจริง** (ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้) **วิปัสสนูปกิเลสจึงไม่เกิดขึ้น ดังตัวอย่างการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม คือ อริยสัจ ๔** ดังนี้

พึงทราบเป็นข้อมูลเบื้องต้นไว้ก่อนว่า **การพิจารณาเห็นธรรมในธรรม** คือ อริยสัจ ๔ ด้วย "**สัจจญาณ**" นั้น การพิจารณาเห็น "**ทุกข์**" และ "**สมุทัย**" เหตุแห่งทุกข์**ในบุคคลอื่นผู้มิได้ศึกษาสัมมาปฏิบัติพระสัทธรรม จะเห็นปรากฏชัดเจนกว่า**การพิจารณาเห็น **"ทุกข์"** และ "**สมุทัย**" **ในตนเอง** หรือ **ผู้ที่กำลังศึกษาสัมมาปฏิบัติดีอยู่แล้ว** หรือ **ใน**

พระอริยเจ้า เพราะธาตุ-ธรรม (บุญกุศล-บาปอกุศล) ได้รับการชำระให้บริสุทธิ์ ผ่องใสไปในตัวขณะปฏิบัติธรรมอยู่แล้ว **"ทุกข์"** และ **"สมุทัย"** จึงปรากฏจางเบาบางลงตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้อยู่แล้ว

ในทางกลับกัน ส่วนการพิจารณาเห็น **"นิโรธ"** และ **"มรรค" ในตนเอง** หรือ **ผู้ที่กำลังศึกษาสัมมาปฏิบัติดีอยู่แล้ว** หรือ**ในพระอริยเจ้า จะเห็นปรากฏชัดเจนกว่าการพิจารณาเห็น "นิโรธ"** และ **"มรรค" ในบุคคลอื่นผู้มิได้ศึกษาสัมมาปฏิบัติพระสัทธรรม** เป็นธรรมดา

เพราะท่านที่กำลังได้ศึกษาสัมมาปฏิบัติพระสัทธรรมดีอยู่ และ/หรือ **พระอริยเจ้าท่านกำลังได้กระทำ** หรือ **ได้กระทำให้ทุกข์ดับเพราะเหตุดับได้ ตามสมควรแก่ภูมิธรรมของท่านแล้ว "ทุกข์" และ "สมุทัย"** ของท่านผู้เช่นนี้ จึงจืดจาง-เบาบางลงถึงหมดสิ้นไป **"นิโรธ"** และ **"มรรค" ของท่านจึงปรากฏขึ้นและเจริญขึ้นให้เห็นได้ชัดเจน ตามระดับภูมิธรรมของผู้ศึกษาสัมมาปฏิบัติได้แต่ละท่าน** หมายความว่า **ผู้มีภูมิธรรมเสมอกันย่อมรู้-ย่อมเห็น กันได้ ในระหว่างผู้มีภูมิธรรมเสมอกัน ผู้มีภูมิธรรมสูงกว่าย่อมเห็นภูมิธรรมของผู้มีภูมิธรรมต่ำกว่า แต่ผู้มีภูมิธรรมต่ำกว่าย่อมเห็นไม่ถึงภูมิธรรมของผู้ที่มีภูมิธรรมสูงกว่า** เป็นธรรมดา

เพราะเหตุนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้ตรัสสรรเสริญคุณของสมาธิ และแนะนำให้พระภิกษุพึงเจริญสมาธิว่า[๓๐]

> **"สมาธึ ภิกฺขเว ภาเวถ. สมาหิโต ภิกฺขเว ภิกฺขุ ยถาภูตํ ปชานาติ."**
>
> **"ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเจริญสมาธิ ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้วย่อมรู้ตามความเป็นจริง** [ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา]"

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้ **เจริญภาวนา พิจารณาเห็นกายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต** และ**เห็นธรรมในธรรม เป็นทั้ง ณ ภายนอก** (คือ **ส่วนหยาบ**) และ**ทั้ง ณ ภายใน** (คือ **ส่วนละเอียดเข้าไปจนสุดละเอียด**)

---

[๓๐] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๘ สังยุตตนิกาย สหายนตวรรค ข้อ ๑๔๗, หน้า ๙๙-๑๐๐.

ที่พระพุทธองค์ทรงสอนสติปัฏฐาน ๔ ในมหาสติปัฏฐานสูตรนั้น เป็นเพียงตัวอย่างธรรมปฏิบัติเบื้องต้นของการพิจารณาเห็นกายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต และเห็นธรรมในธรรม โดยอาศัยเหตุปัจจัยภายนอก (คือ กาย-เวทนา-จิต-ธรรม ของกายมนุษย์หยาบ) ชื่อว่า **พิจารณาเห็นกายในกาย ... ณ ภายใน (ตัวเอง) ถ้าน้อมเอากาย-เวทนา-จิต-ธรรม ของบุคคลอื่นมาพิจารณาเทียบเคียงกับของตัวเอง ชื่อว่า พิจารณาเห็นกายในกาย ... ณ ภายนอก เท่านั้น**

พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงข้อปฏิบัติ ๗ ประการ[๗๑] อันจะเป็นเหตุให้ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์เกิดและเจริญขึ้น บริบูรณ์ และเป็นไปเพื่อละนิวรณ์ ซึ่งเป็นฝ่ายทำให้จักษุคือปัญญามืดมัว ไม่แจ่มแจ้ง ให้จักษุบริสุทธิ์ผ่องใส คือ

> "๑) **ความเป็นผู้มากด้วยการไต่ถาม** คือ การที่พระโยคาวจรไต่ถามถึงความเนื้อความแห่งขันธ์ ธาตุ อายตนะ อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ องค์มรรค ฌาน สมถะและวิปัสสนา เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้น
>
> ๒) **การทำวัตถุทั้งหลายภายในและภายนอกให้สดใส** คือ เมื่อผม ขน เล็บ ของพระโยคาวจรนั้นยาว หรือว่าร่างกายมีโทษมาก และเปื้อนด้วยเหงื่อไคล ชื่อว่า วัตถุภายในไม่สดใส ไม่หมดจด จีวรที่คร่ำคร่า เปื้อนเปรอะเหม็นสาบ หรือว่า เสนาสนะรกเรื้อ ชื่อว่า วัตถุภายนอกไม่สดใส คือไม่สะอาด เมื่อเป็นอย่างนี้ แม้ญาณในจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นในวัตถุภายในและภายนอกนั้นย่อมไม่สดใส ไม่บริสุทธิ์ไปด้วย ดุจแสงของเปลวประทีปที่ไม่แจ่มใส เพราะอาศัยโคม ไส้ และน้ำมันที่ไม่สะอาด เพราะฉะนั้น พระโยคาวจรจึงควรทำวัตถุทั้งภายในและภายนอก ทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง ให้สดใส ด้วยการตัดผมเป็นต้น ด้วยการทำให้ร่างกายเบา ด้วยการถ่ายยา และด้วยการถูและอาบน้ำ ควรทำวัตถุภายนอกให้สดใส ด้วยทำสูจิกรรม การซัก และเก็บงำ ทำความสะอาดของใช้เป็นต้น เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้น

[๗๑] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาค ๓ หน้า ๒๒๔-๒๒๖.

๓) **การปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน** คือ การที่พระโยคาวจรทำอินทรีย์ทั้งหลายมีศรัทธาเป็นต้นให้เสมอกัน เพราะถ้าสัทธินทรีย์ของผู้บำเพ็ญเพียรแก่กล้า อินทรีย์ข้ออื่นๆ อ่อน ทีนั้น วิริยินทรีย์ย่อมไม่อาจทำปัคคหกิจ (กิจคือการยกจิตไว้) สตินทรีย์จะไม่อาจทำอุปัฏฐานกิจ (กิจคือการอุปการะจิต) สมาธินทรีย์จะไม่อาจทำอวิกเขปกิจ (กิจคือการทำจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน) ปัญญินทรีย์ย่อมไม่อาจทำทัสสนกิจ (กิจคือการเห็นตามเป็นจริง) เพราะฉะนั้น สัทธินทรีย์อันกล้านั้น ต้องทำให้ลดลงเสียด้วยพิจารณาสภาวะแห่งธรรม ด้วยไม่ทำไว้ในใจ

ถ้าวิริยินทรีย์กล้า สัทธินทรีย์ย่อมไม่อาจทำอธิโมกขกิจได้ (กิจคือการน้อมใจเชื่อ) อินทรีย์นอกนี้ ก็จะไม่อาจทำกิจนอกนี้แต่ละข้อได้ เพราะฉะนั้น วิริยินทรีย์อันกล้านั้น ต้องทำให้ลดลงด้วยการเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์เป็นต้น แม้ในข้อนั้น ก็พึงแสดงเรื่องพระโสณเถระ ความที่เมื่อความกล้าแห่งอินทรีย์อันหนึ่งมีอยู่ อินทรีย์นอกนี้ จะไม่สามารถทำกิจของตนๆ ได้ พึงทราบในอินทรีย์ที่เหลืออย่างนี้แล

ในอินทรีย์ ๕ นี้ บัณฑิตทั้งหลาย สรรเสริญความเสมอกันแห่งสัทธากับปัญญา และสมาธิกับวิริยะ เพราะคนมีสัทธาแก่กล้าแต่ปัญญาอ่อนจะเป็นคนเชื่อง่าย มักเลื่อมใสในสิ่งอันไม่เป็นสาระ [ไม่ใช่พระรัตนตรัย]. ส่วนคนมีปัญญากล้า แต่สัทธาอ่อน ก็มักจะตกไปข้างอวดดี เป็นคนแก้ไขไม่ได้เหมือนโรคที่เกิดจากการดื้อยา มักคิดไปว่า ทำจิตให้เป็นกุศลเท่านั้นก็พอแล้วดังนี้ แล้วไม่ทำบุญมีทานเป็นต้น ย่อมจะเกิดในนรก ต่อเมื่อธรรมทั้ง ๒ เสมอกัน บุคคลจึงจะเลื่อมใสในสิ่งอันเป็นสาระ [คือพระรัตนตรัย]

โกสัชชะ (ความเกียจคร้าน) มักครอบงำคนมีสมาธิกล้าแต่วิริยะอ่อน เพราะสมาธิเป็นฝ่ายโกสัชชะ **อุทธัจจะ**ย่อมครอบงำคนมีวิริยะกล้าแต่สมาธิอ่อน เพราะวิริยะเป็นฝ่ายอุทธัจจะ แต่สมาธิที่มีวิริยะประกอบเข้าด้วยกันแล้ว จะไม่ตกไปในโกสัชชะ วิริยะที่มีสมาธิประกอบพร้อมกันแล้วจะ

ไม่ตกไปในอุทธัจจะ เพราะฉะนั้น อินทรีย์ทั้ง ๒ นั้น พระโยคาวจรพึงทำให้เสมอกัน ด้วยว่า อัปปนาจะมีได้ ก็เพราะความเสมอกันแห่งอินทรีย์ทั้ง ๒

อีกอย่างหนึ่ง **สัทธาที่มีกำลังมาก** ย่อมเหมาะสำหรับผู้บำเพ็ญสมถกัมมัฏฐาน เพราะเมื่อสัทธามีกำลังมาก เธอเชื่อดิ่งลงไป จักบรรลุอัปปนาได้ สำหรับสมาธิและปัญญาเล่า **สมาธิที่มีกำลังมาก**เหมาะสำหรับผู้บำเพ็ญสมถกรรมฐาน ด้วยเมื่อเอกัคคตามีกำลังอย่างนั้น เธอจะบรรลุอัปปนาได้ **ปัญญาที่มีกำลัง**เหมาะสำหรับผู้บำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน เพราะเมื่อปัญญามีกำลังอย่างนั้น เธอย่อมจะบรรลุลักขณปฏิเวธ [เห็นแจ้งไตรลักษณ์] ได้ อนึ่ง แม้เพราะสมาธิและปัญญาทั้ง ๒ เสมอกัน อัปปนาก็คงมีได้ ส่วน**สติ มีกำลังในที่ทั้งปวงจึงควร** เพราะสติรักษาจิตไว้ไม่ให้ตกไปในอุทธัจจะ เพราะอำนาจแห่งสัทธาวิริยะ และปัญญาอันเป็นฝ่ายอุทธัจจะและรักษาจิตไว้แต่ [จาก] ความตกไปในโกสัชชะ เพราะสมาธิเป็นฝ่ายโกสัชชะ เพราะฉะนั้น สตินั้น จึงจำปรารถนาในที่ทั้งปวง ดุจเกลือสะตุเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาในกับข้าวทั้งปวง และดุจสรรพกัมมิกอำมาตย์ (ผู้รอบรู้ในการงานทั้งปวง) เป็นผู้พึงปรารถนาในสรรพราชกิจฉะนั้น เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า สติเป็นคุณชาติจำปรารถนาในที่ทั้งปวง

๔) **การหลีกเว้นบุคคลทรามปัญญา** คือ การที่พระโยคาวจรหลีกเว้นเสียให้ไกลจากบุคคลทรามปัญญา ผู้ไม่หยั่งลงสู่การพิจารณาความเกิดขึ้นและดับไปแห่งเบญจขันธ์ เป็นต้น เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้น

๕) **การคบหาบุคคลผู้มีปัญญา** คือ การที่พระโยคาวจรพิจารณาคบหาบุคคลผู้มีปัญญา ผู้พิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งเบญจขันธ์เป็นต้น เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้น

๖) **การพิจารณาปาฐะที่ต้องใช้ปัญญาอันลึก** คือ การที่พระโยคาวจรพิจารณาเพื่อความแตกฉานด้วยปัญญา อันเป็นไปในธรรมทั้งหลายมีขันธ์เป็นต้น อันละเอียด เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้น

๗) **ความน้อมจิตไปในธัมมวิจยะนั้น** คือ การที่พระโยคาวจรน้อมจิตไป เพื่อให้ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นในอิริยาบถทั้งหลายมีการยืน การนั่งเป็นต้น เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้น”

ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์นี้ ที่เกิดขึ้นด้วยด้วยเหตุ ๗ ประการดังกล่าวนี้ย่อมเจริญเต็มที่เมื่อพระโยคาวจรบรรลุอรหัตตมรรค

(๓) เหตุเกิดวิริยสัมโพชฌงค์

พระผู้มีพระภาคตรัสธรรมที่เป็นอาหารหรือเหตุเกิดแห่ง**วิริยสัมโพชฌงค์** ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย การรักษาความเพียร คือ ความพยายามบากบั่นอย่างต่อเนื่อง มิให้ขาดสาย เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องกระทำ การพิจารณาใส่ใจอย่างรอบคอบให้มาก ในการรักษาความเพียรอย่างต่อเนื่องมิให้ขาดสายนั้น พึงกระทำการพิจารณาใส่ใจให้มาก ด้วยความรอบคอบดังที่กล่าวนี้ เป็นอาหารแห่งวิริยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิด ให้บังเกิดขึ้นหรือที่บังเกิดแล้ว ให้เจริญบริบูรณ์ขึ้น”[๗๒]

อธิบาย : พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงข้อปฏิบัติอันจะเป็นเหตุให้วิริยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และเป็นไปเพื่อละนิวรณ์ซึ่งเป็นฝ่ายทำให้จักษุคือปัญญามืดมัว ไม่แจ่มแจ้งไว้ มี ๑๑ ประการ[๗๓] คือ

“๑) **การพิจารณาเห็นภัยในอบาย** คือ เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาเห็นภัยของสัตว์ผู้เกิดในอบายอย่างนี้ว่า *ในนรก* เวลาเสวยทุกข์ใหญ่ นับตั้งแต่ถูกจองจำด้วยเครื่องจองจำ ๕ อย่าง ก็ดี *ในพวกดิรัจฉาน* เวลาถูกจับด้วย

---

[๗๒] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๓๖๗, หน้า ๙๖-๙๗.

[๗๓] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาค ๓ หน้า ๒๒๗-๒๓๐.

เครื่องจับสัตว์มีแหและไซดักปลาเป็นต้น ก็ดี เวลาถูกเขาทิ่มแทงด้วยปฏัก แล้วต้อนให้ลากเกวียนเป็นต้นไป เป็นต้น ก็ดี ในพวกเปรต เวลาเดือดร้อนด้วยความหิวกระหาย ถึงหลายพันปีหรือพุทธันดรหนึ่ง ก็ดี ในหมู่ยักษ์อสูรที่ชื่อว่ากาลกัญจิกะ เวลาเสวยทุกข์เพราะลมและแดดเป็นต้น ด้วยอัตตภาพที่มีเพียงหนังหุ้มกระดูกขนาด ๖๐ ศอก และ ๘๐ ศอก ก็ดี ก็ไม่มีใครสามารถทำให้วิริยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นได้ ดังนี้ ย่อมเป็นเหตุให้วิริยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นได้

๒) **ความเป็นผู้เห็นอานิสงส์แห่งความเพียรอยู่เป็นประจำ** คือ เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาเห็นอานิสงส์อย่างนี้ว่า "คนเกียจคร้านไม่สามารถบรรลุโลกุตตรธรรม ๙ ได้ แต่ผู้ลงมือทำความเพียรเท่านั้น จึงจะสามารถบรรลุโลกุตตรธรรม ๙ ได้ การบรรลุโลกุตตรธรรม ๙ ได้ดังที่กล่าวมานี้เป็นอานิสงส์ของความเพียร" ดังนี้ ย่อมเป็นเหตุให้วิริยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นได้

๓) **การพิจารณาเห็นทางดำเนิน** คือ เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาเห็นข้อปฏิบัติอันเป็นทางดำเนินแห่งพระศาสดาและพระสาวกอย่างนี้ว่า พระศาสดาและพระสาวกดำเนินไปแล้วอย่างนี้ เราควรดำเนินตามทางที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธะ และมหาสาวกทั้งปวง ดำเนินไปแล้ว และทางนั้น คนเกียจคร้านหาอาจดำเนินไปได้ไม่ เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาเห็นทางดำเนินแห่งพระศาสดาเป็นต้น ดังนี้แล้ว วิริยสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๔) การบูชายกย่องนับถือการเที่ยวบิณฑบาต คือ เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาเห็นการบูชายกย่องนับถือการเที่ยวบิณฑบาตอย่างนี้ว่า "คนทั้งหลายที่บำรุงท่านด้วยปัจจัย ๔ มีบิณฑบาตเป็นต้น มิใช่ญาติ และมิใช่ทาสรับใช้ของท่านเลย แม้พวกเขาจะถวายปัจจัย ๔ มีอาหารบิณฑบาตเป็นต้น อันประณีต เพราะคิดว่า 'พวกเราอาศัยท่านเลี้ยงชีพ' ก็หามิได้ แต่ที่แท้พวกเขาหวังว่าการกระทำกุศลของตนจะมีผลใหญ่ จึงได้ถวาย. แม้พระศาสดาก็ทรงพิจารณาเห็นเหตุนั้นอย่างนี้ว่า 'ภิกษุนี้ ใช้สอยปัจจัยเหล่านี้แล้ว จักมี

ร่างกายแข็งแรงมาก อยู่สบายในภายภาคหน้า' ดังนี้ จึงทรงอนุญาตปัจจัยแก่ท่าน อีกประการหนึ่ง พระศาสดาทรงดำริว่า 'ภิกษุนี้ เมื่อใช้สอยปัจจัยเหล่านี้แล้วนั่นแหละ ก็จักบำเพ็ญสมณธรรมพ้นจากวัฏฏทุกข์ได้' จึงทรงอนุญาตปัจจัยเหล่านั้น บัดนี้ ท่าน ในกาลข้างหน้าเมื่อเกียจคร้านอยู่ ก็ได้ชื่อว่าไม่บูชายกย่องนับถือการเที่ยวบิณฑบาตนั้น เพราะว่าผู้ลงมือทำความเพียรเท่านั้น จึงจะได้ชื่อว่า บูชายกย่องนับถือการเที่ยวบิณฑบาต ดังนี้ ย่อมเป็นเหตุให้วิริยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นได้ เหมือนที่เกิดขึ้นแก่พระมหามิตตเถระผู้พิจารณาเห็นการบูชายกย่องนับถือการเที่ยวบิณฑบาต ฉะนั้น

เรื่องมีว่า พระเถระอยู่ประจำในถ้ำกสกะ มหาอุบาสิกาคนหนึ่งในหมู่บ้านอันเป็นที่เที่ยวไปของพระเถระนั้นแล ปรนนิบัติพระเถระเป็นประจำเพราะคิดว่าเป็นเหมือนลูกชายของตน ต่อมาวันหนึ่งเมื่อนางไปป่า จึงกล่าวกะธิดาว่า 'แม่ ข้าวสารเก่าอยู่ในที่โน้น น้ำนมอยู่ในที่โน้น เนยใสอยู่ในที่โน้น น้ำอ้อยอยู่ในที่โน้น เจ้าจงหุงข้าวแล้วถวายพร้อมกับน้ำนมเนยใสและน้ำอ้อยในเวลาพระผู้เป็นเจ้าผู้เป็นมิตรเป็นพี่ชายของเจ้ามาแล้วเถิด และเจ้าพึงบริโภคด้วย. อนึ่ง เมื่อวาน แม่บริโภคข้าวตังที่สุกด้วยน้ำส้มแล้ว'. ธิดาจึงถามว่า 'แม่ กลางวันแม่จักกินอะไร' มารดาจึงกล่าวว่า 'ลูก เจ้าจงใช้ข้าวสารปนรำ ต้มให้เป็นข้าวยาคูเปรี้ยวใส่ผักสดวางไว้'

พระเถระห่มจีวรเสร็จ พอนำบาตรออกไปก็ได้ยินเสียงนั้น จึงสอนตนว่า 'ได้ยินว่า มหาอุบาสิกาบริโภคข้าวตังที่สุกด้วยน้ำส้มแล้ว แม้ในเวลากลางวันก็จักบริโภคข้าวยาคูเปรี้ยวที่ใส่ผักสด ถึงกระนั้นก็ยังบอกให้เตรียมข้าวสารเก่าเป็นต้นไว้ เพื่อประโยชน์แก่เจ้า. อีกประการหนึ่ง นางนั้น อาศัยท่านแล้ว จะหวังที่นา สิ่งของ ภัตร ก็หามิได้เลย แต่นางปรารถนาสมบัติ ๓ อย่าง จึงถวาย เจ้าจะสามารถให้สมบัติเหล่านั้นแก่นาง ได้หรือไม่' จึงคิดว่าตนยังมีราคะ โทสะ โมหะอยู่ ไม่อาจรับบิณฑบาตนี้ได้ จึงใส่บาตรไว้ในถุง ปลดรังดุม กลับไปที่ถ้ำกสกะนั่นแล วางบาตรไว้ใต้เตียง พาดจีวรไว้ที่

ราวจีวร นั่งตั้งใจมั่น ทำความเพียรว่า 'เราไม่บรรลุพระอรหัตตผลแล้ว จักไม่ออกไป'. ภิกษุอยู่ไม่ประมาทตลอดกาลนาน เจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตก่อนภัตร เป็นพระขีณาสพผู้ควรแก่การบูชา พอยิ้มนิดๆ แล้ว จึงออกไปเหมือนดอกปทุมแย้มบานแล้ว. เทพยดาผู้สถิตอยู่ที่ต้นไม้ใกล้ประตูถ้ำ เปล่งอุทานว่า 'ข้าแต่บุรุษผู้อาชาไนย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อท่าน ข้าแต่บุรุษผู้สูงสุด ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อท่าน ข้าแต่ท่านผู้พ้นทุกข์ ท่านผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว เป็นทักขิไณยยะบุคคล (ผู้ควรแก่ของทำบุญ)' ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า 'ข้าแต่ท่านผู้เจริญ หญิงแก่ถวายภิกษาแก่พระอรหันต์เช่นท่านผู้เข้าไปบิณฑบาตแล้ว จักพ้นทุกข์'. พระเถระลุกขึ้นเปิดประตูมองดูเวลา รู้ว่า เป็นเวลาเช้าแน่นอน จึงถือเอาบาตรและจีวรเข้าไปที่หมู่บ้าน. ฝ่ายนางทาริกาจัดภัตรไว้พร้อมแล้ว นั่งแลดูประตูด้วยมีความคิดว่า 'พระพี่ชายของเราจักมาบัดนี้ พระพี่ชายของเราจักมาบัดนี้'. เมื่อพระเถระถึงประตูเรือน นางรับบาตรแล้วจึงใส่น้ำนมที่ปรุงด้วยเนยใสและน้ำอ้อยในบาตรให้เต็มแล้ว วางไว้ในมือของพระเถระ. พระเถระทำอนุโมทนาว่า 'จงมีความสุขเถิด' เสร็จแล้วก็หลีกไป. แม้นางก็ยืนดูพระเถระนั้นอยู่. เพราะว่าผิวพรรณของพระเถระในวันนั้นบริสุทธิ์ยิ่งหนัก อินทรีย์ก็ผ่องใส สีหน้าก็เปล่งปลั่งยิ่งนักดังตาลสุกหลุดจากขั้ว ฉะนั้น.

มหาอุบาสิกากลับจากป่าแล้ว จึงถามว่า 'ลูก พระพี่ชายของเจ้ามาแล้วหรือ ?' นางบอกความเป็นไปนั้นทั้งปวง อุบาสิกาทราบว่า 'กิจแห่งบรรพชิตของบุตรของเราถึงที่สุดแล้วในวันนี้' จึงกล่าวว่า 'ลูก พระพี่ชายของเจ้าย่อมยินดีในพระพุทธศาสนา จะกระสันก็หาไม่'. ดังนี้

๕) การพิจารณาเห็นว่าทรัพย์มรดกมีคุณค่ามาก คือ เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาเห็นว่าทรัพย์มรดกมีคุณค่ามากอย่างนี้ว่า 'ทรัพย์มรดกของพระศาสนานี้มีคุณค่ามากแน่แท้ ซึ่งก็คือ อริยทรัพย์ ๗ ประการ คนเกียจคร้านไม่อาจรับทรัพย์มรดกนั้นได้ เปรียบเหมือนมารดาบิดาไม่รับรอง

บุตรผู้ปฏิบัติผิดว่า ‘ผู้นี้ไม่ใช่บุตรของเรา’ เมื่อมารดาบิดาเหล่านั้นล่วงลับไป เขาย่อมไม่ได้รับทรัพย์มรดก ฉันใด แม้คนเกียจคร้านก็ฉันนั้น คือ ย่อมไม่ได้รับทรัพย์มรดกคืออริยทรัพย์นี้ ส่วนผู้เริ่มลงมือทำความเพียรเท่านั้นย่อมได้’ ดังนี้ ย่อมเป็นเหตุให้วิริยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นได้

๖) การพิจารณาเห็นว่าพระศาสดาเป็นผู้ควรแก่การบูชายกย่องนับถือ เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาเห็นว่า การพิจารณาเห็นว่า พระศาสดาเป็นผู้ควรแก่การบูชายกย่องนับถือ อย่างนี้ว่า ‘พระศาสดาของท่านเป็นผู้ควรแก่การบูชายกย่องนับถือจริงๆ เพราะว่าในเวลาที่พระศาสดาของท่านถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมารดา ก็ดี ในเวลาเสด็จออกผนวช ก็ดี ในเวลาตรัสรู้ ก็ดี ในเวลาทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ยมกปาฏิหาริย์ เสด็จลงจากเทวโลก และปลงอายุสังขาร ก็ดี ในเวลาปรินิพพาน ก็ดี หมื่นโลกธาตุก็ได้หวั่นไหวแล้ว การที่ท่านบวชในศาสนาของพระศาสดาเห็นปานนี้แล้ว ยังเป็นผู้เกียจคร้าน จะสมควรหรือ’ ดังนี้ ย่อมเป็นเหตุให้วิริยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นได้

๗) การพิจารณาเห็นว่าชาติกำเนิดเป็นสิ่งที่ควรแก่การยกย่อง คือ เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาเห็นว่า ชาติกำเนิดเป็นสิ่งที่ควรแก่การยกย่อง อย่างนี้ว่า ‘บัดนี้ แม้ว่าโดยชาติ ท่านก็มิใช่มีชาติต่ำ คือ ท่านเกิดในวงศ์ของพระเจ้าโอกกากราช สืบต่อจากพระเจ้าสมมติ อันไม่มีชาติอื่นมาปะปน เป็นหลานของพระเจ้าสุทโธทนมหาราชและพระนางมหามายาเทวี เป็นน้องชายของพระราหุล ท่านได้ชื่อว่า เป็นบุตรของพระชินเจ้า (พระพุทธเจ้า) เห็นปานนี้แล้ว ไม่สมควรเลยที่จะเป็นผู้เกียจคร้านอยู่ประพฤติธรรม ดังนี้ ย่อมเป็นเหตุให้วิริยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นได้

๘) การพิจารณาเห็นว่าเพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยกันเป็นผู้มีคุณค่ามาก คือ เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาเห็นว่า เพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยกันเป็นผู้มีคุณค่ามาก อย่างนี้ว่า ‘พระสารีบุตร พระมหา

โมคคัลลานะ และพระมหาสาวก ๘๐ รูปต่างก็บรรลุโลกุตตรธรรมได้ด้วยความเพียรทั้งนั้น ตัวท่านล่ะ ปฏิบัติตามแนวทางของเพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยกันเหล่านั้นแล้วหรือยัง' ดังนี้ ย่อมเป็นเหตุให้วิริยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นได้

๙) การหลีกเว้นจากบุคคลผู้เกียจคร้าน คือ เมื่อพระโยคาวจรหลีกเว้นจากบุคคลผู้เกียจคร้านผู้ละทิ้งความเพียรทางกายและทางจิต ซึ่งเป็นเช่นกับงูเหลือมที่อิ่มหนำแล้วนอนนิ่งเสีย ดังนี้ ย่อมเป็นเหตุให้วิริยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นได้

๑๐) การคบหาบุคคลผู้บำเพ็ญความเพียร คือ เมื่อพระโยคาวจรคบหาบุคคลผู้บำเพ็ญความเพียรที่มีใจที่เด็ดเดี่ยว ดังนี้ ย่อมเป็นเหตุให้วิริยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นได้

๑๑) การน้อมจิตไปในวิริยะนั้น คือ การที่พระโยคาวจรเป็นผู้มีจิตน้อมไป โน้มไป และโอนไป เพื่อให้ความเพียรเกิดขึ้นในอิริยาบถทั้งหลายมีการยืน การนั่งเป็นต้น ดังนี้ เป็นเหตุให้วิริยสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นได้

อนึ่ง วิริยสัมโพชฌงค์นี้ที่เกิดขึ้นด้วยเหตุ ๑๑ ประการ ดังกล่าวนี้ ย่อมเจริญเต็มที่เมื่อพระโยคาวจรบรรลุอรหัตตมรรค"

(๔) เหตุเกิดปีติสัมโพชฌงค์

ผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแสดงธรรมอันเป็นอาหาร หรือเหตุเกิดแห่ง**ปีติสัมโพชฌงค์** ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งปีติสัมโพชฌงค์เป็นสิ่งจำเป็นต้องกระทำ การพิจารณาใส่ใจอย่างรอบคอบให้มากในธรรมเหล่านั้นพึงกระทำ การพิจารณาใส่ใจให้มากด้วยความรอบคอบดังที่กล่าวมานี้เป็นอาหารแห่งปีติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิด ให้บังเกิดขึ้นหรือที่บังเกิดแล้ว ให้เจริญบริบูรณ์ขึ้น"[๗๔]

[๗๔] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๓๖๘, หน้า ๙๗.

อธิบาย : พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงข้อปฏิบัติอันจะเป็นเหตุให้ปีติสัมโพชฌงค์เกิดขึ้น เจริญ บริบูรณ์ และเป็นไปเพื่อละนิวรณ์ซึ่งเป็นฝ่ายทำให้จักษุคือปัญญามืดมัว ไม่แจ่มแจ้งไว้ ๑๑ ประการ[๗๕] คือ

"๑) **การระลึกถึงพระพุทธคุณ** คือ เมื่อพระโยคาวจรระลึกถึงพระพุทธคุณมีคำว่า อิติปิ โส ภควา ดังนี้เป็นต้น ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นแผ่ไปทั่วสรีระจนถึงจรดเข้าไปในกระดูก

๒) **การระลึกถึงพระธรรมคุณ** คือ เมื่อพระโยคาวจรระลึกถึงพระธรรมคุณมีคำว่า สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม ดังนี้เป็นต้น ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นแผ่ไปทั่วสรีระจนถึงจรดเข้าไปในกระดูก

๓) **การระลึกถึงพระสังฆคุณ** คือ เมื่อพระโยคาวจรระลึกถึงพระสังฆคุณ มีคำว่า สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ดังนี้เป็นต้น ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นแผ่ไปทั่วสรีระจนถึงจรดเข้าไปในกระดูก

๔) **การระลึกถึงศีล** คือ เมื่อพระโยคาวจรผู้เป็นบรรพชิต พิจารณาเห็นปาริสุทธิศีล ๔ ที่ตนรักษาอยู่ ไม่ขาดตลอดกาลนานก็ดี ผู้เป็นคฤหัสถ์พิจารณาศีล ๕ ก็ดี ผู้เป็นสามเณรพิจารณาศีล ๑๐ ก็ดี ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นแผ่ไปทั่วสรีระจนถึงจรดเข้าไปในกระดูก

๕) **การระลึกถึงการบริจาค** คือ เมื่อพระโยคาวจรผู้เป็นบรรพชิตถวายโภชนะอันประณีตในคราวทุพภิกขภัยเป็นต้นแก่เพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์แล้วพิจารณาเห็นจาคะนั้นว่า เราได้ถวายโภชนะชื่ออย่างนี้อยู่ก็ดี แม้ผู้เป็นคฤหัสถ์พิจารณาเห็นทานอันตนถวายแก่ผู้มีศีลทั้งหลายในกาลเห็นปานนี้ก็ดี ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นแผ่ไปทั่วสรีระจนถึงจรดเข้าไปในกระดูก

๖) **การระลึกถึงคุณของเทวดา** คือ เมื่อพระโยคาวจรผู้ถึงพร้อมด้วยคุณเหล่าใดแล้วเข้าถึงความเป็นเทวดาแล้วพิจารณาความที่คุณเห็นปาน

---

[๗๕] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาค ๓ หน้า ๒๓๐-๒๓๑.

นั้นมีอยู่ในตนอย่างนี้ ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นแผ่ไปทั่วสรีระจนถึงจรดเข้าไปในกระดูก

๗) การระลึกถึงคุณพระนิพพาน คือ เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาเห็นว่ากิเลสที่ตนข่มไว้ได้ด้วยสมาบัติจะไม่ฟุ้งขึ้นอีกเป็นเวลา ๖๐ ปี ก็ดี ๗๐ ปี ก็ดี ดังนี้แล้ว ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นแผ่ไปทั่วสรีระจนถึงจรดเข้าไปในกระดูก

๘) การหลีกเว้นคนเศร้าหมอง คือ เมื่อพระโยคาวจรหลีกเว้นจากบุคคลผู้มีความเศร้าหมองเหมือนธุลีบนหลังลาเพราะไม่เลื่อมใสและไม่เยื่อใยในพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น หรือเห็นความเศร้าหมองอันเกิดจากการกระทำความไม่เคารพในการเห็นลานพระเจดีย์ ลานโพธิ์ และพระเถระเป็นต้น ของบุคคลผู้เศร้าหมองนั้นแล้ว พิจารณาหลีกเว้นเสีย ไม่คบหา ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นแผ่ไปทั่วสรีระจนถึงจรดเข้าไปในกระดูก

๙) การคบหาคนผ่องใส คือ เมื่อพระโยคาวจรคบหาคนที่สนิทสนมมีจิตอ่อนโยน มากไปด้วยความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นแล้ว ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นแผ่ไปทั่วสรีระจนถึงจรดเข้าไปในกระดูก

๑๐) การพิจารณาความแห่งพระสูตรอันชวนให้เลื่อมใส คือ เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาถึงพระสูตรอันชวนให้เลื่อมใส อันแสดงคุณแห่งพระรัตนตรัยแล้ว ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นแผ่ไปทั่วสรีระจนถึงจรดเข้าไปในกระดูก

๑๑) ความน้อมจิตไปในปีตินั้น คือ การที่พระโยคาวจรมีจิตน้อมไปเพื่อความเกิดขึ้นแห่งปีติในอิริยาบถทั้งหลายมีการยืนและการนั่งเป็นต้น ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นแผ่ไปทั่วสรีระจนถึงจรดเข้าไปในกระดูก

อนึ่ง ปีติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วอย่างนี้ ย่อมเจริญ บริบูรณ์ได้ด้วยอรหัตตมรรค”

(๕) เหตุเกิดปัสสัทธิสัมโพชฌงค์

"ภิกษุทั้งหลาย ความสงบกาย ความสงบจิต เป็นสิ่งจำเป็นต้องกระทำ การพิจารณาใส่ใจอย่างรอบคอบให้มากในความสงบทั้ง ๒ นั้น พึงกระทำ การพิจารณาใส่ใจให้มากด้วยความรอบคอบดังที่กล่าวมานี้ เป็นอาหารแห่งปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิด ให้บังเกิดขึ้น หรือที่บังเกิดแล้ว ให้เจริญบริบูรณ์ขึ้น"[๗๖]

อธิบาย : พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงข้อปฏิบัติอันจะเป็นเหตุให้ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์เกิดขึ้นและเจริญ บริบูรณ์ และเป็นไปเพื่อละนิวรณ์ซึ่งเป็นฝ่ายทำให้จักษุคือปัญญามืดมัว ไม่แจ่มแจ้งไว้ ๗ ประการ[๗๗] คือ

"**๑) การบริโภคโภชนะอันประณีต** คือ เมื่อพระโยคาวจรได้บริโภคโภชนะอันประณีต อันเป็นที่ชอบใจ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๒) การอาศัยอยู่ฤดูที่เป็นสัปปายะ [คือ ที่สบาย ได้แก่ ที่ทำให้เกิดความสงบและเจริญรุ่งเรือง] คือ เมื่อพระโยคาวจรได้อาศัยอยู่ในฤดูอันเป็นที่สบายสำหรับตน ในฤดูหนาวและร้อนเป็นต้นแล้ว ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๓) การดำเนินไปในอิริยาบถที่เป็นสัปปายะ คือ เมื่อพระโยคาวจรได้ดำเนินไปในอิริยาบถที่สบายสำหรับตน มีการยืนเป็นต้นแล้ว ปัสสัทธิ-สัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๔) การประกอบความเพียรปานกลาง คือ เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาเห็นความที่ตนและผู้อื่นมีกรรมเป็นของตนแล้ว ประกอบความเพียรอย่างปานกลาง ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๕) การหลีกเว้นบุคคลผู้มีกายกระสับกระส่าย คือ เมื่อพระโยคาวจรหลีกเว้นบุคคลผู้มีกายกระสับกระส่ายมักใช้วัตถุประหารมีก้อนดินและท่อนไม้

---

[๗๖] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๓๖๙, หน้า ๙๗.

[๗๗] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาค ๓ หน้า ๒๓๑-๒๓๒.

เป็นต้น เบียดเบียนผู้อื่น เที่ยวไปแล้ว ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๖) การคบหาบุคคลผู้มีกายสงบ คือ เมื่อพระโยคาวจรคบหาบุคคลผู้มีกายสงบ ผู้สำรวมมือเท้า ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๗) การน้อมจิตไปในปัสสัทธินั้น คือ เมื่อพระโยคาวจรน้อมจิตไปในปัสสัทธิ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งปัสสัทธิเนืองๆ ในอิริยาบถทั้งหลายมีการยืน นั่ง เป็นต้น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

อนึ่ง ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วอย่างนี้ ย่อมเจริญบริบูรณ์ได้ด้วยอรหัตตมรรค”

(๖) เหตุเกิดสมาธิสัมโพชฌงค์

“ภิกษุทั้งหลาย สมาธินิมิต [นิมิตที่ทำให้ใจสงบตั้งมั่นมีอารมณ์เป็นหนึ่ง] **อัพยัคคนิมิต** [นิมิตที่ไม่ทำให้จิตซัดส่าย] **มีอยู่ การพิจารณาใส่ใจอย่างรอบคอบให้มากในนิมิตทั้ง ๒ นั้น พึงกระทำ การพิจารณาใส่ใจให้มากด้วยความรอบคอบดังที่กล่าวมานี้ เป็นอาหารแห่งสมาธิสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิด ให้บังเกิดขึ้น หรือที่บังเกิดแล้ว ให้เจริญบริบูรณ์ขึ้น”**[๗๘]

อธิบาย : พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงข้อปฏิบัติอันจะเป็นเหตุให้สมาธิสัมโพชฌงค์เกิดขึ้น เจริญ บริบูรณ์ และเป็นไปเพื่อละนิวรณ์ซึ่งเป็นฝ่ายทำให้จักษุคือปัญญามืดมัว ไม่แจ่มแจ้งไว้ ๑๑ ประการ[๗๙] คือ

“๑) การทำวัตถุทั้งหลายภายในและภายนอกให้สดใส [มีนัยเช่นเดียวกับที่กล่าวแล้วในธัมมวิจยสัมโพชฌงค์]

๒) การปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน [มีนัยเช่นเดียวกับที่กล่าวแล้วในธัมมวิจยสัมโพชฌงค์]

๓) ความฉลาดในนิมิต คือ ความฉลาดในการถือเอากสิณนิมิต

---

[๗๘] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๓๗๐, หน้า ๙๗.

[๗๙] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาค ๓ หน้า ๒๓๒-๒๓๓.

๔) การประคับประคองจิตไว้ในสมัยที่ควรประคับประคอง คือ สมัยใด พระโยคาวจรมีจิตหดหู่เพราะเหตุต่างๆ มีความเพียรย่อหย่อนเกินไปเป็นต้น ในสมัยนั้น พระโยคาวจรควรประคับประคองจิตนั้นให้พ้นจากความหดหู่ ด้วยการเจริญธัมมวิจยะ วิริยะ และปีติสัมโพชฌงค์ เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ สมาธิสัมโพชฌงค์ ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๕) การข่มจิตในสมัยที่ควรข่ม คือ สมัยใด พระโยคาวจรมีจิตฟุ้งซ่านเพราะเหตุต่างๆ มีการประกอบความเพียรมากเกินไป เป็นต้น ในสมัยนั้น พระโยคาวจรควรข่มจิตที่ฟุ้งซ่านนั้น ด้วยการเจริญปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์ เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ สมาธิสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๖) การทำจิตให้ร่าเริงในสมัยที่ควรทำให้ร่าเริง คือ สมัยใด พระโยคาวจรมีจิตไม่ยินดีในการเจริญกัมมัฏฐาน เพราะความพยายามทางปัญญาอ่อนไปก็ดี เพราะไม่ได้ความสุขอันเกิดแต่ความสงบก็ดี ในสมัยนั้น พระโยคาวจร ก็ทำใจให้สลด ด้วยการพิจารณาสังเวควัตถุ ๘ อย่าง คือ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ อบายทุกข์ ทุกข์มีวัฏฏะเป็นมูลในอดีต ทุกข์มีวัฏฏะเป็นมูลในอนาคต และทุกข์มีการแสวงหาอาหารเป็นมูลในปัจจุบัน และทำความเลื่อมใสให้เกิดขึ้น ด้วยการระลึกถึงคุณแห่งพระรัตนตรัย เมื่อพระโยคาวจรนั้นปฏิบัติได้อย่างนี้ สมาธิสัมโพชฌงค์ ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๗) การเพ่งดูจิตโดยอาการเป็นกลาง [คือไม่ยินดียินร้าย] **ในสมัยที่ควรเพ่งดูโดยอาการเป็นกลาง** คือ สมัยใด จิตไม่หดหู่ ไม่ฟุ้งซ่าน มีความยินดีในการเจริญกัมมัฏฐาน แล่นไปในอารมณ์กัมมัฏฐานอย่างสงบ ถึงแนวทางแห่งความสงบ เพราะอาศัยการปฏิบัติที่ถูกต้อง ในสมัยนั้น พระโยคาวจรก็ไม่ต้องขวนขวายในการประคองจิต ข่มจิต และทำจิตให้ร่าเริง ดุจนายสารถีเมื่อม้าทั้งหลายวิ่งไปเป็นปกติอย่างสงบ ก็ไม่ต้องขวนขวายทำกิจอะไรๆ เลยฉะนั้น. ความหมายทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เรียกว่า การเพ่งดูจิตโดยอาการ

เป็นกลางในสมัยที่ควรเพ่งดูโดยอาการเป็นกลาง เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ สมาธิสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๘) การหลีกเว้นบุคคลผู้มีจิตไม่เป็นสมาธิ คือ การที่พระโยคาวจรหลีกเว้นให้ไกลจากบุคคลผู้มีจิตไม่เข้าถึงสมาธิขั้นอุปจาระหรืออัปปนา มีจิตซัดส่าย ดิ้นรน วุ่นอยู่แต่ในกิจต่างๆ มากมาย ชื่อว่า การหลีกเว้นบุคคลผู้มีจิตไม่เป็นสมาธิ เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ สมาธิสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๙) การคบหาบุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น มีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ การที่พระโยคาวจรใฝ่ใจคบหา เข้าไปนั่งใกล้บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นเพราะสมาธิขั้นอุปจาระหรืออัปปนาที่เข้าถึง เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ สมาธิสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๑๐) การน้อมจิตไปในสมาธินั้น คือ พระโยคาวจรน้อมจิตไป โน้มจิตไป โอนไป เพื่อให้สมาธินั้นเกิดขึ้นในอิริยาบถทั้งหลาย มีการยืนและการนั่งเป็นต้นนั่นแหละ ชื่อว่า การน้อมจิตไปในสมาธิ เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ สมาธิสัมโพชฌงค์ ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

อนึ่ง สมาธิสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเจริญ บริบูรณ์เต็มที่ได้ด้วยอรหัตตมรรค”

(๗) เหตุเกิดอุเบกขาสัมโพชฌงค์

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์มีอยู่ การพิจารณาใส่ใจอย่างรอบคอบให้มากในธรรมเหล่านั้น พึงกระทำ การพิจารณาใส่ใจให้มากด้วยความรอบคอบดังที่กล่าวมานี้ เป็นอาหารแห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิด ให้บังเกิดขึ้น หรือที่บังเกิดแล้ว ให้เจริญบริบูรณ์ขึ้น”[๘๐]

---

[๘๐] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๓๗๑, หน้า ๙๘.

อธิบาย : พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงข้อปฏิบัติอันจะเป็นเหตุให้อุเบกขาสัมโพชฌงค์เกิดขึ้น เจริญ บริบูรณ์ และเป็นไปเพื่อละนิวรณ์ ซึ่งเป็นฝ่ายทำให้จักษุคือปัญญามืดมัว ไม่แจ่มแจ้ง ไว้ ๕ ประการ[๘๑] คือ

"๑) **การวางจิตเป็นกลางไม่ยินดียินร้ายในสัตว์** คือ การที่พระโยคาวจรวางจิตของตนด้วยอาการเป็นกลาง คือ ไม่ยินดี ยินร้ายในสัตว์ [หมายถึง สัตว์และคนผู้เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิต] ด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ ด้วยการพิจารณาเห็นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตนอย่างนี้ว่า 'ท่านมาด้วยกรรมของตน ก็จักไปด้วยกรรมของตนนั่นแหละ แม้บุคคลนี้มาแล้วด้วยกรรมของตน ก็จักไปด้วยกรรมของตนนั่นแหละ ท่านจะพัวพันกับใครเล่า' ดังนี้ และด้วยการพิจารณาเห็นความมิใช่สัตว์อย่างนี้ว่า 'โดยปรมัตถ์ [โดยความหมายอย่างสูงสุด] สัตว์ไม่มีเลย ท่านจะพัวพันกับใครเล่า' เมื่อพระโยคาวจรวางจิตของตนด้วยอาการเป็นกลาง คือ ไม่ยินดียินร้ายในสัตว์ด้วยอาการอย่างนี้ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๒) **การวางจิตเป็นกลาง ไม่ยินดี ยินร้ายในสังขาร** คือ การที่พระโยคาวจรวางจิตของตนด้วยอาการเป็นกลาง คือ ไม่ยินดียินร้ายในสังขาร [หมายถึง อวัยวะภายใน เช่น นัยน์ตา และ วัตถุภายนอก เช่น บาตร จีวร] แล้ว ด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ ด้วยการพิจารณาเห็นความไม่มีเจ้าของอย่างนี้ว่า 'จีวรนี้มีสีเปลี่ยนไป และคร่ำคร่าไปโดยลำดับ กลายเป็นท่อนผ้าสำหรับเช็ดเท้า ก็จักเป็นของที่ควรเอาปลายไม้เท้าเขี่ยทิ้งไป ถ้าเจ้าของผ้านั้นมี เขาคงไม่ให้ผ้านั้นพินาศไปอย่างนี้ และด้วยการพิจารณาเห็นความเป็นของชั่วคราวอย่างนี้ว่า 'จีวรนี้ เป็นของไม่แน่นอน ดำรงชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้น แม้บริขารอื่นมีบาตรเป็นต้นก็เหมือนจีวร ฉะนั้น' เมื่อพระโยคาวจรวางจิตของตนด้วยอาการเป็นกลาง คือ ไม่ยินดียินร้ายในสังขารด้วยอาการอย่างนี้ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

---

[๘๑] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาค ๓ หน้า ๒๓๓-๒๓๔.

๓) **การหลีกเว้นจากบุคคลผู้พัวพันอยู่ในสัตว์และสังขาร** มีอธิบายว่า บุคคลใดผู้เป็นคฤหัสถ์ ยึดถือญาติทั้งหลายมีบุตรและธิดาเป็นต้นของตนว่า 'เป็นบุตรและธิดาของเรา' หรือเป็นบรรพชิต ยึดถือเพื่อนสหพรหมจารี [ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ทั้งหลาย] มีอันเตวาสิก [ลูกศิษย์, ผู้อยู่อาศัยในสำนักเดียวกัน] และผู้ร่วมอุปัชฌาย์ [ผู้มีอุปัชฌาย์คนเดียวกัน] เป็นต้น ของตนว่า 'ผู้นี้เป็นอันเตวาสิกและผู้ร่วมอุปัชฌาย์ของเรา' ดังนี้แล้ว ช่วยทำกิจมีการตัดผม การเย็บ การซัก การย้อมจีวร และการสุมบาตรเป็นต้น แก่เพื่อนสหพรหมจารีเหล่านั้น ด้วยมือของตน หรือเมื่อไม่เห็นพวกเขาเหล่านั้นแม้เพียงครู่เดียว ก็ต้องมองหาข้างโน้น ข้างนี้ ดุจเนื้อตื่นว่า 'สามเณรรูปนั้นไปไหน ภิกษุหนุ่มรูปนั้นไปไหน' ดังนี้ หรือเมื่อตนถูกผู้อื่นขอร้องเพื่อต้องการจะให้ทำกิจต่างๆ มีการปลงผมเป็นต้นว่า 'อันดับแรก ขอท่านจงส่งสามเณรรูปนี้ให้แก่เราสักครู่ก่อนเถิด' ก็จะอ้างว่า 'แม้พวกเรายังไม่ใช้สามเณรรูปนั้นให้ทำงานส่วนตัวแก่พวกเราเลย พวกท่านพาเขาไปแล้ว จักเดือดร้อน' ดังนี้แล้ว ไม่ให้สามเณรนั้นไป. บุคคลผู้ยึดถือดังกล่าวมานี้ ชื่อว่า **ผู้พัวพันในสัตว์** ส่วนบุคคลใด เป็นภิกษุ ยึดถือสิ่งของต่างๆ มีจีวร บาตร ชามเล็ก ไม้เท้าเป็นต้นว่า 'เป็นของเรา' แล้วมีคนอื่นมาขอร้องว่า จะขอยืมของสิ่งนี้ไปใช้ชั่วคราว ก็ไม่ยอมให้ แม้คนอื่นใช้มือแตะต้อง หรือแม้เขาจะกล่าวปฏิเสธว่า 'แม้พวกเราเมื่อได้ทรัพย์ [เป็นการแลกเปลี่ยน] ก็จะไม่ใช้สอยสิ่งของนี้ เราจักให้แก่ท่านทั้งหลายได้อย่างไร' บุคคลนี้ชื่อว่า **ผู้พัวพันในสังขาร** เมื่อพระโยคาวจรหลีกเว้นเสียให้ไกลจากบุคคลผู้พัวพันในสัตว์และสังขารนั่นแหละ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๔) การคบหาบุคคลผู้วางจิตเป็นกลาง ไม่ยินดียินร้ายในสัตว์และสังขาร มีอธิบายว่า ก็บุคคลใดมีใจเป็นกลาง คือ ไม่ยินดียินร้ายในวัตถุแม้ทั้ง ๒ (คือ สัตว์และสังขาร) นั้น บุคคลนี้ชื่อว่า**เป็นผู้วางจิตเป็นกลาง ไม่ยินดี ยินร้ายในสัตว์และสังขาร** เมื่อพระโยคาวจรคบหาบุคคลผู้วางจิต

เป็นกลาง ไม่ยินดี ยินร้ายในสัตว์และสังขารได้อย่างนี้ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

๕) **การน้อมจิตไปในอุเบกขานั้น** คือ การที่พระโยคาวจรน้อมจิตไป โน้มจิตไป โอนไป เพื่อให้อุเบกขาสัมโพชฌงค์นั้นเกิดขึ้นในอิริยาบถทั้งหลาย มีการยืนและการนั่งเป็นต้น นั่นแหละ ชื่อว่า **การน้อมจิตไปในอุเบกขา** เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้

อนึ่ง อุเบกขาสัมโพชฌงค์นี้ ที่เกิดขึ้นแล้วอย่างนี้ ย่อมเจริญบริบูรณ์ได้ด้วยอรหัตตมรรค."

๒.๕ ธรรมสำหรับละนิวรณ์ ๕

พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงเหตุที่ทำให้พระโยคาวจรสามารถละนิวรณ์ ๕ ประการ อันเป็นเครื่องขวางกั้นการเจริญปัญญา ทำให้จักษุคือปัญญามืดมัว ไม่แจ่มแจ้ง สามารถเห็นธรรม รู้ธรรมแจ้งชัด ด้วยโยนิโสมนสิการ คือ การพิจารณาเหตุและสังเกตผล ในการกำจัดนิวรณ์ ไม่ให้นิวรณ์เหล่านั้นเกิดในจิต และพระอรรถกถาจารย์ได้แนะอุบายวิธีปฏิบัติเพื่อละนิวรณ์แต่ละข้อเหล่านั้น ดังต่อไปนี้

(๑) ธรรมสำหรับละกามฉันทนิวรณ์

"ภิกษุทั้งหลาย อสุภนิมิต (คือ ธรรมทั้งหลายที่มีวัตถุที่ไม่งาม ๑๐ อย่าง เป็นอารมณ์กัมมัฏฐาน มีซากศพที่ขึ้นพองมีสีเขียว มีน้ำเหลืองไหลเป็นเบื้องต้น) มีอยู่ การพิจารณาใส่ใจอย่างรอบคอบให้มากในอสุภนิมิตนั้น พึงกระทำ การพิจารณาใส่ใจให้มากด้วยความรอบคอบดังที่กล่าวมานี้ มิใช่เป็นอาหารแห่งกามฉันทะที่ยังไม่เกิด ให้บังเกิดขึ้น หรือที่บังเกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น"[๘๒]

---

[๘๒] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๕๓๕, หน้า ๑๔๖.

อธิบาย : พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงข้อปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อละกามฉันทนิวรณ์ ไว้ ๖ ประการ[๘๓] คือ

"๑) **การถือเอาอสุภนิมิต** คือ การที่พระโยคาวจรศึกษาวิธีการกำหนดอสุภนิมิต ตามลักษณะ วิธีกำหนดอารมณ์ตามที่มาในอสุภกัมมัฏฐาน ๑๐ อย่าง แล้วถือเอาอสุภนิมิตนั้น กระทำให้เป็นอารมณ์ โดยอุบายอันแยบคาย เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติ อย่างนี้ ก็ย่อมจะละกามฉันทนิวรณ์ได้

๒) **การหมั่นประกอบความเพียรเจริญภาวนากัมมัฏฐานในอสุภนิมิต** คือ การที่พระโยคาวจรทำความเพียรกำหนดอสุภนิมิตเป็นอารมณ์เนืองๆ เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ก็ย่อมจะละกามฉันทนิวรณ์ได้

๓) **ความมีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย** คือ การที่พระโยคาวจรทำความสำรวมอินทรีย์ทั้งหลาย ด้วยสติอันเป็นไปทางทวาร ๖ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้กิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมหะครอบงำจิต เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ก็ย่อมจะละกามฉันทนิวรณ์ได้

๔) **ความรู้จักประมาณในโภชนะ** คือ การที่พระโยคาวจรเป็นผู้รู้จักบริโภคโภชนะแต่พอประมาณ โดยการเว้นคำข้าว ๔-๕ คำไว้แล้วดื่มน้ำตาม เพื่อยังอัตตภาพให้เป็นไปด้วยดี และเพื่อการประกอบความเพียร เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ก็ย่อมจะละกามฉันทนิวรณ์ได้

๕) **การคบหากัลยาณมิตร** คือ การที่พระโยคาวจรคบหากัลยาณมิตรผู้ยินดีในการเจริญภาวนากัมมัฏฐานในอสุภนิมิต เหมือนอย่าง พระติสสะเถระผู้บำเพ็ญอสุภกัมมัฏฐาน เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ก็ย่อมจะละกามฉันทนิวรณ์ได้

๖) **คำพูดที่เป็นสัปปายะ (คำพูดที่ทำให้เกิดความสงบและเจริญรุ่งเรือง)** คือ การที่พระโยคาวจรกล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดความสงบและเจริญรุ่งเรืองในเรื่องกัมมัฏฐานที่เกี่ยวข้องกับอสุภนิมิต ๑๐ ประการ ใน

[๘๓] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาค ๓ หน้า ๒๓๔-๒๓๕.

อิริยาบถทั้งหลายมีการยืน การนั่ง เป็นต้น. เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ก็ย่อมจะละกามฉันทนิวรณ์ได้

อนึ่ง กามฉันทนิวรณ์ ที่พระโยคาวจรละได้ด้วยธรรม ๖ ประการนี้ ย่อมไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยอรหัตตมรรค”

(๒) ธรรมสำหรับละพยาบาทนิวรณ์

“ภิกษุทั้งหลาย เจโตวิมุตติ (คือ อัปปนาสมาธิ - สมาธิที่ตั้งมั่นแน่วแน่) เป็นสิ่งจำเป็นที่ควรกระทำ การพิจารณาใส่ใจอย่างรอบคอบให้มากในเจโตวิมุตตินั้น พึงกระทำการพิจารณาใส่ใจให้มากด้วยความรอบคอบดังที่กล่าวมานี้ มิใช่เป็นอาหารแห่งพยาบาทที่ยังไม่เกิด ให้บังเกิดขึ้น หรือที่บังเกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น”[๘๔]

อธิบาย : พระอรรถกถาจารย์ได้ยกธรรมอันไม่เป็นอาหารให้พยาบาทนิวรณ์เกิดขึ้น และเป็นไปเพื่อละพยาบาทนิวรณ์ไว้ ๖ ประการ[๘๕] คือ

“๑) **การถือเอาเมตตานิมิต** คือ การที่พระโยคาวจรศึกษาหลักและวิธีการแผ่เมตตาพรหมวิหารแก่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งโดยเจาะจงและไม่เจาะจง โดยการแผ่ไปทั่วทุกทิศ หรือทิศใดทิศหนึ่ง เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมจะละพยาบาทได้

๒) **การหมั่นประกอบความเพียรในการเจริญเมตตาภาวนา** คือ การที่พระโยคาวจรทำการเจริญเมตตาพรหมวิหารแผ่ไปให้แก่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งโดยเจาะจงและไม่เจาะจง โดยการแผ่ไปทั่วทุกทิศ หรือทิศใดทิศหนึ่ง เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมจะละพยาบาทได้

๓) **การพิจารณาความที่สัตว์มีกรรมเป็นของๆ ตน** คือ เมื่อพระโยคพิจารณาถึงความที่ตนและผู้อื่นมีกรรมเป็นของๆ ตนอย่างนี้ว่า ‘ท่านโกรธ

---

[๘๔] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๕๓๖, หน้า ๑๔๗.

[๘๕] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาค ๓ หน้า ๒๓๕.

บุคคลนั้นแล้ว จักทำอะไรได้ ? ท่านจักสามารถทำลายคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้นของเขาให้พินาศได้หรือ? ท่านมาด้วยกรรมของตน ท่านก็จักไปด้วยกรรมของตนแน่แท้ มิใช่หรือ ? ธรรมดาว่า การโกรธผู้อื่น ก็เหมือนกับบุคคลจับสิ่งของที่จะใช้ทำร้ายผู้อื่นมีถ่านเพลิงที่ปราศจากเปลวหรือซี่เหล็กร้อน อุจจาระ เป็นต้น เพื่อจะประหารผู้อื่น แต่ตนเองนั่นแลย่อมร้อน หรืออุจจาระย่อมจะเปื้อนตนเองก่อน และเปรียบเสมือนบุคคลกำธุลีแล้วซัดทวนลมไป ธุลีนั้นย่อมจะย้อนกลับมาสู่บุคคลผู้ซัดไปนั่นเอง ฉะนั้น’. เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ก็ย่อมจะละพยาบาทได้.

(๔) **ความเป็นผู้มากด้วยการพิจารณา** คือ การที่พระโยคาวจรพิจารณาเห็นว่า ทั้งตัวเองและผู้อื่นก็มีกรรมเป็นของๆตน (ดังที่กล่าวไว้ในข้อ ๓ ข้างต้น)แล้วดำรงอยู่ให้มั่นในการพิจารณานั้นบ่อยๆ. เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ก็ย่อมจะละ พยาบาทได้.

(๕) **การได้กัลยาณมิตร** คือ การที่พระโยคาวจรคบหากัลยาณมิตรผู้ยินดีในการเจริญเมตตาภาวนา เหมือนอย่าง พระอัสสุคัตตะเถระผู้เจริญเมตตาภาวนา. เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ก็ย่อมจะละพยาบาทได้.

(๖) **คำพูดที่เป็นสัปปายะ** คือ การที่พระโยคาวจรกล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดความสงบและเจริญรุ่งเรืองในเรื่องกัมมัฏฐานที่เกี่ยวข้องกับการเจริญเมตตาภาวนาในอิริยาบททั้งหลายมีการยืน การนั่ง เป็นต้น. เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ก็ย่อมจะละ พยาบาทได้.

อนึ่ง พยาบาทนิวรณ์ ที่พระโยคาวจรละได้ด้วยธรรม ๖ ประการ นี้ย่อมจะไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปด้วยการบรรลุอนาคามิมรรค.”

(๓) ธรรมสำหรับละถีนมิทธนิวรณ์

“ภิกษุทั้งหลาย การรักษาความเพียร คือ ความพยายาม ความบากบั่นอย่างต่อเนื่องมิให้ขาดสาย เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องกระทำ การพิจารณาใส่ใจ

อย่างรอบคอบให้มากในการรักษาความเพียรอย่างต่อเนื่องมิให้ขาดสายนั้น พึงกระทำ การพิจารณาใส่ใจให้มากด้วยความรอบคอบดังที่กล่าวมานี้ มิใช่เป็นอาหารแห่งถีนมิทธะที่ยังไม่เกิด ให้บังเกิดขึ้น หรือที่บังเกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น"[๘๖]

อธิบาย : พระอรรถกถาจารย์ได้ยกธรรม ๖ ประการ[๘๗] อันเป็นไปเพื่อละถีนมิทธนิวรณ์ขึ้นแสดง ไว้ว่า

"๑) การถือเอานิมิตในโภชนะที่มากเกินไป คือ การที่พระโยคาวจรถือเอานิมิตในโภชนะที่เกินประมาณว่า 'ถีนมิทธะนั้น ย่อมไม่เกิดแก่ผู้งดอาหาร ๔-๕ คำก่อนอิ่มแล้ว ดื่มน้ำตาม เพื่อยังอัตตภาพให้เป็นไปอย่างสงบ' ดังนี้ เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมจะละถีมิทธะได้.

๒) การเปลี่ยนอิริยาบถให้เหมาะสมแก่การบำเพ็ญความเพียร คือ เมื่อความง่วงซึม ท้อแท้เกิดขึ้นในอิริยาบถใด พระโยคาวจรก็เปลี่ยนเป็นอิริยาบถอื่นจากอิริยาบถนั้น เพื่อให้สามารถบำเพ็ญเพียรได้ต่อไป. เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมจะละถีมิทธะได้.

๓) การพิจารณาใส่ใจถึงอาโลกสัญญา [การกำหนดอารมณ์คือแสงสว่าง] คือ การที่พระโยคาวจรพิจารณาใส่ใจถึงแสงจันทร์ แสงไฟ แสงคบเพลิง ในเวลากลางคืน ส่วนในเวลากลางวัน ก็พิจารณาใส่ใจถึงแสงอาทิตย์ให้เป็นอารมณ์. เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมจะละถีนมิทธะได้.

๔) การอยู่กลางแจ้ง คือ การที่พระโยคาวจรพักอยู่กลางแจ้งเสมอๆ เพื่อให้จิตใจปลอดโปร่ง เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมจะละถีนมิทธะได้

๕) การคบหากัลยาณมิตร คือ การที่พระโยคาวจรคบหากัลยาณมิตรผู้ละถีนมิทธะได้แล้ว เหมือนอย่างพระมหากัสสปะเถระ [ผู้ละถีนมิทธะด้วยการพักอยู่กลางแจ้งเสมอๆ] เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมจะละถีนมิทธะได้

---

[๘๖] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๕๓๗, หน้า ๑๔๗.

[๘๗] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาค ๓ หน้า ๒๓๕-๒๓๖.

๖) คำพูดที่เป็นสัปปายะ คือ การที่พระโยคาวจรกล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดความสงบ และเจริญรุ่งเรืองในเรื่องข้อประพฤติปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการสมาทานธุดงค์ในอิริยาบถทั้งหลายมีการยืน การนั่ง เป็นต้น เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ก็ย่อมจะละกามฉันทนิวรณ์ได้.

อนึ่ง ถีนมิทธนิวรณ์ ที่พระโยคาวจรละได้ด้วยธรรม ๖ ประการนี้ ย่อมจะไม่เกิดขึ้นอีกต่อไป ด้วยการบรรลุอรหัตตมรรค”

(๔) ธรรมสำหรับละอุทธัจจกุกกุจจนิวรณ์

“ภิกษุทั้งหลาย การทำใจให้สงบ เป็นสิ่งจำเป็นต้องกระทำการพิจารณาใส่ใจอย่างรอบคอบให้มากในการทำใจให้สงบนั้น พึงกระทำการพิจารณาใส่ใจให้มากด้วยความรอบคอบดังที่กล่าวมานี้ มิใช่เป็นอาหารแห่งอุทธัจจกุกกุจจะที่ยังไม่เกิด ให้บังเกิดขึ้น หรือที่บังเกิดแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น”[๘๘]

อธิบาย : พระอรรถกถาจารย์ได้ยกธรรม ๖ ประการ[๘๙] อันเป็นไปเพื่อละอุทธัจจ-กุกกุจจะ มีอธิบายดังนี้

“**๑) ความเป็นพหูสูต** คือ การที่พระโยคาวจรเรียนพระบาลีพุทธพจน์ ๑ ๒ ๓ ๔ หรือ ๕ นิกาย หรือว่าเรียนเอาโดยเนื้อความ พระโยคาวจรผู้ปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็ย่อมจะละอุทธัจจกุกกุจจะได้ เพราะความเป็นพหูสูตบุคคล

๒) ความเป็นผู้ไต่ถาม คือ การที่พระโยคาวจรผู้มากด้วยการไต่ถามถึงสิ่งที่ควรและไม่ควร พระโยคาวจรผู้ปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็ย่อมจะละอุทธัจจกุกกุจจะได้

๓) ความชำนาญในพระวินัย คือ การที่พระโยคาวจรเป็นผู้เชี่ยวชาญชำนาญในพระวินัยบัญญัติ พระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็ย่อมจะละอุทธัจจกุกกุจจะได้

---

[๘๘] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๕๓๘, หน้า ๑๔๗.

[๘๙] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาค ๓ หน้า ๒๓๖.

๔) การคบหาวุฑฒบุคคล คือ การที่พระโยคาวจรเข้าไปหาพระเถระผู้เจริญด้วยอายุ และความรู้ [ผู้มีจิตตั้งมั่น] เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ เธอย่อมละอุทธัจจกุกกุจจะได้

๕) การคบหากัลยาณมิตร คือ การที่พระโยคาวจรเป็นผู้คบหากัลยาณมิตร ผู้ทรงวินัย เช่น พระอุบาลีเถระ(ผู้เลิศในทางพระวินัย) เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ เธอย่อมละอุทธัจจกุกกุจจะได้

๖) ถ้อยคำที่เป็นสัปปายะ คือ การที่พระโยคาวจรกล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดความสงบและเจริญรุ่งเรืองในเรื่องพระบาลีพุทธพจน์ที่เกี่ยวกับสิ่งที่ควรและไม่ควร เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ก็ย่อมจะละกามฉันทนิวรณ์ได้

อนึ่ง อุทธัจจะกุกกุจจะ ที่พระโยคาวจรละได้ด้วยธรรม ๖ ประการนี้ ย่อมจะไม่เกิดขึ้นอีกต่อไป ด้วยการบรรลุอนาคามิมรรค”

(๕) ธรรมสำหรับละวิจิกิจฉานิวรณ์

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล ได้แก่ ธรรมที่ไม่มีโทษ เป็นธรรมที่เป็นเหตุนำไปสู่ความเจริญ คือ ธรรมที่เป็นเหตุให้เข้าถึงสภาวะที่ขาวใสบริสุทธิ์ และธรรมทั้งหลายที่เป็นอกุศล ได้แก่ ธรรมที่มีโทษ เป็นธรรมที่เป็นเหตุนำไปสู่ความเสื่อม คือ ธรรมที่เป็นเหตุให้เข้าถึงสภาวะที่ดำ ขุ่นมัว ไม่ผ่องใส มีอยู่. การพิจารณาใส่ใจอย่างรอบคอบให้มากในธรรม ๒ อย่างนั้น พึงกระทำ การพิจารณาใส่ใจให้มากด้วยความรอบคอบดังที่กล่าวนี้ มิใช่เป็นเป็นอาหารแห่งวิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิด ให้บังเกิดขึ้น หรือที่บังเกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น”[๙๐]

อธิบาย : พระอรรถกถาจารย์ได้ยกธรรม ๖ ประการ[๙๑] อันเป็นไปเพื่อละวิจิกิจฉาไว้ว่า

“๑) ความเป็นพหูสูต คือ การที่พระโยคาวจรได้ศึกษาพระบาลี

---

[๙๐] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๕๓๙, หน้า ๑๔๗-๑๔๘.

[๙๑] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ภาค ๓ หน้า ๒๓๗.

และเนื้อความแห่งพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก หนึ่งนิกาย หรือ สอง สาม สี่ หรือห้านิกายจนถึงความเป็นพหูสูตบุคคล เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมละวิจิกิจฉาได้.

๒) ความเป็นผู้ไต่ถาม คือ การที่พระโยคาวจรนึกถึงพระรัตนตรัยเป็นอันดับแรกแล้ว หมั่นทบทวนไต่ถามเพื่อความเข้าใจแจ่มแจ้งในพระบาลีและเนื้อความแห่งพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมละวิจิกิจฉาได้.

๓) ความชำนาญในพระวินัย คือ การที่พระโยคาวจรเป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ แตกฉานในพระวินัย เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ ย่อมละวิจิกิจฉาได้.

๔) ความเป็นผู้มากด้วยอธิโมกข์ คือ การที่พระโยคาวจรเป็นผู้มากไปด้วยความน้อมใจไป ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา โดยปราศจากความสงสัยในพระรัตนตรัย เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ ย่อมละวิจิกิจฉาได้.

๕) การคบหากัลยาณมิตร คือ การที่พระโยคาวจรคบหากัลยาณมิตรผู้น้อมไปในศรัทธาอันไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย เช่น พระวักกลิเถระ (ผู้น้อมไปในศรัทธาอันไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย) เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ ย่อมละวิจิกิจฉาได้.

๖) ถ้อยคำที่เป็นสัปปายะ คือ การกล่าวถ้อยคำ หรือการสนทนากันในเรื่องเกี่ยวกับพระรัตนตรัย อันเป็นไปเพื่อเจริญศรัทธา โดยปรารภคุณแห่งรัตนะทั้ง ๓ ในอิริยาบถ มีการยืนและการนั่ง เป็นต้น เมื่อพระโยคาวจรปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็ย่อมละได้เหมือนกัน.

อนึ่ง วิจิกิจฉาที่พระโยคาวจรละได้ด้วยธรรม ๖ ประการเหล่านั้น ย่อมไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยโสดาปัตติมรรค ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปลี่ยนเทศนา โดยฐานะ ๓ ทรงถือเอาธรรมอันเป็นยอดด้วยพระอรหัต ด้วยประการฉะนี้”

๒.๖ อานิสงส์แห่งการเจริญสัมโพชฌงค์ ๗ ประการ

"ภิกษุทั้งหลาย เมื่อโพชฌงค์ ๗ ประการ อันภิกษุเจริญแล้ว อย่างนี้ กระทำให้มากแล้ว อย่างนี้ อันเธอพึงหวังได้ ผลานิสงส์ ๗ ประการ คือ

๑) จะได้บรรลุอรหัตตผลโดยพลัน ในปัจจุบัน

๒) หากไม่ได้บรรลุในปัจจุบัน ก็จักได้บรรลุในเวลาใกล้ตาย

๓) ถ้าในปัจจุบัน ก็ไม่ได้บรรลุ ในเวลาใกล้ตายก็ไม่ได้บรรลุ ก็จักได้เป็นพระอนาคามีผู้อันตราปรินิพพายี (คือ หลังจากอุบัติบังเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสแล้วก็จะบรรลุอรหัต เป็นพระอรหันต์แล้วปรินิพพานในขณะที่อายุของท่านยังไม่ถึงกึ่งของอายุขัย เช่น อายุขัย ๕๐ ปี ก็จะบรรลุพระอรหัตเมื่อก่อนจะครบ ๕๐ ปี)

๔) ถ้าในปัจจุบันก็ไม่ได้บรรลุ ในเวลาใกล้ตายก็ไม่ได้บรรลุ และไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อันตราปรินิพพายี ก็จักได้เป็นพระอนาคามี ผู้อุปหัจจปรินิพพายี [คือจะบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วปรินิพพานเมื่ออายุเลยกึ่งหนึ่งไปแล้ว]

๕) ถ้าในปัจจุบันก็ไม่ได้บรรลุ ในเวลาใกล้ตายก็ไม่ได้บรรลุ ไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อันตราปรินิพพายี และไม่ได้เป็นพระอนาคามี ผู้อุปหัจจปรินิพพายี ก็จะได้เป็นพระอนาคามีผู้อสังขารปรินิพพายี (คือ ผู้ที่จะบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วปรินิพพานได้ โดยไม่ต้องใช้ความเพียรพยายามมากนัก แม้ไม่มีอะไรมากระตุ้นชักจูง ก็พร้อมที่จะบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วปรินิพพานเพราะความแก่แห่งบารมีธรรมของท่าน)

๖) ถ้าในปัจจุบันก็ไม่ได้บรรลุ ในเวลาใกล้ตายก็ไม่ได้บรรลุ ไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อันตราปรินิพพายี ไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อุปหัจจปรินิพพายีไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อสังขารปรินิพพายี ก็จะได้เป็นพระอนาคามี สสังขารปรินิพพายี (คือ ผู้ที่จะบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ ต้องใช้ความเพียรพยายามมาก อาจจะต้องมีแรงจูงใจ กระตุ้นให้ทำความเพียร จนบรรลุอรหัต เป็น

พระอรหันต์แล้วปรินิพพาน) เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ สิ้นไป และ

๗) ถ้าในปัจจุบันก็ไม่ได้บรรลุ ในเวลาใกล้ตายก็ไม่ได้บรรลุ ไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อันตราปรินิพพายี ไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อุปหัจจปรินิพพายี ไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อสังขารปรินิพพายี และไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้สสังขารปรินิพพายี ก็จะได้เป็นพระอนาคามีผู้อุทธังโสโต อกนิฏฐคามี (คือผู้ที่จะต้องเลื่อนจากภพ เช่น อวิหาขึ้นไปถึงภพชั้นสุดท้าย คือ อกนิฏฐภพ แล้วจึงจะบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วปรินิพพานในภพสูงสุด คือ อกนิฏฐภพ)

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อโพชฌงค์ ๗ อันภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ ผลานิสงส์ ๗ ประการเหล่านี้ อันเธอพึงหวังได้”[๙๒]

ข้อ ๓ การมีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม : อริยสัจ ๔

วิธีเจริญภาวนาพิจารณาอริยสัจ ๔

รวมใจทุกกายอยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายอรหัต เจริญฌานสมาบัติ (รูปฌาน ๔) **พร้อมกันทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด เอาใจ** (ญาณรัตนะ) **ของพระธรรมกายอรหัตเป็นหลัก** โดยอนุโลม/ปฏิโลม ๓-๔ **เที่ยว เพื่อให้สมาธิตั้งมั่นและบริสุทธิ์ผ่องใส อ่อนโยนควรแก่งาน** และ/หรือ **ทำนิโรธ (ดับสมุทัย-ละอกุศลจิตของกายในภพ ๓) โดยรวมใจทุกกายสุดกายหยาบ-กายละเอียด เอาใจ (ญาณรัตนะ) ของพระธรรมกายอรหัตในอรหัตๆๆ เป็นหลัก ดับหยาบไปหาละเอียด ให้ใสละเอียดหมดทุกกาย สุดกายหยาบกายละเอียด เพื่อชำระธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ (คือใจ) ทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด ให้บริสุทธิ์ผ่องใส อ่อนโยนควรแก่งาน** แล้วพิจารณาอริยสัจ ๔ ต่อไป

รวมใจทุกกายให้อยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายพระอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุด **ให้ญาณรัตนะของธรรมกายอรหัต เพ่งลงที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์หยาบ** (กายเนื้อ)

[๙๒] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ ๓๘๑-๓๘๒, หน้า ๑๐๐-๑๐๒.

ของตนเอง หรือ **น้อมเอาดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ของผู้อื่นมาดูก็ได้ แล้วอธิษฐานให้เห็นสภาวธรรมและอริยสัจจธรรม ตามที่เป็นจริง** จะเห็น **"ดวงทุกข์" มีสีขุ่นมัว** หรือ **ถึงเกือบดำ** ขนาดมาตรฐานปานกลางประมาณเท่าฟองไข่แดงของไก่ ท่ามกลางดวงทุกข์ ก็มีดวงเห็น-ดวงจำ-ดวงคิด-ดวงรู้ ตั้งซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ กันเข้าไปภายใน

ท่ามกลางดวงทุกข์ ยังมี **"ดวงเกิด"** (**ไปเกิด-มาเกิด**) คือ **"ชาติทุกข์"** ขนาดประมาณเท่ากัน เป็นดวงใส

กลางดวงเกิด มี "ดวงแก่" คือ **"ชราทุกข์" เป็นสีดำ แต่ละคนมีขนาดไม่เท่ากัน** ที่แก่มากก็ดวงโต ที่ยังหนุ่มหรือยังเป็นเด็ก ก็เห็นปรากฏเป็นดวงเล็กไปตามส่วน

ถ้ามีความเจ็บไข้ จะปรากฏ **"ดวงเจ็บ"** คือ **"พยาธิทุกข์"** เข้ามาจรด มีลักษณะสีดำประมาณเท่าสีถ่าน ขนาดไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่ที่ความเจ็บไข้หนัก หรือ เบา

ถ้าใกล้จะตาย (โคม่า) **จะปรากฏดวงตาย** คือ **"มรณทุกข์" มีลักษณะสีดำมันเลื่อมดุจสีนิล มาจรดตรงกลาง** คือ **กลางหัวต่อ**ระหว่างดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์และกายมนุษย์ละเอียด กับดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์หยาบ **ให้ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์และกายมนุษย์ละเอียดนั้นขาดจากศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมของมนุษย์หยาบ** (กายเนื้อ) **นั้นแล้ว ผู้นั้นก็ตาย**

แต่ถ้าดวงตายมาจรดตรงกลางหัวต่อนั้น ให้ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดนั้นขาดจากศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมของมนุษย์หยาบ (กายเนื้อ) นั้น เพียงชั่วคราว แล้วกลับมาจรดคืนใหม่ (หลุดไปสักระยะหนึ่งแล้วเดี๋ยวกลับมาติดใหม่) ผู้นั้นก็สลบไสล หรือ **เป็นเหมือนตายไปชั่วขณะ แล้วก็กลับฟื้นขึ้นมาใหม่อีก** อย่างนี้ก็มี

ถ้าผู้ป่วยใกล้จะตายนั้น **ถ้ามีบุตร/หลาน** หรือ **ญาติพี่น้อง ที่ปฏิบัติธรรมได้ถึงธรรมกาย** ได้ทราบอาการของคนใกล้จะตายนั้นแล้ว **รีบน้อมดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายของผู้นั้นมาตั้งที่ศูนย์กลางกายของตน แล้วพิสดารกาย** (ทำนิโรธดับสมุทัย) **สุดกายหยาบกายละเอียด ให้ธาตุธรรมเห็น-จำ-คิด-รู้** คือ **"ใจ" ของผู้นั้นกลับคืนมาตั้งอยู่ในกลาง**

ของกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมของกายมนุษย์หยาบ ของคนไข้นั้นได้ใหม่อีก ผู้ที่ใกล้จะตายนั้น ก็จะกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้ใหม่อีก และ**ค่อยๆ บรรเทาจากความเจ็บไข้นั้น** ได้ตามสมควรแก่เหตุปัจจัยที่จะได้รับการบำบัดรักษาต่อมา

นี้เป็น **มหาคุณูปการของการเจริญภาวนาธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย และถึงพระนิพพานของพระพุทธเจ้า ที่หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี** (สด จนฺทสโร) **ท่านปฏิบัติได้เข้าถึง ได้รู้-ได้เห็น และได้เป็นดีแล้ว จึงแนะนำสั่งสอนศิษยานุศิษย์ให้ปฏิบัติตาม** และ **ปรากฏได้ผลดีเป็นอันมากแล้ว**

แต่ก็มีข้อพิจารณาอีกว่า **ถ้าผู้ป่วยไข้นั้น สังขารร่างกายชำรุดทรุดโทรมมากแล้ว แม้จะช่วยให้ฟื้นคืนมา ทั้งคนไข้**และ**ญาติมิตรผู้ดูแลก็กลับจะลำบากมากกว่าเดิม เพราะสังขารร่างกายได้ชำรุดทรุดโทรมมากจนเกินที่จะฟื้นฟูให้ใช้การได้แล้ว ก็ต้องรู้จักวางใจเป็น "อุเบกขา" ตามสมควร**

พิจารณาต่อไป ญาณรัตนะของพระธรรมกายเพ่งลงไปที่กลางของกลาง "**ดวงทุกข์**" ศูนย์กลางขยายว่างออกไป จะปรากฏ **"ดวงสมุทัย"** คือ "**ดวงกามตัณหา**" "**ดวงภวตัณหา**" และ "**ดวงวิภวตัณหา**" เป็นดวงกลมสีดำขุ่นมัว ตั้งซ้อนกันอยู่ในกลางของกลางต่อๆ กันไป ๓ ดวง **แต่ละดวงจะปรากฏเห็นมีดวงเห็น-ดวงจำ-ดวงคิด-ดวงรู้ ประจำดวงสมุทัย** (กามตัณหา-ภวตัณหา-วิภวตัณหา) **ทุกดวง ตั้งซ้อนกันเป็นชั้นๆ กลางของกลางๆ กันเข้าไป** แสดงว่า **ดวงสมุทัย** (ตัณหา) **หุ้มเคลือบเห็น-จำ-คิด-รู้ คือ "ใจ" ของสัตว์มากน้อย/หนาบางตามส่วนของแต่ละสัตว์โลกนั้น**

พิจารณาแต่เฉพาะเห็น-จำ-คิด-รู้ (ใจ) ของสัตว์ (ของตนเอง และ/หรือ ผู้อื่น) แต่ละขณะจิต **เมื่อใดที่สัตว์โลก เมื่อมีอารมณ์ภายนอก** (รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ) **มากระทบอายตนะภายใน** (ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ) **แล้ว ผู้นั้นยังประมาทขาดสติสัมปชัญญะ-ขาดอินทรีย์สังวร ปล่อยใจ** (เห็น-จำ-คิด-รู้ คือ เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ) **ให้ฟุ้งซ่าน**

ไปยึดไปเกาะและปรุงแต่งอารมณ์ภายนอกที่มากระทบนั้น จิตใจดวงเดิมจะดับ (ว่างหาย ไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖) จะปรากฏ **"จิตใจ" ดวงใหม่ ที่ถูกปรุงแต่งด้วยบาปอกุศล** คือ **ความยินดี-ยินร้าย นั้น** เป็น **"อกุศลจิต"** (ตั้งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายใหม่) **พร้อมด้วยอกุศลเจตสิกธรรม ถ้าเป็นกรณีจิตปรุงแต่งให้เกิดความรัก/ความใคร่** จะปรากฏ **"กามราคานุสัย" สีชมพูขุ่นมัวเกือบดำ หุ้มเคลือบ "ดวงคิด"** พร้อมกับ **"อวิชชานุสัย" สีดำหุ้มเคลือบ "ดวงรู้" แต่ถ้าเป็นกรณีจิตปรุงแต่งให้เกิดความเกลียดชัง** จะปรากฏ **"ปฏิฆานุสัย"** เขียวเข้มหรือแดงก่ำเกือบดำ หุ้มเคลือบ **"ดวงเห็น"** และ **"ดวงจำ"** พร้อมด้วย **"อวิชชานุสัย" สีดำ หุ้มเคลือบ "ดวงรู้" ลอยเด่นขึ้นมาตรงศูนย์กลางกายฐานที่ ๗**

กรณี **"กามราคานุสัย" หุ้มเคลือบ "ดวงคิด"** ก็จะย้อมสีน้ำเลี้ยงของจิตเป็นสีชมพู พร้อมกับ **"กามตัณหา" ก็จะทำหน้าที่ดลจิตดลใจให้ปฏิบัติตามอำนาจของมัน** ส่วนกรณี **"ปฏิฆานุสัย"** หุ้มเคลือบ **"ดวงเห็น"** และ **"ดวงจำ"** ถึง **"ดวงคิด"** ก็จะย้อมสีน้ำเลี้ยงของจิตเห็นเป็นสีแดงก่ำหรือเขียวเข้มเกือบดำ พร้อมกับ **"วิภวตัณหา"** ดลจิตดลใจให้ปฏิบัติตามอำนาจของมัน **ให้เป็นทุกข์ไปตามส่วนแห่งความหนักเบาของกรรม** ที่เป็นไปกับด้วย**กิเลส-ตัณหา** และ**อุปาทาน โดยเห็น-จำ-คิด-รู้** คือ **"ใจ" ที่ไปยึดไปเกาะอารมณ์ภายนอกนั้น ให้กายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต** และ**ธรรมในธรรม** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **ภพ/ภูมิ ใหม่ ณ ภายในของสัตว์นั้น ปรากฏเห็นเป็นธรรมชาติที่ขุ่นมัว-เศร้าหมอง** เป็น **"ทุคคติภพ" ไปทันที ตามสายปฏิจจสมุปบาทธรรม และมีผลให้ผู้นั้นดำเนินชีวิตไปในทางเสื่อม เป็นโทษ-เป็นความทุกข์เดือดร้อน ไปตามส่วนของภูมิจิตที่เป็นทุคคตินั้น**

นี้ย่อมแสดงว่า **"สมุทัย" เป็นเหตุ "ทุกข์" เป็นผล**

ผู้เจริญภาวนาย่อมรู้-เห็น สัจจธรรมนี้ ได้ด้วย "ญาณรัตนะ" ของธรรมกาย กรณีนี้ ชื่อว่า **"สัจจญาณ"**

“ทุกข์” และ **“สมุทัย”** นี้ **มีอยู่แต่ในกายโลกิยะ** (ได้แก่ **กายมนุษย์-มนุษย์ละเอียด,** ในกายทิพย์-ทิพย์ละเอียด, ในกายรูปพรหม-รูปพรหมละเอียด และในกายอรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด) **เท่านั้น หาได้มีอยู่ในกายธรรม คือ ธรรมกาย ด้วยไม่**

แม้สัตว์โลกในสุคติภพ/ภูมิ ก็ยังไม่พ้นจากความทุกข์ เพราะว่าตราบใดที่ “**สมุทัย**” ได้แก่ อวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน ยังมีอยู่ และ กาย-เวทนา-จิต-ธรรม ของกายโลกิยะดังกล่าว ก็เป็นธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร หรือ อเนญชาภิสังขาร เป็นต้น) **เบญจขันธ์** หรือ **อุปาทินนกสังขาร จึงเป็นธรรมชาติที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย เป็นสภาพไม่เที่ยง** (อนิจฺจตา) **เป็นทุกข์** (ทุกฺขตา) และ**เป็นสภาพมิใช่ตน** (อนตฺตตา) **เพราะปราศจากสาระในความเป็นของเที่ยง-เป็นสุข** และ**ปราศจากสาระในความเป็นตัวตน บุคคล เรา-เขา ของเรา-ของเขา ที่เที่ยงแท้ถาวร ตลอดไป** และ **เป็นมตธรรมที่ไม่อยู่ในอำนาจของใครว่า จงอย่าแก่-อย่าเจ็บ-อย่าตาย เลย ก็ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักร** และ **“เป็นทุกข์” อีกต่อๆ ไป ไม่มีที่สิ้นสุด**

พิจารณาต่อไป ให้ญาณรัตนะของธรรมกาย เพ่งลงที่กลางของกลาง “**ดวงสมุทัย**” หยุดนิ่งถูกส่วน ศูนย์กลางจะขยายว่างออกไป **เฉพาะกรณีของผู้ศึกษาสัมมาปฏิบัติอยู่** และ/หรือ **ของพระอริยเจ้า** จะปรากฏ “**ดวงนิโรธ**” ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณเท่าหน้าตักและความสูงของกายมนุษย์/มนุษย์ละเอียด ใสสว่างปรากฏขึ้น **กำจัด “สมุทัย”** ส่วนหยาบของกายมนุษย์ คือ **อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ**

ญาณรัตนะของธรรมกาย เพ่งลงที่กลางของกลางดวงนิโรธต่อไป จะปรากฏ “**ดวงมรรค**” ในขั้นหยาบของกายมนุษย์ ซึ่งมี “**ดวงศีล**” “**ดวงสมาธิ**” และ “**ดวงปัญญา**” เป็นคุณธรรมซึ่งเจริญขึ้นมาจาก**ทานกุศล ศีลกุศล** และ**ภาวนากุศล** ในระดับมนุษยธรรม ตั้งซ้อนกัน ๓ ดวง เป็นคุณเครื่องกลั่นกรองกาย-วาจา-ใจ ที่ละเอียดประณีตยิ่งกว่ากันไปตามลำดับ เป็น “**ศีลวิสุทธิ**” ความหมดจดแห่งศีล เพราะเจตนาความคิดอ่านทางใจบริสุทธิ์ และเป็น“**จิตตวิสุทธิ**” ความหมดจดแห่งจิต เพราะตั้งมั่นอันนำไปสู่ “**ทิฏฐิวิสุทธิ**” ความหมดจดแห่งความเห็นต่อไป

"ดวงนิโรธ" คุณธรรมเครื่องดับทุกข์นั้น เป็นผลจาก **"ดวงมรรค"** คือ **ศีล-สมาธิ-ปัญญา อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา** และ**ปฐมมรรค มรรคจิต มรรคปัญญา เป็นเหตุเพ่งเผากิเลส** และ**กำจัดสัญโญชน์** (กิเลสเครื่องร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลก) **ให้พินาศไป**

ทั้ง**ดวงนิโรธ**และ**ดวงมรรค** ล้วนมี**ดวงเห็น-ดวงจำ-ดวงคิด-ดวงรู้ คือ "ใจ" ตั้งซ้อนกันเป็นชั้นๆ กลางของกลางต่อๆ กันไป จนสุดละเอียด** เมื่อผู้เจริญภาวนาปฏิบัติได้ถึงกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ที่ละเอียด-บริสุทธิ์ เข้าไปเพียงไร **"นิโรธ"** กับ **"มรรค"** ก็จะปรากฏเป็นดวงใสบริสุทธิ์เด่น เจริญขึ้นประจำทุกกายสุดกายหยาบ-กายละเอียด ตั้งแต่กายมนุษย์-มนุษย์ละเอียด, กายทิพย์-ทิพย์ละเอียด, กายรูปพรหม-รูปพรหมละเอียด และกายอรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด มีขนาดโตใหญ่และใสละเอียด-บริสุทธิ์ ยิ่งกว่ากันไปตามลำดับ และ**เป็นคุณเครื่องช่วยกำจัดกิเลสประจำกายสุดหยาบ-สุดละเอียด** ดังต่อไปนี้

ทานกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล	คุณธรรมของกายมนุษย์ละเอียด เป็นคุณเครื่องเพ่งเผา/กำจัด **อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ ในจิตใจของกายมนุษย์**
ศีล สมาธิ ปัญญา	คุณธรรมของกายทิพย์ เป็นคุณเครื่องเพ่งเผา/กำจัด **โลภะ-โทสะ-โมหะ ในจิตใจของกายทิพย์**
อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา	คุณธรรมของกายรูปพรหม เป็นคุณเครื่องเพ่งเผา/กำจัด **ราคะ-ปฏิฆะ-โมหะ ในจิตใจของกายรูปพรหม**
ปฐมมรรค มรรคจิต มรรคปัญญา	คุณธรรมของกายอรูปพรหม เป็นคุณเครื่องเพ่งเผา/กำจัด **กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชชานุสัยในจิตใจของกายอรูปพรหม**

เมื่อผู้เจริญภาวนาอาศัยคุณธรรมของกายในกายจากสุดหยาบ เจริญภาวนาได้เข้าถึงคุณธรรมของกายในกายที่ละเอียดๆ ต่อไป จนสุดละเอียดของอรูปพรหมละเอียด จึงปรากฏ **"กายธรรม** หรือ **ธรรมกาย"** เริ่มตั้งแต่ **"ธรรมกายโคตรภู"** และ**ต่อไปเป็น "ธรรมกายโคตรภูละเอียด"** **ใสสว่างมีรัศมีปรากฏมาก** **"ดวงธรรม"** ที่ทำให้เป็น**ธรรมกาย**

“ดวงนิโรธ” และ **“ดวงมรรค”** ที่เจริญขึ้นมาตามลำดับของกาย ซึ่งมี**ดวงเห็น-ดวงจำ-ดวงคิด-ดวงรู้ ตั้งซ้อนอยู่ประจำทุกดวง** และ **เจริญ-ใสละเอียดและบริสุทธิ์ขึ้นจากกายโลกิยะ** เป็น **“ญาณรัตนะ”** ของ**ธรรมกาย** มีขนาดโตใหญ่--**เส้นผ่าศูนย์กลางเท่าหน้าตัก** และ**ความสูงของธรรมกาย** คือ **๔ วาครึ่ง ขึ้นไป**

เมื่อผู้เจริญภาวนาต่อไปจาก “**ธรรมกายโคตรภูละเอียด**” ได้เข้าถึง “**ธรรมกาย**” ที่ละเอียดบริสุทธิ์-ผ่องใส ไปจนสุดละเอียด ถึง**อายตนะ คือ “พระนิพพาน”** ได้ **โคตรภูจิตยึดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ อาศัยญาณรัตนะของธรรมกายโคตรภูละเอียดพิจารณาอริยสัจ ๔** (ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค) **ให้รู้แจ้ง/เห็นแจ้งในอริยสัจ ๔** กรณีนี้ **ญาณรัตนะของพระธรรมกายจะพัฒนาขึ้นเป็น “สัจจญาณ”** กำหนดรู้ว่า**แต่ละอริยสัจมีจริงอย่างไร** และกำหนดรู้ต่อไปด้วย**ญาณรัตนะของพระธรรมกาย** ซึ่งพัฒนาขึ้นเป็น **“กิจจญาณ”** กำหนดรู้ว่า **ควรทำอย่างไร** (ได้แก่ **ทุกข์-ควรกำจัด, สมุทัย-ควรละ, นิโรธ-ควรทำให้แจ้ง** และ**มรรค-ควรทำให้เจริญ**) ธรรมโคตรภูละเอียดจะตกศูนย์ คือ ว่างหายไป

ขณะเมื่อ**มรรคจิต-มรรคปัญญา** ของกายธรรมของผู้เจริญภาวนา เจริญขึ้นพิจารณาเห็นแจ้งแทงตลอดพระไตรลักษณ์ในกายมนุษย์ซึ่งเป็น**สังขารธรรม** (อุปาทินนกสังขาร) อยู่นั้น ผู้เจริญภาวนา ชื่อว่า **“ย่อมได้อนุโลมขันติ”**

เมื่อ**ญาณรัตนะของธรรมกาย พิจารณาเห็นความดับแห่งเบญจขันธ์** (ของพระอรหันต์) **ตามที่เป็นจริง** ว่า **เป็นพระนิพพาน ที่มีสภาพเป็นตรงกันข้ามกับสังขาร** ได้แก่ **มีสภาพเที่ยง (นิจฺจํ) เป็นบรมสุข (ปรมํ สุขํ) มีประโยชน์สูงสุดยิ่ง (ปรมตฺถํ) เป็นธรรมที่ไม่ตาย (อมตํ) และเป็นธรรมที่มีสาระ (สารํ)** ฯลฯ **ย่อมย่างลงสู่ “สัมมัตตนิยาม”** คือ **เที่ยงต่อการบรรลุมรรค-ผล-นิพพาน** และจะปรากฏ**ธรรมกายพระโสดาปัตติมรรคพร้อมด้วย “มรรคญาณ” ขึ้น ปหาน** (ละ) **สัญโญชน์อย่างน้อย ๓ ประการ** คือ **สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา** และ**สีลัพพตปรามาส ได้ แล้วตกศูนย์** (ว่างหายไป) **และจะปรากฏธรรมกายพระโสดาปัตติผลพร้อมด้วย “ผลญาณ” ขึ้น**

เข้าผลสมาบัติ พิจารณาปัจจเวกขณ์ คือ พิจารณากิเลสที่ละได้ กิเลสที่ยังเหลือ พิจารณามรรค-ผล และพระนิพพาน ต่อไป

เมื่อ**พระอริยเจ้านั้นอาศัยญาณรัตนะของธรรมกายที่ละเอียดๆ ต่อๆ ไป** (พระโสดา-ปัตติผล ... พระอรหัตตมรรค) **พิจารณาอริยสัจในกายทิพย์-พรหม-อรูปพรหม ต่อๆ ไป ให้เห็นแจ้ง/รู้แจ้งสภาวธรรมและอริยสัจจธรรม รวมทั้งปฏิจจสมุปบาทธรรม คือ เห็นแจ้ง-รู้แจ้งเหตุในเหตุจนถึงต้นๆ เหตุ มีอวิชชาเป็นมูลรากฝ่ายเกิดทุกข์ทั้งปวง เป็นต้น ตามที่เป็นจริง ได้เพียงไร ญาณรัตนะของพระธรรมกายที่พัฒนาขึ้นเป็นสัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ เป็นลำดับมานั้น ก็จะพัฒนาขึ้นเป็น "อาสวักขยญาณ" เป็นวิชชาที่ ๓** คือ **ปรีชาญาณหยั่งรู้ว่า นี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ และนี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา ให้สามารถกำจัดอาสวกิเลส** และ**บรรลุมรรค-ผล นิพพาน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ เพียงนั้น** ดังจะได้ชี้แจงรายละเอียดข้อปฏิบัติในตอนที่ ๓ ขั้นบรรลุมรรค ผล ต่อไป

ตอนที่ ๓
ขั้นบรรลุมรรค ผล

บทที่ ๑ อาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า : ทรงบรรลุวิชชา ๓ และได้ตรัสสอนวิธีเจริญวิชชา ๓

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุญาณ ๓ (วิชชา ๓) แล้วได้ตรัสสอนวิธีเจริญรูปฌาน ๔ และวิชชา ๓[๙๓] ดังนี้

(๑) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ

"ภิกษุนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อนโยนควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อ **"ปุพเพนิวาสานุสติญาณ"** เธอระลึกชาติที่เคยอยู่อาศัยในกาลก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง สองชาติบ้าง ... ระลึกชาติที่เคยอยู่อาศัยในกาลก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุทเทศ ด้วยประการฉะนี้ เปรียบเหมือนบุรุษออกจากบ้านของตนไปสู่บ้านอื่น ออกจากบ้านแม้นั้นไปสู่บ้านอื่น ออกจากบ้านแม้นั้นแล้ว กลับมาสู่บ้านของตนตามเดิม เขาจะพึงระลึกได้ว่า เราออกจากบ้านของตนไปสู่บ้านโน้น ในบ้านนั้น เราได้ยืนอยู่อย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ได้พูดอย่างนั้น ได้นิ่งอย่างนั้น ออกจากบ้านแม้นั้นไปสู่บ้านโน้น แม้ในบ้านนั้น เราก็ได้ยืนอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ได้พูดอย่างนั้น ได้นิ่งอย่างนั้น ออกจากบ้านนั้นแล้ว กลับมาสู่บ้านของตนตามเดิม ดังนี้ ฉันใด

ภิกษุก็ฉันนั้นแล ย่อมระลึกชาติที่เคยอยู่อาศัยในกาลก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง สองชาติบ้าง ... ระลึกชาติที่เคยอยู่อาศัยในกาลก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุทเทศ ด้วยประการฉะนี้"

---

[๙๓] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๓ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ข้อ ๕๐๖-๕๐๘ หน้า ๔๖๐-๔๖๑. และเล่มที่ ๑๒ มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ข้อ ๔๗๑-๔๗๗ หน้า ๕๐๕-๕๑๐.

(๒) จุตูปปาตญาณ

"ภิกษุนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อรู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพพจักษุ อันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์ ... ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม เปรียบเหมือนปราสาทหลังหนึ่ง ตั้งอยู่สี่แยกท่ามกลางพระนคร บุรุษผู้มีจักษุยืนอยู่บนปราสาทนั้น พึงเห็นหมู่มนุษย์กำลังเข้าสู่เรือนบ้าง กำลังออกจากเรือนบ้าง กำลังเดินไปบ้าง กำลังเดินมาบ้าง กำลังเที่ยวไปบ้าง ฉันใด ภิกษุย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพพจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์ ... ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ฉะนั้น เหมือนกันแล"

(๓) อาสวักขยญาณ

"ภิกษุนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อนควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อ "**อาสวักขยญาณ**" เธอย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว **ก็มีญาณว่า 'หลุดพ้นแล้ว' รู้ชัดว่า 'ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี'** เปรียบเหมือนห้วงน้ำบนยอดภูเขา มีน้ำใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว บุรุษผู้มีจักษุยืนอยู่ที่ขอบห้วงน้ำนั้น พึงเห็นหอยกาบหอยโข่ง ก้อนกรวด กระเบื้อง ฝูงปลา หยุดอยู่บ้าง เคลื่อนไปบ้าง เขามี

ความดำริว่า 'ห้วงน้ำนี้ มีน้ำใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว มีหอยกาบ หอยโข่ง ก้อนกรวด กระเบื้อง ฝูงปลา หยุดอยู่บ้าง เคลื่อนไปบ้าง' ฉันใด ภิกษุย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว **ก็มีญาณว่า 'หลุดพ้นแล้ว' รู้ชัดว่า 'ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี' ฉันนั้น** เหมือนกันแล"

บทที่ ๒ วิธีเจริญวิชชา ๓ ถึงมรรคผลนิพพาน

ข้อ ๑ ปุพเพนิวาสานุสติญาณ (วิชชาที่ ๑)

สำหรับผู้ที่ถึงธรรมกายแล้ว เจริญฌาน ๔ โดยอนุโลม ปฏิโลม เพื่อให้ใจตั้งมั่น บริสุทธิ์ ผ่องใส และอ่อนโยนควรแก่งานแล้ว และ/หรือ ซ้อนสับทับทวี จนสุดกายหยาบกายละเอียด เพื่อให้ญาณรัตนะของพระธรรมกายบริสุทธิ์ ผ่องใส

แล้วให้รวมใจของทุกกายให้หยุดอยู่ ณ ศูนย์กลางกายพระอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุด รวมดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ ให้หยุดในหยุดนิ่งลงไปที่กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ณ ศูนย์กลางกายมนุษย์นั้นแหละ มีที่หมายตรงกลางของกลางอากาศธาตุและวิญญาณธาตุ อันเป็นต้นสายกำเนิดธาตุธรรมเดิมนั้น เป็นจุดเล็กใสเท่าปลายเข็ม ก็ให้หยุดในหยุดกลางของหยุด แล้วอธิษฐานให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของตนเองถอยหลังสืบต่อไปถึงเมื่อสัปดาห์ที่แล้ว, เดือนที่แล้ว, ปีที่แล้ว, ลงไปจนถึงตอนที่เป็นเด็ก ให้รวมใจ คือความเห็น ความจำ ความคิด ความรู้ ให้หยุดในหยุดลงไปที่กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ของกายเดิมที่เห็นครั้งสุดท้ายต่อไปเรื่อยๆ จากที่เป็นเด็ก ก็ไปถึงสภาพที่เป็นเด็กแดงๆ, แล้วก็ถอยหลังสืบเข้าไปตามสายธาตุธรรมเดิม ถึงที่เป็นเด็กทารกในครรภ์ของมารดา, แล้วก็ไปถึงในขณะที่ตั้ง

ปฏิสนธิวิญญาณ เป็นกลลรูป, ถอยสืบเข้าไปถึงในขณะที่มาปฏิสนธิในครรภ์มารดา ด้วยกายมนุษย์ละเอียดหรือกายทิพย์

แล้วก่อนที่จะมาปฏิสนธิ ก็เป็นกายละเอียดมาตกศูนย์ พักอยู่ ณ ศูนย์กลางกายบิดาชั่วคราว

อธิษฐานให้เห็นสภาพของตนเองตามสายธาตุธรรม สืบถอยหลังไปถึงตอนที่จุติ คือเคลื่อนจากสังขารร่างกายเดิมของชาติที่แล้ว นี้นับเป็นชาติหนึ่ง, เมื่อเห็นชัดดีแล้ว ก็รวมเห็นจำคิดรู้ หยุดนิ่งที่ศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม อธิษฐานให้เห็นอัตตภาพ และความเป็นไปของตนเองให้ชัดว่ามีสภาพความเป็นมาอย่างไร ในชาตินั้นตนเองเกิดเป็นอะไร มีเทือกเถาเหล่ากออย่างไร มีทุกข์มีสุข มั่งมีหรือยากจนขัดสนกันดารอย่างไร เพราะผลบุญหรือผลบาปอะไร พยายามน้อมใจอันประกอบด้วยความเห็น ความจำ ความคิด ความรู้ให้หยุดนิ่ง ในกลางของกลางๆ ไป เรื่อย ก็จะเห็นได้ชัดเจนและแม่นยำ แล้วก็ดำเนินไปในแบบเดิม อธิษฐานดูอัตตภาพและสภาพความเป็นไปของตนเอง ถอยหลังสืบเข้าไปทีละชาติๆ เมื่อกระทำชำนาญเข้า ก็จะสามารถระลึกชาติได้เร็วขึ้น แต่จะต้องหยุดในหยุดลงไปที่ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ตามสายธาตุธรรมเดิม ถอยหลังสืบต่อเข้าไปเสมอ จึงจะแม่นยำ มิฉะนั้นการรู้เห็นอาจจะเล่ห์ คือ ผิดพลาดได้ เมื่อจะหยุดพัก ก็ให้อธิษฐานกลับตามสายธาตุธรรมเดิม จนมาถึงชีวิตปัจจุบันอีกเช่นกัน

นี้เป็น**วิชชาที่ ๑ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ**

ข้อ ๒ จุตูปปาตญาณ (วิชชาที่ ๒)

ต่อไป **ให้ฝึกระลึกให้เห็นอัตตภาพและสภาพความเป็นไปของตนเองต่อไปในอนาคต ก็ปฏิบัติในทำนองเดียวกัน** คือ รวมใจอันประกอบด้วยความเห็น ความจำ ความคิด และความรู้ ให้หยุดเป็นจุดเดียวกัน ณ กำเนิดธาตุธรรมเดิมของกายปัจจุบัน ตั้งจิตอธิษฐานให้เห็นความเป็นไปหรือสภาพของตนเองในวันรุ่งขึ้น, ในสัปดาห์หน้า, ในเดือนหน้า, ในปีหน้า, ใน ๕ ปีข้างหน้า, ใน ๑๐ ปีข้างหน้า, ต่อๆ ไปจนกระทั่งถึงวันที่ตนเองจะกระทำกาลกิริยา คือ

ตาย ดูความเป็นไปสืบต่อไปข้างหน้า ให้เห็นสภาพความเป็นไปในชีวิตของตนเอง พร้อมด้วยอธิษฐานให้เห็นวิบากกรรมว่า เป็นด้วยผลบุญกุศลหรือผลบาปอกุศลกรรมใด ที่จะเป็นผลให้ได้รับความสุขหรือความทุกข์เดือดร้อนในชีวิต แต่ละช่วงที่ได้พบเห็นนั้น เป็นตอนๆ ไปจนกระทั่งจุติละจากโลกนี้ไป

อนึ่ง ในกรณีที่**ประสงค์จะระลึกชาติของผู้อื่นก็ดี** หรือ**จะดูปัจจุบันและอนาคตของผู้อื่นก็ดี ก็ปฏิบัติในทำนองเดียวกัน** คือเพียงแต่น้อมเอาธาตุธรรม ของผู้ที่เราประสงค์จะทราบอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตของผู้นั้น มาตั้งที่ศูนย์กลางกายของเราเอง แล้วรวมเห็นจำคิดรู้ของเราและของเขาให้หยุดรวมกันเป็นจุดเดียว ตรงศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิมของเขา แล้วอธิษฐานระลึกให้เห็นอดีตปัจจุบัน หรืออนาคต ของผู้นั้น ไปตามสายธาตุธรรมเดิมของเขา ก็จะสามารถรู้เห็นได้เช่นเดียวกัน

เมื่อประสงค์จะทราบว่าสัตว์หรือ**มนุษย์ที่ละหรือตายจากโลกนี้ไปแล้ว จะไปบังเกิดในภพภูมิใด ด้วยผลบุญกุศลหรือผลบาปอกุศลใด ก็ให้ปฏิบัติไปตามทำนองเดียวกันกับวิธีเจริญภาวนาตรวจภพ/ตรวจจักรวาล ที่ได้เคยแนะนำไปแล้ว** และควรเจริญภาวนาถึงอายตนะคือพระนิพพานก่อน เพื่อให้ญาณรัตนะบริสุทธิ์ผ่องใสและชัดเจนก่อน ดังต่อไปนี้

- เจริญภาวนาทำนิโรธดับสมุทัย (ละอกุศลจิตของกายในภพ ๓ ตามนัยอริยสัจ ๔) ธรรมกายที่บริสุทธิ์สุดละเอียด เข้าถึงอายตนะคือพระนิพพาน ได้พระนิพพานเป็นอารมณ์ และได้รู้-เห็น พระนิพพานธาตุคือธรรมกายตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ขีณาสพเจ้าที่ดับขันธปรินิพพาน ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นวิสังขารธรรม ที่มีสภาวะตรงกันข้ามกับสังขารธรรม โดยสิ้นเชิง

ให้**เจริญสมาบัติ ๔ โดยอนุโลมปฏิโลมหลายๆ เที่ยว เพื่อให้จิตใจตั้งมั่นและผ่องใสควรแก่งาน แล้วรวมใจของทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด อยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายที่สุดละเอียด พิสดารกายสุดกายหยาบกายละเอียด**

ทำนิโรธดับสมุทัย ละอกุศลจิตของกายในภพ ๓ ให้เป็นแต่ใจ (ญาณรัตนะ) **ของธรรมกายบริสุทธิ์ ผ่องใสจนสุดละเอียด ปล่อยอุปาทานในเบญจขันธ์ของกายในภพ ๓ ทั้งหมด และปล่อยความยินดีในฌานสมาบัติได้ธรรมกายที่หยาบจะตกศูนย์** (ว่างหายไป) **ธรรมกายที่ใสบริสุทธิ์สุดละเอียดนั้นจะปรากฏใน อายตนะ คือ พระนิพพาน จะเห็นพระอรหันต์ที่ดับขันธ์เข้าปรินิพพานด้วย "อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ"**

พระนิพพานธาตุ คือ **ธรรมกายอรหัตตรัสรู้** ของท่านที่เห็นประทับอยู่ใน **อายตนะ คือ พระนิพพาน** นั้นเอง

สำหรับ**ธรรมกายอรหัตตรัสรู้ของพระสัพพัญญูพุทธเจ้า จะเห็นประทับเข้านิโรธ สงบเงียบ อยู่บนรัตนบัลลังก์ ใสสว่างด้วยธรรมรังสียิ่งกว่าพระนิพพานธาตุองค์ใดในพระนิพพานนั้น แวดล้อมด้วย ธรรมกายตรัสรู้ คือ พระนิพพานธาตุ ของพระอรหันต์สาวก ประทับเข้านิโรธสงบเงียบอยู่บนองค์ฌาน เวียนขวาโดยรอบห่างกันชั่วกึ่งองค์ฌาน นับไม่ถ้วน สว่างไสวด้วยธรรมรังสีของพระนิพพานธาตุ นั้น**

ส่วน **ธรรมกายอรหัตตรัสรู้** คือ **พระนิพพานธาตุของพระปัจเจกพุทธเจ้า จะเห็นประทับเข้านิโรธ สงบ ใสสว่างด้วยธรรมรังสีอยู่บนรัตนบัลลังก์ อยู่ห่างออกไปโดดๆ โดยลำพังพระองค์เดียว ไม่มีพระนิพพานธาตุของพระอรหันต์สาวกแวดล้อมเหมือนพระสัพพัญญูพุทธเจ้า เพราะท่านมิได้สอนผู้ใดให้ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน**

เมื่อท่านได้เจริญภาวนามาถึงจุดนี้ คือ **อายตนะ (พระนิพพาน)** ท่านจะได้**ทั้งรู้และทั้งเห็น ทั้งได้สัมผัส** และ**ทั้งได้อารมณ์พระนิพพาน ๓ นัย** คือ

๑. **อายตนะ คือ พระนิพพาน เป็นที่สถิตอยู่ของพระนิพพานธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า** และ**ของพระอรหันต์สาวกของพระพุทธเจ้าผู้ดับขันธปรินิพพานด้วย "อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ" ตามพระพุทธดำรัสที่ตรัสว่า**

"อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนํ ... ตํ เอเสวนฺโต ทุกฺขสฺส."[๙๔]

---

[๙๔] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย อุทาน ข้อ ๑๕๘ หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

“ภิกษุทั้งหลาย อายตนะ [คือพระนิพพาน] **นั้น มีอยู่.**

ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญ-ญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ โลกนี้ โลกหน้า พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งสอง ย่อมไม่มีในอายตนะ [คือพระนิพพาน] นั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่กล่าวซึ่งอายตนะ [คือพระนิพพาน] นั้นว่าเป็นการมา เป็นการไป เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจุติ เป็นการอุบัติ.

อายตนะ [คือพระนิพพาน] นั้น หาที่ตั้งอาศัยมิได้ มิได้เป็นไป หาอารมณ์มิได้. [พระนิพพาน] นั้นแล **เป็นที่สุดแห่งทุกข์.**”

อนึ่ง พระพุทธดำรัสตรัส **อายตนะ** คือ **พระนิพพาน** นั้น ว่า **เป็นสถานที่ (นิพฺพานฏฺฐานํ) ที่พระอเสขมุนี (พระอรหันต์) ไปแล้วไม่เดือดร้อนเศร้าโศก** ดังพระพุทธดำรัสมีในขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า

“อหึสกา เย มุนโย นิจฺจํ กาเยน สํวุตา,
เต ยนฺติ อจฺจุตํ ฐานํ ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเร.”[๙๕]

แปลความว่า

“พระมุนีเหล่าใด ผู้ไม่เบียดเบียน สำรวมแล้วด้วยกายเป็นนิตย์, พระมุนีเหล่านั้น ย่อมไปสู่ สถานที่อันไม่จุติ ซึ่งเป็นที่ไปแล้วไม่เดือดร้อนเศร้าโศก”

พระพุทธดำรัสตรัส **พระนิพพานเป็นที่ไม่มืด มีรัศมีสว่างโชติช่วงใส บริสุทธิ์ อันผู้บรรลุ (ตั้งแต่โคตรภูญาณ ถึงบรรลุมรรค ผล นิพพาน) ย่อมรู้แจ้ง/เห็นแจ้งได้ แต่ไม่อาจเห็นได้ด้วยจักษุวิญญาณ** ดังพระพุทธดำรัสตรัสในเกวัฏฏสูตรว่า

“วิญฺญาณํ อนิทสฺสนํ อนนฺตํ สพฺพโต ปภํ”[๙๖]

แปลความว่า

---

[๙๕] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย ธรรมบท ข้อ ๒๗ หน้า ๔๕.

[๙๖] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๙ ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ข้อ ๓๕๐ หน้า ๒๘๓.

"นิพพานอันผู้บรรลุพึงรู้แจ้งได้ เป็นอนิทัสสนะ [ไม่เห็นได้ด้วยจักษุวิญญาณ] **เป็นอนันตะ** [**ไม่มีที่สิ้นสุด** แห่งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป] **มีรัศมีสว่างโชติช่วง ใสบริสุทธิ์กว่าธรรมทั้งปวง"**

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังได้ตรัสในขุททกนิกาย อุทาน อีกว่า

"ยตฺถ อาโป จ ปฐวี เตโช วาโย น คาธติ
น ตตฺถ สุกฺกา โชตนฺติ อาทิจฺโจ นปฺปกาสติ.
น ตตฺถ จนฺทิมา ภาติ ตโม ตตฺถ น วิชฺชติ"[๙๗]

แปลความว่า

"น้ำ ดิน ไฟ และลม ไม่ตั้งอยู่ในนิพพานใด. ในนิพพานนั้น ดาวศุกร์ส่องไปไม่ถึง พระอาทิตย์ส่องแสงไม่ถึง พระจันทร์ก็ส่องแสงไม่ถึง [แต่] **ความมืดก็ไม่มีในนิพพานนั้น"**

๒. ***สภาวะพระนิพพาน*** **เป็นโลกุตตรธรรมที่บริสุทธิ์จากกิเลส**และ**เครื่องเศร้าหมองทั้งปวง เป็นอมตธรรม** คือ **ธรรมที่ไม่ตาย เป็นธรรมที่มีสาระ** (สารํ นิพฺพานํ) **ในความเป็นของเที่ยง** (นิจฺจํ) **เป็นสุข** (สุขํ) และ**เป็นธรรมที่มีประโยชน์สูงสุดยิ่ง** (ปรมตฺถํ) **ไม่มีความเกิด-แก่-เจ็บ-ตาย อีกต่อไป** ฯลฯ เป็นธรรมที่มีสภาวะที่ตรงกันข้ามกับเบญจขันธ์ ซึ่งเป็น**สังขารธรรมที่มีชีวิตมีวิญญาณครอง** (อุปาทินนกสังขาร) **ซึ่งมีสภาวะเป็นธรรมที่ไม่เที่ยง** (อนิจฺจํ) **เป็นทุกข์** (ทุกฺขํ) **เป็นธรรมที่อาพาธ** (อาพาโธ) **ที่ไม่ยั่งยืน** (อทฺธุวํ) **เป็นอนัตตา** (อนตฺตา) **เป็นธรรมที่ไม่มีสาระ** (อสารโก) **เป็นธรรมที่มีความเกิด** (ชาติธมฺโม) **ที่มีความแก่** (ชราธมฺโม) **เป็นธรรมที่มีความเจ็บไข้** (พฺยาธิธมฺโม) **เป็นธรรมที่มีความตาย** (มรณธมฺโม) เป็นต้น

ตามที่พระสารีบุตรมหาเถระ พระธรรมเสนาบดี ได้แสดงวิปัสสนาวิธีโดยการพิจารณาของผู้บำเพ็ญเพียรภาวนา เห็นสภาวธรรมทั้ง ๒ ฝ่าย จึงหยั่งลงสู่

"สัมมัตตนิยาม" (แปลว่า ความแน่นอนด้วยสภาวะโดยชอบ หมายถึง โลกุตตรมรรค

---

[๙๗] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย อุทาน ข้อ ๕๐ หน้า ๘๕ และ พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๓ ขุททกนิกาย อปทาน ข้อ ๑๒๖ หน้า ๒๐๒.

เมื่อว่าโดยพิเศษ ได้แก่ โสดาปัตติมรรค ซึ่งมีสภาวะแน่นอนที่จะตรัสรู้ภายหน้า)[๙๘] คือ **หยั่งลงสู่ความเที่ยงต่อการบรรลุมรรค-ผล-นิพพาน** ว่า

> "เมื่อผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาพิจารณาเห็นเบญจขันธ์ [อุปาทินนกสังขาร] โดยความเป็นธรรมชาติที่ไม่เที่ยง ๑ เป็นทุกข์ ๑ เป็นโรค ๑ เป็นดังหัวฝี ๑ เป็นดังลูกศร ๑ เป็นความลำบาก ๑ เป็นอาพาธ ๑ เป็นอย่างอื่น ๑ เป็นของชำรุด ๑ เป็นเสนียด ๑ เป็นอุบาทว์ ๑ เป็นภัย ๑ เป็นอุปสรรค ๑ เป็นความหวั่นไหว ๑ เป็นของผุพัง ๑ เป็นของไม่ยั่งยืน ๑ เป็นของไม่มีอะไรต้านทาน ๑ เป็นของไม่มีอะไรป้องกัน ๑ เป็นของไม่เป็นที่พึ่ง ๑ เป็นของว่าง ๑ เป็นของเปล่า ๑ เป็นของสูญ ๑ เป็นอนัตตา ๑ เป็นโทษ ๑ เป็นของมีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ๑ เป็นของหาสาระมิได้ ๑ เป็นมูลแห่งความลำบาก ๑ เป็นดังเพชฌฆาต ๑ เป็นความเสื่อมไป ๑ เป็นของมีอาสวะ ๑ เป็นของอันปัจจัยปรุงแต่ง ๑ เป็นเหยื่อแห่งมาร ๑ เป็นของมีความเกิดเป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความแก่เป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความป่วยไข้เป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความตายเป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความร่ำไรเป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา ๑ เป็นของมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ๑" *(รวม ๔๐ ข้อ)*

เธอนั้นย่อมได้ **"อนุโลมขันติ"** (ในที่นี้ หมายถึง วิปัสสนาญาณนั่นแหละ ที่คล้อยตามโลกุตตรมรรค ได้แก่ **โคตรภูญาณ**)[๙๙] คือย่อมได้ **"วิปัสสนาปัญญา"** ว่าสังขารทั้งปวงเป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา เป็นต้น

เมื่อผู้บำเพ็ญเพียรพิจารณาเห็นความดับแห่งเบญจขันธ์ เป็นนิพพาน (วิสังขารธรรม) **ที่มีสภาวะที่ตรงกันข้ามกับสภาวะของสังขารธรรมทั้งปวง (๔๐ ข้อ)** ดังกล่าวข้างต้น

---

[๙๘] คัมภีร์สัทธัมมปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๒ หน้า ๓๖๗ โรงพิมพ์วิญญาณ กรุงเทพฯ พ.ศ.๒๕๓๔.

[๙๙] คัมภีร์สัทธัมมปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๒ หน้า ๓๖๖-๓๖๗ โรงพิมพ์ วิญญาณ กรุงเทพฯ พ.ศ.๒๕๓๔ และพระไตรปิฎกและอรรถกถาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เล่มที่ ๖๙ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่มที่ ๗ ภาค ๒ หน้า ๘๒๑-๘๒๒.

เธอนั้นย่อมย่างลงสู่ "สัมมัตตนิยาม" คือ **หยั่งลงสู่ความเที่ยงต่อการบรรลุมรรค ผล นิพพาน** กล่าวคือ **หยั่งลงสู่ขณะมรรคญาณ-ผลญาณ แล้วเข้าผลสมาบัติ** และพิจารณาปัจจเวกขณ์ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ดังตัวอย่าง **พระบาลีธรรมภาษิต**[๑๐๐] ที่ท่านพระสารีบุตร-มหาเถระได้แสดง "**วิปัสสนากถา**" ไว้มีเป็นต้นว่า

"ปญฺจกฺขนฺเธ อนิจฺจโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติ. ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ นิจฺจํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติ ...

ปญฺจกฺขนฺเธ ทุกฺขโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติ. "ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ สุขํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติ"
(รวม ๔๐ ข้อ)

แปลความว่า

"เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นของไม่เที่ยง (อนิจฺจโต) ย่อมได้อนุโลมขันติ เมื่อพิจารณาเห็น ว่า **ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานเที่ยง** (นิจฺจํ นิพฺพานํ) ย่อมย่างลงสู่สัมมัตตนิยาม ...

เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นทุกข์ (ทุกฺขโต) ย่อมได้อนุโลมขันติ เมื่อพิจารณาเห็น ว่า **ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานเป็นสุข** (สุขํ นิพฺพานํ) ย่อมย่างลงสู่สัมมัตตนิยาม" *(รวม ๔๐ ข้อ)*

๓. **ธรรมที่ทรงสภาวะนิพพาน** คือ **นิพพานธาตุของพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า-พระปัจเจกพุทธเจ้า-พระอรหันต์สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้บรรลุมรรค ผล นิพพานแล้วยังดำรงชีวิต-ครองเบญจขันธ์อยู่ ชื่อว่า "สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ"** ที่ดับขันธปรินิพพานคงอยู่แต่ "**พระนิพพานธาตุ**" ซึ่งเป็น "**อมตธรรม**" คือ **ธรรมที่ไม่ตาย ชื่อว่า "อนุปาทิเสส-นิพพานธาตุ"** ดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสว่า

"เทฺวมา ภิกฺขเว นิพฺพานธาตุโย. กตมา เทฺว. สอุปาทิเสสา จ นิพฺพานธาตุ อนุปาทิเสสา จ นิพฺพานธาตุ."[๑๐๑]

---

[๑๐๐] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๗๓๕ หน้า ๖๒๙-๖๓๔.
[๑๐๑] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ข้อ ๒๒๒ หน้า ๒๕๘.

แปลความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย นิพพานธาตุ ๒ ประการนี้ ๒ ประการนี้เป็นไฉน คือ **สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ ๑ อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ๑”**

และมีอรรถาธิบายว่า

“ตเทว นิสฺสตฺตนิชฺชีวฏฺเฐน สภาวธารณฏฺเฐน จ ธาตูติ นิพฺพานธาตุ”

แปลความว่า

“พระนิพพาน นั้นแล ชื่อว่า **‘เป็นธาตุ’ เพราะความหมายว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวะ** และ**เพราะความหมายว่า ธรรมที่ทรงสภาวะของตน [พระนิพพาน] นั้นไว้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ‘พระนิพพานธาตุ’”**[๑๐๒]

พระนิพพานธาตุ เป็นธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ชื่อว่า เป็น **“อสงฺขตธาตุ”** ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสว่า **มีอสังขตลักษณะ ๓ ประการ**[๑๐๓] คือ (๑) **น อุปฺปาโท ปญฺญายติ** ไม่ปรากฏความเกิด (ใหม่อีก) (๒) **น วโย ปญฺญายติ** ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย และ (๓) **น ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ** เมื่อตั้งอยู่ (ตั้งแต่เมื่อบรรลุ) ก็ไม่ปรากฏความแปรปรวน

และยังได้ตรัสอีกว่า[๑๐๔]

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว จักไม่ได้มีแล้วไซร้ การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้ว จะไม่พึงปรากฏในโลกนี้เลย

---

[๑๐๒] ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย อิติวุตตกะ หน้า ๑๘๘.

[๑๐๓] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๐ อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ข้อ ๔๘๗ หน้า ๑๙๒.

[๑๐๔] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย อุทาน ข้อ ๑๖๐ หน้า ๒๐๗-๒๐๘.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่ ฉะนั้น การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้ว จึงปรากฏ"

อนึ่ง พระนิพพานธาตุ คือ **ธรรมธาตุที่ทรงสภาวะพระนิพพานนั้น** ได้แก่ **มรรค ๔ ผล ๔** และ**พระนิพพาน ๑** รวมเป็น**พระนพโลกุตตรธรรม ๙ ประการ** เป็นต้น**นั้น** ชื่อว่า **"ธรรมกาย"** ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็น **"เรา"** คือ **พระตถาคตองค์จริง หาใช่เบญจขันธ์ซึ่งมีลักษณะ ๓** คือ **เป็น อนิจฺจํ-ทุกฺขํ-อนตฺตา** ของ**เจ้าชายสิทธัตถะไม่**

ดังที่**พระพุทธโฆษาจารย์**ได้อรรถาธิบายว่า **ธรรมกาย** คือ **พระตถาคต และโลกุตตรธรรม ๙ อย่าง** เป็น**พระวรกายของพระตถาคต** มีปรากฏในคัมภีร์ **สารัตถัปปกาสินี** ว่า

"โย โข วกฺกลิ ธมฺมนฺติ อิธ ภควา 'ธมฺมกาโย โข มหาราช ตถาคโตติ วุตฺตํ ธมฺมกายตํ ทสฺเสติ. นววิโธ หิ โลกุตฺตรธมฺโม ตถาคตสฺส กาโย นาม."[๑๐๕]

แปลความว่า

"ในคำว่า **'โย โข วกฺกลิ ธมฺมํ'** นี้ พึงทราบว่า **พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความที่พระองค์เป็นธรรมกาย** ที่ตรัสไว้ว่า 'ขอถวายพระพรมหาบพิตร **ธรรมกายแล** คือ **พระตถาคต**'. ความจริง **โลกุตตรธรรม ๙ อย่าง** ชื่อว่า **เป็นพระวรกายของ**พระตถาคต"

คำว่า **"โลกุตตรธรรม ๙ อย่าง"** ได้แก่ **มรรค ๔ ผล ๔ พระนิพพานธาตุ** [อสังขตธาตุ] ๑[๑๐๖]

"กตเม ธมฺมา โลกุตฺตรา. อปริยาปนฺนา มคฺคา จ มคฺคผลานิ จ อสงฺขตา จ ธาตุ อิเม ธมฺมา โลกุตฺตรา.

---

[๑๐๕] สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค ภาค ๒ หน้า ๓๔๒-๓๔๓.

[๑๐๖] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๔ อภิธรรมปิฎก ธัมมสังคณี ข้อ ๗๐๖ หน้า ๒๓๘.

ธรรมเป็นโลกุตตระ เป็นไฉน ? มรรคและผลของมรรคที่เป็นโลกุตตระและอสังขตธาตุ. สภาวธรรมเหล่านี้ชื่อว่า ธรรมเป็นโลกุตตระ.”

เพราะเหตุนั้น **พระธรรมกายที่บรรลุพระอรหัตตผลแล้ว** นั่นเอง เป็น “**พระนิพพาน-ธาตุ**” คือ เป็น**ธรรมที่ทรงสภาวะนิพพาน** และ**เป็นพระตถาคต พระอรหันต์ องค์จริง**

ผู้ปฏิบัติได้ถึงอายตนะคือพระนิพพานดังนี้แล้ว หากท่านจะใช้พระหัตถ์ของพระธรรมกายของท่านสัมผัสดูที่พระนิพพานธาตุ (ธรรมกายตรัสรู้) ของพระพุทธเจ้า หรือพระอรหันต์สาวกองค์ใด ก็จะสามารถทราบและรู้สึกได้ว่า **เป็นธรรมที่ละเอียดประณีต และสุขุมลุ่มลึกอย่างยิ่ง** และจะรู้สึกว่า **นี้เองที่พระพุทธองค์ได้ตรัสกับพระปัญจวัคคีย์**ผู้เป็นพระโสดาบันผู้เห็นแจ้งแทงตลอดพระไตรลักษณ์และตกกระแสพระนิพพานด้วยกันหมดทุกองค์แล้วว่า[๑๐๗]

“รูปํ ภิกฺขเว อนตฺตา. รูปญฺจ หิทํ ภิกฺขเว อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ รูปํ อาพาธาย สํวตฺเตยฺย. ลพฺเภถ จ รูเป ‘เอวํ เม รูปํ โหตุ เอวํ เม รูปํ มา อโหสีติ. ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว รูปํ อนตฺตา. ตสฺมา รูปํ อาพาธาย สํวตฺตติ น จ ลพฺภติ รูเป เอวํ เม รูปํ โหตุ เอวํ เม รูปํ มา อโหสีติ.

อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมึ ภญฺญมาเน, ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสูติ.”

แปลความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย รูป [คือร่างกายนี้] เป็นอนัตตา [มิใช่ตน]. ภิกษุทั้งหลาย ก็รูปนี้จักได้เป็นอัตตา [ตน] แล้ว รูปนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ [ความลำบาก].

อนึ่ง สัตว์พึงได้ในรูปตามใจหวังว่า ‘รูปของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด รูปของเรา อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะรูปเป็นอนัตตา ดังนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ก็ไม่ได้ในรูปว่า ‘รูปของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด รูปของเรา อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย’

---

[๑๐๗] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔ วินัยปิฎก มหาวรรค ข้อ ๒๐-๒๔ หน้า ๒๔-๒๘

ก็แลเมื่อไวยากรณ์นี้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอยู่ จิตของพระภิกษุปัญจวัคคีย์พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน แล.”

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงเปรียบเทียบ “อัตตลักษณะ” กับ “อนัตตลักษณะ” ให้พระปัญจวัคคีย์เห็นแจ้ง และได้บรรลุพระอรหัตตผลหมดทุกองค์ทันทีในกาลนั้น

แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้ายังได้ตรัส **ธรรมที่เป็นตน (อัตตา) เป็นที่พึ่งมีอยู่ โดยปรมัตถ์** ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า

“อตฺตทีปา ภิกฺขเว วิหรถ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณา”[๑๐๘]

แปลความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเป็นผู้มีตน [อัตตา] เป็นที่พึ่ง มีตน [อัตตา] เป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ จงเป็นผู้มีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นสรณะ จงอย่ามีสิ่งอื่นเป็นสรณะ อยู่เถิด.

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่า

“โก ปเนตฺถ อตฺตา นาม ? โลกิยโลกุตฺตโร ธมฺโม”[๑๐๙]

แปลความว่า

“ถามว่า ก็ในคำว่า อตฺตทีปา นี้ อะไรชื่อว่า อัตตา ? แก้ว่า โลกิยธรรม และ โลกุตตรธรรม [ชื่อว่า อัตตา]”

พระฎีกาจารย์ได้อธิบายอีกว่า

“อตฺตา นาเมตฺถ ปรมตฺถโต ธมฺโม อพฺภนฺตรฏฺเฐน. โส เอวํ สมฺปาทิโต ตุมฺหากํ ทีปํ ตาณํ คติ ปรายณนฺติ. เตน วุตฺตํ ‘ธมฺมทีปาติอาทิ”[๑๑๐]

---

[๑๐๘] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๑ ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ข้อ ๔๙ หน้า ๘๔.

[๑๐๙] สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ภาค ๓ หน้า ๓๐-๓๑.

[๑๑๐] ลีนัตถัปปกาสนา มหาวรรคฎีกา ฎีกาทีฆนิกาย ภาค ๒ หน้า ๑๘๑.

แปลความว่า

"ในบทว่า **อตฺตทีปา** เป็นต้นนี้ **ธรรมโดยปรมัตถ์ ชื่อว่า อัตตา** โดยหมายถึง **ธรรมที่มี ณ ภายใน. ธรรมโดยปรมัตถ์ที่เป็นอัตตานั้นที่เธอทั้งหลายให้ถึงแล้วอย่างนี้** ชื่อว่า **เป็นดุจเกาะ เป็นที่พึ่ง เป็นคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.** เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **'ธมฺมทีปา'** เป็นต้น"

ดังนั้น ถ้าใครจะกล่าวว่า **ธรรมที่ทรงสภาวะพระนิพพาน** คือ **พระนิพพานธาตุไม่มี" ก็ย่อมค้านพระอรรถกถาจารย์**

หรือว่า ถ้าใครจะกล่าวว่า อายตนะ (คือ พระนิพพาน) ไม่ใช่ที่สถิตอยู่ของพระนิพพานธาตุ ก็ตู่พระพุทธพจน์

และถ้าใครจะกล่าว หรือ **ได้กล่าวแล้วในทำนองว่า "พระพุทธเจ้าไม่เคยตรัสเรื่องอัตตา"** และ/หรือ **ใครจะกล่าวว่า "ทั้งสังขาร**และ**วิสังขารแม้จะเป็นอนัตตา แต่ก็ไม่จำเป็นจะต้องไม่เที่ยง** และ**เป็นทุกข์ เสมอไป" ผู้นั้นย่อมค้านพระพุทธพจน์** แล!

วิธีตรวจดูมนุษย์ หรือสัตว์ที่ตายจากภพภูมินี้แล้ว จะไปบังเกิดในภพภูมิใด

เมื่อได้ทั้งรู้/ทั้งเห็น พระนิพพาน ๓ นัยนี้แล้ว ต่อไปให้ซ้อนธรรมกายที่บริสุทธิ์สุดละเอียดนั้น ซ้อนสับทับทวีกับพระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้าต่อๆ ไป จนสุดละเอียดจนธาตุธรรมใสสะอาดบริสุทธิ์ และมีสมาธิตั้งมั่นดีแล้ว ก็รวมใจของทุกกายให้หยุดนิ่งอยู่ตรงศูนย์กลางกายพระอรหัตองค์ที่ละเอียดที่สุด หยุดตรึกนิ่งขยายข่ายของญาณพระธรรมกายพระอรหัตให้โตจนเต็มภพ ๓ แล้วจึงน้อมเอาภพ ๓ เข้ามาเป็นกสิณทีละภพภูมิ คือ **เอามาตั้งไว้ ณ ศูนย์กลางกายพระอรหัตนั้นแหละ อาศัย "ตา" หรือ "ญาณรัตนะ" ของพระธรรมกายตรวจหาดูจนตลอดภพ ๓ ว่า ผู้ที่ตายไปแล้วได้ไปบังเกิดในภพภูมิใด ก็จะสามารถ รู้-เห็น ได้**

ถ้าในภพ ๓ ยังไม่เห็น ก็ให้ตรวจดูต่อไปถึงอายตนะโลกันต์ ซึ่งอยู่นอกภพ ๓ ออกไป ในขณะที่ตรวจดูคติใหม่ของผู้ตายไปตลอดภพนี้ ให้น้อมใจเข้าสู่กลางของกลางๆๆ **ดับหยาบ**

ไปหาละเอียด เพื่อชำระธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ คือ ใจ ของทุกกาย สุดกายหยาบกายละเอียด ซึ่งตั้งอยู่ตรงศูนย์กลางญาณรัตนะของพระธรรมกายให้บริสุทธิ์ผ่องใสอยู่เสมอ เพื่อให้ธาตุธรรมใสสะอาดและสมาธิตั้งมั่นดี การรู้เห็นจึงจะแม่นยำ เมื่อพบแล้ว ก็ไต่ถามถึงบุพพกรรมที่ทำให้เขามาเสวยวิบากกรรม คือ ผลบุญกุศล หรือผลบาปอกุศล ในภพใหม่นี้ ก็จะทราบได้ นี้หมายเฉพาะสัตว์หรือมนุษย์ที่ยังไม่บรรลุพระอรหัตตผล ก็จะเห็นเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพ ๓ หรืออายตนะโลกันต์นี้

แต่ **ถ้าเป็นพระอรหันต์ที่ดับขันธ์เข้าปรินิพพานด้วย "อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ" แล้ว ก็จะพบธรรมกายของท่านประทับอยู่ในนิพพาน** ดังที่ได้กล่าวในข้างต้น

นี้เป็นวิชชาที่ ๒ "**จุตูปปาตญาณ**" หากกระทำชำนาญแล้วก็จะสามารถรู้เห็นได้เร็ว

มีวิธีที่ละเอียดพิสดารต่อไปอีก ให้สามารถให้รู้เห็นทั้งกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม เป็นทั้ง ณ ภายใน และ ณ ภายนอก อีกด้วย

วิธีปฏิบัติ ก็ให้น้อมเอาธาตุธรรมของผู้ที่ตายไปแล้ว มาตั้งไว้ที่ศูนย์กลางกายแล้วรวมเห็นจำ คิด รู้, ธาตุเห็น ธาตุจำ ธาตุคิด ธาตุรู้, ที่ตั้ง/เห็น จำ คิด รู้ ของเราให้ตรงกันกับของเขา เป็นจุดเดียวกัน ตรงศูนย์กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม แล้วอธิษฐานให้เห็นจุติและปฏิสนธิของเขาเป็นขั้นๆ ไป นับตั้งแต่ขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณเริ่มจะดับ หรือในขณะที่จิตกำลังเข้าสู่ "**มรณาสันนวิถี**" นั้น ก็จะเห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายของสัตว์หรือมนุษย์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของอากาศโลก ขันธโลก และสัตว์โลก ได้แก่ เห็น จำ คิด รู้ ของสัตว์นั้น จะดับ คือ ตกศูนย์ลงไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ ตรงระดับสะดือพอดี แล้วดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายละเอียดหรือกายทิพย์ ซึ่งจะทำหน้าที่สืบต่อไปใหม่นั้น จะผุดลอยขึ้นมายังศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ เหนือระดับสะดือสองนิ้วมือ แล้วกายละเอียดหรือกายทิพย์นั้นก็จะผ่านไปยังฐานต่างๆ กล่าวคือฐานที่ ๖, แล้วก็ฐานที่ ๕ ตรงปากช่องลำคอ, ฐานที่ ๔ ตรงเพดานปาก, ฐานที่ ๓ ตรงกลางกั๊กศีรษะ, ฐานที่ ๒ ตรงหัวตาด้านใน (หญิงทาง

ด้านซ้าย ชายทางด้านขวา), แล้วก็ออกไปทางฐานที่ ๑ คือช่องจมูก (หญิงทางด้านซ้าย ชายทางด้านขวา) เพื่อไปเกิดในภพภูมิใหม่ ตามผลบุญหรือผลบาปที่กำลังให้ผลอยู่ในขณะนั้นต่อไป

กายที่กำลังไปแสวงหาที่เกิดนี้ เรียกว่า "**กายสัมภเวสี**" ส่วนกายที่ได้ปฏิสนธิหรือเกิดแล้วเรียกว่า "**กายทิพย์**"

มีข้อสังเกตว่า ในขณะที่กาย ใจ จิต วิญญาณ หรือขันธ์ทั้ง ๕ ของสัตว์หรือมนุษย์กำลังจะแตกดับหรือตายนั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย อันเป็นที่ตั้งของดวงเห็นดวงจำ ดวงคิด และดวงรู้ ของกายเดิมจะดับ คือ ตกศูนย์ลงไปยังศูนย์กลางกายฐานที่ ๖ ตรงระดับสะดือพอดี ขณะนั้นเอง ที่สัตว์หรือมนุษย์ซึ่งกำลังใกล้จะตายนั้น มีอาการสยิ้วหน้า บิดตัว หรือไขว่คว้าเมื่อเวลาใกล้จะตาย เพราะแรงดึงดูดของอายตนะภพใหม่ ที่จะทำให้ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายละเอียดหรือกายทิพย์ แยกขาดออกจากดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย (เนื้อ) ของมนุษย์หรือสัตว์ผู้ที่กำลังจะตายนั้นเอง

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง ก็คือ ญาณพระธรรมกายจะช่วยให้เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์หรือสัตว์นั้น และจิตของสัตว์นั้นเอง "ดับ" แล้วก็ "เกิด" ใหม่อีก เป็นช่วงๆ ตามผลบุญกุศลหรือบาปอกุศล กล่าวคือ

ถ้าขณะใกล้ตาย คือในระหว่างที่จิตเข้าสู่มรณาสันนวิถีนั้น จิตเป็นกุศล แต่บุญบารมียังไม่พอที่จะหลุดพ้นจากกิเลสได้โดยสิ้นเชิง อายตนะของสุคติภพ ได้แก่ โลกมนุษย์ เทวโลก หรือพรหมโลก ก็จะดึงดูดกายละเอียดหรือกายทิพย์นั้นไปบังเกิดในภพหรือภูมิ ด้วยแรงกุศลกรรม ตามกำลังแห่งบุญบารมีของผู้นั้นต่อไป กิริยาที่กายใจ จิต และวิญญาณดับเกิดๆๆ เพื่อเปลี่ยนจากภพ หรือภูมิหนึ่ง ไปสู่ภพหรือภูมิที่สูงกว่าทีละขั้นๆ ไปจนกว่าจะถึงภูมิที่พอดีกับกำลังบุญกุศลที่ให้ผลอยู่นั้น อุปมาดั่งงูลอกคราบ หรือดั่งบุคคลถอดแบบฟอร์มเครื่องแต่งตัวจากฟอร์มหนึ่ง ไปสู่ฟอร์มที่สวยละเอียดประณีตกว่า ฉะนั้น

แต่ถ้าจิตในขณะใกล้จะตาย เป็นอกุศล หรือสิ้นวาสนาบารมี อายตนะทุคคติภพ ได้แก่ อายตนะภพของเปรต, อสุรกาย, สัตว์นรก, หรือสัตว์เดรัจฉาน ก็จะดึงดูดดวงธรรมและ

กายละเอียดของผู้นั้น ให้ไปบังเกิดในภพหรือภูมินั้น ด้วยแรงอกุศลกรรมที่ได้กระทำไว้ตามส่วนแห่งอำนาจของผลบาปอกุศลที่กำลังให้ผลต่อไป

ญาณหยั่งรู้จุติปฏิสนธิของสัตว์นี้ เรียกว่า **"จุตูปปาตญาณ"** ให้ฝึกฝนปฏิบัติให้ชำนาญในระยะเริ่มแรก จะต้องกระทำเป็นขั้นตอน ตามสายธาตุธรรมเดิมเสมอไป แม้จะติดขัดบ้างก็จะเป็นแต่เพียงในระยะต้นๆ หรือที่จิตยังไม่ละเอียดดีพอ ต่อไปก็จะค่อยๆ ชำนาญไปเอง

แต่มีหลักสำคัญอยู่ว่า **เมื่อรู้เห็นแล้วก็อย่าคะนองใจว่าตนเก่งกล้าแล้ว พยากรณ์ให้แก่ผู้อื่นฟัง หรือโอ้อวดในคุณธรรมของตน อันจะเป็นทางเสื่อมอย่างยิ่ง**

อนึ่ง **การน้อมเข้าสู่ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เพื่อดูขันธ์ของตนเองและของผู้อื่นในชาติภพก่อนๆ ก็ดี หรือการน้อมเข้าสู่จุตูปปาตญาณเพื่อดูจุติและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลายก็ดี หากได้ยกวิปัสสนาญาณขึ้นพิจารณาทบไปทวนมาด้วยแล้ว ย่อมมีลักษณะที่เป็นสติปัฏฐาน ๔ ไปในตัวเสร็จ** กล่าวคือ

การพิจารณากายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และ**ธรรมในธรรม เป็นภายในบ้าง เป็นภายนอกบ้าง**, เป็นทั้งภายในและภายนอกบ้าง ดังที่กล่าวมาแล้วเนืองๆ อยู่ **ก็จะเห็นชัดในสามัญญลักษณะ** คือ **ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง** และ**อนัตตา ของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งอย่างชัดแจ้ง จนเห็นเป็นธรรมดาในความเกิดขึ้น** และ**ความเสื่อมไปของสังขารของสัตว์ทั้งหลาย ช่วยให้เกิดธรรมสังเวชสลดใจในการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย ที่ยังติดอยู่ในสังสารจักร** และ**ไตรวัฏฏะ** (กิเลสวัฏฏะ กรรมวัฏฏะ และวิปากวัฏฏะ) อยู่ในภพ ๓ นี้ไม่มีที่สิ้นสุด ไปนรกบ้าง สวรรค์บ้าง มนุษย์บ้าง สัตว์เดรัจฉานบ้าง เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง เปลี่ยนแปลงไปต่างๆ น่าสะพรึงกลัวและน่าเบื่อหน่ายยิ่งนัก ต้องทิ้งสมบัติพัสถาน บุตร ภรรยา และบิดามารดาแต่เก่าก่อน หมุนเวียนเปลี่ยนไปตามเครื่องล่อเครื่องหลง ดุจดังว่าความฝัน เอาเป็นของเที่ยงแท้แน่นอนไม่ได้ เป็นอย่างนี้หมดทั้งตัวเราเองและสัตว์อื่น เหมือนกันหมด ทุกรูปทุกนาม **แล้วให้ยกวิปัสสนาญาณทั้ง ๑๐ ประการ ขึ้นพิจารณา ทบไปทวนมา ทับทวีให้มากเข้า ก็จะเห็นภัยในวัฏฏสงสาร บังเกิดธรรมสังเวชสลดจิตคิดเบื่อหน่ายในสังขารและนามรูป เมื่อปัญญารู้แจ้งสว่างชัดขึ้น**

ทำลายอวิชชา เป็นมูลรากฝ่ายเกิดดังนี้ ตัณหาและทิฏฐิ ก็เบาบางหมดไปตามระดับคุณธรรมที่ปฏิบัติได้ สามารถปล่อยวางอุปาทานในขันธ์ ๕ ได้ยิ่งขึ้น สิ้นรัก สิ้นใคร่ สิ้นอาลัยยินดีในการครองขันธ์และทำนุบำรุงขันธ์เกินความจำเป็น เมื่อรู้เห็นเช่นนี้ แม้อยากจะไปเสียให้พ้นจากสังขารนี้ ก็ยังไม่อาจจะกระทำได้ เหมือนดังนกที่ติดอยู่ในกรง หรือปลาที่ติดเบ็ด จึงได้แต่วางเฉย เพิกเฉยในสังขาร เป็นสังขารุเปกขาญาณ

ข้อ ๓ อาสวักขยญาณ (วิชชาที่ ๓)

แล้วจึงยกจิตนั้นขึ้นให้บริสุทธิ์ใสสะอาดจากเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย โดยน้อมไปเพื่อ "อาสวักขยญาณ" เป็นวิชชาที่ ๓ พิจารณาปฏิจจสมุปบาทธรรมอันมีนัยอยู่ในอริยสัจ ให้เห็นทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ และหนทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ เพื่อกระทำอาสวะให้สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ เป็นพระอรหันต์ขีณาสพผู้มีอาสวะสิ้นแล้วต่อไป ด้วยการนำเอาญาณทั้ง ๒ ในเบื้องต้น คือ **ปุพเพนิวาสานุสสติญาณและจุตูปปาตญาณ นั้นมาเป็นอุปการะให้** ดังนี้

ให้รวมใจของทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด เจริญฌานสมาบัติ (รูปฌาน ๔) พร้อมกันหมดทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด เพื่อให้สมาธิตั้งมั่น ผ่องใส อ่อนโยน ควรแก่งาน แล้วพิสดารกายสุดกายหยาบกายละเอียด ทำนิโรธ (ดับสมุทัย/ละอกุศลจิตของกายในภพ ๓) เป็นแต่ญาณรัตนะของธรรมกายที่ใสบริสุทธิ์ ละอุปาทานในเบญจขันธ์ในภพ ๓ และละความยินดีในฌานสมาบัติได้ ญาณรัตนะของธรรมกายที่สุดละเอียดปล่อย (อุปาทาน) ขาด ธรรมกายที่หยาบจะตกสูญ (ว่างหายไป) ธรรมกายที่สุดละเอียดจะปรากฏใน**อายตนะ** คือ **พระนิพพาน** ให้**โคตรภูจิต** (**ญาณรัตนะของธรรมกาย**) **ได้พระนิพพานเป็นอารมณ์** แล้ว**พิจารณาอริยสัจ ณ ศูนย์กลางกายมนุษย์-มนุษย์ละเอียด ให้เห็นแจ้งด้วยญาณ ๓** (สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ) **ธรรมกายโคตรภูละเอียดจะตกสูญ** คือ **ว่างหายไป**

แล้วธรรมกายพระโสดาปัตติมรรค ก็จะปรากฏขึ้นละสัญโญชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการ คือ **สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา** และ**สีลัพพตปรามาสได้แล้ว จะตกศูนย์ ปรากฏ**

เป็นธรรมกายพระโสดาปัตติผล บังเกิดขึ้นเต็มส่วน ขนาดหน้าตัก ความสูงและ**เส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ๕ วาเต็ม ขาว ใส บริสุทธิ์ มีรัศมีปรากฏ เห็นได้ชัดเจนตลอดเวลา** เข้าผลสมาบัติ และพิจารณาปัจจเวกขณ์ คือ พิจารณากิเลสที่ละได้ กิเลสที่ยังเหลือ และมรรค ผล นิพพาน และ**กตญาณย่อมหยั่งรู้ถึงการบรรลุพระโสดาปัตติผลนั้น**

เมื่อญาณรัตนะของพระธรรมกายพระโสดาปัตติผล พิจารณาอริยสัจ ณ ศูนย์กลางกายทิพย์-ทิพย์ละเอียด ให้เห็นแจ้งด้วยญาณ ๓ (สัจจญาณ, กิจจญาณ, กตญาณ) ธรรมกายพระโสดาปัตติผลจะตกศูนย์ (ว่างหายไป)

แล้วธรรมกายพระสกิทาคามิมรรคจะปรากฏขึ้นละกิเลสจน เหลือโลภะ โทสะ และโมหะ ที่เบาบางลงมากแล้ว จะตกศูนย์ ปรากฏเป็นธรรมกายพระสกิทาคามิผล มีขนาด ๑๐ วา ขาว ใส บริสุทธิ์ และ**มีรัศมีสว่างยิ่งขึ้นไปอีก จนผู้ปฏิบัติธรรมนั้นเห็นชัดเจนอยู่ตลอดเวลา** เข้าผลสมาบัติ พิจารณาปัจจเวกขณ์ คือ พิจารณากิเลสที่ละได้ กิเลสที่ยังเหลือ และมรรค ผล นิพพาน และ**กตญาณย่อมหยั่งรู้ถึงการบรรลุพระสกิทาคามิผลนั้น**

เมื่อญาณรัตนะของพระธรรมกายพระสกทาคามิผลนั้น พิจารณาอริยสัจ ณ ศูนย์กลางกายรูปพรหม-รูปพรหมละเอียด ให้เห็นแจ้งด้วยญาณ ๓ (สัจจญาณ, กิจจญาณ, กตญาณ) ธรรมกายพระสกทาคามิผลจะตกศูนย์ (ว่างหายไป)

แล้วธรรมกายพระอนาคามิมรรคปรากฏขึ้นละสัญโญชน์เบื้องต่ำได้อีก ๒ คือ **ปฏิฆะและกามราคะ แล้วจะตกศูนย์** และ**จะปรากฏธรรมกายพระอนาคามิผลขึ้นเต็มส่วน ๑๕ วา ขาวใสบริสุทธิ์ มีรัศมีปรากฏยิ่งขึ้นไปอีก จนเห็นธรรมกายพระอนาคามิผลของตนเองชัดเจนอยู่ตลอดเวลา** เข้าผลสมาบัติ พิจารณาปัจจเวกขณ์ คือ พิจารณากิเลสที่ละได้ กิเลสที่ยังเหลือ และ มรรค ผล นิพพาน และ**กตญาณย่อมหยั่งรู้ถึงการบรรลุพระอนาคามิผลนั้น**

เมื่อญาณรัตนะของพระธรรมกายพระอนาคามิผลนั้น พิจารณาอริยสัจ ในกายอรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด ให้เห็นแจ้งด้วยญาณ ๓ (สัจจญาณ, กิจจญาณ, กตญาณ) ธรรมกายพระอนาคามิผลจะตกศูนย์ (ว่างหายไป)

แล้วธรรมกายพระอรหัตตมรรคปรากฏขึ้นละสัญโญชน์เบื้องสูงอีก ๕ ประการ ได้แก่ **รูปราคะ อรูปราคะ อุทธัจจะ มานะ** และ**อวิชชา ได้แล้ว จะตกศูนย์ ปรากฏเป็น ธรรมกายพระอรหัตตผล ขยายโตเต็มส่วน มีขนาดหน้าตัก ความสูง** และ**เส้นผ่าศูนย์กลางดวงธรรม ๒๐ วา ขาวใสบริสุทธิ์** และ**มีรัศมีสว่างยิ่งนัก เห็นธรรมกายพระอรหัตตผลชัดเจนอยู่**ตลอดเวลา เข้าผลสมาบัติพิจารณามรรค ผล และพระนิพพาน และ**กตญาณย่อมหยั่งรู้การบรรลุพระอรหัตตผลนั้น**

อนึ่ง กรณีของ**ผู้มีวาสนาบารมีสั่งสมอบรมมาดี ย่อมสามารถใช้ญาณรัตนะของธรรมกายพระอรหัตที่เข้าถึงอายตนะ** คือ **พระนิพพาน** และ**ได้อารมณ์พระนิพพานอยู่แล้วนั่นแหละ พร้อมด้วย "อาสวักขยญาณ" พิจารณาอริยสัจ ๔ ในทุกกาย สุดกายหยาบกายละเอียด** (กายมนุษย์-กายอรูปพรหมละเอียด) **พร้อมกันหมด ให้เห็นแจ้งด้วยญาณ ๓** คือ **สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ มีอาการ ๑๒ ธรรมกายพระอรหัตตมรรคจะปรากฏขึ้นละสัญโญชน์เบื้องต่ำ ๕ เบื้องสูง ๕** (รวมเป็นสัญโญชน์ ๑๐) ได้

ธรรมกายพระอรหัตตผลจะปรากฏขึ้น ใสแจ่ม เข้าผลสมาบัติ พิจารณาปัจจเวกขณ์ คือ พิจารณามรรค-ผล-นิพพาน และกตญาณย่อมหยั่งรู้การบรรลุพระอรหัตตผลนั้น เป็น **พระอรหันตขีณาสพ** ดังพระพุทธดำรัสว่า **"วิมุตฺตสฺมึ, 'วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติ - เมื่อจิตพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่า 'พ้นแล้ว'"** และตรัสว่า **"ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาติ - อริยสาวกนั้น ย่อมทราบชัดว่า 'ชาติสิ้นแล้ว, พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว, กิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว, กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกมิได้มี"** แล้วท่านจะเห็นธรรมกายพระอรหัตของท่าน ใสละเอียดและมีรัศมีสว่างอยู่ตลอดเวลา ไม่กลับมัวหมองหรือเล็กลงอีก

ตามข้อมูลในคัมภีร์พระไตรปิฎกก็พอจะทราบได้ว่า อย่างเช่น **บารมีของพระมหาโพธิสัตว์เจ้า เพื่อความตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้านั้น ท่านจะเจริญภาวนา/เจริญวิชชาและอภิญญา คุณเครื่องช่วยให้เห็นแจ้ง/รู้แจ้งสภาวธรรมและอริยสัจจธรรมตามที่เป็นจริง ได้อย่างสมบูรณ์ และได้บรรลุมรรค-ผล-นิพพานขั้นสูงสุด** คือ **พระอรหัตตมรรค-พระอรหัตตผล** และ**พระนิพพาน ได้ทันทีในขณะเดียวกันนั้นเอง**

การเจริญสมาบัติพิจารณาพระอริยสัจ ทั้ง ๔ นี้ เมื่อกำหนดรู้ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ด้วยสัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ แล้วญาณทั้ง ๓ กลุ่มนี้เองที่เป็นปัญญาผุดรู้ขึ้นมาเองในระหว่างการปฏิบัติ เป็นปัญญาที่ทำให้รู้ว่า สัจจธรรมนั้นมีจริง ถ้าเพียรปฏิบัติอย่างถูกต้อง ไม่ท้อถอย ก็จะพ้นจากทุกข์ได้ **ญาณทั้ง ๓ กลุ่ม รวม ๑๒ ญาณของอริยสัจ** ในตอนนี้ เปรียบเหมือนจอบเสียมที่นำมาใช้ในการขุดพื้นดินเพื่อกระแสธารแห่งปัญญา **จะสามารถกำหนดไหลไปสู่นิพพิทาญาณ ที่นั้น ญาณทั้ง ๑๒ ญาณของพระอริยสัจจะวิวัฒนาการเป็นความเห็นแจ้งในปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ ให้สามารถกำหนดรู้อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** และ**สมุทัย ซึ่งเป็นต้นทางให้กำหนดรู้ อริยสัจ** และ**พระไตรลักษณ์ขั้นละเอียด** ว่า **สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา, สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา** และ **สพฺเพ ธมฺมา** (สังขตธรรมทั้งปวง) **อนตฺตา ซึ่งเป็นธรรมาวุธอันคมกล้า ปหานสังโยชน์พินาศไปในพริบตา** ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

ญาณรัตนะของพระธรรมกายที่พัฒนาขึ้นเป็นญาณทั้ง ๓ กลุ่ม คือ **สัจจญาณ กิจจญาณ** และ**กตญาณ อันให้เห็นแจ้งในอริยสัจ ๑๒ นี้เอง ที่พัฒนาขึ้นเป็นอาสวักขยญาณ วิชชาที่ ๓ คือ ปรีชาญาณหยั่งรู้ ว่า นี้อาสวะ, นี้อาสวสมุทัย, นี้อาสวนิโรธ** และ**นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา จนถึงกระทำอาสวะให้สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ เป็นพระอรหันต์ขีณาสพ ซึ่งจะเห็น**และ**กำหนดรู้ได้เป็นอย่างดีโดยทางเจโตสมาธิ** หรือ **ธรรมปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อวัดปากน้ำ ได้ปฏิบัติเข้าถึง ได้รู้/ได้เห็น** และ**เป็นธรรมกาย** และ**ได้ถึงอายตนะ คือ พระนิพพาน ด้วยอาการอย่างนี้**

อนึ่ง ในระหว่างที่ยังครองเบญจขันธ์อยู่นั้น **พระนิพพานธาตุ** (สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ) ของพระอรหันต์ผู้ที่ทรงอภิญญาและสมาบัติ ๘ (รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔) **ก็สามารถเข้านิโรธสมาบัติ สถิตอยู่ในอายตนะ คือ พระนิพพาน ได้ในทุกกาลทุกเมื่อ** ได้อีกเช่นกัน ผู้รู้บางท่านจึงกล่าวว่า **พระอรหันต์ท่านเข้านิพพานเป็น** (ด้วย) **สอุปาทิปาทิเสสนิพพานธาตุ ทั้งๆ ที่ยังดำรงชนมชีพอยู่ได้ตลอดเวลา**

ต่อเมื่อเบญจขันธ์ดับ (ตาย) แล้ว **พระนิพพานธาตุ (อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ) ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงปรากฏสถิตประทับอยู่บนรัตนบัลลังก์ ยั่งยืนอยู่ในอายตนะ คือ พระนิพพาน นั้น ส่วนอนุปาทิเสสนิพพานธาตุของพระอรหันตสาวก** (ที่เบญจขันธ์ดับ คือตายแล้ว) **ก็จะปรากฏประทับอยู่บนองค์ฌาน** (เหมือนแผ่นกระจกกลมใสหนาประมาณ ๑ ฝ่ามือ ของพระธรรมกาย) **เวียนขวา ห่างกันชั่วกึ่งองค์ฌาน โดยรอบพระพุทธเจ้านับไม่ถ้วน ตามลำดับกาลแห่งการดับขันธ์ของพระอรหันตสาวกแต่ละองค์** และได้ยินว่า **พระอนุปาทิเสสนิพพานธาตุของพระอัครสาวกเบื้องซ้าย/เบื้องขวา ได้ปรากฏอยู่ในอายตนะ คือพระนิพพาน นี้ ก่อนกาลปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เพราะอัครสาวกทั้ง ๒ องค์นั้น ได้ปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุก่อนพระพุทธเจ้า สำหรับพระอนุปาทิเสสนิพพานธาตุของพระปัจเจกพุทธเจ้า** เมื่อเบญจขันธ์ดับ (ตาย) **ก็จะเห็นปรากฏอยู่บนรัตนบัลลังก์ลำพังองค์เดียว เพราะในระหว่างดำรงพระชนมชีพอยู่ มิได้สั่งสอนผู้ใดให้ได้มรรค ผล นิพพาน จึงไม่ปรากฏพระนิพพานธาตุของพระอรหันตสาวกอยู่โดยรอบ เหมือนอย่างสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า**

อนึ่ง นอกจาก **อายตนะ คือ พระนิพพาน เป็นที่สถิตอยู่ของพระอนุปาทิเสส-นิพพานธาตุ อันเป็นอมตธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสมณโคดมของเรานี้ พร้อมด้วยของพระอรหันตสาวก**และ**พระปัจเจกพุทธเจ้าในพุทธกาลนี้แล้ว ยังมีอายตนะ คือ พระนิพพาน ที่สถิตอยู่ของพระ (อนุปาทิเสส) นิพพานธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ได้บำเพ็ญบารมีในระดับวิริยาธิกะ-สัทธาธิกะ-ปัญญาธิกะองค์ก่อนๆ พร้อมด้วยพระนิพพานธาตุของพระอรหันตสาวก และพระปัจเจกพุทธเจ้าในแต่ละพุทธกาลในอดีตถอยหลังสืบต่อๆ ไปอีกนับไม่ถ้วน จนถึง อายตนะ คือ พระนิพพานเป็น ที่สถิตอยู่ของพระสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ต้นๆ ผู้ได้บำเพ็ญบารมีมามากกว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าดังกล่าวข้างต้นอีกมากมายนัก จนพระวรกายทุกกายสุดกายหยาบ (กายมนุษย์) สุดกายละเอียด ถึงธรรมกายของพระพุทธองค์นั้นเป็นธาตุธรรมที่ใสบริสุทธิ์ เป็น**

วิราคธาตุ/วิราคธรรมล้วนๆ แล้วเข้าพระนิพพานด้วยพระวรกายเนื้อที่ใสบริสุทธิ์ เป็นวิราคธาตุ/วิราคธรรมนั้น เห็นประทับอยู่บนองค์ฌาน (เหมือนแผ่นกระจกกลมใส หนาประมาณ ๑ ฝ่ามือของพระพุทธเจ้า) โตใหญ่ใสบริสุทธิ์ และมีรัศมีโชติช่วงสว่างไสว แผ่ซ่านจากพระวรกายพระองค์ แวดล้อมด้วยพระอนุพุทธะกลางธาตุ ประทับอยู่ ซ้าย-ขวา-หน้า-หลัง ของพระพุทธเจ้าองค์ต้นๆ และมีกลางในกลางธาตุ และปลายธาตุต่อๆ ไป โดยรอบนับไม่ถ้วน สว่างไสวเต็มอายตนะ คือ พระนิพพานเป็น นั้น และยังมีพระนิพพานในพระนิพพานต้นในต้นต่อๆ ไปอีก นับอสงไขยในอสงไขยอายุธาตุอายุบารมีของพระพุทธเจ้าองค์ต้นๆ ไม่ถ้วน

พระเดชพระคุณ **หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ผู้ปฏิบัติสมถวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกายของพระพุทธเจ้า** จึงได้แนะนำวิธีการเจริญภาวนาต่อๆ ไปอีกว่า

เมื่อได้เข้าถึง ได้รู้ ได้เห็น และได้เป็นธรรมกายอรหัตในอรหัตต่อไป จนสุดละเอียดและได้เข้าถึง ได้รู้เห็น**อายตนะ คือ พระนิพพาน ที่สถิตอยู่ของพระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้า และได้พิจารณาอริยสัจได้ถึงมรรค ผล** และ**พระนิพพานธาตุด้วยตน แล้วเพียงไร ให้อธิษฐานซ้อนพระธรรมกายอันบริสุทธิ์ของตนนั้นเข้ากับพระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้าที่เห็นประทับอยู่บนรัตนบัลลังก์** (แวดล้อมด้วยพระนิพพานธาตุของพระอรหันตขีณาสพที่เห็นประทับอยู่บนองค์ฌานใสสว่างโดยรอบนับไม่ถ้วน) **ซ้อนหยุด-ซ้อนนิ่ง-กลางของกลางพระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้านั้น ศูนย์กลางพระนิพพานนั้น ก็จะขยายว่างหายไป แล้วจะปรากฏพระนิพพานธาตุในพระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้าองค์ต่อๆ ไป ในอายตนะ คือ พระนิพพานต่อๆ ไป ทับทวีขึ้นมาไม่ขาดสายนับไม่ถ้วน เป็นการได้เข้าถึง ได้รู้-ได้เห็นและได้เป็นธาตุธรรมที่บริสุทธิ์ตามพระนิพพานธาตุของพระพุทธเจ้าองค์ต่อๆ ไป เป็นทับทวี นับอสงไขยในอสงไขยอายุธาตุอายุบารมีของพระพุทธเจ้าไม่ถ้วน ก็จะถึงพระพุทธเจ้าองค์ต้นธาตุ/ต้นธรรม ในอายตนะ คือ พระนิพพานเป็น ต่อๆ ไป อีกนับไม่ถ้วน ดังที่กล่าวข้างต้น**

เมื่อได้เข้าถึง ได้รู้-ได้เห็น และได้เป็นธรรมธาตุ ตามคุณธรรมของพระพุทธเจ้าเพียงไร จงหยุดในหยุดกลางของหยุด-นิ่ง กลางของกลางพระพุทธเจ้าในอายตนะ คือ พระนิพพานนั้น แล้วฟังรู้ที่ตรัสรู้ในนิโรธของพระพุทธเจ้าองค์ใด และ**จะได้รู้/ได้เห็นวิชชาของพระพุทธเจ้าภาคขาว คือ ฝ่ายบุญ/ฝ่ายสัมมาทิฏฐิ เป็นคุณเครื่องกำจัดอวิชชาของธาตุธรรมภาคดำ** คือ **ฝ่ายกลางๆ** และ**อวิชชาของธาตุธรรม ฝ่ายบาปอกุศลหรือฝ่ายมาร ที่เข้ามาสอดกายละเอียดเข้ามาในธาตุธรรมและเห็น-จำ-คิด-รู้** (ใจ) ของสัตว์โลกทั้งหลาย ให้ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต และ**ให้ได้รับผลกรรมเป็นความทุกข์เดือดร้อน** (ด้วยเหตุวิบัติ บาปศักดิ์สิทธิ์ ภัยวิบัติ ภัยสงคราม/การก่อการร้าย/การจลาจล และภัยธรรมชาติต่างๆ) **ต่อเมื่อผู้ศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา อันมีรายละเอียดอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ชำระธาตุธรรมและเห็น-จำ-คิด-รู้ (ใจ) ให้บริสุทธิ์ผ่องใสอยู่เสมอแล้ว ก็จะเห็นผลของการปฏิบัติธรรมนี้ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้เองแล**

เพราะเหตุนี้ หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ผู้ปฏิบัติสมถวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกายของพระพุทธเจ้านี้ จึงมักปรารภกับศิษยานุศิษย์เสมอๆ ว่า **"ธรรมกาย [ที่บริสุทธิ์ ตั้งแต่โคตรภูญาณขึ้นไปถึงธรรมกายที่บรรลุมรรค ผล นิพพาน] นั่นแหละ** คือ **ที่พึ่งของสัตว์โลก", "ธรรมกายไม่เคยหลอกลวงใคร"** และ **"ญาณดีก็รู้ ตาดีก็เห็น"** เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป

อายตนะ คือ พระนิพพาน ตามพระพุทธดำรัสในนิพพานสูตรที่ ๑ นั้น **เป็นที่สถิตอยู่ของอนุปาทิเสสนิพพานธาตุของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันตปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ผู้เบญจขันธ์แตกทำลาย (ตาย) แล้ว** กล่าวคือ **ผู้ดับขันธ์เข้าปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุอย่างแน่นอน**

ผู้ศึกษาสัมมาปฏิบัติสัทธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ได้ถึงธรรมกายแล้ว ทำนิโรธดับสมุทัยไปสุดละเอียด ก็จะถึงและได้เห็นอายตนะ คือ พระนิพพาน นั้นได้ด้วย ตั้งแต่

โคตรภูญาณ ขึ้นไป ถึงมรรคญาณ/ผลญาณ ก็จะยิ่งเห็นชัดแจ้ง/รู้แจ้งได้ชัดเจน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ว่า อายตนะ คือ พระนิพพาน นั้น เป็นแดนโลกุตตระที่พ้นโลก ไม่มีดิน-น้ำ-ไฟ-ลม แม้พระอาทิตย์/พระจันทร์ ก็ไม่มี แต่ไม่มืด และกลับโชติช่วงสว่างไสวด้วยธรรมรังสีของพระธรรมกาย ของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันตปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ผู้ดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ สถิตอยู่ ณ อายตนะ คือ พระนิพพาน เข้านิโรธสงบตลอดกันหมด นับไม่ถ้วน มีรัศมีโชติช่วง สว่างไสว และ**ขาวใสบริสุทธิ์ยิ่งกว่า ความใสสว่างใดๆ ในโลก** ตามพระพุทธดำรัสที่ตรัสในที่อเนกสถาน ดังที่ได้นำมาแสดงอ้างถึงนั้นแล้ว อย่าได้สงสัยเลย

บทที่ ๓ วิเคราะห์อาการแทงตลอดอริยสัจ ๔

ข้อ ๑ อาการแทงตลอดสัจจะ ๔ ด้วยความเป็นอนัตตา

อาการแทงตลอดสัจจะ ๔ เท่านั้น ที่เป็นอนัตตา

พระธรรมเสนาบดี ท่านพระสารีบุตรมหาเถระ พระอัครสาวกเบื้องขวาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แสดงธรรมเรื่อง การแทงตลอดสัจจะ ๔ ว่า

> **“กติหากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ. ทฺวาทสหากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ ตถฏฺเฐน อนตฺตฏฺเฐน สจฺจฏฺเฐน ปฏิเวธฏฺเฐน อภิชานนฏฺเฐน ปริชานนฏฺเฐน ธมฺมฏฺเฐน ตถฏฺเฐน ญาตฏฺเฐน สจฺฉิกิริยฏฺเฐน ผสฺสนฏฺเฐน อภิสมยฏฺเฐน.**
>
> **อิเมหิ ทฺวาทสหากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิ. ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํ. เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ.”**[๑๑๑]

[๑๑๑] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๕๔๙ หน้า ๔๕๓.

แปลความว่า

"สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยอาการเท่าไร ? สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยอาการ ๑๒ คือ **ด้วยความเป็นของแท้ ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยความเป็นของจริง ด้วยความเป็นปฏิเวธ ด้วยความเป็นเครื่องรู้ยิ่ง ด้วยความเป็นเครื่องกำหนดรู้ ด้วยความเป็นธรรม ด้วยความเป็นเหมือนอย่างนั้น ด้วยความเป็นธรรมที่รู้แล้ว ด้วยความเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ด้วยความเป็นเครื่องถูกต้อง ด้วยความเป็นเครื่องตรัสรู้.**

สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เป็นหนึ่ง ด้วยอาการ ๑๒ อย่างนี้. สัจจะใดที่ท่านสงเคราะห์เป็นหนึ่ง สัจจะนั้นเป็นหนึ่ง. บุคคลย่อมแทงตลอดสัจจะหนึ่งด้วยญาณเดียว. เพราะเหตุนั้น สัจจะ ๔ จึงมีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว"

โดยมีหลักเรื่องการแทงตลอดด้วยญาณเดียว เป็นต้นว่า

- **การเห็นแจ้งอริยสัจ ๔ ย่อมเห็นแจ้งพร้อมกัน** ดังนี้

"**ผู้ใดเห็นทุกข์** ผู้นั้นชื่อว่า เห็นแม้ทุกขสมุทัย แม้ทุกขนิโรธ แม้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา **ผู้ใดเห็นทุกขสมุทัย** ผู้นั้นชื่อว่า เห็นแม้ทุกข์ แม้ทุกขนิโรธ แม้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา **ผู้ใดเห็นทุกขนิโรธ** ผู้นั้นชื่อว่า เห็นแม้ทุกข์ แม้ทุกขสมุทัย แม้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา **ผู้ใดเห็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา** ผู้นั้นชื่อว่า เห็นแม้ทุกข์ แม้ทุกขสมุทัย แม้ทุกขนิโรธ"[๑๑๒]

- สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์, สิ่งใดไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา ฯลฯ ดังต่อไปนี้

"กติหากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ. ยํ อนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ. ยํ อนิจฺจญฺจ ทุกฺขญฺจ ตํ **อนตฺตา.** ยํ อนิจฺจญฺจ ทุกฺขญฺจ อนตฺตา จ ตํ **ตถํ.** ยํ อนิจฺจญฺจ ทุกฺขญฺจ อนตฺตา จ ตถญฺจ ตํ **สจฺจํ.** ยํ อนิจฺจญฺจ ทุกฺขญฺจ

---

[๑๑๒] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๙ ข้อ ๑๗๑๑ หน้า ๕๔๖-๕๔๗.

อนตฺตา จ ตถญฺจ สจฺจญฺจ ตํ **เอกสงฺคหิตํ.** ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ **เอกตฺตํ. เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ."**[๑๑๓]

แปลความว่า

"สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว **ด้วยอาการเท่าไร** ? **ด้วยอาการ ๔** คือ **สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์**. สิ่งใดไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ สิ่งนั้น**เป็นอนัตตา**. สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา สิ่งนั้น**เป็นของแท้**. สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และเป็นของแท้ สิ่งนั้น**เป็นของจริง**. สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นของแท้ และเป็นของจริง สิ่งนั้นท่าน**สงเคราะห์เป็นหนึ่ง**. สิ่งใดท่านสงเคราะห์เป็นหนึ่ง สิ่งนั้น**เป็นหนึ่ง**. บุคคลย่อมแทงตลอดสัจจะหนึ่งด้วยญาณเดียว. เพราะเหตุนั้น สัจจะ ๔ จึงมีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว"

ซึ่งสรุปความว่า อาการแทงตลอด คือ อาการเห็นแจ้งรู้แจ้ง กล่าวคือ ความตรัสรู้ในสัจจะ ๔ นั้นเอง เป็นสภาพแท้ เป็นสภาพมิใช่ตน (อนตฺตา) เป็นสภาพจริงและเป็นสภาพแทงตลอด[๑๑๔] คือ ทั้งตรัสรู้ (Penetration/comprehension) และบรรลุธรรม (Attainment)

ส่วนสภาพธรรมของแต่ละสัจจะ คือ ทุกขสัจจะ สมุทัยสัจจะ นิโรธสัจจะ และมรรคสัจจะนั้น มีลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละสัจจะ ซึ่งเป็นคนละแผนกจากสภาพธรรมของอาการแทงตลอดนี้ ดังปรากฏเนื้อความตอนต่อไปอีกว่า

"กถํ ตถฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ. โสฬสหิ อาการเรหิ ตถฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ

ทุกฺขสฺส ปีฬนฏฺโฐ สงฺขตฏฺโฐ สนฺตาปฏฺโฐ วิปริณามฏฺโฐ ตถฏฺโฐ

สมุทยสฺส อายุหนฏฺโฐ นิทานฏฺโฐ สญฺโญคฏฺโฐ ปลิโพธฏฺโฐ ตถฏฺโฐ

นิโรธสฺส นิสฺสรณฏฺโฐ วิเวกฏฺโฐ อสงฺขตฏฺโฐ อมตฏฺโฐ ตถฏฺโฐ

มคฺคสฺส นิยฺยานฏฺโฐ เหตฏฺโฐ ทสฺสนฏฺโฐ อาธิปเตยฺยฏฺโฐ ตถฏฺโฐ

---

[๑๑๓] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๕๔๗ หน้า ๔๕๑.

[๑๑๔] ปฏิเวโธ การแทงตลอด, ตรัสรู้ - Pativedho Penetration. Comprehension, Attainment ตามปทานุกรมบาลี-อังกฤษ-สันสกฤต ฉบับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, พ.ศ.๒๕๑๓, หน้า ๔๕๔.

อิเมหิ โสฬสหิ อาการเรหิ ตถฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิ. ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํ. เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ

กถํ อนตฺตฏฺเฐน ... สจฺจฏฺเฐน ปฏิเวธฏฺเฐน อภิชานนฏฺเฐน ปริชานนฏฺเฐน ธมฺมฏฺเฐน ตถฏฺเฐน ฐาตฏฺเฐน สจฺฉิกิริยฏฺเฐน ผสฺสนฏฺเฐน อภิสมยฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ.[๑๑๕]

แปลความว่า

“สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นของแท้ อย่างไร ? สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นของแท้ **ด้วยอาการ ๑๖** คือ

สภาพแห่งทุกข์ เป็นสภาพบีบคั้น เป็นสภาพที่ปัจจัยปรุงแต่ง เป็นสภาพที่เดือดร้อน เป็นสภาพแปรปรวน เป็นสภาพแท้

สภาพแห่งสมุทัย เป็นสภาพประมวลมา เป็นเหตุ เป็นเครื่องประกอบไว้ เป็นสภาพกังวล เป็นสภาพแท้

สภาพแห่งนิโรธ เป็นที่สลัดออก เป็นสภาพสงัด เป็นสภาพที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง เป็นอมตะ เป็นสภาพแท้

สภาพแห่งมรรค เป็นเครื่องนำออก เป็นเหตุ เป็นทัสสนะ เป็นใหญ่ เป็นสภาพแท้

สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เป็นหนึ่ง ด้วยความเป็นของแท้ ด้วยอาการ ๑๖ นี้. สัจจะใดท่านสงเคราะห์เป็นหนึ่ง สัจจะนั้นเป็นหนึ่ง. บุคคลย่อมแทงตลอดสัจจะหนึ่งด้วยญาณเดียว. เพราะเหตุนั้น สัจจะ ๔ จึงมีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว

สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตา ... ด้วยความเป็นของจริง ด้วยความเป็นปฏิเวธ ด้วยความเป็นเครื่อง

[๑๑๕] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๕๔๙ หน้า ๔๕๓-๔๕๔.

รู้ยิ่ง ด้วยความเป็นเครื่องกำหนดรู้ ด้วยความเป็นธรรม ด้วยความเป็นเหมือนอย่างนั้น ด้วยความเป็นธรรมที่รู้แล้ว ด้วยความเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ด้วยความเป็นเครื่องถูกต้อง ด้วยความเป็นเครื่องตรัสรู้ อย่างไร ?"

ในกรณีสัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตานั้น ถ้าจะเขียนให้เต็มความ ก็จะได้เช่นเดียวกันกับการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นของแท้ (ซึ่งจะจัดรูปข้อความ ให้อ่านทำความเข้าใจง่าย) ดังนี้

"สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตา อย่างไร ? สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยอาการ ๑๖ [แต่ละสัจจะมีอาการ ๔] คือ

สภาพแห่งทุกข์ (ทุกฺขสฺส)

เป็นสภาพบีบคั้น (ปีฬนฏฺโฐ)

เป็นสภาพที่ปัจจัยปรุงแต่ง (สงฺขตฏฺโฐ)

เป็นสภาพที่เดือดร้อน (สนฺตาปฏฺโฐ)

เป็นสภาพแปรปรวน (วิปริณามฏฺโฐ)

[สภาพแห่งทุกข์ ๔ อย่างนี้ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว] เป็นอนัตตา (อนตฺตฏฺโฐ)

สภาพแห่งสมุทัย (สมุทยสฺส)

เป็นสภาพประมวลมา (อายุหนฏฺโฐ)

เป็นเหตุ (นิทานฏฺโฐ)

เป็นเครื่องประกอบไว้ (สญฺโญคฏฺโฐ)

เป็นสภาพกังวล (ปลิโพธฏฺโฐ)

[สภาพแห่งสมุทัย ๔ อย่างนี้ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว] เป็นอนัตตา (อนตฺตฏฺโฐ)

สภาพแห่งนิโรธ (นิโรธสฺส)

เป็นที่สลัดออก (นิสฺสรณฏฺโฐ)

เป็นสภาพสงัด (วิเวกฏฺโฐ)

เป็นสภาพที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง (อสงฺขตฏฺโฐ)

เป็นอมตะ (อมตฏฺโฐ)

[สภาพแห่งนิโรธ ๔ อย่างนี้ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว] เป็นอนัตตา (อนตฺตฏฺโฐ)

สภาพแห่งมรรค (มคฺคสฺส)

เป็นเครื่องนำออก (นิยฺยานฏฺโฐ)

เป็นเหตุ (เหตฏฺโฐ)

เป็นทัสสนะ (ทสฺสนฏฺโฐ)

เป็นใหญ่ (อาธิปเตยฺยฏฺโฐ)

[สภาพแห่งมรรค ๔ อย่างนี้ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว] เป็นอนัตตา (อนตฺตฏฺโฐ)”

จะเห็นว่า สัจจะ ๔ ด้วยอาการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยอาการ ๑๒ มีเป็นต้นว่า ด้วยความเป็นของแท้, ด้วยความเป็นอนัตตา ฯลฯ นั้น เป็นแผนกหนึ่ง **อาการแทงตลอดนี้ยังเป็นกิริยา จึงเป็นอนัตตา**

ส่วนสภาพธรรมแต่ละสัจจะนั้น มีอย่างละ ๔ รวมเป็นอาการ ๑๖ นี้เป็นอีกแผนกหนึ่ง ดังที่ได้แสดงเนื้อความเต็มๆ ให้เห็น ทั้งกรณีด้วยความเป็นของแท้ และด้วยความเป็นอนัตตาเป็นต้นแล้ว

เพราะฉะนั้น **อย่าเข้าใจสับสน** คือ **อย่าเอาสภาพธรรมของอาการแทงตลอดสัจจะ ๔ ด้วยอาการ ๑๒** ดังเช่น **“ด้วยความเป็นอนัตตา” ไปรวมเข้ากับความเป็นสภาพธรรมของแต่ละสัจจะว่า เป็นสภาพธรรมของสัจจะทั้ง ๔ ด้วย เพราะแต่ละสัจจะมีสภาพธรรมสัจจะละ ๔ โดยเฉพาะของตนอีกต่างหาก จึงรวมเป็นอาการ ๑๖**

อาการแทงตลอดสัจจะ ๔ เท่านั้น ที่เป็นอนัตตา

พระสารีบุตรได้แสดงสัจจะ ๔ ว่า มีลักษณะ ๒, ลักษณะ ๖ และลักษณะ ๑๒ ดังนี้

“สจฺจานํ กติ ลกฺขณานิ. สจฺจานํ เทฺว ลกฺขณานิ สงฺขตลกฺขณญฺจ อสงฺขตลกฺขณญฺจ. สจฺจานํ อิมานิ เทฺว ลกฺขณานิ.

สจฺจานํ กติ ลกฺขณานิ. สจฺจานํ ฉ ลกฺขณานิ

สงฺขตานํ สจฺจานํ อุปฺปาโท ปญฺญายติ. วโย ปญฺญายติ. ฐิตานํ อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ.

น อสงฺขตสฺส สจฺจสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ. น วโย ปญฺญายติ. น ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ.

สจฺจานํ อิมานิ ฉ ลกฺขณานิ.

สจฺจานํ กติ ลกฺขณานิ. สจฺจานํ ทฺวาทส ลกฺขณานิ.

ทุกฺขสจฺจสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ. วโย ปญฺญายติ. ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ.

สมุทยสจฺจสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ. วโย ปญฺญายติ. ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ.

มคฺคสจฺจสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ. วโย ปญฺญายติ. ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ.

น นิโรธสจฺจสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ. น วโย ปญฺญายติ. น ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ.

สจฺจานํ อิมานิ ทฺวาทส ลกฺขณานิ.”[๑๑๖]

แปลความว่า

“สัจจะมีลักษณะเท่าไร ? สัจจะมีลักษณะ ๒ คือ **สังขตลักษณะ อสังขตลักษณะ.** สัจจะมีลักษณะ ๒ นี้.

[๑๑๖] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๕๕๐ หน้า ๔๕๔-๔๕๕.

สัจจะมีลักษณะเท่าไร ? สัจจะมีลักษณะ ๖ คือ

สัจจะที่ปัจจัยปรุงแต่ง มีความเกิดปรากฏ. ความเสื่อมปรากฏ. เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรปรวนปรากฏ.

สัจจะที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง ความเกิดไม่ปรากฏ. ความเสื่อมไม่ปรากฏ. เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรปรวนไม่ปรากฏ. สัจจะมีลักษณะ ๖ นี้

สัจจะมีลักษณะเท่าไร ? **สัจจะมีลักษณะ ๑๒** คือ

ทุกขสัจ มีความเกิดขึ้นปรากฏ. ความเสื่อมปรากฏ. เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรปรวนปรากฏ.

สมุทัยสัจ มีความเกิดขึ้นปรากฏ. ความเสื่อมปรากฏ. เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรปรวนปรากฏ.

มรรคสัจ มีความเกิดขึ้นปรากฏ. ความเสื่อมปรากฏ. เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรปรวนปรากฏ.

นิโรธสัจ ความเกิดไม่ปรากฏ. ความเสื่อมไม่ปรากฏ. เมื่อตั้งอยู่ [ตั้งแต่บรรลุ] **ความแปรปรวนไม่ปรากฏ.** สัจจะมีลักษณะ ๑๒ นี้”

แสดงความย่อได้ ดังนี้

ทุกขสัจ		มีความเกิดปรากฏ
สมุทัยสัจ	มี **สังขตลักษณะ** คือ	มีความเสื่อมปรากฏ
มรรคสัจ		เมื่อตั้งอยู่ มีความแปรปรวนปรากฏ

		ไม่ปรากฏความเกิด
นิโรธสัจ	มี **อสังขตลักษณะ** คือ	**ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย**
		เมื่อตั้งอยู่ ไม่ปรากฏความแปรปรวน

และ**ได้แสดงอาการแทงตลอดสัจจะทั้ง ๔ ว่า มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยอาการ ๔**[๑๑๗] คือ

ด้วยความเป็นของแท้ (ตถฏฺเฐน) ด้วยความเป็นอนัตตา (อนตฺตฏฺเฐน) ด้วยความเป็นของจริง (สจฺจฏฺเฐน) ด้วยความเป็นปฏิเวธ (ปฏิเวธฏฺเฐน)

ที่ท่านพระสารีบุตรมหาเถระ ได้แสดงอาการแทงตลอดสัจจะ ๔ ด้วยอาการ ๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **ด้วยความเป็นอนัตตา นั้น ท่านหมายเฉพาะอาการแทงตลอดซึ่งเป็นกิริยาเท่านั้น ที่เป็นอนัตตา แต่หาได้หมายถึงสัจจะหมดทั้ง ๔ เป็นอนัตตาไม่**

สัจจะ ๔ ที่มีสังขตลักษณะเหมือนกันก็มี ได้แก่ **ทุกขสัจ สมุทัยสัจ มรรคสัจ ทั้ง ๓ สัจจะนี้ มีสังขตลักษณะเหมือนกัน แต่ที่ต่างกันก็มี คือ นิโรธสัจ นั้น มีอสังขตลักษณะ**

สัจจะ ๓ คือ **ทุกข์-สมุทัย-มรรคสัจ มีสังขตลักษณะ จึงมีสภาวะที่เป็นอนัตตา**

ส่วนนิโรธสัจนั้น โดยความหมายเดียว คือ **นิโรธธาตุ อันเป็นปรมัตถธรรมที่พระอริยเจ้าท่านบรรลุถึง มีอสังขตลักษณะ จึงหาได้มีสภาวะที่เป็นอนัตตาด้วยไม่**

นิโรธธาตุ หรือ **พระนิพพานธาตุ อันเป็นปรมัตถธรรมที่พ้นโลก** ชื่อว่า **โลกุตตรธรรม ที่พระอริยเจ้าท่านบรรลุนี้แหละ ที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตมหาเถระท่านเรียกว่า "ฐีติจิต ฐีติธรรม"** ดังที่ท่านกล่าวว่า

> **"…. ฉะนั้น ท่านผู้ต้องการดับโลก ๓ พึงดับจิตของตน จนทำลายกิริยาคือตัวสมมติ หมดสิ้นจากจิต ยังเหลือแต่กิริยา เป็นฐีติจิต ฐีติธรรม อันไม่รู้จักตาย ฉะนี้แล"**[๑๑๘]

ต้องพิจารณาทำความเข้าใจตามหลักฐานนี้ให้ดี มิฉะนั้น จะเขว กลายเป็นพวกอนัตตาตกขอบ เป็นมิจฉาทิฏฐิออกนอกพระพุทธศาสนาไปโดยไม่รู้ตัว กลายเป็นปลาใหญ่ตายน้ำตื้นได้

ดังที่ **พระอุบาลีคุณูปมาจารย์** (จันทร์ สิริจนฺโท) อดีตเจ้าอาวาส วัดบรมนิวาส ท่านได้กล่าวไว้ในพระธรรมเทศนา เรื่อง "**ธรรมวิจยานุศาสน์**" แสดงถึงโทษของการเห็นอนัตตาสูญเปล่า ว่าดังนี้

---

[๑๑๗] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๕๔๖ หน้า ๔๕๐.

[๑๑๘] โอวาทของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตมหาเถระ ในหนังสือมุตโตทัย หน้า ๒๕.

“อีกพวกหนึ่ง มีสติปัญญามากเกินไป เอาอนัตตานุปัสสนา สุญญตานุปัสสนา เป็นอารมณ์เกินไป จนเกิดอนัตตสัญญา สุญญสัญญา เห็นไม่มีตนไม่มีตัว เห็นสูญว่างเปล่า ถือเอาความว่างความสูญเข้ามาเป็นอารมณ์ เข้าใจว่าความว่าง ความสูญ เป็นพระนิพพาน

ตกลงพวกนี้ เอาอวิชชาเป็นสรณะเป็นที่พึ่ง ความสูญความไม่มีนั่นเองเป็นตัวอวิชชา จึงชื่อว่าเอาตัวอวิชชาเป็นที่พึ่ง เป็นตัวโมฆปุริโส บุรุษเปล่าแท้ เป็นตัวอกตัญญู ขาดจากคุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา คุณครูบาอาจารย์ คุณพระราชามหาอำมาตย์ ไม่มีในตน

คนเหล่านี้ จะเห็นว่า ตายสูญ หรือตายเกิด ก็ตาม ก็คงตกอยู่ในพวกมิจฉาทิฏฐิ จะทำคุณความดีแก่ตนไม่ได้อีกแล้ว เลยยกโทษเอาครูบาอาจารย์ว่า *ท่านรู้จักของจริงเต็มตัว แต่ท่านอาศัยการหลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิต ท่านจึงแสดงทำอย่างนั้นเป็นบุญ ทำอย่างนี้เป็นบาป ตั้งหน้าหลอกเขากินเท่านั้น ที่จริงจะเอาบุญเอาบาปที่ไหนมา* มักพูดอย่างนี้

คนจำพวกนั้น มักยกโทษท่านผู้มีคุณ ยกตนข่มท่าน ด้วยประการต่างๆ อย่างนี้ ส่วนตนก็ไม่ ทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล ยังซ้ำติเตียนท่านผู้อื่นเสียด้วย เสียทั้งประโยชน์ส่วนตัว ทั้งประโยชน์ผู้อื่น ซึ่งคบหาสมาคม เป็นทั้งนี้ก็เพราะโทษเห็นอนัตตาสูญเปล่า เป็นตัวมิจฉาทิฏฐิ คือ รู้ผิดเห็นผิด จึงชื่อว่า มิจฉาทิฏฐิ เป็นผู้ศึกษาในพระศาสนา แต่กลายเป็นภายนอกไปเสียไม่รู้ตัว อย่างนี้นับด้วยร้อยด้วยพันก็ไม่ถ้วน

ผู้ศึกษาธรรมในพระศาสนาควรตรึกตรองให้มาก อย่าให้พลาด อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่ใช่ของเล่นๆ ถ้าดีก็ตรงนิพพานทีเดียว ถ้าพลาดก็ตกโลกันต์เลยทีเดียว การรู้ ‘ตัว’ เห็น ‘ตัว’* ว่าเป็นของชั่ว ท่านจึงแสดงว่า เป็นสะพานแห่งความเสื่อมความฉิบหาย สมด้วยพุทธปริยายว่า “ทุวิชฺชาโน ปราภโว” ด้วยประการฉะนี้”[๑๑๙]

---

* หมายถึง ความเข้าใจไปว่า “ตัว” คือ “อัตตา” เป็นของชั่วของไม่ดี น่ารังเกียจนั้น เป็นทางแห่งความเสื่อม

[๑๑๙] พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท), พระธรรมเทศนา : มงคลคาถา ๓๘ : ด่านสุทธาการพิมพ์

ข้อ ๒ สภาพดับแห่งนิโรธ เป็นอนัตตา

พระสารีบุตรมหาเถระ ได้แสดงการแทงตลอดสัจจะ ๔ ด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตา ด้วยอาการ ๔ ดังนี้

“กถํ อนตฺตฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ. จตูหากาเรหิ อนตฺตฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ.

ทุกฺขสฺส ทุกฺขฏฺโฐ อนตฺตฏฺโฐ. สมุทยสฺส สมุทยฏฺโฐ อนตฺตฏฺโฐ. นิโรธสฺส นิโรธฏฺโฐ อนตฺตฏฺโฐ. มคฺคสฺส มคฺคฏฺโฐ อนตฺตฏฺโฐ.

อิเมหิ จตูหากาเรหิ อนตฺตฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิ. ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํ. เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ.”[๑๒๐]

แปลความว่า

“สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตา อย่างไร ? สัจจะ ๔ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็น อนัตตา ด้วยอาการ ๔ คือ

สภาพที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ เป็นสภาพมิใช่ตน [อนัตตา]
สภาพเป็นเหตุเกิดสมุทัย เป็นสภาพมิใช่ตน [อนัตตา]
สภาพดับแห่งนิโรธ เป็นสภาพมิใช่ตน [อนัตตา]
สภาพเป็นทางแห่งมรรค เป็นสภาพมิใช่ตน [อนัตตา]

สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เป็นหนึ่ง ด้วยความเป็นอนัตตาด้วยอาการ ๔ นี้. สัจจะใดท่านสงเคราะห์เป็นหนึ่ง สัจจะนั้นเป็นหนึ่ง. บุคคลย่อมแทงตลอดสัจจะหนึ่งด้วยญาณเดียว. เพราะเหตุนั้น สัจจะ ๔ จึงมีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว”

ดังนี้นั้น เฉพาะนิโรธสัจจะ มีการแทงตลอดด้วยญาณเดียว ด้วยความเป็นอนัตตานั้น

---
[๑๒๐] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๕๔๖ หน้า ๔๕๐.

ท่านหมายเอา "**สภาพดับแห่งนิโรธ**" คือ อาการหรือสภาพ ที่สมุทัยดับ กล่าวคือ อาการหรือสภาวะ ที่อวิชชาดับ ... กิเลส ตัณหา อุปาทาน ดับ และภพชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ ดับ นี้ชื่อว่า สภาวะหรือสภาพดับแห่งนิโรธ ด้วยความเป็นอนัตตา

ส่วน **นิโรธธาตุ** คือ **พระนิพพานธาตุอันเป็นปรมัตถธรรมอันพระอริยเจ้าท่านบรรลุนี้ หาได้ดับเสื่อมสูญไปด้วยไม่ เพราะเป็นอสังขตธรรม** ที่มีอสังขตลักษณะ คือ **ไม่ปรากฏความเกิด ไม่ปรากฏความเสื่อมสลาย เมื่อตั้ง (ตั้งแต่บรรลุ) อยู่มิได้ปรากฏความแปรปรวน**

"**สภาพดับแห่งนิโรธ**" **ที่ว่าเป็นอนัตตานั้น** มีอุปมาดัง **สภาวะ**หรือ**อาการที่แสงสว่างปรากฏขึ้นทำลายความมืดเท่านั้น ที่เป็นอนัตตา แต่ประทีปที่ให้แสงสว่างนั้น หาได้ดับตามไปด้วยไม่**

นิโรธธาตุ หรือ **พระนิพพานธาตุ อันพระอริยเจ้าบรรลุนั้นนั่นเอง ที่เป็นธรรมธาตุที่ทรงสภาวะนิพพาน**

อนึ่ง แม้พระมหานามเถระ จะได้ยกข้อความที่พระสารีบุตรมหาเถระแสดงไว้ มาอรรถาธิบายในคัมภีร์สัทธัมมปกาสินีว่า[๑๒๑]

> **"ยํ อนิจฺจญฺจ ทุกฺขญฺจ อนตฺตา จาติ เตหิ ตีหิ สห นิโรธสจฺจญฺจ สงฺคหิตํ. จตฺตาริปิ หิ อนตฺตาเยว."**

แปลความว่า

> "บทว่า **ยํ อนิจฺจญฺจ ทุกฺขญฺจ อนตฺตา จ** (สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา) ท่านสงเคราะห์นิโรธสัจ เข้ากับสัจจะ ๓ เหล่านั้น. จริงอยู่ แม้สัจจะ ๔ ก็เป็นอนัตตาเหมือนกัน"

การพิจารณาสัจจะ ๔ ให้เห็นแจ้งแทงตลอดตามที่เป็นจริงนั้น ก็ไม่หนีหลักธรรมสำหรับพิจารณาสภาวธรรม ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสประทานไว้แล้วนั้นเองว่า **สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นแหละเป็นอนัตตา** (**ยทนิจฺจํ ตํ ทุกขํ, ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา**)

[๑๒๑] คัมภีร์สัทธัมมปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒ หน้า ๒๓๐.

เมื่ออาศัยหลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ พิจารณาสภาวธรรมทั้งหลายนี้แล้ว ก็จะได้ความจริงว่า **สภาพธรรมใดเป็นสังขาร** หรือ **สังขตธรรม** และ/หรือ **ที่ยังเป็นกิริยา** หรือ **อาการอยู่ สภาพธรรมนี้เท่านั้นแหละที่เป็นของไม่เที่ยง** (อนิจฺจํ) **เป็นทุกข์** (ทุกฺขํ) และ**เป็นสภาพมิใช่ตน** (อนตฺตา) อย่างกรณีการพิจารณาสัจจะ ๔ นี้ ก็ต้องตกอยู่ในกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอย่างนี้ทั้งนั้น คือ

ทุกขสัจ สมุทัยสัจ มรรคสัจ เป็นสังขาร หรือ **สังขตธรรม จึงไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นก็เป็นอนัตตา**

นิโรธสัจ เฉพาะส่วนที่เป็นสังขาร หรือ **สังขตธรรม** และ/หรือ **ที่ยังเป็นกิริยา หรืออาการ** เช่น **ญาณแทงตลอดนิโรธสัจ** และ**การสลัดออกซึ่งทุกขสัจ สมุทัยสัจ** เป็นต้น **เหล่านี้เท่านั้น ที่เป็นสภาพไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา**

นิโรธสัจ แม้พระอรรถกถาจารย์จะได้สงเคราะห์เข้ากับสัจจะ ๓ และกล่าวว่า **"จริงอยู่ แม้สัจจะ ๔ ก็เป็นอนัตตาเหมือนกัน"** นั้น ก็โดยความหมายว่า **เฉพาะที่เป็นสังขาร** หรือ**สังขตธรรม** และ/หรือ **ที่ยังเป็นกิริยาอาการอยู่เท่านั้น ที่เป็นอนัตตา หาได้หมายความรวมถึงนิโรธธาตุ** หรือ **นิพพานธาตุ อันเป็นวิสังขาร/อสังขตธรรม** และ/หรือ **ที่เป็นอกิริยาแล้ว เป็นปรมัตถธรรม ณ ภายในของพระอริยสงฆ์ อริยเจ้า ที่ท่านได้บรรลุแล้ว ว่าเป็นอนัตตา ด้วยไม่**

ดังที่ท่านพระสารีบุตรมหาเถระได้แสดงความหมายของสัจจะ ๔ โดยเฉพาะนิโรธสัจ เพื่อประกอบการพิจารณาสภาวะของสัจจะทั้ง ๔ นี้ เฉพาะส่วนที่หมายถึงการสลัดออกซึ่งทุกขสัจ สมุทัยสัจ เป็นต้น เท่านั้น ดังต่อไปนี้

> **"ชรามรณํ ทุกฺขสจฺจํ ชาติ สมุทยสจฺจํ อุภินฺนํปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจํ ...**
>
> **สงฺขารา ทุกฺขสจฺจํ อวิชฺชา สิยา ทุกฺขสจฺจํ สิยา สมุทยสจฺจํ อุภินฺนํปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจนฺติ"**[๑๒๒]

[๑๒๒] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ข้อ ๕๕๖ หน้า ๔๖๑.

“ชราและมรณะเป็นทุกขสัจ ชาติเป็นสมุทัยสัจ ความสลัดชรามรณะและชาติแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ

ชาติเป็นทุกขสัจ ภพเป็นสมุทัยสัจ การสลัดชาติและภพแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ

ภพเป็นทุกขสัจ อุปาทานเป็นสมุทัยสัจ การสลัดภพและอุปาทานแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ

อุปาทานเป็นทุกขสัจ ตัณหาเป็นสมุทัยสัจ การสลัดอุปาทานและตัณหาแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ

ตัณหาเป็นทุกขสัจ เวทนาเป็นสมุทัยสัจ การสลัดตัณหาและเวทนาแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ

เวทนาเป็นทุกขสัจ ผัสสะเป็นสมุทัยสัจ การสลัดเวทนาและผัสสะแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ

ผัสสะเป็นทุกขสัจ สฬายตนะเป็นสมุทัยสัจ การสลัดผัสสะและสฬายตนะแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ

สฬายตนะเป็นทุกขสัจ นามรูปเป็นสมุทัยสัจ การสลัดสฬายตนะและนามรูปแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ

นามรูปเป็นทุกขสัจ วิญญาณเป็นสมุทัยสัจ การสลัดนามรูปและวิญญาณแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ

วิญญาณเป็นทุกขสัจ สังขารเป็นสมุทัยสัจ การสลัดวิญญาณและสังขารแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ

สังขารเป็นทุกขสัจ อวิชชาเป็นสมุทัยสัจ การสลัดสังขารและอวิชชาแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ

ชรามรณะเป็นทุกขสัจ ชาติเป็นทุกขสัจก็มี เป็นสมุทัยสัจก็มี การสลัดชรามรณะและชาติแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ

> ชาติเป็นทุกขสัจ ภพเป็นทุกขสัจก็มี เป็นสมุทัยสัจก็มี การสลัดชาติและภพแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ ...
>
> สังขารเป็นทุกขสัจ อวิชชาเป็นทุกขสัจก็มี เป็นสมุทัยสัจก็มี การสลัดสังขารและอวิชชาแม้ทั้ง ๒ เป็นนิโรธสัจ การรู้จักความดับเป็นมรรคสัจ ฉะนี้แล”

อนึ่ง พระมหานามเถระก็ได้อรรถาธิบายสรุปความหมายของคำว่า **“นิโรธสัจ”** ว่า เป็นญาณแทงตลอดซึ่งยังเป็นกิริยา หรืออาการอยู่ ดังปรากฏในคัมภีร์สัทธัมมปกาสินี ว่า

“นิโรธสจฺจนฺติ นิโรธสจฺจารมฺมณํ นิโรธสจฺจปฺปฏิเวธญาณํ.[๑๒๓]

แปลความว่า

> “คำว่า **นิโรธสจฺจํ** [**นิโรธสัจ**] คือ **ญาณแทงตลอดนิโรธสัจ มีนิโรธสัจเป็นอารมณ์”**

นี้ก็แสดงความหมายของ “**นิโรธสัจ**” ว่าเป็น “**ญาณแทงตลอด**” **ซึ่งยังเป็นกิริยา หรืออาการอยู่ โดยธรรมชาติที่เป็นจริง เป็นของไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ (ทุกฺขํ) สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นสภาพมิใช่ตน (อนตฺตา) นิโรธสัจ ท่านสงเคราะห์เข้ากับ สัจจะ ๓ โดยสภาวธรรมที่เป็นความจริงอย่างนี้ ท่านหาได้รวมความหมายถึง “นิโรธธาตุ” หรือ “พระนิพพานธาตุ” ณ ภายในพระอริยสงฆ์ พระอริยเจ้า ที่ท่านได้บรรลุแล้วไม่ เพราะนิโรธธาตุเป็นวิสังขาร** หรือ**อสังขตธาตุ เป็นปรมัตถธรรมที่พ้นโลก พ้นอาณัติแห่งพระไตรลักษณ์แล้ว**

ข้อ ๓ วิชชาสะสางธาตุธรรม

คำว่า **“วิชชา”** มาจากภาษาบาลี ว่า **“วิชฺชา”** หรือ ภาษาสันสกฤต ว่า **“วิทฺยา”** แปลว่า **“ความรู้แจ้ง**, วิทยา, ปรีชา” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า knowledge, scholarship, science, wisdom มีที่ใช้ในพระพุทธศาสนา เช่น **วิชชา ๓** คือ ๑. **ปุพเพนิวาสานุสติญาณ**

[๑๒๓] คัมภีร์สัทธัมมปกาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒ หน้า ๒๓๕.

(รู้จักระลึกชาติได้) ๒. **จุตูปปาตญาณ** (รู้จักกำหนดจุติและปฏิสนธิ) ๓. **อาสวักขยญาณ** (รู้จักทำอาสวะให้สิ้น) ส่วน **วิชชา ๘** คือ ๑. **วิปัสสนาญาณ** (ญาณอันนับเข้าในวิปัสสนา) ๒. **มโนมยิทธิ** (ฤทธิ์ทางใจ) ๓. **อิทธิวิธี** (แสดงฤทธิ์ได้) ๔. **ทิพพโสต** (หูทิพย์) ๕. **เจโต-ปริยญาณ** (รู้จักกำหนดใจผู้อื่น) ๖. **ปุพเพนิวาสานุสติญาณ** ๗. **ทิพพจักษุ** (ตาทิพย์) ๘. **อาสวักขยญาณ**[๑๒๔]

ส่วนคำว่า "**วิชา**" ก็มีความหมายว่าเป็น "**ความรู้**" เหมือนกัน หรือ มีความหมายว่า "**ความรู้ที่ได้ด้วยการเล่าเรียน** หรือ **ฝึกฝน**" ซึ่งใช้พูดกันในภาษาไทยทั่วไป

แต่คำว่า **"วิชชาสะสางธาตุธรรม"** นี้ เป็นภาษาที่พูดกันในระหว่างครูสอนศิษยานุศิษย์ คือ พระเดชพระคุณ **หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี** (สด จนฺทสโร) ผู้ได้ศึกษาสัมมาปฏิบัติสมถวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย และพระนิพพานของพระพุทธเจ้าที่ละเอียดต่อๆ ไปจนสุดละเอียดนับอายุธาตุอายุบารมีไม่ถ้วน แล้วเข้าถึง **"วิชชา"** ของพระพุทธเจ้าต้นธาตุต้นธรรมที่สอนวิธีเจริญภาวนา **"วิชชาสะสางธาตุธรรม" โดยวิธีเจริญภาวนาพิสดารกายสุดกายหยาบกายละเอียด เป็นการทำนิโรธ-ดับสมุทัย เพื่อละอกุศลจิตของกายในภพ ๓ เพื่อกำจัดธาตุธรรมภาคดำ** หรือ **ภาคมาร ที่สอดละเอียดเข้ามาในธาตุธรรม** และ**เห็น-จำ-คิด-รู้** คือ **จิตใจของตนเอง** และ**มีผลถึงสัตว์โลกอื่นทั้งหลายด้วย** (ถ้าผู้เจริญภาวนาปฏิบัติได้เข้าถึง และรู้-เห็น **ทั้งวิชชา**ของ**ภาคพระ** และ ทั้ง**อวิชชา**ของ**ภาคมาร**) ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ ให้สามารถได้เข้าถึง ได้ทั้งรู้-เห็น และ**ได้เป็นธาตุธรรมที่บริสุทธิ์** คือ **ธาตุล้วน-ธรรมล้วน** กล่าวคือ **อสังขตธาตุ-อสังขตธรรม ที่เป็นวิราคธาตุ-วิราคธรรม ล้วนๆ เพื่อให้หลุดพ้นจากธาตุธรรมของภาคมาร** ได้แก่ **เบญจขันธ์ที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง เป็นสังขตธาตุ-สังขตธรรม เป็นสราคธาตุ-สราคธรรม ที่ต้องตกอยู่ในอาณัติแห่งไตรลักษณ์** (อนิจฺจํ-ทุกฺขํ-อนตฺตา) และ**ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพน้อย-ภพใหญ่ทั้งหลาย อันเป็นทุกข์ ต่อๆ ไป ไม่มีที่สิ้นสุด**

---

[๑๒๔] ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๒๘ หน้า ๗๐๑ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๑๐๗๓.

นั้น ให้ได้เข้าถึงอมตธรรมที่พ้นทุกข์ และ **ถึงความสันติสุขอย่างถาวรตลอดไป** ชื่อว่า **“ปรมตฺถํ นิพฺพานํ”** คือ **พระนิพพานที่มีประโยชน์สูงสุดยิ่ง”** นั่นเอง

และแท้ที่จริง **“วิชชาสะสางธาตุธรรม”** อันให้**ญาณรัตนะของธรรมกายบริสุทธิ์ ให้เห็นแจ้ง/รู้แจ้งอริยสัจ ๔ รวมทั้งปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒** และ**ให้รู้แจ้ง/เห็นแจ้งวิธีกระทำอาสวกิเลสให้สิ้นไป** นี้เอง คือ “**อาสวักขยญาณ**” ถ้าจะมีคำถามว่า “เมื่อในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีชื่อที่เรียกว่า “**อาสวักขยญาณ**” อยู่แล้ว ไฉนจึงมาบัญญัติศัพท์เรียกใหม่ว่า “**วิชชาสะสางธาตุธรรม**” อีกเล่า ?”

เฉลยว่า “**ครู**” คือ “**หลวงพ่อวัดปากน้ำ**” ท่านเจริญภาวนาได้เข้าถึง ได้รู้-ได้เห็น “**วิชชา**” จากพระพุทธเจ้าต้นธาตุต้นธรรม ท่านจึงใช้คำนี้สอนศิษยานุศิษย์

เพื่อให้รู้วิธีเจริญอาสวนิโรธคามินีปฏิปทา โดยการ**เจริญภาวนาชำระสะสางธาตุธรรมของตนเอง** นี้แหละ เป็นการ**ทำนิโรธดับสมุทัย ตามนัยแห่งอริยสัจ (มิใช่เป็นการทำ “นิโรธสมาบัติ”) เพื่อละอกุศลจิตของกายในภพ ๓ ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับอกุศลธรรม** หรือ **ธรรมดำ** ได้แก่ **อวิชชา-กิเลส-ตัณหา-อุปาทาน และภพ-ชาติ มาตั้งแต่อดีตนับภพนับชาติไม่ถ้วน** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **เพื่อกำจัดกิเลสที่หมักดองอยู่ในจิตตสันดาน** ชื่อว่า “**อาสวะ**” ได้แก่ **กามาสวะ ภวาสวะ** และ**อวิชชาสวะ** รวมเรียกว่า **อาสวสมุทัย เพื่อกำจัดเหตุแห่งทุกข์** (**ทุกขสมุทัย**) เพื่อให้ได้ผลเป็น **ทุกขนิโรธ** คือ **สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุ (อาสวสมุทัย) ดับ โดยสิ้นเชิง** และ**ได้ถึงบรมสุขอย่างถาวรตลอดไป**

แม้ถ้ายังละสัญโญชน์-กิเลสร้อยรัดให้ติดอยู่กับโลกยังไม่ได้หมด หรือยังไม่ได้โดยสิ้นเชิง กล่าวคือ **ยังเป็นการบรรลุด้วยการข่มกิเลส** (**วิกขัมภนวิมุตติ**) **ก็เป็นการเจริญภาวนาเพิ่มพูนบุญ-บารมี ให้แก่กล้า เป็นการย่นภพย่นชาติให้สั้นเข้ามา จนกว่าจะเจริญปรมัตถบารมีได้เต็มส่วนเมื่อใด ก็สามารถกำจัดอาสวกิเลสได้โดยเด็ดขาด เป็น “สมุจเฉท-วิมุตติ” ได้ในที่สุด** เมื่อนั้น

ญาณรัตนะของธรรมกาย ที่เจริญขึ้นจากการเจริญภาวนา "สะสางธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ (ใจ)" ของทุกกายสุดกายหยาบกายละเอียด และ**ที่พัฒนาขึ้นเป็น สัจจญาณ กิจจญาณ** และ**กตญาณ อันให้เห็นแจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔** และ**ปฏิจจสมุปบาทธรรม ๑๒ นี้เองเป็นตัวอาสวักขยญาณ คือ ญาณหยั่งรู้วิธีกำจัด "อาสวกิเลส" ให้สิ้นเชื้อไม่เหลือเศษ** เป็น**พระอรหันต์ขีณาสพที่สมเด็จพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุ และตรัสสอนการเจริญวิชชา ๓** ดังที่ได้อาราธนามาแสดงไว้ในหัวข้อ "**วิชชา ๓**" แต่ตอนที่ ๓ "**ขั้นบรรลุมรรคผล**" นั้นแล้ว

อนึ่ง การเจริญภาวนาสะสางธาตุธรรม ดังกล่าว **ยังมีผลช่วยชำระสะสาง 'ธาตุ' อันเป็นที่ตั้งของ 'ธรรม'** (ได้แก่ **กุสลา ธัมมา** และ **อกุสลา ธัมมา**) **ให้เป็นแต่ธาตุ**และ**ธรรม ที่บริสุทธิ์ผ่องใส จากกิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ** และ **ชรา/พยาธิ (โรคภัยไข้เจ็บ) มรณะ โสกปริเทวะ ทุกข์ ฯลฯ อันเป็นการช่วยให้สุขภาพกายและสุขภาพจิตดีขึ้น ไปในตัวเสร็จอีกด้วย**

เป็นที่ทราบกันดีในหมู่ผู้เจริญภาวนาว่า **"ธาตุ"** (น้ำ-ดิน-ไฟ-ลม) **เป็นที่ตั้งของ "ธรรม" ฝ่ายขาว-ฝ่ายดำ-ฝ่ายกลางๆ** แล้วแต่กรณี เพราะ**เห็น-จำ-คิด-รู้** คือ "**ใจ**" ของมนุษย์หรือสัตว์โลก (ตั้งอยู่ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย กลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม) นั้นเอง เป็นที่ตั้งของ "**กุสลาธัมมา" กุศลธรรม** หรือ "**ธรรมฝ่ายขาว**" หรือ "**ธรรมภาคพระ"** และ/หรือเป็นที่ตั้งของ "**อกุสลาธัมมา" อกุศลธรรม** หรือ "**ธรรมฝ่ายดำ**" หรือ "**ธรรมภาคมาร"** และ/หรือ "**อัพยากตาธัมมา**" ธรรมฝ่ายกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่ว

เมื่อผู้เจริญภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ได้ถึงธรรมกายแล้ว รวมใจของทุกกายให้อยู่ ณ ศูนย์กลางธรรมกายพระอรหัตที่สุดละเอียด พิสดารกาย ซ้อน-สับ-ทับทวีสุดกายหยาบกายละเอียด ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อ (ขั้นที่ ๒) **"วิธีเจริญภาวนาทำนิโรธ (ดับสมุทัย คือ ละอกุศลจิตของกายในภพ ๓) ให้ธรรมกายบริสุทธิ์เข้าถึงอายตนะ** คือ **พระนิพพาน" (ในข้อ ๒ จุตูปปาตญาณ ของบทที่ ๒ ตอนที่ ๓) นั้นแหละ เป็นวิธีปฏิบัติเริ่มต้นของการเจริญภาวนาสะสางธาตุธรรม**

เมื่อเจริญภาวนาได้เข้าถึง**อายตนะ** คือ **พระนิพพาน** ได้อารมณ์พระนิพพาน (พระนิพพานไม่มีอารมณ์) และได้รู้-เห็น พระนิพพาน แล้วอธิษฐาน “**ธรรมกายที่บริสุทธิ์” นั้นเข้าซ้อนกลางของกลางพระนิพพานธาตุ** ของพระนิพพานในพระนิพพานต่อๆ ไป สุดละเอียดนับอายุธาตุอายุบารมีไม่ถ้วน จนเข้าถึง “**พระนิพพานเป็น**” ได้เข้าถึง-ได้รู้-ได้เห็น และเป็นธาตุธรรมที่บริสุทธิ์ ไปจนสุดละเอียดนั้น

ญาณรัตนะของธรรมกายที่บริสุทธิ์ ที่เจริญขึ้น เป็นคุณเครื่อง**ให้รู้เห็นอริยสัจตามที่เป็นจริง**ว่า **นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา** และเหล่านี้ “**อาสวะ**” เหล่านี้**อาสวสมุทัย** เหล่านี้**อาสวนิโรธ** เหล่านี้**อาสวนิโรธ-คามินีปฏิปทา** นั้นนั่นแหละ เป็น “**อาสวักขยญาณ**”

และ**ที่ให้ได้รับผลเป็นการชำระสะสางธาตุธรรมฝ่ายบาปอกุศล (อกุสลาธัมมา) ซึ่งมีทั้งอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ** และ**ทั้งชรา/พยาธิ (โรคภัยไข้เจ็บ) มรณะ โสกปริเทวทุกข์ ฯลฯ ให้สิ้นไป ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้** และ**ให้ธาตุธรรม เห็น-จำ-คิด-รู้ คือ “ใจ” กลับบริสุทธิ์ผ่องใสขึ้นด้วยนี้แหละ จึงเป็นคุณเครื่องช่วยส่งเสริมสุขภาพกาย สุขภาพจิต** และ**ช่วยบำบัดทุกข์-บำรุงสุข ให้มีชีวิตที่ดีขึ้นตามสมควรแก่ภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้**

นอกจากนี้ **ผู้เจริญภาวนายังได้รู้-เห็น “พระจักรพรรดิ”** (พุทธลักษณะเหมือนพระทรงเครื่อง) **ผู้เป็นใหญ่ในสมบัติ** ซึ่ง**เป็นพระภาคผู้เลี้ยงด้วยรัตนะ ๗** ได้แก่ **จักรแก้ว ๑ ช้างแก้ว ๑ ม้าแก้ว ๑ ขุนพล (นายก) แก้ว ๑ ขุนคลัง (คฤหบดี) แก้ว ๑ นางแก้ว ๑ ดวงแก้ว (แก้วมณี) อีก ๑** รวมเป็น**รัตนะ ๗** และยังมี**แว่นแก้ว/กล้องแก้ว** (ช่วยให้ **“ญาณรัตนะ” สามารถรู้แจ้ง-เห็นแจ้ง ทั้งสังขตธาตุ/สังขตธรรม** และ **อสังขตธาตุ/อสังขตธรรม จากสุดหยาบถึงสุดละเอียด ได้อย่างกว้างไกล)** อีกโสด ๑ โดยนัยนี้ **จึงช่วยให้ผู้ปฏิบัติได้เข้าถึง-ได้รู้/ได้เห็น และได้เป็นธาตุธรรมที่บริสุทธิ์ ตามธรรมของพระพุทธเจ้าภาคขาว หรือ ฝ่ายพระ ได้ถึงความสันติสุข**และ**สมบูรณ์-บริบูรณ์**

ด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และ**นิพพานสมบัติ ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ สมตามที่พระเดชพระคุณ หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)** ท่านได้กล่าวไว้ว่า

"ถ้าบริสุทธิ์กาย-วาจา-ใจ แล้ว ย่อมใช้สมบัติพระจักรพรรดิ ไม่รู้จักหมด" และกล่าวว่า

"ญาณดีก็รู้ ตาดีก็เห็น" ดังนี้

เพราะเหตุนี้ การเจริญภาวนาที่ละเอียดยิ่งขึ้นไปนี้ จึงชื่อว่า **"วิชชาสะสางธาตุธรรม"** หรือเรียกย่อๆ พอเข้าใจกันในหมู่ผู้ปฏิบัติว่า **"วิชชาธรรมกายชั้นสูง"** ซึ่ง **"ครู" ท่านจะสอนให้แต่เฉพาะศิษย์ผู้ปฏิบัติได้ถึงธรรมกายเท่านั้น** ผู้ประสงค์จะได้รู้-เห็น และทำได้จริง ก็จงสนใจศึกษาสัมมาปฏิบัติเอาเองเถิด **สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า** และ **ครู-อาจารย์ ผู้รู้ ท่านทำได้เพียงชี้ทางให้เท่านั้น แต่ท่านต้องเริ่มปรารภ**และ**ประกอบความเพียรเอง**

สมดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสว่า[๑๒๕]

"อกฺขาโต โว มยา มคฺโค อญฺญาย สลฺลสตฺถนํ
ตุมฺเหหิ กิจฺจํ อาตปฺปํ อกฺขาตาโร ตถาคตา
ปฏิปนฺนา ปโมกฺขนฺติ ฌายิโน มารพนฺธนา.

"เราทราบชัดธรรมเป็นที่สลัดออกซึ่งกิเลสเพียงดังลูกศร บอกทางแก่ท่านทั้งหลายแล้ว. ท่านทั้งหลายต้องทำความเพียรเอง. ตถาคตเป็นแต่ผู้บอก [ทาง] ให้. ผู้มีปกติเพ่งพินิจดำเนินไปแล้ว จักพ้นจากเครื่องผูกของมาร."

และตรัสว่า[๑๒๖]

---

[๑๒๕] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย ธรรมบท ข้อ ๓๐ หน้า ๕๑.
[๑๒๖] พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย ธรรมบท ข้อ ๒๒ หน้า ๓๖.

“อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ โก หิ นาโถ ปโร สิยา
อตฺตนา หิ สุทนฺเตน นาถํ ลภติ ทุลฺลภํ.”

“ตนแล เป็นที่พึ่งของตน. คนอื่น ใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้. ก็บุคคลมีตนฝึกดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งที่ได้ยาก”

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล)

วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๒ เวลา ๐๒.๓๐ น.

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎก

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๐๐, ๒๕๑๔, ๒๕๒๑) **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง**

มหามกุฏราชวิทยาลัย (๒๕๓๘) พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๔, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๒๕, ๓๑, ๓๓, ๓๔, ๓๕ พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพฯ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาเถรสมาคม (๒๕๔๙) **พระไตรปิฎกภาษาไทย พระบาลีวินัยปิฎก ปริวาร** ฉบับเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๙.

อรรถกถา

พระพุทธโฆสาจารย์ (๒๕๔๑) **สมันตปสาทิกา** อรรถกถาพระวินัยปิฎก ภาค ๑ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระพุทธโฆสาจารย์ (๒๕๓๒) **ธัมมปทัฏฐกถา** อรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา ภาค ๒, ๖, ๗ กรุงเทพฯ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระธรรมปาลเถระ (๒๕๓๓) **ปรมัตถทีปนี** อรรถกถาขุททกนิกาย อิติวุตตกะ กรุงเทพฯ โรงพิมพ์วิญญาณ.

พระธรรมปาลเถระ (๒๕๓๓) **ปรมัตถทีปนี** อรรถกถาขุททกนิกาย อุทาน กรุงเทพฯ โรงพิมพ์วิญญาณ.

พระพุทธโฆสาจารย์ (๒๕๓๒) **ปปัญจสูทนี** อรรถกถามัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ภาค ๑-๒ กรุงเทพฯ โรงพิมพ์วิญญาณ.

พระพุทธโฆสาจารย์ (๒๕๓๓) **สารัตถปกาสินี** อรรถกถาสังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค ภาค ๒, ๓ กรุงเทพฯ โรงพิมพ์วิญญาณ.

พระพุทธโฆสาจารย์ (๒๕๓๒) **สุมังคลวิลาสินี** อรรถกถาทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ภาค ๒, ๓ กรุงเทพฯ โรงพิมพ์วิญญาณ.

พระมหานามเถระ (๒๕๓๔) **สัทธัมมัปปกาสินี** อรรถกถาขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ภาค ๒ กรุงเทพฯ โรงพิมพ์วิญญาณ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๓๓) **มโนรถปูรณี** อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ภาค ๒ กรุงเทพฯ โรงพิมพ์วิญญาณ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๓๓) **มโนรถปูรณี** อรรถกถาอังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ภาค ๓ กรุงเทพฯ โรงพิมพ์วิญญาณ.

พระสูตรและอรรถกถาแปล

มหามกุฏราชวิทยาลัย (๒๕๒๕) พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๘ ปริวารและอรรถกถา กรุงเทพฯ มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย (๒๕๓๔) **พระธัมมปทัฏฐกถา แปล** ภาค ๒, ๖, ๗ กรุงเทพฯ มหามกุฏ-ราชวิทยาลัย.

ฎีกา

พระธรรมปาลเถระ (๒๕๓๘) **เนตติวิภาวินีฎีกา** กรุงเทพฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โรงพิมพ์วิญญาณ.

พระอนุรุทธเถระ (ชาวลังกา) (๒๕๔๒) **อภิธัมมัตถสังคหะ** กรุงเทพฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โรงพิมพ์วิญญาณ.

พระสัทธัมมโชติกะธัมมาจริยะ (๒๕๓๕) **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา** (ปริจเฉทที่ ๕ เล่มที่ ๑) กรุงเทพฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โรงพิมพ์วิญญาณ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย **ทีฆนิกาย ลีลัตถปกาสินี มหาวรรคฎีกา** กรุงเทพฯ โรงพิมพ์วิญญาณ.

สัททาวิเสส

กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พระเจ้าวรวงศ์เธอ (๒๕๑๓) **ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต** โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

บริษัท นานมีบุ๊คส์ จำกัด (๒๕๔๒) **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน** โรงพิมพ์ศิริวัฒนา อินเตอร์พริ้นท์.

ปกรณ์วิเสส

พระพุทธโฆสาจารย์ (๒๕๓๑) **วิสุทธิมรรค** (บาลี) ภาค ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๗ กรุงเทพฯ มหามกุฏ-ราชวิทยาลัย. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๔๐) **มิลินทปัญหาปกรณ์** เรื่อง “การบรรลุพระอรหันต์ของคฤหัสถ์” กรุงเทพฯ โรงพิมพ์วิญญาณ

อื่นๆ

พระพรหมมุนี (ผิน สุวจเถระ) (๒๕๔๑) หนังสือ **ชุดธรรมนิพนธ์เรื่อง กาย ๓** พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพฯ มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) (พุทธศักราช ๒๕๒๘) **วิชชามรรคผลพิสดาร** (รวมเล่ม ๑-๒-๓). วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม โรงพิมพ์ บริษัท เอช ที พี เพรส จำกัด.

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตมหาเถระ **มุตโตทัย** โรงพิมพ์รุ่งแสงการพิมพ์.

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) (๒๕๓๖) **พระธรรมเทศนา: มงคลคาถา ๓๘** ด่านสุทธาการพิมพ์.

ประวัติย่อ
พระราชญาณวิสิฐ
เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

สถานะปัจจุบัน

ชื่อ **พระราชญาณวิสิฐ** วิ. (เสริมชัย ชยมงฺคโล-พลพัฒนาฤทธิ์)

อายุ **๘๑ ปี พรรษา ๒๔** (เกิดวันที่ ๖ เดือน มีนาคม พ.ศ.๒๔๗๒)

วิทยฐานะ น.ธ. เอก, ป.ธ.๖

พ.ศ.๒๕๐๘ (๙ ธ.ค.)	**รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต** (เกียรตินิยม "ดี") มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ.๒๕๑๒	**Cert. in Public Opinion Survey Research,** Institute of Social Research, the University of Michigan Ann Arbor, สหรัฐอเมริกา.
พ.ศ.๒๕๓๗	**เปรียญธรรม ๖ ประโยค**
พ.ศ.๒๕๕๐ (๑๘ พ.ค.)	**พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต** (กิตติมศักดิ์) สาขาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
พ.ศ.๒๕๕๒ (๓๑ พ.ค.)	**ศาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต** (กิตติมศักดิ์) สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บรรพชาอุปสมบท

๖ มีนาคม พ.ศ.๒๕๒๙ **ณ พัทธสีมาวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ** โดยมี

- เจ้าประคุณ **สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์** (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร ป.ธ.๙) อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม/อธิบดีสงฆ์ วัดสามพระยา เป็น **พระอุปัชฌาย์**

- เจ้าประคุณ **สมเด็จพระพุฒาจารย์** (เกี่ยว อุปเสณมหาเถร ป.ธ.๙ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ พระพรหมคุณาภรณ์) ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก อธิบดีสงฆ์ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร เป็น **พระกรรมวาจาจารย์**

- เจ้าประคุณ **สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์** (ช่วง วรปุญฺญมหาเถร ป.ธ.๙ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ พระธรรมธีรราชมหามุนี) กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ อธิบดีสงฆ์ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ เป็น**พระอนุสาวนาจารย์**

พระวิปัสสนาจารย์	**พระราชพรหมเถร** (วีระ คณุตฺตมมหาเถร) รองเจ้าอาวาสและพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กทม.

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง

พ.ศ.๒๕๓๔ (๙ กรกฎาคม)	เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม ตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๓๐
พ.ศ.๒๕๓๙ (๓๑ มกราคม)	พระอุปัชฌาย์ (สามัญ)
พ.ศ.๒๕๔๒ (๒๐ ตุลาคม)	ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรม (แผนกบาลี) ประจำจังหวัดราชบุรี (แห่งที่ ๒) โดยมติมหาเถรสมาคม รองประธานคณะกรรมการอบรมบาลีก่อนสอบสนามหลวงของคณะสงฆ์ภาค ๑๕
พ.ศ.๒๕๔๔ (๓๐ มกราคม)	เจ้าสำนักและอาจารย์ใหญ่ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดราชบุรี (แห่งที่ ๑) โดยมติมหาเถรสมาคม
พ.ศ.๒๕๔๙ (พฤษภาคม)	รองประธาน คณะกรรมการบริหาร หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ มจร. ณ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม
(April 19th 2006)	Director, Wat Luang Phor Sodh Buddhist Meditation Institute, an Affiliated Institution of the World Buddhist University.
พ.ศ.๒๕๔๙ (๓๑ ตุลาคม)	ประธานคณะอนุกรรมการดำเนินงาน หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ มจร. ณ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

พ.ศ.๒๕๔๙ (๑๗ พฤศจิกายน) รองประธานคณะกรรมการบริหาร หลักสูตรประกาศนียบัตร การบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ มจร. ณ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

พ.ศ.๒๕๕๐ ประธานสหภูมิชาวบุรีรัมย์

พ.ศ.๒๕๕๑ รองประธาน คณะกรรมการบริหารครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน ของคณะสงฆ์ภาค ๑๕

พ.ศ.๒๕๕๑ (๒๔ เมษายน) ประธานคณะกรรมการบริหาร ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.)

ตำแหน่ง/หน้าที่กิจการ ก่อนอุปสมบท

- เป็น**พนักงานท้องถิ่นของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา** ในตำแหน่ง **Research Specialist,** U.S. Information Office, American Embassy กรุงเทพฯ (ลาออกจากราชการรัฐบาลสหรัฐ เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ.๒๕๒๙ เพื่อบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา)
- เป็น**กรรมการอำนวยการ**และ**อาจารย์ใหญ่** (ฝ่ายวิปัสสนา) สถาบัน/มูลนิธิ พุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย
- เป็น**ผู้บรรยาย สาขาวิชาระเบียบวิธีการวิจัย** แก่นักศึกษาชั้นปริญญาตรี มหาวิทยาลัยกรุงเทพฯ คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และแก่นักศึกษาชั้นปริญญาโท **สาขาวิชาการวิจัย** และประเมินผลสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สมณศักดิ์

พ.ศ.๒๕๔๑ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ เปรียญ ฝ่ายวิปัสสนา (สป.วิ) ที่ **พระภาวนาวิสุทธิคุณ**

พ.ศ.๒๕๔๗ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ฝ่ายวิปัสสนา (วิ) ที่ **พระราชญาณวิสิฐ**

ประวัติวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ได้รับการประกาศตั้งเป็นวัด เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๔

มีประวัติความเป็นมานับตั้งแต่อาจารย์เสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์ ผู้ชำนาญการวิจัย (Research Specialist) สำนักข่าวสารอเมริกัน กรุงเทพฯ (ปัจจุบันคือ หลวงพ่อ พระราชญาณวิสิฐ) ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เพื่อถึงธรรมกายของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นที่รู้จักในหมู่ศิษยานุศิษย์ผู้ปฏิบัติธรรมนี้ว่า “วิชชาธรรมกาย” และได้มอบตัวเป็นศิษย์ของพระเดชพระคุณหลวงพ่อ พระภาวนาโกศลเถร (ปัจจุบันคือ พระราชพรหมเถร) รองเจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ผู้เป็นศิษย์โดยตรง และสืบทอดวิชชาธรรมกายทั้งหมดจากพระเดชพระคุณ หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ท่านได้ริเริ่มจัดตั้งและบริหาร

- โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๘
- โครงการพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๔
- มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย ศาลาการเปรียญวัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๔ และ
- สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๔

ดำเนินกิจกรรมการให้การศึกษาอบรมและเผยแพร่ธรรมปฏิบัติ ตามแนววิชชาธรรมกายของพระพุทธเจ้า มาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๒๕ มาแล้วนั้น

ในต้นปี พ.ศ.๒๕๒๘ เมื่ออาจารย์เสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์ ผู้อำนวยการฝ่ายบริหารและวิปัสสนาของสถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย มีอายุย่าง ๕๗ ปี ได้ตัดสินใจที่จะเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ ท่านจึงยื่นหนังสือขอลาออกจากสำนักข่าวสารอเมริกันล่วงหน้า ๑ ปี อันเป็นระยะเวลา ๓ ปีก่อนวันเกษียณอายุ เพื่อให้สำนักงานได้มีโอกาสหาคนมาทำหน้าที่แทน และให้

ท่านได้มีโอกาสฝึกงานแก่พนักงานใหม่ได้ทันเวลา เพราะงานที่ท่านต้องรับผิดชอบทำอยู่ในตำแหน่ง Research Specialist นั้น ต้องรับผิดชอบงานถึง ๓ อย่างคือ (๑) งานวิจัยและประเมินผล (๒) งานจัดการติดตั้งและจัดการดูแลเครื่องคอมพิวเตอร์ (๓) การจัดระบบข้อมูลข่าวสารด้วยคอมพิวเตอร์ จึงต้องมีเวลาเพียงพอในการจัดหาบุคลากรและฝึกงานให้ผู้ที่เข้ามารับงานใหม่ ให้เรียบร้อยก่อน แล้วจึงได้รับอนุมัติให้ลาออกได้

ในวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ.๒๕๒๙ เป็นวันที่อาจารย์เสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์ มีอายุครบ ๔๗ ปีบริบูรณ์ ท่านจึงได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในบวรพุทธศาสนา มีฉายาว่า "ชยมงฺคโล" ณ พัทธสีมาวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ โดยมี

- เจ้าประคุณ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร) อดีตเจ้าคณะใหญ่หนกลาง วัดสามพระยา เป็น พระอุปัชฌาย์
- เจ้าประคุณ สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร (ในสมัยที่ดำรงสมณศักดิ์เป็น "พระพรหมคุณาภรณ์") เป็น พระกรรมวาจาจารย์
- เจ้าประคุณ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ (ในสมัยที่ดำรงสมณศักดิ์เป็น "พระธรรมธีรราชมหามุนี") เป็น พระอนุสาวนาจารย์

ในระหว่างที่พระอาจารย์เสริมชัย ชยมงฺคโล อยู่จำพรรษาที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ได้รับการศึกษาอบรมทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติภาวนาธรรมอยู่ เป็นเวลา ๕ พรรษานั้น ท่านต้องบริหารโครงการให้การศึกษาอบรมและเผยแพร่ธรรมปฏิบัติทั้ง ๒ โครงการ ในส่วนกลางกรุงเทพมหานคร คือ โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ โครงการพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย วัดสระเกศ และสถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี รวมทั้งจัดการด้านบุคลากร การเงิน และทรัพย์สินของมูลนิธิพุทธภาวนา-วิชชาธรรมกาย ทั้งหมด ให้เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ จัดซื้อที่ดินและจัดสร้างเสนาสนะเพิ่มขึ้น รวมทั้งการก่อสร้างอุโบสถ และจัดให้มีพระภิกษุสามเณรอยู่จำพรรษา ให้ได้รับการศึกษาอบรมทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติพระสัทธรรมเพิ่มขึ้นตามลำดับ

เมื่อสมควรแก่เวลา ในปลายปี ๒๕๒๙ มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย โดยศาสตราจารย์บัญญัติ สุชีวะ ประธานมูลนิธิฯ ได้ยื่นคำขอต่อกระทรวงศึกษาธิการเพื่อขออนุญาตสร้างวัด บนที่ดิน ๗๒.๕ ไร่ ภายในบริเวณที่ดินของมูลนิธิ/สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกายแห่งนี้

และได้รับอนุญาตให้สร้างวัดได้ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๓๐ และในวันที่ ๒ ธันวาคม ปีเดียวกัน เจ้าประคุณ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ หลวงพ่อวัดสามพระยา ได้เป็นผู้เจิมแผ่นศิลาฤกษ์ เพื่อประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์การก่อสร้างอุโบสถ

เมื่อการก่อสร้างอุโบสถจวนจะเสร็จเรียบร้อย และมีเสนาสนะ มีพระภิกษุสามเณร อยู่จำพรรษาศึกษาและปฏิบัติธรรม ตามสมควร ศาสตราจารย์บัญญัติ สุชีวะ ประธานมูลนิธิ-พุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย ก็ได้ขออนุญาตตั้งเป็นวัด และกระทรวงศึกษาธิการ (โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ.๒๕๓๔) จึงได้ประกาศตั้งเป็นวัดขึ้นในพระพุทธศาสนาขึ้น ชื่อ **"วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม"** เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ผู้ปฏิบัติและสอนภาวนาถึงธรรมกายและพระนิพพานตามพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๔ และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ในปีเดียวกัน เป็นระยะเวลา ๑๐ ปี นับแต่ตั้งสถาบันฯ

ซึ่งเป็นเวลาที่อาจารย์พระมหาเสริมชัย ชยมงฺคโล (ปัจจุบันคือหลวงพ่อ พระราชญาณวิสิฐ) อุปสมบทได้ ๕ พรรษา อายุได้ ๖๒ ปี ได้ศึกษาภาคปริยัติจากสำนักเรียนวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ จนสำเร็จเปรียญธรรม ๓ ประโยค และนักธรรมเอก เป็นพระมหาเปรียญ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๓๔ ท่านจึงได้กราบลาพระเดชพระคุณหลวงพ่อ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ มารับตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา และต่อจากนั้น ท่านยังได้ศึกษาภาคปริยัติแผนกบาลีต่อจนสำเร็จเป็นเปรียญธรรม ๖ ประโยค เมื่อต้นปี พ.ศ.๒๕๓๗ (เมื่ออายุ ๖๕ ปี)

วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม จึงได้ก่อตั้งขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมสืบต่อวัตถุประสงค์ของสถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย เพื่อสืบบวรพุทธศาสนาวิชชาธรรมกายของพระพุทธเจ้า ที่พระเดชพระคุณ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้สั่งสอนและถ่ายทอดไว้ ให้วัฒนาถาวรยิ่งๆ ขึ้นไป ตราบชั่วกาลนาน.

ผลงานที่ได้รับรางวัล และฐานะที่ได้รับ

- ได้รับการคัดเลือกและขึ้นทะเบียนเป็น "อุทยานการศึกษา" พ.ศ.๒๕๓๘
- อุโบสถวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม ได้รับรางวัล "อนุรักษ์สถาปัตยกรรมไทยดีเด่น" พ.ศ.๒๕๓๙ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
- ได้รับรางวัลชนะเลิศ "โครงการปลูกป่าถาวร เฉลิมพระเกียรติฯ" ประเภทศาสนสถานของกรมป่าไม้ ประจำปี พ.ศ.๒๕๓๙ จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- ได้รับรางวัลชนะเลิศ "โครงการปลูกป่าถาวร เฉลิมพระเกียรติฯ" และได้รับพระราชทานเข็มทองคำเครื่องหมายโครงการ จากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๑
- ได้รับคัดเลือกและตั้งให้เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม (แผนกบาลี) ประจำจังหวัดราชบุรี แห่งที่ ๒ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๒
- ได้รับการจัดตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดราชบุรี แห่งที่ ๑ โดยมติมหาเถรสมาคม เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ.๒๕๔๔
- ได้รับการคัดเลือกเป็น "วัดพัฒนาตัวอย่าง" จากกรมการศาสนา/สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๔
- ได้รับการคัดเลือกเป็น "วัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น" เมื่อวันที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๔๘
- ได้รับการคัดเลือกเป็น "สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น" สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๒

รายนามพระสังฆาธิการวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

รองเจ้าอาวาส

พระมหาปราโมทย์ ปโมทิโต

ป.ธ.๙, พธ.บ. (มจร.), กศ.ม.แนะแนว (มสธ.) อายุ ๔๖ พรรษา ๒๖

ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

พระมหาประเสริฐ ปญฺญาเสฏฺโฐ ป.ธ.๗ อายุ ๔๙ พรรษา ๒๔

พระมหาสมัย หิริมโก ป.ธ.๗ อายุ ๔๖ พรรษา ๒๔

พระมหาสุจิตต สุจิตฺโต ป.ธ.๘, วศ.บ.(จุฬาฯ) อายุ ๕๙ พรรษา ๒๓

พระมหาพิสิฏฐ์เอก สุนฺทรธมฺโม ป.ธ.๙ อายุ ๕๕ พรรษา ๒๓

พระครูอาทรปริยัติสุธี (สุบรรณ์ สุธีโร) ป.ธ.๔, พธ.บ.(มจร.) อายุ ๔๐ พรรษา ๑๙

พระมหาชัยนิพจน์ อตฺตทนฺโต ป.ธ.๘, วท.บ.(มก.) อายุ ๔๕ พรรษา ๑๘

พระมหากังวาล ธีรธมฺโม ป.ธ.๙ อายุ ๔๐ พรรษา ๑๘

พระมหาอธิโชค สุโชโต ป.ธ.๘ อายุ ๓๘ พรรษา ๑๘

พระมหาพิเชษฐ กนฺตเชฏฺโฐ ป.ธ.๙, วศ.บ.(สจล.) อายุ ๔๔ พรรษา ๑๗

พระมหาวรรณพงศ์ วณฺณวํโส ป.ธ.๙, Msc.(Eng.) อายุ ๖๐ พรรษา ๑๖

สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ

บรรดาการให้ทุกอย่าง การให้ธรรมะ เป็นการให้ที่ประเสริฐที่สุด

ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านเจ้าภาพผู้อุปถัมภ์การจัดพิมพ์หนังสือ

“สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน ๔”

วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม ตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

คุณศรีรัตนา เชาวน์วุฒิเสถียร	**๗๐๐,๐๐๐**	**บาท**
คุณปิยะบุตร-สุจินตนา ชลวิจารณ์	**๑๐๐,๐๐๐**	**บาท**

